

xix a. XX a. xxi a.

LAIKAS

Istorijos vadovėlis

II dalis

10



Viršelyje – Kęstučio apygardos Lydžio rinktinės Šiaurio būrio partizanė Ona Lešinskytė-Akacija. Gimė 1923 m. Tauragės apskrityje Kaupiuose. Nuo 1946 m. partizanų ryšininkė ir rėmėja. Vėliau įstojo į partizanų gretas. Sužeista O. Lešinskytė išvengė nelaisvės ir gydėsi gavusi suklaidotus dokumentus. Saugumo suimta 1951 m., daugiau nei metus tardyta ir nuteista 25 m. Gulago lagerio ir 5 m. tremties. Kalinimą Vorkutoje išgyveno ir grįžo į Lietuvą.

Lietuvos ir pasaulio istorijos vadovėlis, skirtas mokytis istorijos 10 klasėje
Atnaujintas ir parengtas pagal galiojančią pagrindinės mokyklos istorijos mokymo programą

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Projekto vadovai: dr. Ignas Kapleris, Karolis Mickevičius
Autoriai: Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius,
Andželika Laužikienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė
Konsultantai: dr. Kastytis Antanaitis, Kęstutis Raškauskas
Redaktorė Danutė Kuodienė
Žemėlapius sudarė Arūnas Latiška
Dizaineriai ir maketuotojai: Arūnas Latiška, Ramūnas Gedutis

© Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius,
Andželika Laužikienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė, 2017
© Leidykla „Briedis“

V Šaltasis karas	164
1. Ant Europos nusileidžia „geležinė uždanga“	166
2. Sovietų Sąjunga – milžinas molinėmis kojomis	171
3. Supervalstybių varžytuvės – kas pranašesnis	176
4. SSRS viešpatavimas Rytų Europoje	181
5. Kolonijinės sistemos suirimas	186
6. Šaltojo karo konfliktai	190
7. „Blogio imperijos“ žlugimas	195
Skyriaus santrauka	200
Metodas. Anekdotas kaip istorijos šaltinis	201
Istorija iš arčiau. Gėdos siena	202
Ar išmokai?	204

VI Nuo sovietų okupuotos iki nepriklausomos Lietuvos	206
1. Sovietinė Lietuvos reokupacija	208
2. Lietuvos partizaninis karas su SSRS	213
3. Sovietų Lietuva	218
4. Lietuvos kultūra nelaisvėje	223
5. Prisitaikymas ir priešinimasis	227
6. Gyvenimas Sovietų Lietuvoje	232
7. Vilnius – LSSR sostinė	237
8. „Dainuojanti revoliucija“	242
9. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas	247
Skyriaus santrauka	252
Metodas. Miesto istorinio plano skaitymas	253
Istorija iš arčiau. „Gyvenimas po žeme“	254
Istorija iš arčiau. Be kaltės kalti	256
Ar išmokai?	258

VII Pasaulis šiandien	260
1. Mokslo ir technologijų revoliucija	262
2. Pokyčiai visuomenėje	266
3. Permainos kultūroje	270
4. Globalinės problemos	274
5. Grėsmės taikai šiuolaikiniame pasaulyje	278
Skyriaus santrauka	284
Metodas. Esė rašymas	285
Istorija iš arčiau. Roko muzikos galia	286
Istorija iš arčiau. Globali terorizmo grėsmė	288
Ar išmokai?	290

VIII „Geležinei uždangai“ subyrėjus	292
1. Lietuvos vadavimasis iš sovietinio palikimo	294
2. Europos susivienijimas	300
3. Ant sovietų imperijos griuvėsių	305
4. Nepriklausomos Lietuvos laimėjimai ir problemos	310
5. Išblaškyta tauta	315
Skyriaus santrauka	320
Projektas. Mano šimtmetis nuotraukose	321
Istorija iš arčiau. Lietuvos vadovai	322
Ar išmokai?	324

Sąvokų ir asmenvardžių rodyklė	326
Laiko juosta	327



Šaltasis karas

Antrojo pasaulinio karo pamokos žmonijai nesuteikė taikos ir saugumo. SSRS siekis išplėsti įtaką suskaldė ir supriešino sąjungininkų koaliciją. Įtampa tarp SSRS vadovaujamų komunistinių šalių diktatūrų ir JAV vadovaujamų demokratinių Vakarų valstybių peraugo į šaltąjį karą. Pasaulis dešimtmečius tapo beprotiško ginklavinimosi ir dviejų priešiškų blokų varžybų arena.

Totalitarinę SSRS sistemą išjuokianti britų rašytojo Džordžo Orvelo satyrinė pasaka „Gyvulių ūkis“ pasakoja, kaip viename ūkyje gyvuliai įvykdė revoliuciją – nuvertė žmonių valdžią ir patys ėmė ūkininkauti. Deja, išsilaisvinusieji pateko į kiaulių ir nuožmių jų apsaugininkų sarginių šunų valdžią. Kitų gyvulių užsiėmimas buvo alinantis darbas vykdant kiaulių sudarytus planus, šlovinamus apgaulingų šūkių, jog nuo šiol gyvuliai dirba ne žmonėms, bet sau. Kitame 1949 m. pasirodžiusiame rašytojo kūrinys „1984-ieji“ pasakojama, koks būtų gyvenimas totalitarinėje Okeanijos visuomenėje tolimais 1984-aisiais. Maistas neskanus, gėrimai tiesiog šlykštūs, trūksta būtiniausių dalykų. Valdžia sąmoningai stengiasi, kad gyventojams nuolat ko nors stigtų. Materialinė gerovė gali sukelti maištą, o alkanas pilietis priverstas galvoti tik apie pilvą. Prekės gaminamos tam, kad vėliau būtų sunaikintos. Valstybė nuolat su kuo nors kariauja. Teisybės ministerija kasdien iš naujo perrašo šalies istoriją.

Gyvulių ūkį ir Okeaniją primenanti Soviėtų Sąjunga žlugo, tačiau sovietmečio palikimas pokomunistinėse šalyse dar gyvas. Valdžios malonių laukiančio ir nemastančio *homo sovieticus* sindromas, Gulago papročiai ir žargonas tebeveikia visuomenę, vis dar gajus nepakantumas kitam ir kito nuomonei, niekinamasis turtingesnio požiūris į vargšą, viršininko – į pavaldinį.

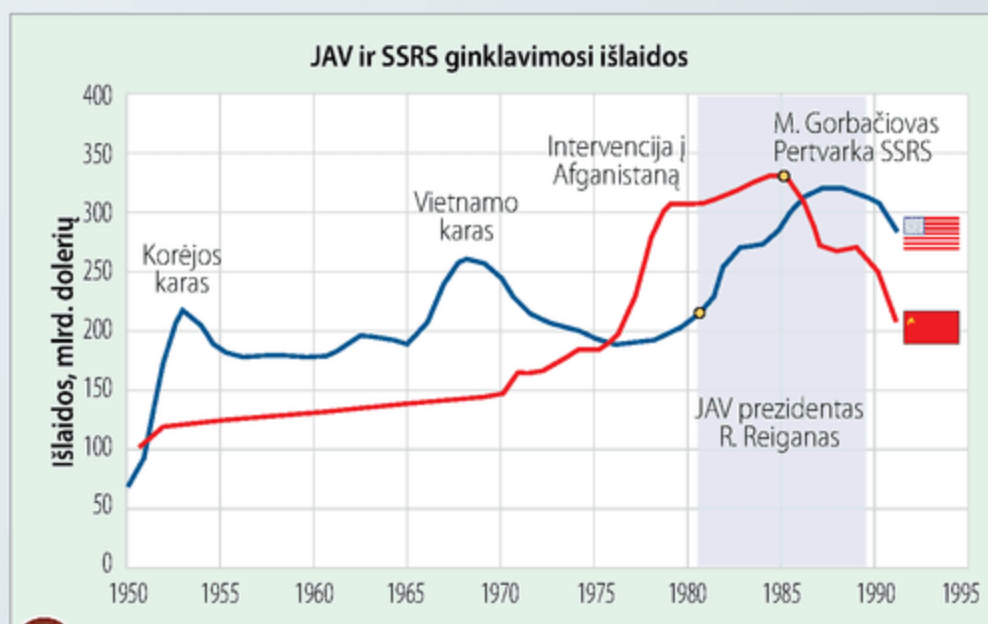
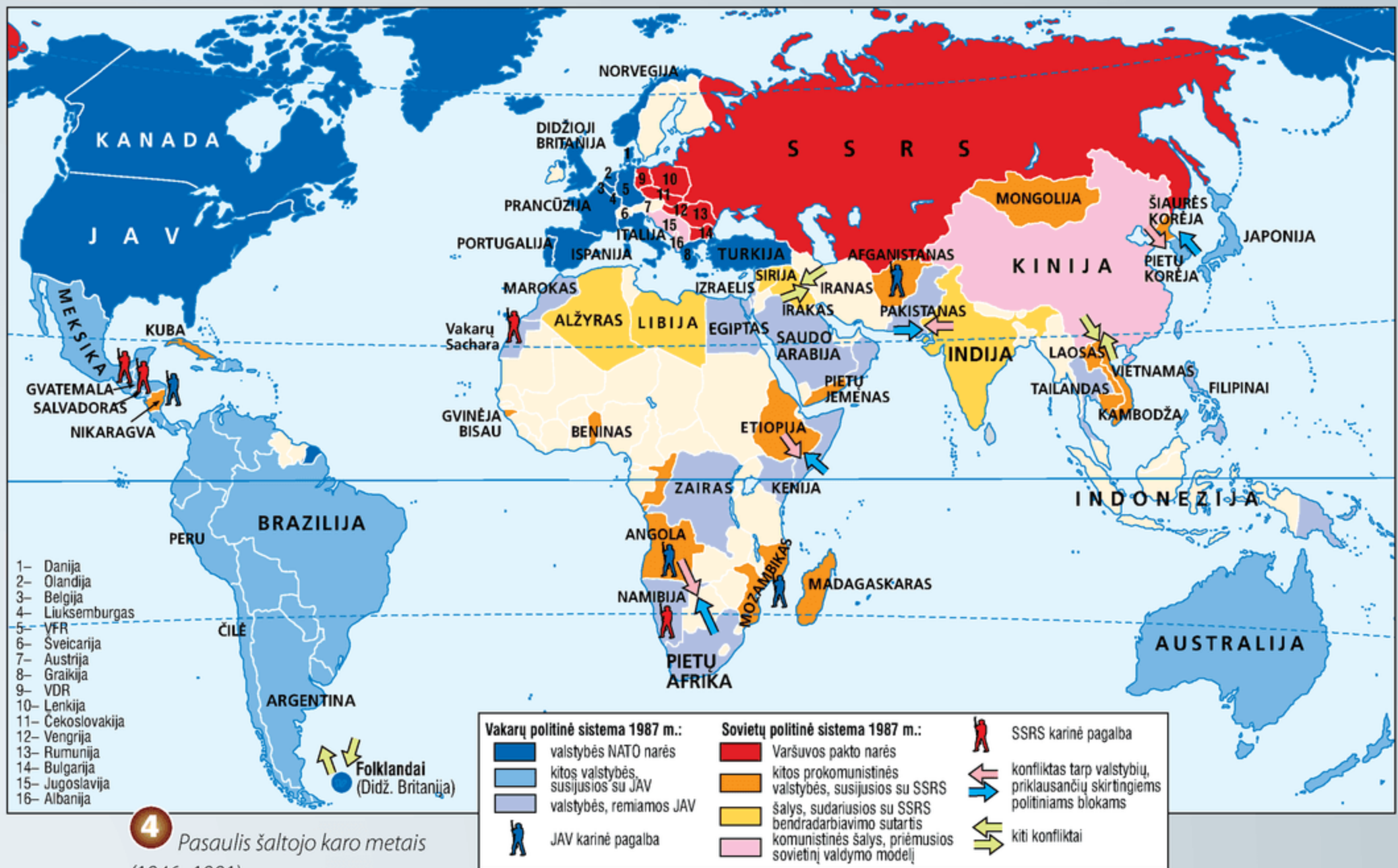
3 JAV atominės bombos sprogimas per bandymus Bikinio atole Ramiajame vandenyne. 1946 m.



1 Apie komunistinės SSRS keliamus pavojus įspėjantis italų plakatas. 1947 metai.



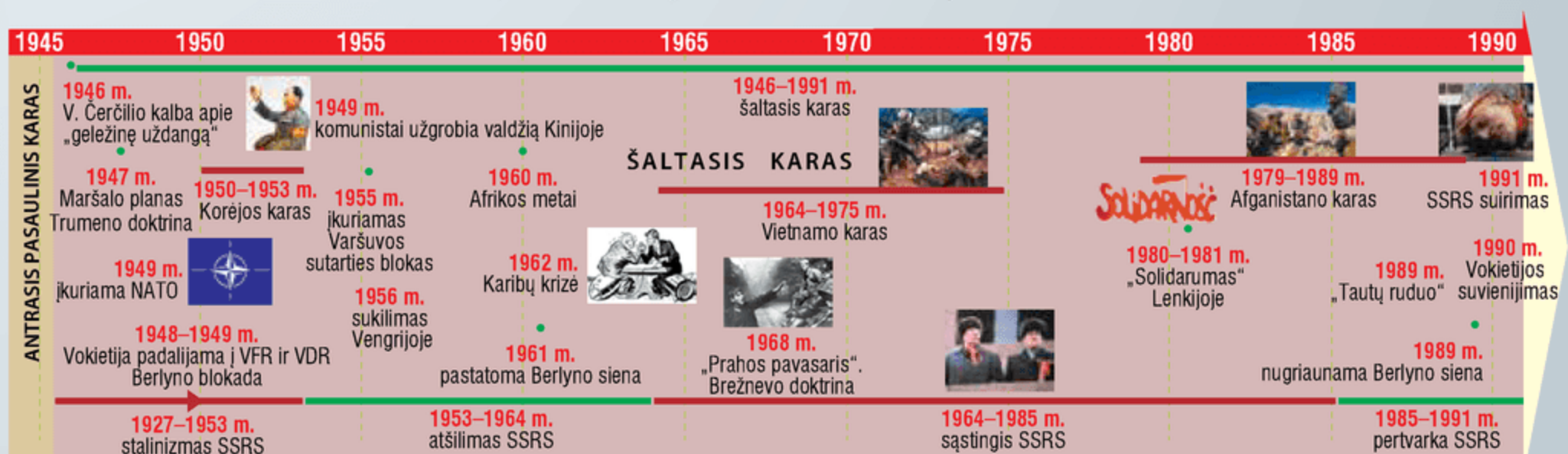
2 Prieš JAV įtaką agituojuantis Prancūzijos komunistų plakatas. 1952 m.



5 JAV ir SSRS karinės išlaidos 1950–1990 m. (mlrd. JAV dolerių).



6 Šaltojo karo raiškos formos.



1. Ant Europos nusileidžia „geležinė uždanga“

Valstybių saugumo sistemos:

 Varšuvos pakto (1955–1991 m.) valstybės	 NATO (įkurta 1949 m.) narės
 „geležinė uždanga“	 sąjungininkų oro tiltas (1948–1949)
 Berlynas padalytas į okupacines zonas; nuo 1961 m. siena padalytas į Rytų ir Vakarų Berlyną	 neutralios valstybės

1 Iš V. Čerčilio kalbos Fultone 1946 m.

Šešėlis krito ant laukų, kurie dar visai neseniai buvo apšviesti sąjungininkų pergalės. Niekas nežino, ką Sovietų Sąjunga ir jos tarptautinė komunistų organizacija ketina daryti artimiausiu metu. Ar numatytos kokios tolesnės ekspansijos ribos, jei tokios yra? Nuo Ščecino prie Baltijos iki Triesto prie Adrijos jūros ant žemyno nusileido „geležinė uždanga“. Už šios linijos atsidūrė visi senosios Vidurio ir Rytų Europos lobiai: Varšuva, Berlynas, Viena, Budapeštas, Belgradas, Bukareštas ir Sofija – visi šie garsūs miestai ir teritorijos aplink juos yra sovietų veikiami ir vis griežčiau Maskvos kontroliuojami. Daugelyje pasaulio valstybių, esančių toli nuo Rusijos sienų, sukurtos komunistinės penktosios kolonos, kurios visiškai paklūsta komunistiniam centrui ir veikia pagal jo nurodymus.

Šių laikų istorijos chrestomatija (1946–1995), Kaunas, Šviesa, 1998, p. 8–9.



2

Europa šaltojo karo metais (1946–1991).

– Mes jus palaidosime!

Iš SSRS vadovo N. Chruščiovo kreipimosi į Vakarų šalių ambasadorius. 1956 m.

Šaltojo karo ištakos

Konfliktas tarp priešingybių – komunistinės Sovietų Sąjungos diktatūros ir demokratių Vakarų šalių – buvo neišvengiamas. J. Stalinas teigė, kad taikus sugyvenimas su kapitalistais neįmanomas. Turinti įvykti pasaulinė revoliucija, po kurios komunistų valdžia bus įtvirtinta visame pasaulyje. Vakarų valstybės baisėjosi Sovietų Sąjungoje įsitvirtinusi totalitarizmu, vykdomu masiniu teroru. Po Lenkijos su-naikinimo J. Stalinas Vakarų šalims tapo nacistinės Vokietijos sąjungininku. Tik dėl pergalės prieš nacistus JAV ir Didžioji Britanija sudarė sąjungą su SSRS.

Antihitlerinė koalicija buvo netvirta. Tarpusavio nepasitikėjimas bei įtampa išryškėjo pokariu. Amerikiečių ir britų karių išvadautos Europos valstybės mėgavosi laisve. O Raudonosios armijos užimtos šalys neatgavo nepriklausomybės. Jose vietoj J. Stalino pažadėtų laisvų rinkimų prievarta įtvirtintos SSRS marionetės komunistų diktatūros.

1946 m. V. Čerčilis savo garsiojoje kalboje Fultone (JAV) pareiškė, jog ant Europos nusileido geležinė uždanga ir padalijo žemyną. Jis teigė, kad „Rytų Europos šalys neteko teisės rinktis ateities. Tai ne ta Europa, dėl kurios mes kovojome.“ V. Čerčilis paragino ginti demokratiją ir priešintis komunizmo ekspansijai. Ši kalba laikoma simboliu **šaltojo karo** pradžiai. Nuo 1946 iki 1991 m. trukęs konfliktas nuo visų iki tol vykusių karų skyrėsi tuo, jog neperaugo į tiesioginius karo veiksmus, t. y. „karštąjį“ karą tarp pagrindinių priešininkų – JAV ir SSRS. Jis reiškėsi ideologine ir propagandine kova, ginklavimo varžybomis, karinių blokų kūrimu, šnipinėjimu ir kt.



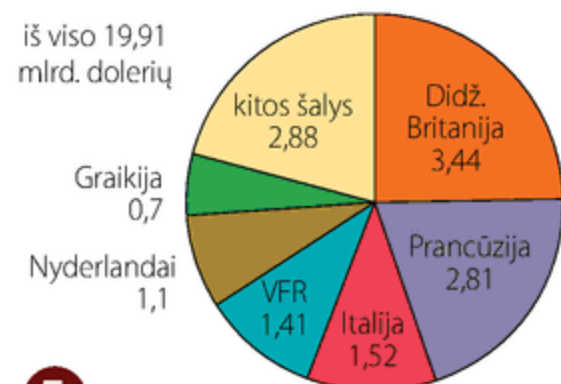
3

„Metas įveikti tarpekį“. 1946 m.

JAV karikatūra.



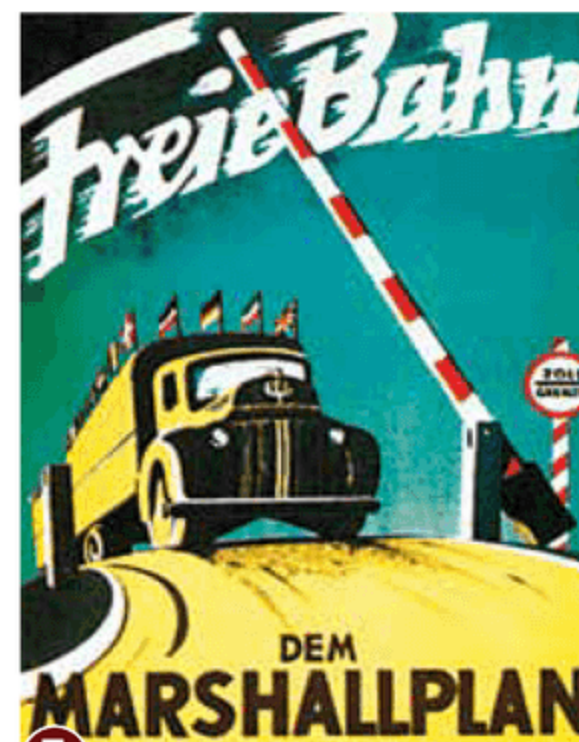
4 Karo nuniokotos Vokietijos atstatymas. Dėl katastrofiškai trūkstamos vyriškos darbo jėgos pagrindinis krūvis teko moterims. 1948 m. nuotrauka.



5 Maršalo plano lėšos (mlrd. dolerių), skirtos Vakarų Europai 1948–1952 m.



6 Maršalo plano vykdymas.



7 „Atlaisvink kelią Maršalo planui!“ 1948 m. Vakarų Vokietijoje platintas plakatas.



9 Sovietų propagandinis plakatas, pašiepiantis JAV įtaką Vakarų Europai. 1950 m.

Trumeno doktrina ir Maršalo planas

Po karo SSRS įtakos sferas Rytų Europoje išplėtęs J. Stalinas rengėsi naujam pasauliniam karui su Vakarų valstybėmis. Sovietų remiamų vietos komunistų apgaulingais pažadais tikėjo dalis karo nualintų ir nuskurdusių šalių gyventojų. SSRS ekspansijos į Vakarus pavojus privertė JAV atsisakyti iki tol vyravusios nuostatos nesikišti į Europos reikalus. 1947 m. prezidentas **Haris Trumenas** įtikino kongresą patvirtinti nutarimą dėl karinės ir ekonominės paramos Europos valstybėms. Jis teigė, kad kiekviena tauta privalanti pasirinkti arba gyvenimą demokratinėje, laisve grįstoje vakarietiškoje santvarkoje, arba totalitarinėje diktatūroje. Kadangi komunizmas iš prigimties linkęs skverbtis į aplinką, tai laisvasis pasaulis apsauginiais pylimais turi užkirsti tam kelią.

Nauja JAV politikos kryptis pavadinta **Trumeno doktrina**. Kertine jos ašimi tapo **Maršalo planas** – apie 13 mlrd. dolerių vertės amerikiečių ekonominė parama Europos šalims. Planuota sustiprinti Europos šalių ūkį ir, pakėlus žmonių gyvenimo gerovę, užkirsti kelią komunizmui plisti. JAV valstybės sekretorius Džordžas Maršalas tvirtino: „Mes savo politika siekiame kovoti ne prieš kokią nors šalį ar doktriną, o prieš badą, skurdą, nusivylimą ir chaosą.“

JAV parama siūlyta visoms Europos valstybėms, įskaitant pačią SSRS ir jos įtakoję esančias valstybes. J. Stalinas atmetė Maršalo planą kaip kapitalistų klastą bei uždraudė priimti pagalbą ir savo sąjungininkams. Maršalo planas nenuvylė. Nuo SSRS priklausomos šalys ėmė vis labiau atsilikti nuo Vakarų. O paramą priėmusios valstybės atkūrė ūkį, sumažino nedarbą ir skurdą. Nė viena iš jų nepateko į komunistų valdžios rankas. J. Stalinas buvo priverstas SSRS ekspansiją iš Europos nukreipti į labiau pažeidžiamas ir skurdesnes Azijos šalis.

8 Iš JAV prezidento H. Trumeno kalbos

Kai kurioms šalims prieš tautų valią buvo primesti totalitariniai režimai. JAV vyriausybė ne kartą protestavo prieš bauginimą ir prievartą Lenkijoje, Rumunijoje, Bulgarijoje. Kiekviena tauta turėtų demokratiškai pasirinkti gyvenimo būdą. Tačiau dažnai to laisvo pasirinkimo jos neturi.

Jungtinės Amerikos Valstijos savo politika turi remti laisvas tautas, kurias pavergė ginkluota mažuma arba agresoriai iš išorės. Jei nepadėsime Graikijai ir Turkijai šiuo lemtingu momentu, pasekmės gali būti sunkios ir Rytams, ir Vakarams. Mes turime nedelsdami imtis ryžtingų veiksmų.

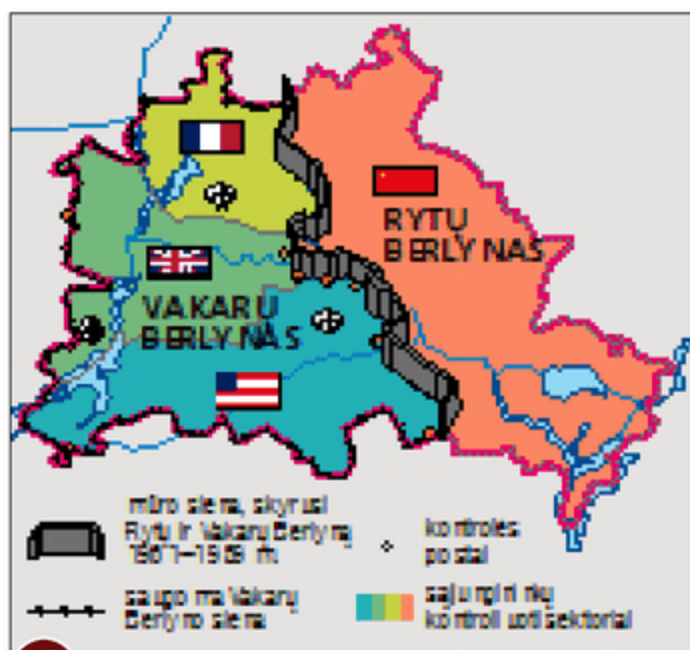
Pagal: <http://www.americanrhetoric.com>

1. Ant Europos nusileidžia „geležinė uždanga“

10 Iš 1946 m. JAV diplomato Dž. Kenano telegramos

Ketinimas valdyti Vokietiją kartu su rusais yra beprotybė. Beprotyška taip pat tikėtis, kad rusai ir mes galėtume vieną gražią dieną mandagiai pasitraukti, o iš to vakuumo atgimtų sveika ir taiki, stabili ir draugiška Vokietija. Mes neturime kitos galimybės, tik savąją Vokietijos dalį vesti į tokią nepriklausomybę, kuri būtų tokia gera, tokia saugi, tokia pranaši, kad Rytai negalėtų kelti jai grėsmės. Geriau suskaldyta Vokietija, kurios bent jau vakarinė dalis sudarytų atsparą totalitarizmo jėgoms, negu suvienyta Vokietija, kuri vėl atvertų toms jėgoms kelią iki pat Šiaurės jūros.

M. Mai, Pasaulio istorija, Vilnius, Alma littera, 2006, p. 174.



12 Padalytas Berlynas. 1945–1961 m.



11 Oro tiltas į Vakarų Berlyną. 1948–1949 m. Taip Vakarai užblokuotą miestą aprūpino žaliavomis ir maisto produktais.

Berlyno blokada ir Vokietijos padalijimas

Vienas iš svarbiausių šaltojo karo įtampos židinių buvo Vokietijos likimas. Buvusios antihitlerinės koalicijos sąjungininkės laikinai padalijo šalį ir sostinę Berlyną į okupacines zonas ir sektorius. Vakarinė Vokietijos dalis, įskaitant Vakarų Berlyną, atiteko Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir JAV kontrolei, o rytinėje šalies bei sostinės dalyje šeimininkavo SSRS.

Žmonių gyvenimas pokario Vokietijoje buvo ypač sunkus. Sugriauti miestai, sunaikinta pramonė, trūko maisto, būtiniausių buitinių dalykų. Šalyje apsigyveno apie 12 mln. vokiečių pabėgėlių, išvarytų iš Lenkijos, Čekoslovakijos, Rytų Prūsijos. Rytų Vokietijoje, grobdami viską, ką galėjo, savavaliavo sovietai. Pridengiant reparacijomis už karo nuostolius, ištisos gamyklos buvo ardamos ir gabenamos į SSRS. Nepaisydama vokiečių valios SSRS čia ėmė kurti komunistinę diktatūrą. Supratusios, kad suvienyti šalies tol, kol dalyje jos stovi sovietų armija, nepavyks, Vakarų valstybės savo zonoje kūrė demokratinę Vokietiją.

Pirmas konfliktas kilo 1948 m. SSRS surengus Berlyno blokadą. Ja siekta užkirsti bet kokį maisto, vaistų ir žaliavų tiekimą Vakarų kontroliuojamai miesto daliai. Tikėtasi, kad amerikiečių ir britų kariai ją paliks ir visas Berlynas atiteks sovietams. Tačiau sąjungininkai nepasidavė. JAV pastangomis suorganizuotas oro tiltas, kuris kiaurą parą tiekė žaliavas Berlynui. Apskaičiuota, jog per blokadą atlikta per 278 tūkst. skrydžių, pergabenta daugiau kaip 2 mln. tonų įvairių gyvybiškai būtinų žaliavų. 1949 m. gegužę sovietai buvo priversti nutraukti blokadą. JAV, Didž. Britanijos ir Prancūzijos zonos sujungtos į vieną valstybę – **Vokietijos Federacinę Respubliką (VFR)**. Vakarinė Berlyno dalis gavo laisvojo miesto statusą. Sovietai savo zonoje įkūrė **Vokietijos Demokratinę Respubliką (VDR)**. Vokietijos padalijimas per visą šaltąjį karą liko vienu didžiausių SSRS ir Vakarų valstybių įtampos taškų.



13 SSRS vykdomą Berlyno blokadą pašiepianti 1948 m. karikatūra.



14

JAV prezidentas Haris Trumenas pasirašo NATO įkūrimo sutartį. 1949 m. Vašingtonas.

1986 m.	VAKARAI		RYTAI		
	JAV	Iš viso NATO	Iš viso Rytai	Varšuvos paktas	SSRS
Gyventojai	241 mln.	642 mln.	393 mln.	114 mln.	280 mln.
Ginkluotosios pajėgos	2,1 mln.	5,5 mln.	6,4 mln.	1,2 mln.	5,1 mln.
Rezervas	1,7 mln.	7,4 mln.	8,3 mln.	2 mln.	6,3 mln.
Tankai	14 300	32 700	69 000	14 500	54 500
Kovos lėktuvai	7200	11 100	11 300	2300	11 400
Branduolinis arsenalas (vnt.)	23 317	24 094	45 000	0	45 000

15

NATO ir Varšuvos pakto pajėgų santykis Vidurio Europoje. XX a. 9 deš.



16

NATO (A) ir Varšuvos pakto (B) simboliai.

NATO ir Varšuvos pakto blokų įkūrimas

Soviėtų Sąjungos galia ir stiprėjanti komunizmo įtaka skatino Vakarų šalis vienyti karinėje srityje. Siekta užsitikrinti galingiausios pasaulio valstybės JAV karinę paramą ir taip išvengti galimos SSRS karinės intervencijos. 1949 m. JAV, Kanadą ir dešimt Europos valstybių pasirašė sutartį dėl gynybinio bloko – **Šiaurės Atlanto Sutartiės Organizacijos** (angl. trump. NATO) – įkūrimo. Sutartis rėmėsi principu, jog vienos ar kelių valstybių užpuolimas turėtų būti laikomas viso bloko užpuolimu. Narystė NATO šaltojo karo metais veikė kaip agresoriaus atbaidymo priemonė. Pulti į bloką susivienijusių valstybių sovietai nedrįso. SSRS atsvara NATO tapo 1955 m. įkurtas **Varšuvos paktas**. Ši organizacija kariniais tikslais suvienijo SSRS ir jos sąjungininkes Rytų Europos valstybes.

Šaltojo karo metais abu blokai buvo pasirengę bet kada pradėti karštąjį karą. Kaip savotiška patrankų mėsa Maskvą pirmiausia siekė pasinaudoti Rytų Europos valstybių gyventojais. Jie pirmieji turėjo atsidurti pragaištingo karo įvykių sūkuryje. Paviešinti buvusių Varšuvos pakto narių slapti kariniai planai rodo, jog SSRS NATO pajėgas planavo sutriuškinti žaibišku puolamuoju karu. Gavus įsakymą, į Vakarus turėjo pajudėti sovietų tankų ir šarvuotosios technikos kolonos. Puolimą turėjo lydėti masiniai smūgiai branduoliniu ginklu. Beveik visi didesni Vakarų Europos miestai turėjo būti nušluoti nuo žemės paviršiaus. Pagal NATO planus gausios Varšuvos pakto pajėgos valstybės turėjo pristabdyti taip pat pirmiausia branduoliniu ginklu, kol į žemyną atvyks amerikiečių ir britų pastiprinimas.

Dviejų priešiškų karinių blokų įkūrimas galutinai padalijo Europą ir pasaulį į dvi stovyklas – komunistinį Rytų bloką ir demokratinį Vakarų. Nors istorikai šaltąjį karą dažnai mini kaip Vakarų ir Rytų konfliktą, tikrovėje tai buvo konfliktas tarp SSRS diktatūros ir laisvojo pasaulio. Prievarta sovietų užvaldytos Rytų Europos valstybės savo valia konflikte sovietų puseje nedalyvavo.

17

Iš Šiaurės Atlanto Sutarties organizacijos nuostatų. 1949 m.

5 straipsnis

Šalys susitaria, kad vienos ar kelių iš jų ginkluotas užpuolimas Europoje ar Šiaurės Amerikoje bus laikomas jų visų užpuolimu, ir tokio ginkluoto užpuolimo atveju kiekviena iš jų, įgyvendindama individualios ar kolektyvinės savigynos teisę, pripažintą Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje, nedelsdama suteiks pagalbą užpultai ar užpultoms šalims, individualiai ir kartu su kitomis šalimis, imdamasi tokių veiksmų, kokie atrodys būtini, įskaitant ginkluotas jėgas panaudojimą, Šiaurės Atlanto regiono saugumui atkurti ir palaikyti.

Apie kiekvieną ginkluotą užpuolimą bei visas priemones, kurių buvo imtasi užpuolimo atveju, nedelsiant pranešama Saugumo Tarybai. Priemonės nutraukiamos po to, kai Saugumo Taryba imasi veiksmų, būtinų atkurti ir palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą.

Pagal: www.kam.lt

1. Ant Europos nusileidžia „geležinė uždanga“



Berlyno siena – SSRS nurodymu 1961 m. rugpjūčio 13 d. pradėta statyti siena. Ji atskyrė Vakarų valstybių ir sovietų kontroliuojamus Berlyno sektorius.

Maršalo planas – pokariu JAV Europos šalims pasiūlytas ekonominės pagalbos planas.

NATO (*North Atlantic Treaty Organization*) – Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija) – 1949 m. įkurta organizacija, kurios tikslas – šalims bendrai gintis nuo SSRS.

Šaltasis karas – SSRS ir Vakarų konfliktas, kilęs po Antrojo pasaulinio karo. Jis reiškėsi politine įtampa, ideologine ir propagandine kova, karinių blokų kūrimu, ginklavimo varžybomis ir kt.

Trumeno doktrina – 1947 m. paskelbta JAV politikos kryptis, kuri numatė aktyvius veiksmus prieš komunizmo plitimą.

Varšuvos paktas – 1955 m. įkurta SSRS ir jos satelitinių valstybių karinė organizacija.

20 Iš JAV prezidento Dž. Kenedžio kalbos „Aš esu berlynietis“. 1963 m. birželio 26 d. Berlyno rotušė

Kas tinka Berlynui, tinka Vokietijai: tikros taikos Europoje nebus tol, kol ketvirtadaliui vokiečių nebus pripažinta svarbiausia laisvo pasirinkimo teisė. Jūs gyvenate savo laisvę ginančioje saloje, tačiau jūsų gyvenimas yra susijęs su žemynu. Štai kodėl baigdamas aš jus prašau žvelgti toliau už šiandienos pavojus į rytojaus viltį; toliau už šio miesto, Berlyno, laisvės ir už jūsų šalies – į laisvės pažangą visame pasaulyje; toliau už sienos į tą dieną, kai įsiviešpataus teisingumas ir taika.

Visi laisvi žmonės, kad ir kur jie gyventų, yra šio miesto – Vakarų Berlyno – piliečiai. Kaip tik dėl to aš didžiuojuosi, kad būdamas laisvas žmogus, galiu pareikšti: aš esu berlynietis!

A. Bendjebbar, Naujausieji laikai: iliustruota žmonijos istorijos kronika, Vilnius, Alma littera, 1997, p. 78.

Metai	Pabėgėlių skaičius
1949	129 245
1950	197 788
1951	165 648
1952	182 393
1953	331 390
1954	184 198
1955	252 870
1956	279 189
1957	261 622
1958	204 092
1959	143 917
1960	199 188
1961	155 402
Iš viso	2 686 942

18 Pabėgusių iš VDR 1949–1961 m. skaičius.



19 Berlyno sienos statyba 1961–1962 m.

Berlyno siena

Demokratinė santvarka, rinkos ekonomika, tarptautinė parama ir bendradarbiavimas lėmė itin spartų VFR ūkio augimą. Greitai Vakarų Vokietiją vėl įgijo vienos iš Europos valstybių lyderių statusą. O SSRS kontroliuojama Rytų Vokietiją vystėsi kur kas lėčiau ir vis labiau atsiliko nuo kaimynės.

1953 m. ekonominis sunkmetis privertė į gatves išeiti Rytų Berlyno gyventojus. Netrukus neramumai išplito visoje Vokietijoje. Tada masines demonstracijas numalšino sovietų tankai. Ilgainiui vis labiau ėmė skirtis dviejų vokiečių valstybių gyvenimo lygis, vis daugiau žmonių iš Rytų Berlyno kėlėsi į turtingesnę ir laisvesnę VFR. Manoma, kad per dešimtmetį apie 3 mln. žmonių per Rytų Berlyną paliko VDR. Didžiulis pabėgėlių srautas kėlė SSRS susierzinimą, todėl nuspręsta uždaryti sieną tarp Rytų ir Vakarų Vokietijų.

1961 m. pastatyta rytinę miesto dalį nuo vakarinės atskyrusi **Berlyno siena** (202–203 p.) tapo ryškiausiu šaltojo karo ir Rytų bei Vakarų tarpusavio priešiško ir atsiribojimo simboliu. Tuometis JAV prezidentas Džonas Kenedis Berlyno sieną įvertino kaip komunizmo nesėkmę. „Laisvė turi daug sunkumų, demokratija yra netobula, tačiau mes niekada nestatėme sienos, kad išlaikytume savo žmones šalies viduje“, – teigė jis. Tai buvo dar vienas smūgis komunistinei Sovietų Sąjungai. Pasaulis pamatė, jog tariamas komunistinis rojus tėra siena apjuostas ir nuo kalinių nepasitenkinimo braškantis kalėjimas.



1. Įvardyk šaltojo karo priežastis. Nurodyk, tavo nuomone, svarbiausias. Atsakymą pagrįsk.
2. Savais žodžiais paaiškink šaltojo karo sąvoką. Pateik iš istorijos šio konflikto raiškos formų pavyzdžių (165 p. 6).
3. Išnagrinėk 8. Kuo JAV valdžia grindė Trumeno doktriną? Įrodyk, jog šie nuogastavimai buvo pagrįsti.

4. Įvertink Maršalo plano reikšmę Europai. Kodėl juo pasinaudojo tik dalis žemyno valstybių (tekstas, 4–7)?
5. Apibūdink SSRS ir Vakarų sąjungininkų politiką Vokietijos ir Berlyno klausimais (tekstas, 10–12, 18–20).
6. Išnagrinėk 3 ir 13. Ką karikatūromis norėjo parodyti jų autoriai?
7. Grupėse padiskutuokite, ar šiandienos pasaulis išsivadavo iš šaltojo karo palikimo.

2. Sovietų Sąjunga – milžinas molinėmis kojomis

Vienas senas bolševikas sako kitam:
– Mes su tavim komunizmo nesulauksim, o štai mūsų vaikai... Jų gaila!
Sovietmečio anekdotas

Stalinizmą keičia atšilimas

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Sovietų Sąjungą tebevaldė totalitarinis J. Stalino režimas. Padėtis šalyje buvo labai sunki: milijonai žuvusių, sugriauta pramonė, nuniokotas žemės ūkis. Žmonėms atsikvėpti neleido 2 mln. gyvybių nusinešęs badas, besitęsiančios žiaurios stalininės represijos. Maniakiškai įtariu tapęs diktatorius planavo naujus „valymus“ ir rengėsi karui su kapitalistinėmis Vakarų valstybėmis.

Po J. Stalino mirties 1953 m. vykusią kovą dėl valdžios laimėjo stačioniško būdo penkių klasių išsimokslinimą teturintis **Nikita Chruščiovas**. Jį palaikė despotiško valdymo sugrįžimo nenorinti sovietų armijos ir partijos vadovybė. N. Chruščiovas suprato, kad naujas karas su ekonomiškai stipresniais Vakarais SSRS bus pražūtingas. Byrėjo Gulago sistema, lageriuose kilo masinių sukilimų. Komunistai buvo priversti imtis dalinių režimo reformų. Baigėsi masinis teroras. Iš kalėjimų ir lagerių paleisti milijonai kalinių – iš pradžių tik kriminalinių, vėliau ir politinių.

N. Chruščiovo valdymo SSRS laikotarpis pavadintas **atšilimu**. Itin svarbus įvykis – 1956 m. sušauktas XX partijos suvažiavimas. Jame N. Chruščiovas perskaitė J. Staliną smerkiantį pranešimą „Dėl asmens kulto ir jo padarinių“. Suvažiavimo dalyviai patyrė šoką išgirdę slėptą tiesą apie stalinizmo nusikaltimus. Paaiškėjo, kad dėl represijų žuvo daugybė niekuo nekaltų partijos narių. Baiminantis visuomenės audringos reakcijos, šis pranešimas ilgai slėptas.

Kita vertus, kalboje nutylėta daugybė nusikaltimų, kuriuos įvykdė komunistai ir prie kurių prisidėjo pats N. Chruščiovas. Daugelis aukštų partijos veikėjų, represinio aparato darbuotojų, kurie tiesiogiai susiję su J. Stalino nusikaltimais, liko savo vietose. Smerkdamas stalinizmo nusikaltimus partijos viršūnėlė siekė pati apsisaugoti nuo galimų naujų masinių represijų partijos viduje.



3 SSRS vadovas Nikita Chruščiovas. 1960 m. nuotrauka. Lankydamasis JAV N. Chruščiovas susižavėjo ten auginamais kukurūzais. Tikėdamasis, jog jie išspręs maisto trūkumo problemas, liepė masiškai auginti visur, net tose Sovietų Sąjungos vietovėse, kuriose dėl gamtos sąlygų neaugo, pavyzdžiui, Šiaurėje. Besąlygiškai „nurodymams iš aukščiau“ paklustantys kolūkių pirmininkai vykdė net ir absurdiškiausius įsakymus. „Kukurūzomanija“ sukėlė žemės ūkio krizę.



1 Antkapinis J. Stalino paminklas prie Kremliaus sienos Maskvoje. Milijonus SSRS gyventojų pražudęs tironas iki šiol atvirai garbinamas Rusijoje ir kitose iš sovietinio palikimo negalinčiose išsivaduoti šalyse.

2 Komunistų partijos XX suvažiavimo delegato E. Berklavo atsiminimai apie N. Chruščiovo pranešimą

Pranešimas pribloškė siaubingais faktais. Delegatai klausėsi sulaukę kvėpavimą. Salėje tvyrojo mirtina tyla. Kiekvienas N. Chruščiovo sakinytis, kiekvienas žodis smigo tiesiai į širdį. Atrodė, salėje girdėti nužudytų žmonių aimanos, aplinkui lėtai kyla kraujo jūra. Delegatai, tarp jų ir aš, negalėjo visko iš karto suvokti. Dar negirdėti faktai užgriuvo kaip sniego lavina. Mes iš karto negalėjome suprasti šio siaubo, atrodė keista, kad už visus nusikaltimus atsakingas vienintelis J. Stalinas. Kur tuo metu buvo partija? Ko verta partija, leidžianti vykti visam šiam siaubui? Kokia turi būti sistema ir valstybės santvarka, kuri gali nuslėpti visus žiaurumus ir įbauginti liaudį, sužlugdyti žmones moraliai, sulaužyti intelektualiai, kad jie taptų klusnia ir lengvai pasiduodančia mase tirono rankose.

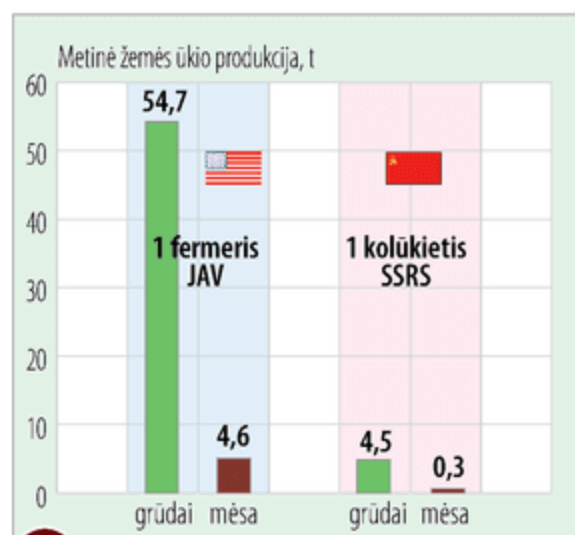
J. Freibergs, Jaunako laiku vesturė 20. gadsimts, Rīga, Zvaigzne ABC, 2000, p. 242–243.

2. Sovietų Sąjunga – milžinas molinėmis kojomis

4 „Riazanės iniciatyva“

Riazanės srities valdžia 1959 m. ėmėsi neįveikiamos užduoties – per metus trigubai padidinti mėsos gamybą. Šalies laikraščiai susižavėję pranešinėjo apie „Riazanės iniciatyvą“. Metai praėjo, o stebuklas neįvyko. Norint tęsti pažadą, iš valstiečių imta supirkinėti ir į skerdyklas varyti visa, kas juda keturiomis kojomis: melžiamas karves, veislinės kiaules, veršiukus, paršelius. Gretimose srityse slapta supirkinėta mėsa ir gabenta į Riazanę. Rezultatas toks – 1960 m. sritis nepajėgė įvykdyti net įprasto plano. Riazanės partijos komiteto pirmasis sekretorius Larionovas nusišovė.

История России, XX век, Москва, Аванта, 2004, p. 561.



5 JAV ir SSRS žemės ūkio efektyvumo palyginimas.



6 1981 m. sovietų plakatas „Tad drąsiai ženkime pirmyn keliu, vedančiu į komunizmą.“ – L. Brežnevas.

Valdant N. Chruščiovui, vykdyta **destalinizacija**. J. Stalino kūnas pašalintas iš Lenino mauzoliejaus, imta griauti tūkstančius diktatoriaus paminklų, keisti jo vardu pavadintus miestus, gatves. Atšilimo laikotarpiu visuomenės gyvenimas tapo šiek tiek laisvesnis. Nyko visuomenę kaustanti visuotinės baimės atmosfera, tačiau komunistų partijos diktatūra ir ją palaikanti prievartos sistema išliko.

Nuo bandymo pavyti ir pralenkti Vakarus iki sąstingio

N. Chruščiovas paskelbė, kad įmanomas taikus kapitalistinių ir komunistinių šalių sugyvenimas. Jis teigė, kad SSRS įveiks kapitalistus taikiomis priemonėmis. Neva, Sovietų Sąjunga žmonių gyvenimo gerove pavys ir pralenks JAV. Tačiau nepagrįsta fantazija konkuruoti su Vakarais neatitiko SSRS galimybių.

Avantiūristiniai N. Chruščiovo sprendimai baigėsi nesėkme. Atšilimo laikotarpiu gavę pasus ir judėjimo laisvę įgiję kolūkiečiai masiškai kėlėsi į miestus. Žmonių skaičiui juose išaugus dešimtimis milijonų, gyventojų nebuvo kuo maitinti. Kad šalyje nekiltų badas, SSRS buvo priversta pirkti grūdų iš Vakarų valstybių – JAV, Kanados.

Sovietinė propaganda nuolat skelbė, jog SSRS „vejasi“ Ameriką pagal gamybą. Tačiau klastojama statistika ir gyvenimas vis labiau tolo vienas nuo kito. Šalies pramonė ir žemės ūkis augo labai lėtai. Valstiečiai gerokai daugiau produktų užaugindavo nedideliuose asmeniniuose sklypuose nei didžiuliuose kolūkiuose. Parduotuvių lentynos tuštėjo, gaminiai brango. Padėtis šalyje kėlė gyventojų pasipiktinimą, kurį valdžia slopino jėga. Novočerkaske keliasdešimt žmonių sušaudyti demonstracijoje, nes jos dalyviai protestavo prieš mėsos pabranginimą. Partijos vadovybė 1964 m. surengė sąmokslą ir nušalino autoritetą praradusį N. Chruščiovą nuo valdžios.

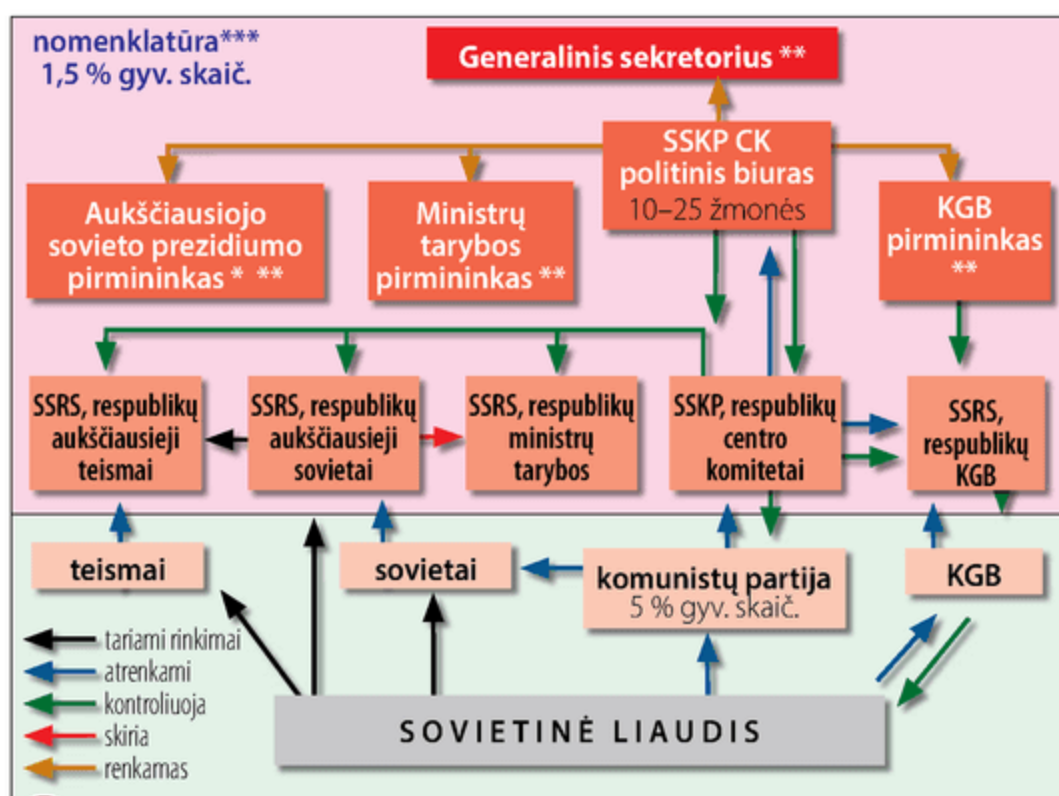
N. Chruščiovo vietą užėmė **Leonidas Brežnevas**. Manydamas, jog bet kokios permainos gali sugriauti sovietinę sistemą, jis vykdė atsargią, be ryškesnių pokyčių politiką, stengėsi išlaikyti esamą padėtį. Aukščiausius valstybės postus užėmė patikimi statytiniai, daugiausia jau garbaus amžiaus. L. Brežnevo valdymo laikotarpis Sovietų Sąjungoje vadinamas **sąstingiu (stagnacija)**. Jo metu buvo labiau nei atšilimo laikotarpiu varžoma žmonių laisvė, daugėjo represijų, dar labiau prastėjo ekonominė padėtis.

Kreivų veidrodžių šalyje

Visą laiką SSRS gyvavo tarsi kreivų veidrodžių karalystė, kurioje viskas iškreipta. Viešpataujanti komunistų partija skelbė, kad sovietų valdžia – teisingiausia pasaulyje, konstitucija – geriausia, žmogus – laisviausias ir laimingiausias. Tačiau valstybės skleidžiama propaganda neatitiko tikrovės.

Šalies konstitucija teigė, kad visos sąjunginės respublikos yra lygiateisės, savanoriškai įsijungusios, todėl gali išstoti iš SSRS. Tačiau tai buvo melas, nes šitai padaryti nė viena neturėjo net mažiausios galimybės. SSKP valdė valstybę kaip milžinišką imperiją, kurioje beteisės respublikos turėjo besąlygiškai paklusti viešpataujančiam centrui – Māskvai. Jis savinosi respublikų išteklius, naikino tradicijas, prievarta rusino tautas. Centrinės valdžios įsakymų vykdymą užtikrino Maskvės paskirti respublikų komunistų partijų vadovai, vietiniai komunistai.

Valdžia siekė sudaryti teisėtumo įspūdį, neva gyventojai dalyvauja valstybės valdyme – į sovietus renka savo atstovus. Tikrovėje rinkimai buvo farsas, nes balsuo-



7 SSRS valdymo schema: * – tariamasis sovietinės valstybės vadovas; ** – Politinio biuro nariai; *** – prie nomenklatūros priklausę ir ūkio, kultūros, valdžios įstaigų aukščiausi vadovai.



8 SSRS – didžiausia pasaulio valstybė, kurioje gyveno daug tautų. Tautiniu pagrindu ji buvo suskirstyta į 15 sovietinių respublikų. Rusijos SFSR sudarė skirtingų tautų 16 autonominių respublikų, 5 autonominės sritys, 10 autonominių apskričių. Daugelis mažų tautelių buvo surusintos ir asimiliuotos.



9 Balsuojama vienbalsiai. SSRS. XX a. 8 dešimtmetis.

Politinio biuro narys	1100
SSKP srities komiteto sekretorius	450–750
SSKP srities komiteto instruktorius	250–400
Gamyklos direktorius	210–300
Darbininkas	110–150
Inžinierius, architektas	120
Gydytojas, mokytojas	110
Jaunesnysis mokslo darbuotojas	90
Valytoja	75

Nomenklatūros atlyginimai neatspindi realios padėties, nes daugelį dalykų ji gaudavo nemokamai arba pusvelčiui.
PASTABA: automobilis „Žiguli“ kainavo 6030 rb, televizorius (61 cm įstr.) 790, vyriškas kostiumas 66 ir daugiau, geri pusbačiai 30–40, suknelė 45, pomidorai (kg) 2,20, degtinė (0,5 l) 2,87, duonos kepalas 0,36, autobuso bilietas 0,04, laikraštis 0,02 rb.

10 Mėnesio atlyginimas rubliais Sovietų Sąjungoje. XX a. 8 dešimtmetis.

jantieji neturėjo jokio pasirinkimo. Rinkėjai buvo priversti tik patvirtinti partijos kandidatų sąrašus.

Oficialiai sovietinėje visuomenėje visi buvo lygūs, nebuvo nei turtingųjų, nei vargšų. Tikrovėje visa valdžia ir turtai SSRS priklausė aukštesniajam vadovaujančiam, privilegijuotam komunistų partijos sluoksniui – **nomenklatūrai**. Tokią padėtį posakiu „visi gyvuliai yra lygūs, bet kai kurie lygesni už kitus“ (turimos omenyje nomenklatūrą atitikusios kiaulės) itin taikliai apibūdino britų rašytojas Džordžas Orvelas kūrinyje „Gyvulių ūkis“.

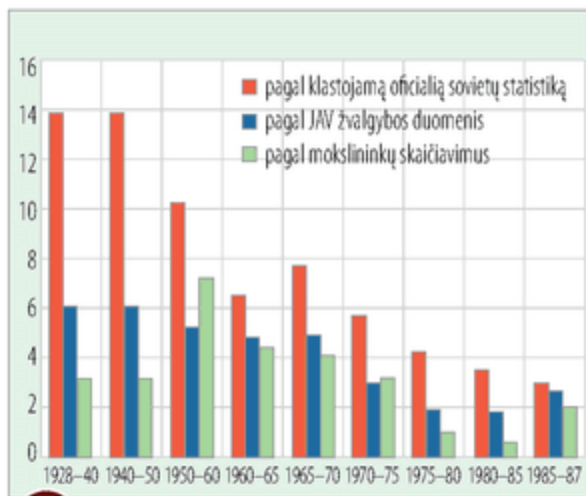
Nomenklatūra su šeimų nariais XX a. 8 deš. SSRS sudarė apie 1,5 % gyventojų, maždaug 3 mln. žmonių. Kai daugelis žmonių SSRS išgyveno nuolatinį nepriteklį, nomenklatūra specialiosiose parduotuvėse įsigydavo deficitinių prekių, gaudavo paskyras automobiliams, ilsėjosi tik jai skirtose poilsiavietėse, gydėsi specialiosiose poliklinikose ir ligoninėse. Nomenklatūros pajamos 20–25 kartus viršijo žemiausius atlyginimus. Tariamoji sovietų valdžia SSRS tikrovėje buvo komunistinės nomenklatūros vykdomas SSRS gyventojų išnaudojimas.

Planinės ekonomikos gniaužtuose

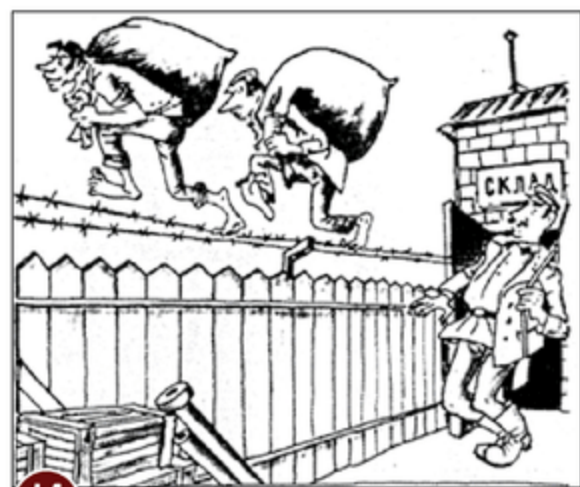
Visą SSRS gyvavimo laikotarpį šalies ūkį reguliavo planinė ekonomika. Svarbiausias tikslas – įvykdyti planą. Pirmenybė teikiama ne gyventojų aprūpinimui, bet sunkiajai ir karo pramonei. Buvo statomi ištisi įslaptinti miestai, kurių gyventojai kūrė ir gamino ginkluotę.

Privačios nuosavybės SSRS nebuvo. Valstybė sprendė, ką, kiek, kokia kaina gaminti ar parduoti. Pagrindinių rinkos ekonomikos variklių – paklausos ir pasiūlos – planinė ekonomika nepaisė. Dažnai gamintos neperkamos prekės, tiesti niekam nereikalingi geležinkeliai, kasti kanalai. Ūkis veikė neefektyviai. Tai, ką Vakarų valstybėse gamino mažai žmonių bei įrenginių, SSRS atliko minios, naudojančios milžiniškus išteklius. Darbininkai nebuvo suinteresuoti dirbti geriau, nes vis tiek gavo mažą atlyginimą.

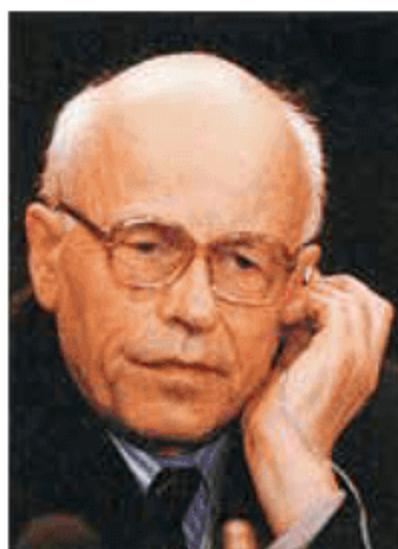
2. Sovietų Sąjunga – milžinas molinėmis kojomis



11 SSRS BVP augimas (%) 1928–1987 m.



14 „Jogų stiliumi dirbate!“ – vagiliavimą pašiepianti sovietų karikatūra.



15 SSRS vandenilinės bombos kūrėjas ir Rusijos sąžine vadinamas mokslininkas Andrejus Sacharovas. Suvokęs baisią šio ginklo jėgą, siekė uždrausti ar apriboti jo bandymus, dalyvavo žmogaus teisių SSRS gynimo judėjime. Už šią veiklą 1975 m. apdovanotas Nobelio premija. Viena iš Vilniaus aikščių pavadinta Andrejaus Sacharovo vardu.

12 Sovietmečiu Rusijoje sargu dirbusiojo atsiminimai

Iš statybinių vyrų tempia vandentiekio vamzdį. Aš sakau: „Vai, kine, mesk, grąžinti reikia.“ Jis man atsako: „Klausyk, tau ką, daugiau už visus reikia?“ „Na, ne, ne daugiau, tiesiog aš sargas.“ Jis vėl: „Tai ko tu prie manęs prikibai, aš gi savo nešu.“ Aš sakau: „Kaip tai savo?“ „O tu ką, nežinai, kad socializme viskas bendra? Vadinasi, ir mano. Tai ir pasiėmiau.“

Pagal: <http://www.igrunov.ru>



13 Garbės lenta. SSRS. 1988 m. Viena iš darbuotojų moralinio skatinimo formų. Taip buvo skelbiami socialistinio lenktyniavimo (gamybos našumo lenktynių) nugalėtojai, darbo pirmūnai.

Ekonomikos nesėkmės maskuotos **prirąšymais** klastojant statistiką. Penkmečio planai kėlė nuolat augančio ūkio iliuziją, net tada, kai augimo tempai beviltiškai smuko. Ekonomika, milžiniškais kiekiais gaminanti karo techniką ir ginkluotę, nepajėgė tenkinti žmonių kasdienių poreikių. **Deficitu** tada laikyta beveik viskas: mėsa, kava, vaisiai, batai, drabužiai, baldai, geros knygos ir kt. Dėl nuolatinio stygiaus ir visuomenės demoralizacijos klestėjo spekuliacija, kyšininkavimas, valstybinio turto vagystės, alkoholizmas.

Nors žmonėms mokėti maži atlyginimai, sovietinė ekonomika nepajėgė pelningai dirbti. Valstybės padėtį gelbėjo milijonai rublių, gaunamų iš valstybės kontroliuojamos alkoholio pramonės, ir „naftos doleriai“ – įplaukos už parduodamą į užsienį naftą bei gamtines dujas. Vis labiau plėtojosi nelegali, bet daug efektyvesnė **šešėlinė ekonomika**.

Homo sovieticus kūrimas

Melu, prievarta, represijomis ir baime sovietinis režimas kūrė nemastantį, lengvai valdomą, be iniciatyvos, apolitišką, antvisuomenišką, nepilietišką žmogų – **homo sovieticus**. Jau J. Stalinas iškėlė mintį, kad visas SSRS tautas reikia paversti vieninga sovietine liaudimi, kuri kalbėtų viena kalba, paklustų vienai ideologijai. Tokius žmones lengviau valdyti. Naujoji visuomenė privalo tikėti šviesiu rytojumi – komunizmu – ir aukotis dėl jo. Visa galinga sovietų propagandos mašina – švietimas, spauda, radijas – pajungta žmonių „smegenims plauti“. Cenzūra griežtai kontroliavo visas žiniasklaidos priemones.

Klastota ir naikinta žmonių istorinė atmintis. Atminties praradimo tragediją aprašė įžymus kirgizų rašytojas Čingizas Aitmatovas romane „Ilga kaip šimtmečiai diena“. Žiauriais kankinimais žmonės buvo paverčiami mankūrtais – žmonėmis, kurie prarado atmintį, užmiršo savo kilmę, nekenčia net motinos. Milijonai SSRS gyventojų gyveno persmelkti totalinės baimės. Atplėšti nuo gimtosios žemės jie neteko ilgaamžių vertybių ir tradicijų.

Suskaldytoje ir suprieštojoje visuomenėje siekdami prisitaikyti prie santvarkos daugelis žmonių apsimetinėjo, gyveno dvilypį gyvenimą. Galvojo viena, kalbėjo kita, darė trečia. Itin maža dalis pasirinko taikaus priešinimosi režimui kelią. Aleksandras Solženycinas, Andrejus Sacharovas ir daugelis kitų, nepaisydami represijų, kovojo



16 1989 m. karikatūra „Homo sovieticus”

17

Rusų rašytojas Aleksandras Solženycinas. Antrojo pasaulinio karo dalyvis, 8 metus kalėjęs lageriuose.

Atšilimo metais išleista jo apysaka „Viena Ivano Denisovičiaus diena” apie sovietinius lagerius sukrėtė visuomenę. 1970 m. rašytojas gavo Nobelio premiją. Išsiųstas iš SSRS. Jo kūrinio „Gulago archipelagas” pavadinimas tapo visos sovietinės sistemos sinonimu.



Atšilimas – N. Chruščiovo 1953–1964 m. įdiegtos totalitarinį režimą SSRS sušvelninusios permainos.

Deficitas – trūkumas, nepriteklus; padėtis rinkoje, kai išteklių ir prekių paklausa viršija pasiūlą.

Destalinizacija – J. Stalino kulto pašermimas ir atsisakymas taikyti masines represijas.

Homo sovieticus – sovietinio režimo paveiktas žmogus: nepilietiškas, lengvai valdomas, neiniciatyvus, įbaugintas, laukiantis valstybės rūpinimosi.

Nomenklatūra – viešpataujantis sovietinės partinės biurokratijos sluoksnis.

Prirāšymas – duomenų klastojimas.

Sąstingis – 1964–1985 m. SSRS istorijos laikotarpis, pasižymėjęs ekonomikos tempų lėtėjimu, reformų nebuvimu.

Šešėlinė ekonomika – veiklos sritis siekiant gauti pajamų nemokant valstybei mokesčių.

už žmogaus teises ir laisves. KGB sekė, persekiojo kitaminčius, prievarta guldė į psichiatrijos ligonines, kišo į kalėjimus.

Šaltojo karo metais Sovietų Sąjunga priminė milžiną molinėmis kojomis. Pasauliui agresiją ir karinę galią bei tariamus komunistinės sistemos laimėjimus demonstruojančią supervalstybę krėtė daugybė problemų, pamažu griaujančių ją iš vidaus.

18

Mankurtas

Realus Egidėjaus Buranovo pasaulis Č. Aitmatovo knygoje „Ilga kaip šimtmečiai diena” susipynęs su legendiniu. Pasak padavimo, stepes senovėje užgrobė žiaurūs žuankuanai. Tų, kurie pakliūdavo į vergiją, laukė siaubinga lemtis. Baisiais kankinimais jie naikino vergų atmintį – ant aukos galvos užmaudavo gabalą šviežios kupranugario odos. Džiūdama ji spaudė galvą ir nelaimingieji patirdavo nežmoniškas kančias. Kankynė trukdavo keletą parų. Dauguma nukankintų žūdavo, o išlikę gyvi virsdavo vergais – mankurtais, kurie, visiškai praradę atmintį, nežinojo savo kilmės, vardo, kaip šunys ištikimai tarnavo šeimininkams. Tai buvo jau ne žmonės, o jų iškamšos. Ir tik viena motina nesusitakė su tokia sūnaus dalia ir žuvo nuo jo paleistos strėlės.

Pagal: <http://edu.rin.ru>

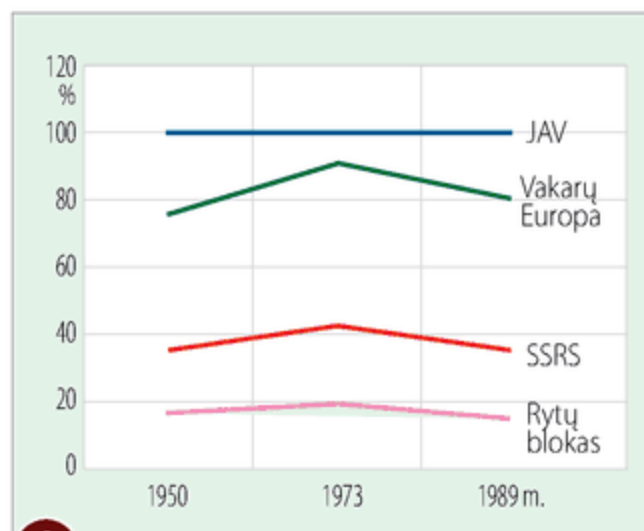


19 Gegužės 1-osios paradas Raudonojoje aikštėje Maskvoje. 1988 m. Plakate pavaizduoti K. Marksas, F. Engelsas ir V. Leninas. Užrašas dešinėje skelbia: „Taika, gegužė, darbas”.

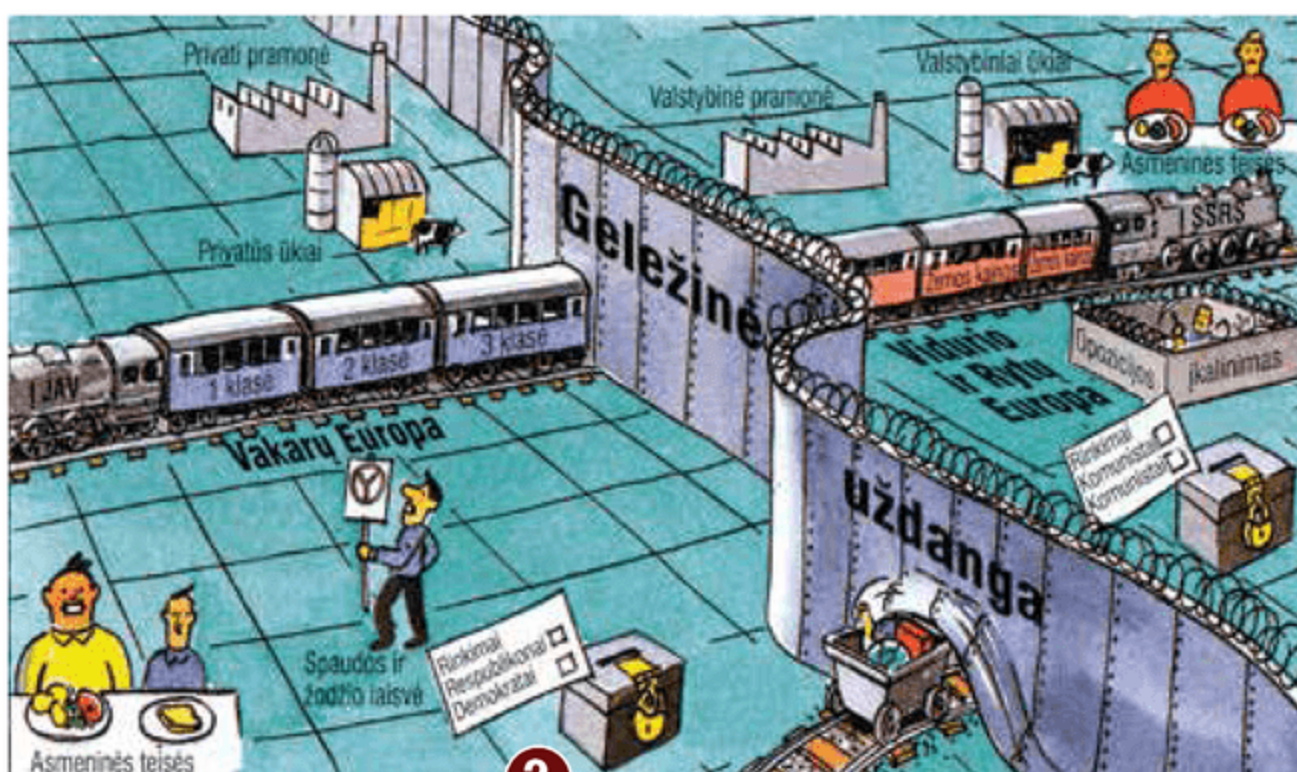


1. Palygink SSRS raidą atšilimo ir sąstingio laikotarpiais (tekstas, 11). Rask skirtumų ir panašumų.
2. Remkis temos tekstu, 2 ir atskleisk destalinizacijos SSRS laimėjimus ir neigiamas puses.
3. Apibūdink SSRS planinės ekonomikos ypatybes. Įrodyk, kad ji buvo neefektyvi (tekstas, 5).
4. Pateik išvadą apie SSRS valdymo sistemos ypatumus 7–9.
5. Pasidomėk sovietmečio politiniais anekdotais, posakiais. Surinktus pateik klasei.
6. Naudokis internetu, mokyklos biblioteka, 12, 16, 18 ir įvardyk homo sovieticus bruožų. Kurie iš jų matomi šių laikų Lietuvos visuomenėje?
7. Grupėse padiskutuokite, dėl ko gyvenimas SSRS buvo panašus į kreivų veidrodžių karalystę arba Dž. Orvelo „Gyvulių ūkį” (10, tekstas 164 p.).

3. Supervalstybių varžytuvės – kas pranašesnis



1 SSRS ir komunistinių Europos šalių BVP palyginus su JAV bei kapitalistinių Vakarų Europos šalių. 1950–1989 m.



2 Gyvenimas demokratinės kapitalistinės santvarkos ir komunistinės diktatūros bei planinės ekonomikos šalyse.



3 N. Chruščiovas ir JAV viceprezidentas R. Niksonas ginčijasi dėl šalių technologijų laimėjimų šalia amerikietiškos virtuvės modelio JAV pramonės parodoje Maskvoje. 1959 m. nuotrauka. Švelnėjant supervalstybių santykiams, surengta paroda, kurioje demonstruotos amerikietiškos prekės nuo pepsikolos iki blizgančių automobilių. Parodos lankytojus šokiravo prekių kokybės ir įvairovės skirtumai.

– Nežinau, kuo bus kariaujama trečiajame pasauliniame kare, bet ketvirtajame bus naudojami pagaliai ir akmenys.

Mokslininkas Albertas Einšteinas

Komunistinės ir kapitalistinės sistemų kova

Pagrindinės šaltojo karo priešininkės Soviėtų Sąjunga ir Jungtinės Amerikos Valstijos atstovavo iš esmės skirtingoms politinėms, ekonominėms bei kultūrinėms sistemoms ir vertybėms. JAV – demokratinė kapitalistinė valstybė. Šalyje vyko laisvi ir demokratiniai valdžios rinkimai, veikė laisva žiniasklaida, buvo gerbiamos piliečių teisės ir laisvės. Čia vyravo privati nuosavybė, klestėjo laisvas verslas. Gamybos efektyvumą užtikrino **riškos ekonòmika**. Soviėtų Sąjungos komunistinė diktatūra varžė svarbiausias žmogaus teises ir laisves: žodžio, religijos, visuomeninės veiklos. Planinę ekonomikos sistemą įvedę sovietai panaikino privačią nuosavybę, uždraudė privatų verslą. Valstybė nuolat kišosi į visas žmonių gyvenimo sritis. Režimo kritikai ar jam neįtikusieji buvo masiškai persekiojami. Visuomenę sekė ir kontroliavo milžiniškas represinis aparatas.

Šaltojo karo metais kiekviena iš valstybių siekė įrodyti savo sistemos pranašumą. JAV prezidentas Džonas Kenedis tikino: „Priešas – pati komunistinė sistema, nepermaldaujama, nepasotinama, nuolat siekianti pirmauti pasaulyje. Tai kova, kuri parodys, kieno ginklai tobulesni. Be to, ji įrodys, kuri iš ideologijų yra pranašesnė: Dievo valioje laisvė ar negailestinga, bedieviška tironija.“ Nuo pat varžytuvių pradžios supervalstybių jėgos buvo nelygios. Karine galia jos buvo beveik lygiavertės, o ekonomikos išsivystymu SSRS ir jos sąjungininkės gerokai atsiliko nuo JAV ir ją palaikančių valstybių. Palyginus su kapitalistiniais Vakarais komunistinės SSRS žmonių gyvenimo gerovė buvo šiurpinamai žema. Nepaisydami to sovietai bet kuria kaina stengėsi pavyti ir pralenkti JAV ir taip įrodyti tariamą savo sistemos pranašumą.

4 Sovietmečio anekdotai

- Jei Amerika ritasi į prarają, o mes rengiamės ją pralenkti, tai kur nueisime?
- Jei visame pasaulyje nugalės komunizmas, kur mes pirsime grūdus?
- Darbininką klausia:
 - Kaip manote, pavysime Ameriką?
 - Aišku, pavysime ir netgi pralenksime.
 Tačiau kažkaip nepatogu bėgti priekyje nuogu užpakaliu.



5 A – „Amerikietiška laisvė“. 1949 m. sovietų propagandinis plakatas; B – iš JAV jaunimui platinto propagandinio komikso apie gyvenimą SSRS. XX a. 7 deš.

Propagandinė kova

Siekiant paveikti žmonių nuomonę, tarp supervalstybių vyko **informacinis kâras**. Svarbiausias jo ginklas – propaganda, kuri skelbė savo valstybės laimėjimus, gyvenimo būdo pranašumus ir vardijo priešininkės trūkumus. Demokratinėse šalyse egzistuojančios laisvos ir kritiškos valdžiai žiniasklaidos niekas nekontroliavo. O SSRS spauda, radijas, televizija priklausė valstybei, kuri slėpė informaciją apie tikrąją padėtį šalyje, apgaudinėjo žmones. Kad gyventojų nepasiektų žinios apie laisvesnį ir turtingesnį gyvenimą Vakaruose, imtasi ypač griežtų priemonių stabdyti iš ten sklindančią informaciją. Sovietai cenzūravo užsienio spaudą, literatūrą, kino filmus, muzikos įrašus. Milžiniškos lėšos skirtos Vakarų radijo stočių blokavimo įrenginiams statyti. Vakaruose, siekiant formuoti palankią visuomenės nuomonę, už SSRS pinigus vykdytos masinės propagandos kampanijos. Žiniasklaidos priemonėse, demonstracijose skelbti apgaulingi šūkiai: „Išvesti užsienio kariuomenę iš svetimų teritorijų!“, „Už taiką!“, „Už nusiginklavimą!“

Propagandinė kova vyko kine bei literatūroje. JAV ir SSRS priešiškus atskleistas amerikiečių filmuose „Rembo“ ir „Rokis“. Iki šių dienų populiarūs filmai apie slaptąjį britų agentą 007 Džeimsą Bondą, sukurti Jano Flemingo kūrinio motyvais. Skaitomiausia Vakaruose tapo Tomo Klensio knyga „Raudonojo Spalio“ medžioklė“, didžiulės sėkmės sulaukė pagal ją sukurtas filmas. Pagrindinio veikėjo prototipas – šaltojo karo įkarštyje 1961 m. į Vakarų pabėgęs sovietų povandeninio laivo kapitonas lietuvis Jonas Pleškys. Paklaustas, kodėl jis taip pasielgė, atsakė: „Aš negaliu gyventi melo pasaulyje“.

Dviejų valstybių santvarkų bei ideologijų kovos arena tapo ir sportas. Gigančių kova vadinamos JAV ir SSRS sportininkų rungtynės buvo tarsi netiesioginis valstybių karas, kuriame pergalių ir iškovotų medalių skaičius rodė šalies pranašumą. Ne kartą sportas tapo ir politinių nesutarimų auka. 1980 m. dėl SSRS veiksmų Afganistane JAV boikotavo Maskvės olimpinės žaidynės. Sovietai po ketverių metų atsakė tuo pačiu Los Andželo žaidynėse.

6 Iš propagandinės sovietų žurnalisto G. Zimano knygos apie viešnagę JAV









Amerikoje mus dažnai stebindavo žmonių akiračio siaurumas. Pasikalbėkite su žmogumi, pabandykite sužinoti, kokios jo svajonės, troškimai. Jūs nustebsite, kad jie yra dažniausiai vien asmeninio pobūdžio. Didžioji dalis norėtų praturtėti. Kokie menki atrodydavo dažnai mums šie mažičiai tikslai ir siekiai, palyginus su milžiniškais, didingais tarybinio žmogaus užmojais!

G. Zimanas, *Ką aš mačiau Amerikoje*, Vlnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960, p. 155.





7 Miuncheno olimpiada. 1972 m. Modestas Paulauskas, legendinis lietuvių krepšinininkas ir vienas iš SSRS rinktinės lyderių, tapo olimpinio čempionu. JAV, iki tol olimpiadose nepatyrusių pralaimėjimo, ir SSRS žutbūtinė dvikova tapo vienu iš šaltojo karo simbolių. Per tris lemiamas teisėjų pridėtas sekundes SSRS pavyko išplėsti pergalę. Protestuodami amerikiečiai nedalyvavo apdovanojimo ceremonijoje ir iki šiol neatsiėmė sidabro medalių.

3. Supervalstybių varžytuvės – kas pranašesnis

		JAV	SSRS
1960		18	35
		32	0
1965		854	270
		496	120
1975		1054	1618
		656	711
1985		1010	1398
		640	983

8 Dviejų supervalstybių branduolinių raketų arsenalas 1965–1985 m.:

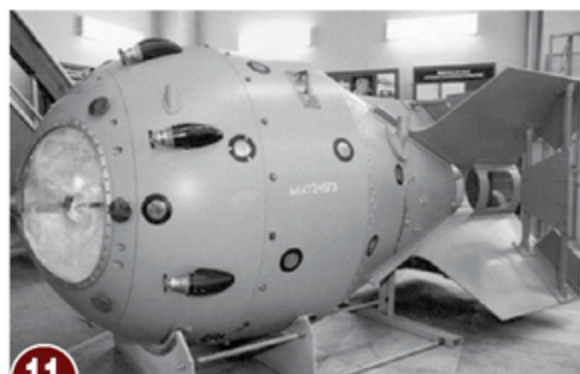
 – tarpžemyninės balistinės,
 – povandeninių laivų.



9 Karinės jėgos demonstravimas parade „Spalio revoliucijos“ 50-mečiui paminėti. Sovietų tarpžemyninių raketų paleidimo įrenginiai. 1967 m. Maskva, Raudonoji aikštė.

Ginklas	Išbandymo ar įtraukimo į ginkluotę data	
	JAV	SSRS
Atominė bomba	1945	1949
Tarpžemyninis bombonešis	1948	1955
Reaktyvinis bombonešis	1951	1954
Vandenilinė bomba	1952	1953
Tarpžemyninė balistinė raketa	1958	1957
Iš povandeninio laivo paleidžiama balistinė raketa	1960	1964

10 JAV ir SSRS branduolinio ginklavimo varžybos. XX a. 5–7 deš.



11 Pirmoji sovietų atominė bomba, susprogdinta 1949 m. JAV labai nustebo, nes manė, kad sovietai sugebės ją pagaminti tik po 10–15 metų. Bomba – tiksliai amerikietiškosios kopija. Atominės bombos paslaptis karo metais pavogė sovietų žvalgai. Veikė keturi agentūros tinklai, buvo užverbuoti mokslininkai, įgyvendinantys projektą. Už šių operaciją 9 dalyviams suteikti Sovietų Sąjungos didvyrių vardai.

Ginklavimo varžybos

Visą šaltąjį karą truko supervalstybių **ginklavimo varžybos**. Ginkluodamiesi sovietai ir amerikiečiai stengėsi neatsilikti nuo priešininkės ir neleisti jai įgyti karinio pranašumo. Daug pastangų dėta prieš karinėms paslaptims sužinoti. Šalys kūrė ir tobulino moderniausias ginklų sistemas: „nematomas“ žvalgybos lėktuvus, valdomas raketas, atominius povandeninius laivus ir lėktuvnešius. Valstybės suvokė, jog ateities karuose lemiamą reikšmę turės ne milijoninės armijos, o **māsinio naikini-mo ginklai**. Įslaptintos mokslo įstaigos darbavosi kurdamos vis tobulesnius branduolinius užtaisus, cheminių bei biologinių ginklų. Branduoliniams ginklams gabenti sukurta tarpžemyninių raketų, nesunkiai galinčių pasiekti bet kurį Žemės kampelį. Viena tokia raketa su branduoliniu užtaisu sunaikintų didelį miestą. Buvo sudaryti smulkūs branduolinio puolimo planai, raketos nukreiptos į miestus, strateginius objektus. Joms paleisti tereikėjo supervalstybių galią simbolizuojančiame branduoliniame lagaminėlyje surinkti kodą ir paspausti mygtuką.

Kaupiantis ginklų atsargoms, pasaulis atsidūrė ant susinaikinimo ribos. Ištisos kartos užaugo globalinio branduolinio karo, kuris galėjo prasidėti bet kada ir nušluoti visą žmoniją, baimės šešėlyje. Mokslininkai skelbė liūdnas prognozes: branduolinio sprogo atveju pasaulį ištiks branduolinė žiema. Žemę padengs storas dulkių sluoksnis, nepraleidžiantis saulės spindulių, todėl kils ekologinė katastrofa. Gyvybė

12 Kaip Nikita Chruščiovas parodė Amerikai „Kuzkos motiną“

Nikita Chruščiovas ne kartą grasino JAV „parodyti Kuzkos motiną“. Tai posakis, reiškiantis „labai smarkiai grasinti, pamokyti“. Ypač slaptame SSRS mieste „Arzamas-16“ vyko grandiozinis darbas kuriant 100 megatonų galingumo vandenilinę bombą. Tai 10 tūkst. kartų galingesnė nei Hirošimą sunaikinusi bomba. Ją gamintojai ir pavadino „Kuzkos motina“. 1961 m. galingiausia visų laikų bomba buvo baigta ir teliko pasirinkti išban-

dymo vietą – poligoną Naujojoje Žemėje. Tačiau įvertinę sprogo mastus sovietai užtaiso galingumą sumažino dukart. Šio milžiniško sprogo, kurį užfiksavo viso pasaulio seisminės stotys, padariniai buvo baisūs. 15–20 km spinduliu ištirpo 2 m storio ledas. Spinduliu iki 700 km nuo sprogo epicentro buvusiems šiauriniams elniams nuslinko kailis. Skaičiuojama, kad iš 15 mln. gyvūnų gyvų liko mažiau nei pusė. Smūgio banga triskart apskriejo Žemės rutulį, sprogo grybas siekė 67 km.

Pagal: <http://www.strannik.de>



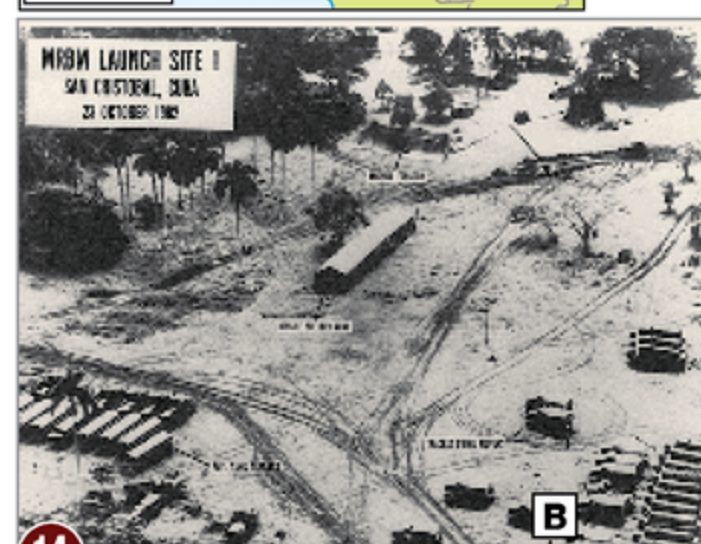
13 N. Chruščiovas ir komunistinės Kubos diktatorius Fidelis Kastras Lenino mauzoliejaus tribūnoje Maskvoje. F. Kastro vadovaujami sukilėliai 1959 m. nuvertė proamerikietišką korumpuotą generolo F. Batistos režimą. Šalyje įtvirtinta nuo SSRS karinės ir ekonominės pagalbos priklausoma komunistinė diktatūra.

Žemėje bus pasmerкта kankinamai žūčiai nuo šalčio, bado ir epidemijų. Daugelyje miestų įrengta požeminių slėptuvių, kuriose branduolinio karo atveju galėtų slėptis žmonės. Mokyklose, darbovietėse aiškinta, kaip elgtis kilus pavojui.

Pasaulis ant branduolinės katastrofos slenksčio

Didžiausia trečiojo pasaulinio karo grėsmė kilo 1962 m., prasidėjus SSRS ir JAV konfliktui, vadinamam **Karibų krizė**. SSRS vyriausybė neatsispyrė pagundai pasi- naudoti patogia strategine naujos sąjungininkės komunistinės Kubos padėtimi. Sovietai saloje slapta pradėjo montuoti raketas su branduoliniais užtaisais, dislokavo 22 tūkst. kareivių. Amerikiečių žvalgybiniam lėktuvui užfiksavus sovietų raketų bazines, JAV prezidentas **Džonas Kenedis** patyrė šoką. Iš Kubos per kelias minutes jos galėjo pasiekti bet kurį JAV rytinės dalies miestą. Amerikiečių vyriausybė paskelbė salai jūrų blokadą ir ėmė rengtis bombarduoti Kubą. Visą pasaulį sukaustė siaubas, jog bet kurią akimirką supervalstybės gali panaudoti branduolinį ginklą. Tačiau sveikas protas nugalėjo. Ir JAV, ir SSRS puikiai suprato, kad branduoliniame kare nugalėtojų nebus, todėl buvo priverstos sėsti prie derybų stalo. Sovietai išgabeno iš Kubos raketas, o JAV pasižadėjo iš Turkijos iškelti savo raketų bazines.

Po Karibų krizės ginklavimosi varžybų sukelta įtampa pasaulyje šiek tiek atslūgo. Valstybės pasirašė sutartį dėl branduolinio ginklo bandymų atmosferoje, kosmose ir po vandeniu uždraudimo. Karinę politiką jos susitarė grįsti **paritetu** – kiekybine ir kokybine branduolinių užtaisų lygybe.



14 A – sovietų raketų veikimo nuotolis; B – aeronuotraukoje matyti sovietų raketos Kuboje. 1962 m.



15 Amerikiečių šeima reklamuoja slėptuvę, skirtą išgyventi branduolinio karo atvejų. XX a. 6 deš. nuotrauka.

16 Mokslininkas apie Karibų krizę

Prieš penkiasdešimt metų Kubos raketų krizė privedė pasaulį prie branduolinės katastrofos slenksčio. Atsidūrus aklavietėje, JAV prezidentas Dž. Kenedis manė, kad šansas, jog konfliktas peraus į karą, buvo vienas iš trijų, ir tai, ką mes sužinojome, vėliau, po dešimtmečių, niekaip neišsklaidytų šių nuogastavimų. Pavyzdžiui, dabar mes žinome, kad, be balistinių raketų su branduoliniais užtaisais, Sovietų Sąjun-

ga Kuboje išdėstė 100 taktinių atominių ginklų ir vietinis sovietų vadas galėjo juos panaudoti be papildomų kodų ir komandų iš Maskvos. Amerikiečių bombardavimas ir įsiveržimas, kuris buvo numatytas trečią konflikto savaitę, ko gera, būtų sukėlęs branduolinį atsaką prieš amerikiečių laivus, kariškius ir net Majamj. Dėl to prasidėjęs karas būtų nusinešęs 100 mln. amerikiečių ir daugiau nei 100 mln. SSRS gyventojų gyvybes.

Pagal: G. Alison, *The Cuban Missile Crisis at 50*, Foreign Affairs, 2012, Nr. 4.



17 N. Chruščiovas ir Dž. Kenedis. 1962 m. anglų karikatūra „Ar suprantate, pone prezidente, mes turime derėtis.“

3. Supervalstybių varžytuvės – kas pranašesnis



Branduolinis lagaminėlis – įrenginys, saugantis kodus branduoliniam arsenalui paleisti.

Ginklāvimosi varžybos – dviejų ar daugiau valstybių taktika, kai kiekviena stengiasi, didindama karinę galią, įgyti pranašumą.

Informacinis k̄aras – karas, kuriame pagrindinis ginklas yra informacija. Jame platinama norimą požiūrį formuojanti informacija ir stengiamasi užkirsti kelią nepageidaujamai informacijai.

Karibų krizė – 1962 m. vos trečiuoju pasauliniu karu nesibaigęs SSRS ir JAV konfliktas dėl slapto SSRS raketų montavimo komunistinėje Kūboje.

Māsinio naikinimo ginklas – bendras cheminio, branduolinio ir biologinio ginklo pavadinimas.

Paritetas – lygaus šalių atstovavimo principas.

Riņkos ekonōmika – būdinga asmeninės iniciatyvos laisvė ir jos skatinimas, individo laisvė bei įstatymais įtvirtintos privačios nuosavybės garantijos.



1. Palygink esminius supervalstybių santvarkų, ekonomikos sistemų ir visuomenės bruožus (tekstas, **1**, **2**).
2. Paaiškink, dėl ko tarp supervalstybių vyko informacinis karas. Kokios kovos priemonės jame buvo naudojamos (tekstas, **5**–**7**)?
3. Internete pasidomėk propagandiniais šaltojo karo laikų sovietų arba amerikiečių plakatais, karikatūromis. Aptarkite juos klasėje.
4. Kokių išvadų apie supervalstybių ginklāvimosi varžybas gali padaryti iš **8**, **10** ir 165 p. **5**) duomenų.
5. Nurodyk Karibų krizės priežastis. Kokių grėsmių pasauliui ji kėlė **16**, **17**?
6. Įrodyk, jog SSRS ir JAV vykdė kosmoso tyrinėjimai **18**, **19** buvo susiję su ginklāvimosi varžybomis.
7. Susiskirstykite į grupes ir surenkite klasėje tariamą šaltojo karo laikų sovietų ir amerikiečių diskusiją: Kur gyventi geriau – JAV ar SSRS?



18 Jurijus Gagarinas 1961 m. tapo pirmuoju žmogumi, pakilusiu į kosmosą.



19 JAV astronautas Edvinas Oldrinas Mėnulyje. 1969 m.

Karinės lenktynės kosmose

Su ginklāvimosi varžybomis glaudžiai susiję ir kosmoso tyrinėjimai. Taip buvo išbandomos naujausios karinės, šnipinėjimo technologijos. JAV nuostabai, SSRS jau 1957 m. į kosmosą paleido pirmąjį dirbtinį Žemės palydovą. Tuo metu, kai šalies gyventojai kentė nuolatinį kasdienio vartojimo prekių stygių, SSRS vadovybė milžiniškas lėšas skyrė kosminėms programoms tobulinti. 1961 m. į kosmosą pakilo pirmasis žmogus – sovietų kosmonautas bei karo lakūnas Jurijus Gagarinas. Sovietų lyderiavimą 1969 m. nutraukė amerikiečiai. Pagal „Apollo“ programą astronautai Neilas Armstrongas ir Edvinas Oldrinas tapo pirmaisiais žmonėmis, išsilaispinusiais Mėnulyje.

1980 m. prezidentas Ronaldas Reiganas paskelbė milijardus dolerių kainuojantį JAV strateginės gynybos planą, vadinamą „žvaigždžių karais“. Jo tikslas buvo kosmose sukurti antiraketinį skydą, kuris apsaugotų JAV nuo sovietų raketų. Tam reikėjo išdėstyti tūkstančius kompiuteriais valdomų dirbtinių Žemės palydovų su lazeriais ir mechanizmais, kurie numuštų prieš raketas. Šis fantastiką primenantis planas neperžengė tyrimų bei laboratorinių bandymų stadijos. Tačiau taip R. Reiganui pavyko įtraukti SSRS į naują ginklāvimosi varžybų etapą, kuris jai buvo ne pagal išgales.

Ginklāvimosi varžybos pareikalavo milžiniškų abiejų supervalstybių lėšų. Ypač sunku buvo varžybų naštą pakelti neefektyviai planinei SSRS ekonomikai. Kibernetiką priešišku mokslu laikantys sovietai pramiegojo Vakaruose kilusią mokslo ir technikos revoliuciją. XX a. 9 deš. SSRS ėmė gerokai atsilikti nuo JAV elektronikos ir radiotechnikos, variklių ir kuro naujovių srityje. SSRS mokslinė techninė bazė, darbo kultūra neprilygo vakarietišakai. Sovietų išradimai, kitaip nei JAV, buvo nepritaikomi taikiose srityse. Dažnai iš Vakarų pavogtų naujausių ginkluotės patvirtinimų pasenusią įrangą turinčios sovietų gamyklos net negalėjo nukopijuoti. Tapo akivaizdu, kad supervalstybių varžybos baigsis komunistinės SSRS pralaimėjimu.



20 JAV pranašumas technologijų srityje

Vakaruose pavyko nupirkti, ir gana lengvai, už ketvirtį kainos Amerikos naikintuvą bombonešį „Phantom“. Sovietų specialistai, apžiūrėję mašiną, buvo apstulbinti elektronikos gausumo. Maždaug vienodų su sovietinėmis pana-

šios klasės mašinomis aerodinamikos ir manevravimo charakteristikų „Phantom“ savo elektronika galėjo aptikti ir sunaikinti sovietinius lėktuvus gerokai anksčiau ir kur kas didesniu nuotoliu. Nė vieno mazgo iš jo sekimo, elektroninio atoveikio ir taikymo aparatūros sovietinė pramonė negalėjo net nukopijuoti.

I. Bunič, Partijos auksas, Vilnius, Briedis, 2013, p. 198–199.

4. SSRS viešpatavimas Rytų Europoje



1

SSRS viešpatavimas Rytų Europoje
1945–1985 metais.

Komunistinis blokas:		ginkluotas pasipriešinimas sovietams (5–6 deš.)
		įtvirtintas komunistinis režimas
		sukilimai prieš komunistinę valdžią
		valstybių sienos 1947 m.
		sovietinių respublikų ribos



2

„Konkuruojantys vežėjai“
1947 m. britų karikatūra.

– Nebijokite!
Jonas Paulius II

Komunistinių diktatūrų kūrimas

SSRS nepaisė sąjungininkų susitarimų, jog po karo išvaduotų Rytų Europos valstybių likimą lems laisvi rinkimai. Tariamai rinkimai įvyko, bet jie neatspindėjo tautų valios, nebuvo nei laisvi, nei demokratiniai. Kaip ir 1940 m. okupuodamas Baltijos šalis J. Stalinas vėl siekė apgauti pasaulį. Į valdžią sovietų remiami komunistai pateko klaidindami rinkėjus, klastodami rinkimų rezultatus, iš rinkiminės kovos pašalindami kitų partijų kandidatus. Jei tai nepavykdavo, valdžia buvo užgrobiamą karinio perversmo būdu. Susidoroti su tariamais ar tikrais režimo priešininkais padėjo komunistų kontroliuojama kariuomenė, policija, saugumo tarnybos. Raudonosios armijos užimtose šalyse laipsniškai kurtos vadinamosios **liaudies demokrātijos**, iš tikrųjų – marionetinės komunistinės diktatūros.

Iki 1949 m., išskyrus Mėskvai nepaklūstančio diktatoriaus **Josifo Brozo-Tito** valdomą Jugoslāviją, visos Rytų Europos valstybės atsidūrė Soviētų Sąjungos įtakos gniaužtuose. Vadinamąjį Rytų bloką, arba „socialistinį lagerį“, sudarė SSRS ir jai besąlygiškai paklusnios **satelitinės valstybės**: Lėnkija, Veņgrija, Čekoslovākija, Rumūnija, Bulgārija, Albānija ir VDR.

Siekiant dar labiau pajungti šias valstybes Maskvės interesams, integruoti jas į sovietinę ekonomiką, 1949 m. įsteigta **Ekonominės savitarpio pagalbos tarýba (ESPT)**, turėjusi tapti atsaku į Vakarų valstybių Maršalo planą. Iš tikrųjų ši organizacija pasitelkta sovietų bloko valstybėms kontroliuoti bei ekonomiškai jas išnaudoti. Dauguma SSRS sąjungininkų taip pat priklausė karinei Vėršuvos pākto organizacijai.

3

Komunistinės diktatūros įtvirtinimas Vengrijoje

Piliečių teisių į laisvę bei nepriklausomą politiką nepaisymas, politinės policijos naudojamas teroras bei koncepcinės bylos sukūrė šalyje baimės atmosferą, ypač po to, kai 1949 metais komunistų partija (oficialiu pavadinimu: Vengrų darbininkų partija) tapo vienvaldė. Kaip niekada anksčiau, imtasi žiauriai persekioti Bažnyčią. Panaikinus privačią nuosavybę, pradėtas taikyti planinis ūkininkavimas pagal Sovietų Sąjungos modelį. Įsigalėjus žiauriai ir privalomai produktų pristatymo valstybei sistemai, blogėjo gyvenimo sąlygos.

Panaikinta laisva žiniasklaida, spauda tapo diktatūros įrankiu „smeigimams plauti“. Menas buvo paverstas režimo propagandine priemone.

Pagal: <http://www.xxiamzius.lt>

4. SSRS viešpatavimas Rytų Europoje



4

„Sovietų ir Lenkijos draugystė – tai taika, nepriklausomybė ir laimingas mūsų tėvynės rytojus“. Lenkijos komunistų propagandinis plakatas. Šalia J. Stalino – Maskvai besąlygiškai klusnus vietos komunistų vadovas Boleslovas Bierutas.



6

Varšuvietis nešasi gautą deficitą – tualetinio popieriaus. XX a. 9 deš.

7 Mokslininkas apie VDR gyventojų emigracijos į VFR priežastis

Išvykstančiųjų į Vakarų skaičiaus didėjimą galima paaiškinti atskirų valstiečių grupių nenoru jungtis prie organizuojamų žemės ūkio gamybos kooperatyvų, smulkiųjų ir vidutinių verslininkų baime, kad bus panaikinta privati nuosavybė ir konfiskuotas jų turtas, dalies jaunuolių nenoru tarnauti VDR ginkluotosiose pajėgose ir dideliais sunkumais, kurių VDR kyla dėl gyventojų aprūpinimo maisto produktais ir vartojimo prekėmis.

A. Applebaum, *Geležinė uždanga: Rytų Europos sugniuždymas 1944–1956 m.*, Vilnius, Tyto alba, 2013, p. 498.



5

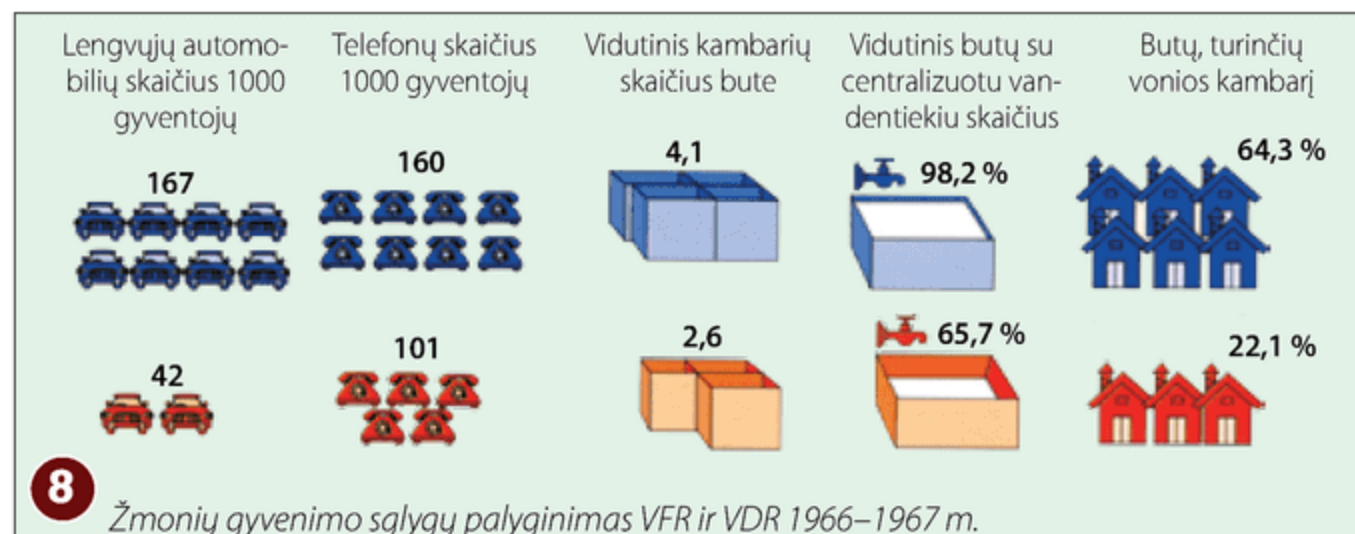
Gegužės 1-osios demonstracija Budapešte, Vengrijoje. 1949 m. nuotrauka.

Gyvenimas „liaudies demokratijose“

Liaudies demokratijų valdymo ir visuomenės kontrolės sistema panaši į Sovietų Sąjungos, tik šiek tiek laisvesnė. Jų valdžia savarankiškesnė nei sovietinių respublikų. Valstiečiai čia nebuvo masiškai prievarta suvaromi į kolūkius, žmonės galėjo laisviau išpažinti savo tikėjimą, prekiauti, turėti truputį daugiau nuosavybės. Režimo represijos nebuvo tokios masinės ir žiaurios, kokios vykdytos J. Stalinui valdant SSRS.

Tačiau SSRS ir jos marionečių liaudies demokratijų valdžios politika, represijos, stiprėjanti cenzūra ir kiti žmonių laisvės suvaržymai kėlė Rytų Europos šalių gyventojų nepasitenkinimą. Įtampą stiprino ir atviras Maskvės kišimasis į valstybių reikalus, sovietinės kariuomenės buvimas. Žmones piktino prastėjanti ekonominė padėtis. Socialistiniame „rojuje“ gyvenantys negalėjo suprasti, kodėl vienetai laimingųjų, galėję apsilankyti „supuvusio kapitalizmo“ šalyse, pasakoja apie aukštą gyvenimo lygį, galimybę rinktis įvairias prekes, kokybišką ir gausią produkciją. O dauguma Rytų bloko valstybių merdėjo neefektyvios planinės ekonomikos ir nepriteklių gniaužtuose.

Nenorą paklusti primestam režimui skatino ir įžeisti tautiniai jausmai, religiniai įsitikinimai. Sovietinė ideologija nepakentė religijos, tautiškumo, stengėsi formuoti žmogų – sovietinį pilietį – prisitaikėlį ateistą, ištikimą komunistų valdžiai ir ideologijai, vieną iš daugelio totalitarinės sistemos varžtelių.



8

Žmonių gyvenimo sąlygų palyginimas VFR ir VDR 1966–1967 m.

Neramumai Lenkijoje ir Vengrijos sukilimas

Permainų viltis sužibo po J. Stalino mirties SSRS prasidėjus atšilimui. Pirmieji neramumai 1956 m. kilo Lenkijoje, kurių pretekstu tapo Katalikų bažnyčios ir inteligentijos, prabilusios apie sovietinės sistemos blogybes, persekiojimai, valdžios didinama ekonomikos kontrolė. Poznanės mieste apie šimtą tūkstančių darbininkų protestuodami išėjo į gatves, vėliau užėmė milicijos nuovadas, saugumo skyrių, karo mokyklą. Paradoksas, tačiau prieš vadinamąją darbininkų valdžią protestavo patys darbininkai! Protestui numalšinti valdžia pasitelkė 400 tankų ir 10 tūkst. karių. Žuvo daugiau kaip pusšimtis protestuotojų.

Lenkijos įvykių atgarsiai tų pačių metų rudenį pasiekė Vengriją. Protestuodami prieš reformas vykdančio ministro pirmininko **Imrės Nadžio** atleidimą vengrai išėjo į sostinės gatves ir net kuriam laikui perėmė valdžią šalyje. Sukilėliai reikalavo šalies valdymą pertvarkyti į demokratiškesnį, išvesti SSRS kariuomenę, kad Vengrija išstotų iš Váršuvos paktą šalių. N. Chruščiovo įsakymu **1956 m. Vengrijos sukilimą** sovietų armija negailestingai numalšino. I. Nadis suimtas ir sušaudytas. Žuvo apie 3 tūkst. vengrų, keli šimtai tūkstančių priversti bėgti iš šalies, tūkstančiai atsidūrė kalėjimuose. Vakarų šalis pasmerkė sovietų veiksmus Vengrijoje, bet nesikišo į konfliktą ir taip pripažino sovietų interesų zoną.

10 Iš SSRS maršalo Ivano Konevo įsakymo. 1956 m. lapkritis

Draugai kariai ir seržantai, karininkai ir generolai! Spalio pabaigoje mums broliškoje Vengrijoje priešiškos ir kontrrevoliucinės jėgos sukėlė maištą, kurio tikslas – sugriauti liaudies demokratinę santvarką, likviduoti darbininkų revoliucinius iškovojimus ir atkurti senąją baudžiavinę-kapitalistinę tvarką. Nėra abejonių, kad Vengrijos Liaudies Respublikos darbininkų ir valstiečių klasė palaikys mus šioje teisingoje kovoje. Sovietų karių užduotis – suteikti brolišką pagalbą vengrų tautai, ginti jos socialistinius iškovojimus ir sunaikinti kontrrevoliuciją bei atgimstantį fašizmą.

Е.И. Малашенко, Особый корпус в огне Будапешта // Военно-исторический журнал, 1993, Nr. 12, p. 36.

Sukilimų numalšinimas dar kartą atskleidė tikrąjį komunistinės sistemos veidą ir sumenkino komunizmo idėjos autoritetą. Nors pirmieji bandymai pasipriešinti sovietams baigėsi pralaimėjimais, tai buvo ženklas, kad SSRS kontroliuojamų šalių visuomenės trokšta laisvės. SSRS buvo priversta švelninti griežtą politiką sąjungininkių atžvilgiu ir suteikti vietos komunistams didesnę laisvę ir finansinę paramą.



12 Vengrijos sukilėliai ant sovietinio tanko prie parlamento. 1956 m.



9 „Reikalaujame duonos!“ – užrašas Poznanės demonstrantų plakate. 1956 m.



11 N. Chruščiovo problemos. 1956 m. britų karikatūra.



13 1956 m. Vengrijos sukilimo akimirkos Budapešte.

4. SSRS viešpatavimas Rytų Europoje



14 Varšuvos pakto kariuomenė malšina „Prahos pavasarį“: A – prieš sovietų karius protestuojantys Prahos gyventojai; B – čekai SSRS invaziją prilygino nacistinės Vokietijos 1939 m. įvykdytai šalies okupacijai ir sovietų karius „sveikina“ nacistiniu rankos kilstelėjimu.

15 Čekoslovakijos gyventojų priešinimasis sovietams

Dauguma Čekoslovakijos gyventojų atsisakė bendradarbiauti su okupantais ir rengė prieš juos sabotažą. Iš Prahos dingo lentelės su gatvių pavadinimais, o iš parduotuvių – miesto žemėlapiai. Naktimis ant namų sienų atsirasdavo užrašų: „Ivanai – namo!“ Kai karinė valdžia įvedė cenzūrą, laikraščių vietą užėmė gandai ir anekdotai. Vienas iš jų: „Čekoslovakija – pati neutraliausia šalis pasaulyje. Ji nesikiša net į savo pačios reikalus.“ Arba: „Mes su SSRS – draugai ar broliai? Aišku, broliai. Juk draugus gali rinktis“.

История XX века, Москва, Аванта, 2002, p. 323.



16 Jonas Paulius II (1920–2005) laimina žmones Lenkijoje. 1983 m. Pirmasis popiežius – ne italas. Pirmasis popiežius, 1993 m. aplankęs Lietuvą. Tada Šventasis Tėvas sveikinimo žodžius ištara lietuviškai. Su Lietuva jį siejo stiprus ryšys. Jonas Paulius II nuolat pabrėžė meilę mūsų šaliai ir jos žmonėms.

„Prahos pavasaris“

Nepaisant SSRS pastangų išlaikyti satelitinių valstybių bloką, neramumai Rytų Europoje prasiverždavo nuolat. 1968 m. Čekoslovakijos komunistų partija, vadovaujama **Aleksandro Dubček**o, mėgino reformuoti šalį – „suteikti socializmui žmogišką veidą“: įvesti daugiapartinę sistemą, leisti didesnę žodžio, spaudos laisvę, ekonominį savarankiškumą. Šios diskusijomis ir viešais debatais prasidėjusios komunistinio režimo permainos Čekoslovakijoje vadinamos „**Prāhos pavāsariu**“.

L. Brežnevo vadovaujamai SSRS nepatiko komunistinio valdymo kritika. Maskvą išsigando, kad laisvėjančios Čekoslovakijos pavyzdžiu paseks kitos Rytų Europos šalys ir sovietinis blokas subyrės. Į šalį neva suteikiant „brolišką pagalbą prieš kontrrevoliucijos grėsmę“ įvesta 200 tūkst. Vėršuvos sutartiės karių. Čekai ir slovakai mėgino priešintis taikiai – masiškai protestuodami, bandydami kalbėtis su įsiveržusiais į šalį nekviestais svečiais.

Nors SSRS užgniaužė „Prahos pavasario“ reformas, jos autoritetas Rytų Europoje dar labiau sumenko. 1945 m. su gėlėmis pasitikę išvaduotojus nuo nacizmo Raudonosios armijos karius čekai buvo šokiruoti sovietų prievartos. 1969 m. protestuodamas prieš agresiją Prāhoje, viešai susidegino studentas Janas Palachas. Vakarų visuomenės akyse mažutė Čekoslovakija, metusi iššūkį milžinei SSRS, tapo priešinimosi ir vilties simboliu.

Čekoslovakijos įvykiai parodė, jog SSRS bet kuriuos mėginimus išsivaduoti iš priklausomybės malšins jėga. Šią politiką atspindėjo vadinamoji „**Brežnevo doktrina**“, neva suteikianti „teisę“ sovietams imtis karinės intervencijos į bet kurią socialistinio bloko šalį, nepaklūstančią Maskvės interesams.

„Solidarumo“ judėjimas Lenkijoje

Naujo „sprogimo“ Rytų bloke ilgai laukti nereikėjo. 1978 m. Rėmos pėpiežiumi išrinktas lenkas **Karolis Voityla**, gavęs **Jono Pauliaus II** vardą. Komunistinei valdžiai sutikus, jau po metų popiežius surengė pirmąją apaštalinę kelionę į tėvynę, kuri pažadino daugelio lenkų viltis. Žmonės pasijuto esantys ne užguita minia, o vieninga tikėjimo ir laisvės troškimo siejama jėga.



17 Kalba Lechas Valensa. 1980 m. laivų statyklos elektrikas tapo „Solidarumo“ profesinės sąjungos pirmininku. 1983 m. apdovanotas Nobelio taikos premija. Žlugus komunistinei valdžiai, išrinktas Lenkijos prezidentu.

Nepatenkinti skurdžiu gyvenimu užsieniui prasiskolinusioje komunistinėje Lenkijoje darbininkai pradėjo streikuoti. 1980 m. Gdąnske įkurtas pirmas nuo komunistų valdžios nepriklausomas tuomečiame sovietų bloke darbininkų profesinių sąjungų susivienijimas „**Solidarumas**“. Jo lyderiu tapo charizmatiškas elektrikas **Lechas Valensa**. Milžiniško Lenkijos gyventojų palaikymo sulaukęs „Solidarumas“ netrukus jungė apie 10 mln. narių. Ši organizacija reikalavo laisvės profesinėms sąjungoms, panaikinti cenzūrą, padidinti darbininkų algas, išlaisvinti politinius kalinius. Maskvės valdžia greit suprato, kad popiežius, drąsindamas ir įkvėpdamas žmones, kelia jai grėsmę. KGB surengė pasikėsinimą į Jono Pauliaus II gyvybę. 1981 m. pab. Lenkijoje įvesta karinė padėtis, sustiprinta cenzūra, įkalinti tūkstančiai „Solidarumo“ narių. Valdžios uždraustas judėjimas pasitraukė į pogrindį.

Istorikų teigimu, „Solidarumas“ buvo vienas iš esminių veiksnių, paskatinęs sovietinės sistemos griūtį Rytų Europoje. Nei tankai, nei spygliuotoji „geležinės uždangos“ viela negalėjo numušinti Rytų Europos gyventojų laisvės siekio. Braškančių vietos komunistinių diktatūrų išlaikymas buvo nepakeliamas SSRS ekonomikai. Po komunistinio režimo pamatus sudrebinusių įvykių Lenkijoje nenumaldomai artėjo prievarta grindžiamo sovietinio bloko griūtis.

18 „Solidarumo“ kreipimasis į Rytų Europos darbininkus

Pirmojo nepriklausomų profesinių sąjungų susivienijimo „Solidarumas“ suvažiavimo delegatai sveikina Albanijos, Bulgarijos, Vengrijos, VDR, Rumunijos, Čekoslovakijos ir visų Sovietų Sąjungos tautų darbininkus ir reiškia jiems savo paramą. Mes, pirmoji nepriklausoma profesinė sąjunga, labai jaučiame bendrą mūsų ir jūsų likimą. Užtikriname, kad nepaisydami jūsų šalyse skleidžiamo melo mes esame tikrasis dėl streikų atsiradęs 10 mln. dirbančių žmonių atstovas. Mūsų tikslas – kova už visų darbo žmonių gyvenimo sąlygų gerinimą. Mes palaikome iš jūsų tuos, kurie nusprendė eiti sunkiu kovos už laisvą profesinių sąjungų judėjimą keliu.

Pagal: *Континент*, 1981, Nr. 29.

„Brežnevo doktrina“ – 1968 m. suformuluota SSRS užsienio politika bet kokiomis priemonėmis „ginti“ SSRS interesus sovietinio bloko šalyse.

Ekonominės savitarpio pagalbos tarýba (ESPT) – 1949–1991 m. Europos socialistinių šalių organizacija, kurios tikslas – nares išlaikyti ekonomiškai ir politiškai priklausomas nuo SSRS.

„Prāhos pavāsaris“ – 1968 m. įvykiai Čekoslovakijoje: šalies komunistų partijos reformuotojai mėgino sudemokratinti ekonominę ir politinę sistemą.

Satelitinė valstybė – formaliai nepriklausoma ir suvereni valstybė, bet iš tikrųjų pajungta galingesnės įtakai ir valdžiai.

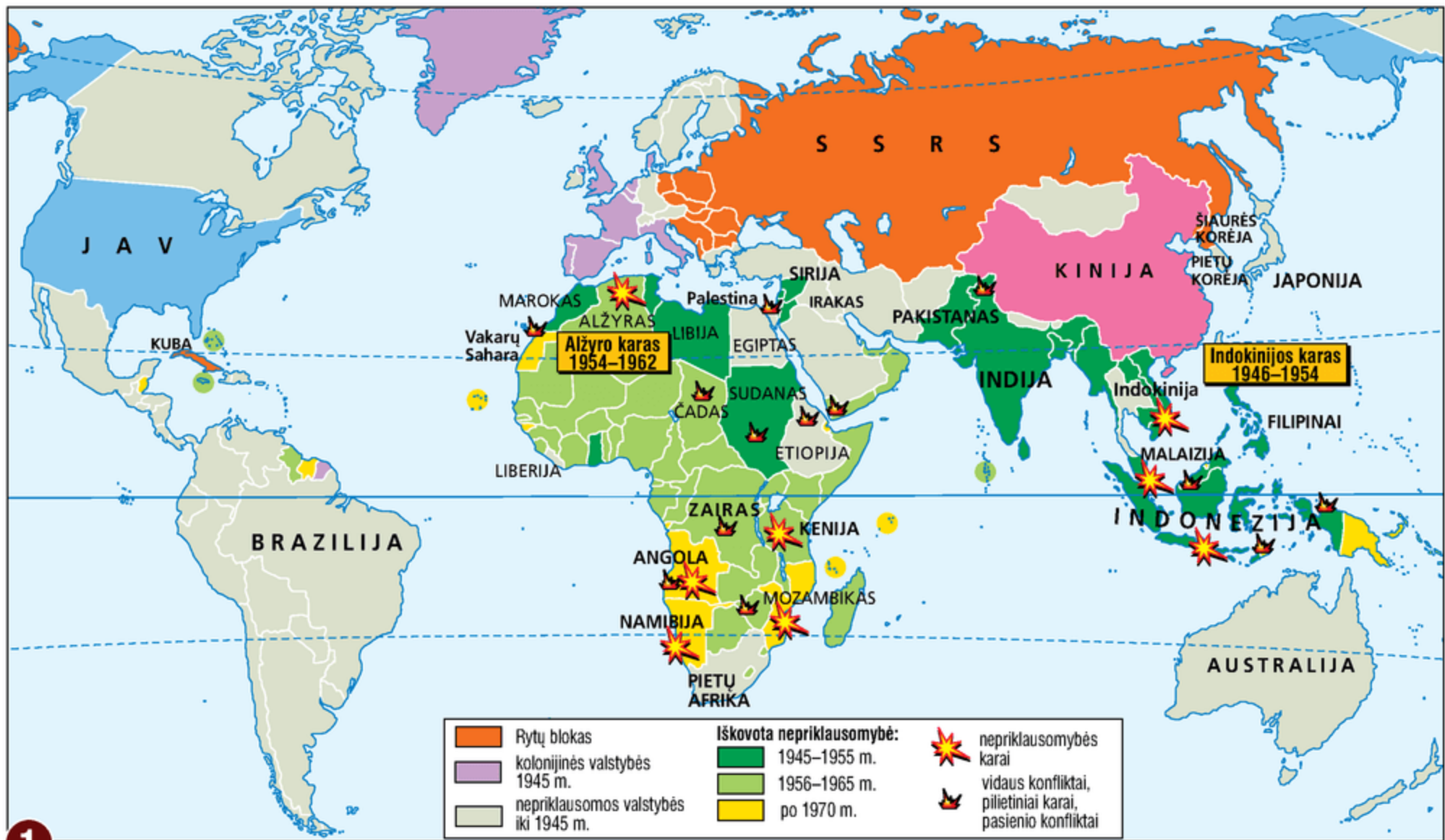
„Solidarumas“ – 1980 m. Lenkijoje įkurtas nuo komunistų nepriklausomas darbininkų profesinių sąjungų susivienijimas.

Veñgrijos sukilimas – 1956 m. spalio 23–lapkričio 10 d. vykęs antisovietinis Veñgrijos gyventojų sukilimas. Jį numalšino SSRS kariuomenė.



1. Remkis žiniomis ir paaiškink SSRS ekspansijos Rytų Europoje priežastis. Nurodyk sovietiniam blokui priklausiusias šalis **1**.
2. Apibūdink priemones, kuriomis SSRS įtvirtino savo viešpatavimą Rytų Europoje (tekstas, **3**). Kuo jos skiriasi ir kuo panašios į 1940 m. Baltijos šalių okupaciją?
3. Bibliotekoje, internete rask informacijos ir pateik pasirinktos Rytų Europos šalies raidą šaltojo karo metais.
4. Ką apie sovietinį bloką norėjo pasakyti **2** ir **11** karikatūrų autoriai? Su kokiais įvykiais jos susijusios?
5. Dėl ko Rytų Europos gyventojai buvo nepatenkinti komunistų valdymu (tekstas, **7**, **8**, **18**)? Įvardyk šalis, kuriose šaltojo karo metais kilo neramumų.
6. Palygink 1956 m. Vengrijos sukilimą ir „Prahos pavasarį“ (**10–14**). Nurodyk įvykių skirtumų ir panašumų.
7. Grupėse aptarkite priešinimosi sovietams Rytų Europoje reikšmę. Įrodykite, kad šie įvykiai prisidėjo prie komunistinės sistemos silpnėjimo.

5. Kolonijinės sistemos suirimas



– Nesvarbu, kur, kada ir koku būdu kolonializmas pasirodė, jis yra blogis, kuris turi būti nušluotas nuo Žemės paviršiaus.

Indonezijos prezidentas Sukarnas

Dekolonizacija

Tautų išsivadavimas iš kolonijinės priespaudos ir nepriklausomų valstybių kūrimas – **dekolonizacija** – prasidėjo dar XVIII a., kai JAV atsiskyrė nuo Didžiosios Britanijos. XIX a. iš Ispanijos ir Portugalijos priklausomybės išsivadavo Lotynų Amerikos šalys. Kitose kolonijose stiprėjant nacionalizmui, kilo masiniai išsivadavimo judėjimai. Vienur jie peraugdavo į ginkluotus sukilimus prieš kolonizatorius. Kitur priešintasi taikiai – laikytasi nebendradarbiavimo su kolonijine valstybe politikos. Išsivadavimo judėjimams vadovavo išsilavinimą Europoje gavusi vietos inteligentija.

Dekolonizacija ypač paspartėjo po Antrojo pasaulinio karo. Ekonomiškai nusilpusios ir karinę galią praradusios Europos valstybės nebegalėjo išlaikyti kolonijų. Sutriuškinus nacizmą, keitėsi ir europiečių pasaulėžiūra. Nemažai daliai kolonializmas tapo nepriimtinas. Jie suvokė, kad tautos už Europos ribų taip pat turi teisę į laisvę ir savivaldą. Be to, kolonializmą smerkė didelę įtaką Vakarų Europos valstybėms turinčios JAV, autoritetingiausia pasaulio organizacija – JT. Kovotoja prieš imperializmą dėjosi ir didžiausia pasaulio kolonijinė imperija – SSRS, siekianti išplėsti savo įtaką iš kolonializmo besivaduojančiose šalyse.

Reikšmingu įvykiu tapo 1955 m. **Bandungo konferencija** Indonezijoje. Čia susirinkę 29 Afrikos ir Azijos valstybių atstovai pasmerkė kolonializmą. Atstovaudami pusei visų Žemės rutulio gyventojų jie išreiškė viltį, kad suvieniję jėgas žmonės pagaliau išsivaduos iš kolonijinių valstybių priklausomybės.

2 Iš Bandungo (Indonezija) konferencijos Baigiamąjo pareiškimo. 1955 m.

Azijos ir Afrikos tautos dabar įkvėptos nuoširdaus noro atnaujinti senus ir užmegzti naujus kultūrinius ryšius su šiuolaikiniu pasauliu. Visos dalyvaujančios vyriausybės patvirtino savo ketinimus siekti glaudesnio kultūrinio bendradarbiavimo. Konferencija konstatavo, kad bet kokios kolonializmo formos Azijos ir Afrikos šalims trukdo plėsti kultūrinius ryšius ir plėtoti nacionalinę kultūrą.

A. Bendjebbar, Naujausieji laikai: iliustruota žmonijos istorijos kronika, Vilnius, Alma littera, 1997, p. 110.

Vienoms šalims nepriklausomybę suteikė metropolijos, kitoms laisvę teko išsikovoti ginklu. Didžioji Britanija beveik visų savo kolonijų atsisakė taikiai arba bent jau be didelio kraujo praliejimo. Prancūzijos, Olandijos, Belgijos ir Portugalijos kolonijos išsikovojo nepriklausomybę ginklu. Ypač žiaurūs karai vyko Prancūzijos kolonijose Alžyre ir Indokinijoje. Čia prancūzai įsivėlė į partizaninius karus, kurie buvo nesėkmingi metropolijai. Pamažu Azijoje, vėliau ir Afrikoje kurta vis daugiau savarakiškų valstybių. Daugiausia „Juodojo žemyno“ šalių nepriklausomybę gavo 1960 m., kuriuos JT paskelbė Afrikos metais.

Indijos išsivadavimas

Indų išsivadavimo sąjūdžio vadovas **Mahatma Gandis** sukūrė nesmurtinio pasipriešinimo taktiką, kurios esmė – atsisakymas paklusti neteisingai tvarkai nenau-do-jant smurto, nebendradarbiaujant su valdžia, kuriant savas švietimo bei kitas ins-titucijas. Jam buvo nepriimtina galimybė ginklu išsivaduoti iš Didžiosios Britanijos valdžios, nes būtų žmonių aukų. M. Gandis ragino nedarbiuoti kolonizatorių valdžios įs-taigose, nedalyvauti rinkimuose, nemokėti mokesčių. Tarpukariu M. Gandžio idėjos Indijoje sukėlė nesmurtinio pasipriešinimo kolonijinei valdžiai bangą.

M. Gandžio taktika pasitvirtino. 1947 m. indams pavyko iš Didžiosios Britanijos išsireikalauti nepriklausomybę. Deja, M. Gandžio svajonė apie šalį, kurioje tai-kiai sugyvens visos rasės, religijos ir kastos, neišsipildė. Šalis skilo į dvi valstybes: Indiją, kurios dauguma gyventojų buvo induistai, ir musulmoniškąją Pakistaną (da-bartinį Pakistaną ir Bangladėšą). Šalies suskaldymas, nepaisant gyventojų religinių skirtumų, sukėlė kruvinus musulmonų ir induistų susirėmimus. Žuvo šimtai tūkstan-čių žmonių, daugiau nei 12 mln. buvo priversti palikti gimtąsias vietas. M. Gandis mėgino taikyti kovojančias puses, bet fanatikas induistas jį nužudė. Indijos ir Pakis-tano konfliktas kelis kartus virto karu. Nesutariant dėl pasienio teritorijų priklausy-mo, abiejų valstybių santykiai iki šiol yra labai įtempti.



3 Prancūzų pabėgėliai palieka Alžyrą. Po karui nepalankių referendumų Prancūzijoje ir Alžyre tuometis Prancūzijos prezidentas Š. de Golis buvo priverstas paskelbti Alžyrą nepriklausoma valstybe. Baimindamiesi susidorojimų, šalį paliko apie 1 mln. europiečių (prancūzų, ispanų ir kt.) kilmės alžyriečių.



5 Indijos išsivadavimo judėjimo iš britų valdžios lyderis Mahatma Gandis. XX a. 4 deš. nuotrauka.



4 Indijos padalijimas 1947 metais.

6 Iš M. Gandžio posakių

Iš visų nuodėmių pati baisiausia yra ta, jog buvai teisingas, bet silpnas ir tylėjai prieš neteisingumą.

Aš tvirtai tikiu, kad laisvė, iškovota per kraują ir apgavystes, nėra laisvė. Skaičių jėga žavi nedrąsiusius. Drąsa yra dvasioje, kuri laimi kaudama si viena.

Prisitaikymas nėra imitacija, tai reiškia galią pasipriešinti ir suprasti. Mano kuklia nuomone, nebendradarbiavimas su blogiu nėra niekas, ne mažesnis pareiga už bendradarbiavimą su gėriu.

Jie negali iš mūsų atimti savigarbos, jei patys jos neatsisakysime.

Tikra meilė reiškia mylėti tuos, kurie tavęs nekenčia.

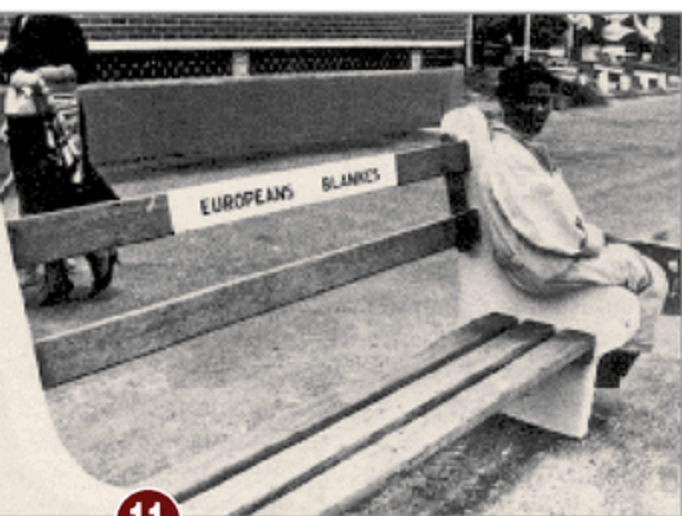
5. Kolonijinės sistemos suirimas



7 Pergalei prieš kolonializmą skirtas plakatas, vaizduojantis Egipto prezidentą ir Alžyro išsivadavimo iš Prancūzijos kolonijinės priklausomybės lyderį. 1956 m.



10 Nelsonas Mandela – Pietų Afrikos juodaodžių lyderis ir kovotojas prieš apartheidą. XX a. paskutinio deš. pradž. nuotrauka.

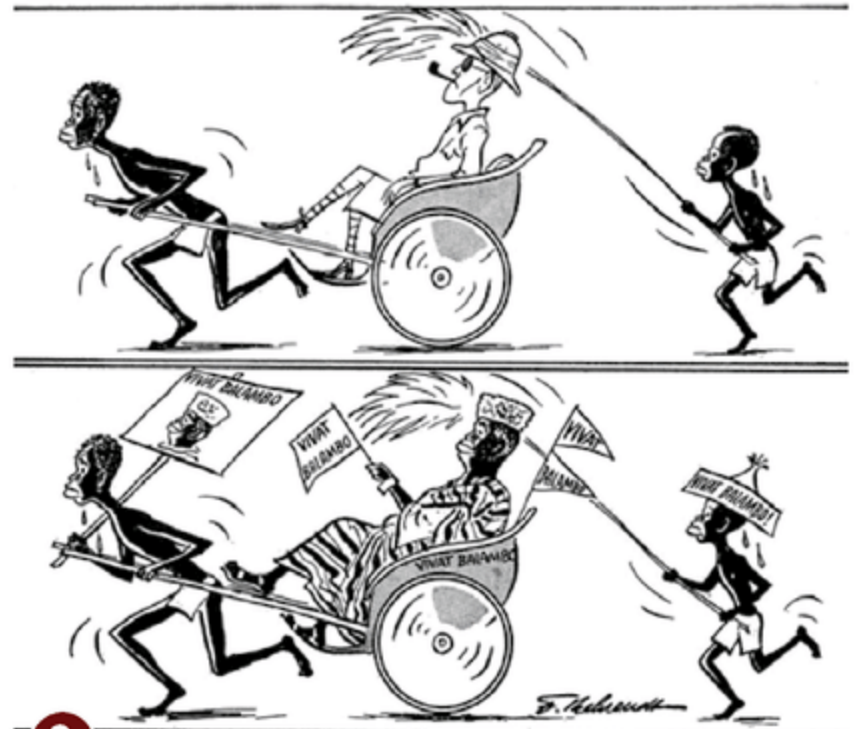


11 Rasinė segregacija Pietų Afrikos Respublikoje – suolelis su pažymėtomis vietomis baltiesiems ir juodaodžiams. XX a. 7 dešimtmetis.

8 Ganos prezidento pasisakymas. 1955 m.

Kai mes būsimė laisvi, Afrika taps turtingiausiu žemynu pasaulyje. Mes turime aukso, sidabro, vario, deimantų, anglių, derlingos žemės ir darbščių žmonių. Iki tol europiečiai buvo atėmę visus mūsų lobius. Atgavus nepriklausomybę, šie lobiai priklausys mums ir afrikiečiai bus pasiturintys bei laimingi.

Pagal: Собеседник, N 8, февраль, 1990 g.



9 Nauji žmonės. 1960 m. vokiečių karikatūra.

Laisvės kaina

Išsilaisvinimas ne visoms šalims suteikė lauktą gerovę. Neraštingi, neišsimokslinę, valdymo patirties neturintys buvusių kolonijų gyventojai nemokėjo tvarkyti savarankiškai. Stigo visų sričių specialistų: vadybininkų, inžinierių, gydytojų, mokytojų. Afrikoje dar kolonizatorių laikais nubrėžtos valstybių sienos neatitiko etninės bei religinės gyventojų sudėties. Dėl to tarp gretimų šalių, atskirų tautų, genčių, religijų išpažinėjų kilo daugiau karų. Istorikų teigimu, tikrąją Afriką turėtų sudaryti net 200 valstybių, sukurtų gentiniu ar tautiniu pagrindu. Dalis naujųjų šalių lėšas noriau skyrė ginklavimuisi nei ūkiui stiprinti. Valdžią užgrobė diktatoriai kai kur elgėsi dar žiauriau nei kolonizatoriai. Persekiojo, kankino ir žudė priešingus, milijonus leido prabangai, o jų valdiniai skurdo ir badavo. JT duomenimis, per 40 nepriklausomybės metų afrikiečiai sunaikino keturiskart daugiau savo rasės žmonių, nei jų buvo išvežta į vergiją ar žuvo per visą kolonijinį laikotarpį. 1994 m. pasaulis nesugebėjo užkirsti kelio genocidui Ruandoje, kur per genčių skerdynes išžudyta apie milijoną žmonių.

Pietų Afrikos Respublikoje (PAR) baltieji ir toliau viešpatavo. Šalyje vykdyta juodaodžių rasinės diskriminacijos politika – **apártheidas**. Geriausios ir turtingiausios PAR sritys buvo paskelbtos išimtinė baltųjų mažumos nuosavybe, juodaodžiams paliktos menkavertės teritorijos ir dykumos. Juodaodžiams uždrausta dalyvauti politikoje, visuomeninėje veikloje. Jie neturėjo teisės naudotis tomis pačiomis transporto priemonėmis kaip ir baltieji, lankyti baltiesiems skirtų teatrų, kavinių, mokyklų. Tik XX a. pab. juodaodžiams pavyko išsikovoti lygias su baltaisiais teises. Pirmuoju demokratiškai išrinktu PAR prezidentu tapo juodaodžių lyderis **Nelsonas Mandela**.

Kita vertus, išliko buvusių kolonijų ekonominė priklausomybė nuo metropolijų. Europos valstybėms jos ir toliau tiekė pigias žaliavas bei darbo jėgą, tebebuvo pramonės gaminių realizavimo rinka. Daugumoje Afrikos šalių iki šiol valstybinės yra buvusių metropolijų kalbos: anglų, prancūzų, portugalų. Šaltojo karo metais nemažai šalių įtrauktos į supervalstybių konfliktą. Dėl įtakos čia nuolat varžėsi SSRS ir JAV (žr. 5.6 temą ir 165 p. **4**).

„Trečiasis pasaulis“ vakar ir šiandien

Šaltojo karo metais Azijos, Afrikos ir Lotynų Amerikos šalims prigijo „trečiojo pasaulio“ pavadinimas. „Pirmuoju“ vadintos turtingos Vakarų demokratijos, „antruoju“ – socialistinės valstybės. Šiais laikais, žlugus komunizmo sistemai, „trečiojo pasaulio“ terminas retai vartojamas. Buvusias jo šalis kamuoja daugybė sunkumų. Du trečdaliai žmonių gyvena žemiau skurdo ribos, neturi darbo. Didelis atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų. Dalis valstybių yra žemės ūkio šalys. Jose pastatytos modernios pramonės įmonės dėl nevykusio planavimo neveikia ar dirba nuostolingai, jų produkcija menkos kokybės. Be to, šalių vyriausybės nesaikingai skolinasi pinigų iš Vakarų valstybių, nesusimąstydamos, kad paskolas reikės grąžinti. Dėl didelių palūkanų skolos virto nepakeliamu našta – milijardiniais įsiskolinimais.

Šalių vystymąsi taip pat apsunkina itin sparčiai didėjantis gyventojų skaičius. Žmonių gausėja greičiau, nei pagaminama maisto. Dėl to didelė dalis gyventojų maitinasi nepakankamai, kasmet milijonai miršta badu. Žmonės mažai išsilavinę, daug beraščių. Modernizacijai trukdo ir vietos gyventojų tradicijos, pasaulėžiūra. Šalis alina nuolatiniai karai, valstybiniai perversmai, ekologinės katastrofos, epidemijos.

Vakarų Europos valstybės, JAV ir įtakingiausios tarptautinės organizacijos skyrė nemažą pagalbą skurstančioms pasaulio šalims. Vien Afrikai per paskutinius 45 metus teko 500 mlrd. dolerių vertės parama. Tačiau dėl vietos valdininkų korupcijos, paramos skirstytojų savanaudiškumo dalis pinigų iššvaistyta, išvogta.

Emigrantai iš buvusio „trečiojo pasaulio“ stengiasi patekti į geriau gyvenančias valstybes. Vakarų Europoje sparčiai daugėja atvykėlių iš Afrikos, Azijos. Dalis šalių sugebėjo išbristi iš skurdo. Pavyzdžiui, Pietų Korėja, Malajzija, Taivānas tapo pasiturinčiomis valstybėmis, kuriose išplėtotą ekonomiką, moderni, naujausiomis technologijomis grindžiama pramonė. Skurde skęstančios buvusio „trečiojo pasaulio“ šalys yra viena iš didžiausių šių laikų žmonijos problemų.



Apártheidas – rasinės diskriminacijos politika Pietų Afrikos Respublikoje.

Dekolonizacija – tautų išsivadavimas iš kolonijinės priklausomybės ir nepriklausomų valstybių kūrimas.

„Trečiasis pasaulis“ – šaltojo karo metais atsiradusi sąvoka apibūdinti Afrikos, Azijos ir Lotynų Amerikos šalims, nepriklausančioms nei išsivysčiusioms demokratinėms Vakarų valstybėms, nei socializmo blokui.



12 Pilietinio karo Liberijoje dalyviai – kareiviai vaikai. XX a. pab.



13

Karo pabėgėliai iš Ruandos. 1994 metai.

14

Mokslininkas apie tai, kas būdinga „trečiojo pasaulio“ šalims

- Ypač menkos piliečių pajamos.
- Auganti socialinė nelygybė.
- Didžiulė ir neišsprendžiama nedarbo problema.
- Masinis neraštingumas, kvalifikuotų specialistų stoka.
- Pradinio kapitalo trūkumas ir nemokėjimas jo tinkamai panaudoti.
- Milžiniškas įsiskolinimas užsieniui.
- Didelis žemės ūkio produktų, mineralinių žaliavų eksportas.
- Spartus gyventojų skaičiaus augimas.

Zeitreise 9/10, Leipzig, Ernst Klett Schulbuchverlag, 2001, p. 713.



1. Nurodyk dekolonizacijos priežastis. Apibūdink jos etapus (1).
2. Išnagrinėk 6. Kokių sunkumų kilo iš kolonializmo išsivadavusioms šalims (tekstas, 2, 7–9)?
3. Savais žodžiais paaiškink sąvoką „trečiasis pasaulis“. Kuo jo valstybės skyrėsi nuo „pirmojo“ ir „antrojo pasaulio“ šalių?
4. Internetu, bibliotekoje surink informacijos apie pasirinktos Azijos arba Afrikos valstybės dekolonizaciją. Jos istoriją pateik klasei.
5. Grupėse padiskutuokite, ar išsivysčiusios šalys privalo remti skurstančias. Nuomonę pagrįskite.

6. Šaltojo karo konfliktai



1

Vienas iš garsiausių Lotynų Amerikos komunistų revoliucionierių argentinietis Ernestas Če Gevara. XX a. 7 deš. nuotrauka. Nors jis susikūrė romantiško didvyrio ir kovotojo už teisybę įvaizdį, iš tikrųjų buvo negailestingas ir diktatoriškas komunizmo fanatikas, sėjęs prievartą ir mirtį. Po laimėtos pergalės E. Če Gevara Kuboje vadovavo būriams, kurie šaudė asmenis, kovojančius prieš revoliucionierius. Jis ketino visame pasaulyje išplatinti komunistinius partizaninius karus. Atvykęs į Boliviją rengti komunistinio perversmo, nesulaukė valstiečių paramos. Vietos valdžia E. Če Gevarą sugavo ir sušaudė.



2

„Viso gero, kolonializme!“
1960 m.
karikatūra.

– Mes turime užkariauti Žemės rutulį.
Kinijos komunistų partijos generalinis sekretorius
Mao Dzedongas

Komunizmo ekspansija į „trečiojo pasaulio“ šalis

Nuo pergalės Rūsijoje laikų komunistai siekė įsiviešpatauti visame pasaulyje. Šaltojo karo metais Maskvą tęsė „revoliucijos eksportą“ į užsienio šalis. Čia steigtos iš Maskvės siunčiamais pinigais išlaikomos ir klusnios vietos komunistų partijos, prosovietinės organizacijos. Ypač palankia terpe komunistams plėsti savo įtaką tapo iš kolonijinės priespaudos išsivadavusios Azijos, Afrikos, Lotynų Amerikos valstybės. Sovietai žinojo, kaip į savo pusę patraukti skurdžių ir neraštingų šalių gyventojus. Stengtasi pasinaudoti kolonijinę priespaudą patyrusių tautų neapykanta buvusioms kolonijų šeimininkėms – kapitalistinėms šalims. SSRS aukštinta kaip tariama kovotoja prieš kolonializmą ir imperializmą. Žmonės mulkinti, esą, iš turtingųjų atėmus turtus, triumfuos lygybė ir teisingumas – visi gyvens sočiai ir laimingai. O SSRS atsilikusių „trečiojo pasaulio“ šalių gyventojų bėdos nė kiek nerūpėjo. Slėpta tikrovė, kad pačią SSRS kamuoja nepritekliai, nemaža jos gyventojų dalis nežmoniškai skursta.

Kai kuriose šalyse įsigalėjo komunistų diktatūros, per kurias SSRS plėtė savo įtaką ir valdžią. Komunistinėms šalims SSRS skyrė milžiniškas lėšas, siuntė maisto produktus net tada, kai pačios gyventojai kentė nepriteklius. Prisidengusi „kovotojos už taiką“ šūkiu SSRS rėmė daugelį „trečiąjį pasaulį“ sudrebinusių karų, teroristinių organizacijų. „SSRS draugais“ pabuvo žiaurumu garsėjantys diktatoriai. Į „trečiojo pasaulio“ šalis siūsta ginklų, tūkstančiai sovietų karinių patarėjų ir specialistų. Visame pasaulyje milijonais pardavinėjami Kalašnikovo automatai AK-47 tapo karų ir terorizmo simboliu.

3

Karų ir terorizmo simbolis – 1947 m. sovietų konstruktoriaus Michailo Kalašnikovo sukurtas automatas AK-47. Šaltojo karo metais šis ginklas naudotas SSRS ir jos sąjungininkių kariuomenėse, konfliktuose „trečiojo pasaulio“ šalyse, kruvinuose įvairių teroristinių organizacijų antpuoliuose. Iš viso pasaulyje buvo parduota per 70 milijonų AK-47 automatų.

4

Iš 1990 m. sovietinio žurnalisto straipsnio žurnale „Sobesednik“

Mūsų ryšiai su „trečiuoju pasauliu“ – nuo viešumos uždara sritis. Kitaip nei visose civilizuotose šalyse, nei visuomenė, nei liaudies deputatai tiksliai nežino apie ginklų pardavimus ir net apie humanitarinę pagalbą kitoms šalims ... Dabar karštuosiuose pasaulio taškuose yra šimtai, tūkstančiai sovietų karinių patarėjų ... Mes einame per Afriką. Ten šauda iš mūsų pabūklų, prie tankų vairų – mūsų išmokyti karininkai, o jų armijų štabuose – mūsų patarėjai. Už kraujo upes sumokėta mano ir jūsų darbu.

Pagal: Собеседник, N 8, февраль, 1990 г.

Komunistinė Kinija

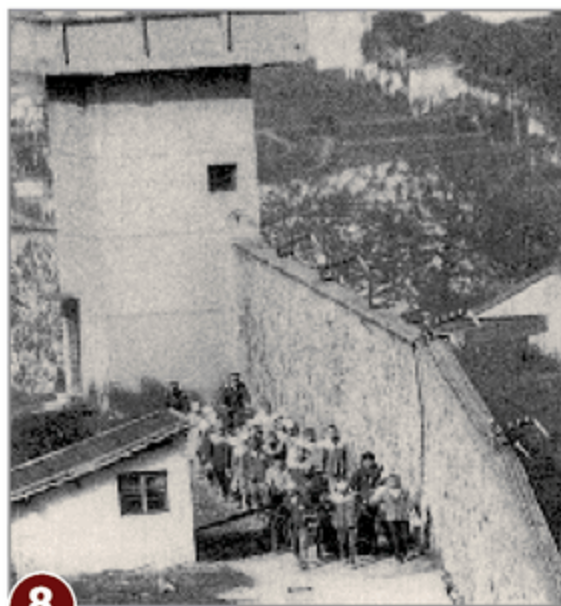
1949 m. po pilietinio karo SSRS remiami komunistai įsitvirtino gyventojų skaičiumi didžiausioje pasaulio valstybėje – Kinijoje. J. Staliną mėgdžiojęs jų vadas **Mao Dzedongas** įtvirtino komunistinę diktatūrą. Nepritariantys režimui ar tariami jo priešininkai žudyti, kalinti po visą šalį išbarstytose priverčiamojo darbo stovyklose, kalėjimuose, lageriuose. Mao bet kuria kaina siekė atsilikusią agrarinę šalį paversti galinga pasaulio valstybe. 1958 m. jis paskelbė fantastinę „**didžiojo šuolio**“ politiką. Per penkmetį pramonės produkciją planuota padidinti šešiagubai, o svarbiausios karo žaliavos – plieno – išlydymą – dešimtis kartų. Milijonai kinų valstiečių, suvaryti į **liaudies komunąs**, privalėjo vykdyti absurdišką Mao sumanymą – primityviomis namų sąlygomis lydyti plieną. „Didysis šuolis“ baigėsi katastrofa. Apleidus žemės ūkį, šalyje kilo didžiausias pasaulio istorijoje badas, pareikalavęs per 20–30 mln. žmonių gyvybių. Minios alkanų valstiečių rinkosi prie darbo stovyklų vartų ir prašėsi į vidų, nes ten nors maitino. O milžiniškų išteklių ir milijonų žmonių darbo pareikalavęs išlydytas plienas pasirodė esąs labai prastos kokybės ir gamybai netinkamas.

SSRS paskelbtą destalinizaciją Mao pasmerkė, nes ji trukdė Kinijoje skatinti jo paties asmens kultą. Sąjungininkės nutraukė visus tarpusavio ryšius, o SSRS ir Kinijos pasienyje kilo ginkluotų susirėmimų. Kinija savarankiškai sukūrė branduolinį ginklą ir tapo galinga. Su ja privalėjo skaitytis net supervalstybės.

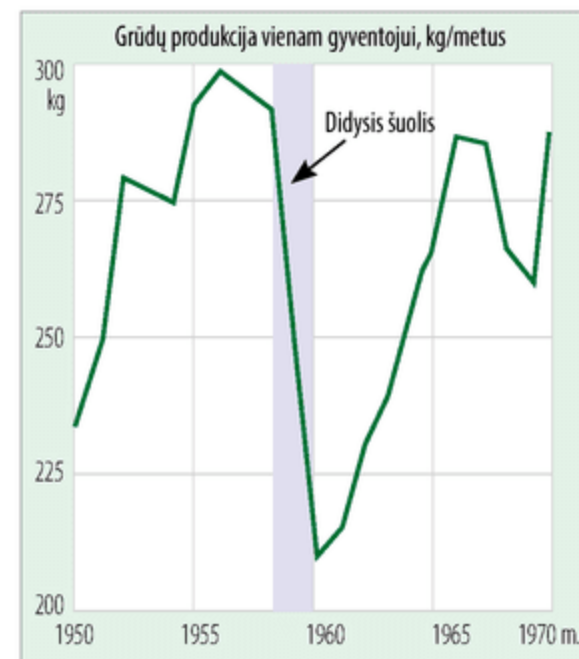
Norėdamas sustiprinti savo valdžią, 1966 m. Mao paskelbė **kultūrinę revoliuciją**. Šalyje ėmė siautėti ištikimų jo šalininkų – moksleivių, studentų bei darbininkų – **chunveibinų** („raudonųjų sargybinių“) būriai. Fanatiški chunveibinai susidorodavo su visais, kuriuos įtarė esant Mao idėjų priešininkais. Mokyklose ir universitetuose visas laikas buvo skiriamas Mao veikalams studijuoti. Paskelbta kova su „žalinga“ Vakarų įtaka. Tiesiog gatvėje nuo praeivių chunveibinai plėšė vakarietiškus drabužius, plikai skuto žmones su madinga šukuosena. Tūkstančiai žmonių žuvo nuo chunveibinų savivalės, dar daugiau uždaryta į lagerius ar ištremta į atokias kaimo vietas komunistiniam perauklėjimui. Tik chunveibinų siautėjimui tapus nekontroliuojamam, Mao davė įsakymą kariuomenei įvesti tvarką šalyje ir pažaboti „raudonuosius maištininkus“. Beprotingus „raudonojo imperatoriaus“ eksperimentus su savo tauta nutraukė jo mirtis, bet komunistinis režimas Kinijoje išliko.



7 Vienišas protestuotojas prieš tankus. 1989 m. visą pasaulį sukrėtė įvykiai Pekino Tiananmenio aikštėje, kai komunistinės šalies valdžios įsakymu kariuomenė, panaudodama tankus, žiauriai nuslopino demokratinių reformų reikalaujančių taikių studentų demonstraciją. Žuvo apie 1,5 tūkst. žmonių, 10 tūkst. sužeista.



8 Slapta daryta komunistinės Kinijos Gulago lagerio nuotrauka. XX a. 9 deš. Komunistams užgrobęs valdžią, šalyje sukurtas platus kalėjimų-gamyklų tinklas.



5 Grūdų derlius Kinijoje 1950–1970 m.



6 Chunveibinai iš Mao Dzedongo „Biblijos“ – raudonosios knygelės – skanduoja vado mintis ir posakius. Antrame plane – plakatas su Mao atvaizdu. XX a. 7 dešimtmetis.

9 Iš būsimojo chunveibino pokalbio su kalinčiu tėvu. 1962 m.

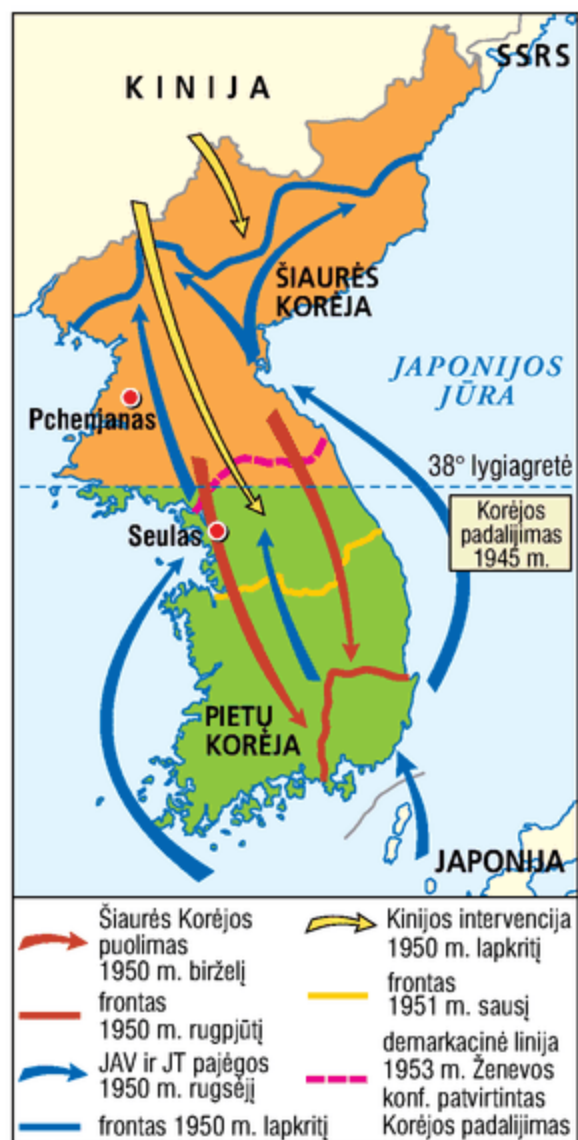
Aš nenorėjau čia ateiti, bet mane privertė mama. Tu esi kontrrevoliucionierius ir šeimos gėda. Tu labai pakenkei vyriausybei. Tu tikrai nusipelnei būti kalėjime. Aš tik noriu tau pasakyti, kad tau būtų geriau persiauklėti.

Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 713.

6. Šaltojo karo konfliktai



11 Didžiausios supervalstybių baimės. XX a. 9 deš. karikatūra.



13 Korėjos karas 1950–1953 m.



10 Šiaurės korėjiečiai prie paminklų mirusiems šalies diktatoriams – Raudonosios armijos majorui Šiaurės Korėjos komunistų vadui Kim Ir Senui ir jo sūnui Kim Čen Irui Pchenjane.

Karas Korėjoje

SSRS palaikoma komunizmo ekspansija Azijoje gąsdino JAV. Remdamiesi „**dominò teòrija**“ amerikiečiai manė: jei bent viena valstybė pakliūs į komunistų rankas, kils grandininė reakcija. Jos kaimynės taip pat neatsilaikys ir viena po kitos taps komunistinės. Norėdami sustabdyti komunizmo plitimą amerikiečiai ėmė remti net žiaurūs diktatoriškus režimus, jeigu tik jie buvo priešiški komunistams. SSRS ir JAV priešprieša „trečiojo pasaulio“ šalyse prasiverždavo vadinamuosiuose **karuosė per trečiąsias šalis** (angl. *proxy war*). Tai karai, vykę ne supervalstybių teritorijoje. Juose sovietai ir amerikiečiai tiesiogiai vieni prieš kitus nekariavo.

12 Iš JAV prezidento Dvaito Eizenhauerio kalbos, pristatančios „domino teoriją“. 1954 m.

Galiausiai jūs turite gerokai platesnius apsvaistymus, kurie gali sekti po to, ką jūs pavadinsite „krentančio domino“ principu. Jūs turite pastatytą domino eilę, nugriaunate pirmą ir tai, kas nutiks paskutiniui, yra neabejotinas faktas, kad labai greit nuvirs. Taigi jūs galite turėti dezintegracijos, kuri turės patį giliausią poveikį, pradži.

Pagal: <https://www.nps.gov>.

Vienu didžiausių šaltojo karo konfliktų tapo Korėjos kãras. 1950 m. SSRS remia ir buvusio SSRS Raudonosios armijos majoro **Kim Ir Seno** vadovaujama komunistinė Šiaurės Korėja užpuolė Pietų Korėją. Jai į pagalbą JT atsiuntė kariuomenę, kurios didžiąją dalį sudarė amerikiečiai. Oficialiai Soviëtų Sąjunga kare nedalyvavo, bet siuntė Šiaurės Korėjai ginkluotę, karinius patarėjus. Oro mūšiuose kovėsi ištisas sovietinių naikintuvų lakūnų korpusas. JT daliniams pavyko sutriuškinti priešininką. Tačiau lemiamu momentu komunistinį Šiaurės Korėjos režimą išgelbėjo Mao Dzedongas, kai atsiuntė milijoninę Kinijos „savanorių“ kariuomenę. JT daliniai turėjo trauktis nuo keliskart gausesnio priešo. Galiausiai po nuožmių kovų abi pusės pasirašė paliaubas.

Žiauriausiame šaltojo karo konflikte žuvo 9 mln. korėjiečių, milijonas kinų, daugiau nei 50 tūkst. amerikiečių. Korėja iki šiol padalyta į komunistinę Šiaurę ir demokratinę Pietus. Nuo likusio pasaulio Šiaurės Korėja atsitvėrė informacine uždanga. Šalyje imta pardavinėti radijo imtuvus, per kuriuos negirdėti užsienio radijo stočių. Neverčiamos užsienietiškos knygos, neįmanoma nusipirkti laikraščių ir žurnalų. Komunistų valdymas Šiaurės Korėją įstūmė į didžiausią skurdą. Bet propaganda iki šiol be atvangos mulkina šalies piliečius, kad jie gyvena gana pasiturimai ir laimingai. O demokratinė Pietų Korėja tapo viena iš turtingiausių Pietryčių Azijos šalių.



14 Vietnamo karo kasdienybė – po vietos komunistinių partizanų antpuolio sužeisti JAV kariai. XX a. 7 deš. pabaiga.



15 Vietnamo karas 1964–1973 m.

Vietnamo karas

1955–1975 m. karinis konfliktas vyko tarp SSRS ir Kinijos remiamo komunistinio Šiaurės Vietnāmo bei amerikiečių palaikomo Pietų Vietnāmo. Net ir turėdami geriau ginkluotą armiją amerikiečiai nepajėgė pasiekti pergalės prieš neižengiamose džunglėse besislapstančius komunistinio Vietnāmo partizanus. Užtrukęs, daug žmonių aukų ir milžiniškų lėšų pareikalavęs karas laikomas nesėkmingiausiu JAV istorijoje. Invazija Vietnamė sukėlė masinę protestų bangą Jungtinėse Valstijose. Šalis buvo priversta išvesti savo pajėgas. Kare žuvo apie 2 mln. vietnamiečių ir beveik 60 tūkst. amerikiečių. Karo nuniokotame Vietnamė įsigalėjo komunistinis režimas. Gelbėdamiesi nuo „raudonojo maro“ represijų, iš šalies pabėgo tūkstančiai vietnamiečių.

Vienas iš žiauriausių ir absurdiškiausių komunistinių režimų siautėjo diktatoriaus **Pol Poto** ir jo šalininkų – **raudonųjų khmerų** – valdomoje Kambodžoje. Pabėgėlis iš ten rašė, kad jo šalyje „nebuvo nei kalėjimų, nei teismų, nei universitetų, nei pinigų, nei sporto, nei pasilinksminimų. Kasdienis gyvenimas buvo 12 val. fizinio darbo, 2 val. – valgymo, 3 val. – poilsio ir mokymų, 7 val. – miego. Mes patekome į didžiulę koncentracijos stovyklą.“ Kambodžoje raudonųjų khmerų vykdytas genocidas pareikalavo maždaug ketvirtadalio gyventojų gyvybių.



17 Genocido muziejus Kambodžoje: A – khmerų kalintų ir nužudytų vaikų nuotraukos; B – tūkstančiai neidentifikuotų raudonųjų khmerų aukų kaukolių.

16 Raudonųjų khmerų pareigūno kalba mitinge Kambodžoje. 1975 m.

Mes privalome galvoti apie ateitį. Praeitis palaidota, turime užmiršti brangius drabužius ir madingas šukuosenas. Mums nereikalinga kapitalistų technologija, visiškai! Naujoje sistemoje nebereikės siųsti vaikų į mokyklą. Kaimas – mūsų mokykla! Žemė – mūsų popierius, plūgas – mūsų parkeris: mes rašysime ardami! Mokslo baigimo pažymėjimai ir egzaminai neduoda naudos: mokėkite dirbti žemę ir kasti kanalus – šit kur naujieji diplomai! O gydytojų irgi nereikia! Jei kam prireiks išimti žarnas, aš pats tuo pasirūpinsiu.

Juodoji komunizmo knyga, Vilnius, Vaga, 2000, p. 871.

6. Šaltojo karo konfliktai



Chunveibinai – karingi Mao rėmėjai kultūrinės revoliucijos metais.

„Didysis šuolis“ – Mao politika, kuria siekta sutelkti darbo žmones atskiroms ūkio sritims plėtoti ir taip per kelerius metus įveikti Kinijos ūkio atsilikimą.

„Dominò teorija“ – JAV suformuluota komunizmo plėtros teorija. Šaltojo karo laikotarpiu naudota JAV paramai ir karinėms intervencijoms pagrįsti.

Kāras per trečiąsias šalis (angl. *proxy war*) – šaltojo karo laikotarpio lokalus konfliktas, dažniausiai vykęs „trečiojo pasaulio“ šalyje, kuriame JAV ir SSRS tiesiogiai viena prieš kitą nekariavo.

Kultūrinė revoliucija – Mao politika, kuria jis siekė įveikti vakarietiškas ir tradicines kinų mąstysenos bei gyven-senos idėjas. Kultūrinę revoliuciją Mao panaudojo susidoroti su priešininkais.

Liūdies komunà – kiniškas kolūkio atitikmuo.

Raudonieji khmėrai – Kambodžos komunistai.

20

Iš Afganistano karo veteranų atsiminimų

Nebuvo dienos, kad nebūtų kalbama apie „Nr. 200“, taip buvo vadinami žuvusieji. Taip pat ir „Nr. 300“, sužeistuosius. Pavyzdžiui, kažkas kažkam skambina ir šaukia: „Turime „dušimtąjį“ arba kelis „trisšimtuosius“. Ir taip kiekvieną dieną. Tai sraigtasparnį numušė, tai ką nors apšaudė, tai šarvuotis ant minos užvažiuoja.

Argi galima didžiuotis, kad žudei žmonės? Aišku, ne savo rankomis tai dariau, tačiau ir per mane, manau, žuvo ne vienas modžahedas. Juk ne fejerverkus šaudydavau. Kita vertus, jei nebūtum nukovęs pats, būtų nukovę tave. Tokia jau karo taisyklė. Aišku, to karo poveikį psichikai jčiau. Juk buvome jautrios psichikos, dar visai vaikai – 18–20 metų, todėl visa ta karo mėsma lė padarė įtaką. Sapnuodavau košmarus, tapau nervingesnis.

M. Milinis, Afganistano kariai. Atsiminimai po trisdešimties metų: 1979–1989, Vilnius, Knygius, 2010.



18

Afganų modžahedai partizaniniame kare prieš SSRS. Dėl sovietų teroro, gyvenviečių bombardavimų, taikių gyventojų žudynių iš Afganistano į užsienį pabėgo apie 3 mln. žmonių.

Afganistano karas

Sovietams savotišku Vietnamu tapo 1979–1989 m. karas Afganistanė. Siekdamas išsaugoti sau palankų režimą SSRS okupavo musulmonišką šalį. Sovietų Sąjunga turėjo karinį pranašumą, tačiau pergalei laimėti jo nepakako. Musulmonų sukilėliai modžahedai naudojo partizaninio karo taktiką. Kalnuotoje, gerų kelių neturinčioje šalyje sovietų kariuomenei ji buvo pražūtinga. Paramą sukilėliams teikė Vakarų valstybės ir arabų šalys.

Sovietų kariuomenės gretose Afganistanė buvo priversti kariauti beveik 5 tūkst. vyrų iš Lietuvos: 96 žuvo, daugelis tapo neįgalūs. Visi jie – Sovietų Sąjungos vykdytos agresijos aukos. Žiaurus, dėl svetimos valstybės interesų vykstantis karas nemažai vyrų palaužė dvasiškai: pakriko psichika, namie buvo sunku grįžti į įprastines gyvenimo vėžes. Šis reiškinys gavo net specialų pavadinimą – „afgano sindromas“.

Afganistano karas iš braškančios SSRS ekonomikos pareikalavo milžiniškų lėšų, apie 1,5 mln. afganų ir 15 tūkst. sovietų karių gyvybių. Sovietų veiksmus Afganistanė pasmerkė visas pasaulis. Nesėkmė Afganistanė sužlugdė ir taip silpną šalies ekonomiką, demoralizavo visuomenę ir buvo viena iš priežasčių, priartinusių režimo griūtį. Nors po 10 metų trukusio karo SSRS iš Afganistano pasitraukė, karo pasekmės jaučiamos iki šiol.



1. Nurodyk, kokiomis priemonėmis SSRS plėtė savo įtaką „trečiojo pasaulio“ šalyse. Įvardyk komunistinių diktatūrų, buvusių ar esančių Azijos, Afrikos, Lotynų Amerikos šalyse.
2. Palygink J. Stalino ir Mao Dzedongo valdymą (tekstas, 5, 6, 8, 9). Kokių panašumų ir skirtumų įžvelgi diktatorių politikoje?
3. Paaiškink, ką norėjo pasakyti 2 ir 11 karikatūrų autoriai.
4. Apibūdink JAV „domino teorijos“ esmę 12. Kokiais būdais amerikiečiai mėgino sustabdyti komunizmo ekspansiją Azijos šalyse?
5. Internete, bibliotekoje surink informacijos ir pateik pasirinktą šaltojo karo konfliktą (priežastys, eiga, dalyvavusios pusės, padariniai).
6. Įvertink Pol Poto vadovaujamos raudonųjų khmerų diktatūros Kambodžoje pastangas sukurti naują visuomenę (tekstas, 16, 17).
7. Pasidomėkite ir grupėse aptarkite komunistinę diktatūrą Šiaurės Korėjoje. Pateikite faktų, įrodančių šio režimo absurdiškumą ir žiaurumą.



19

1985 m. Afganistanas. SSRS kariuomenės karys Žilvinas Gylis. Žuvo 1986 m.

7. „Blogio imperijos“ žlugimas



1 Eilės prie duonos parduotuvės SSRS.
XX a. 9 deš. pabaiga.



2 M. Gorbačiovas (dešinėje) senųjų
SSKP Politinio biuro narių apsuptyje.
Įsitaisę įtakinguose postuose komunistų
partijos vadovai nepalikdavo jų iki pat
mirties. SSRS susiformavo gerantokratija –
senių valdymas. XX a. 9 deš. pradžia.
L. Brežnevo vadovaujamo biuro 13 narių
bendras amžius siekė 909 metus.

Komunizmas netrukus nugrims į praeitį kaip kažkoks keistas žmonijos istorijos skyrius,
kurio paskutiniai puslapiai rašomi kaip tik dabar.

Iš 1983 m. slapto JAV žvalgybos memorandumo

SSRS reformų priežastys

Daugelį dešimtmečių sovietinio režimo priespaudą kenčiantys SSRS gyventojai manė, kad komunistų sukurta sistema amžina. Jie negalėjo įsivaizduoti, jog JAV prezidento Ronaldo Reigano „blogio imperija“ pavadinta šalis pamažu griūva iš vidaus. Nuolatinių nepriteklių, prievartos nualinti žmonės netikėjo absurdiškais valdžios pažadais sukurti rojų žemėje – komunizmą. Nebeveikė ir sovietinė propaganda apie mirtinus priešus Vakarų kapitalistus, neapykantą ir kerštą jiems. Soviėtų Sąjunga vis sunkiau užgniaužė iš už „geležinės uždangos“ besiskverbiančią informaciją, rodančią, kad kapitalistinių šalių gyventojai gyvena geriau. Sovietinė visuomenė gyveno permainų laukimu.

Milžiniškas lėšas ryjančios ginklavimosi varžybos, satelitinių komunistinių režimų bei partijų rėmimas tapo nepakeliamas silpnai ir neefektyviai planinei SSRS ekonomikai. Ypač didelis atsilikimas buvo modernių technologijų srityje. Pramonė nepajėgė žmonių aprūpinti būtiniausiais buityje reikmenimis, žemės ūkis – maistu. Šalyje, kuri kasmet į kosmosą leido raketą, trūko paprasčiausio tualetinio popieriaus. XX a. 9 deš. pradžioje SSRS ekonominė padėtis tapo tragiška. Valstybę laikinai gelbėjo tik pajamos doleriais už išvežamą naftą, kitas gamtines žaliavas bei iš Vakarų perkamas maistas.

Dalis aukščiausios SSRS valdžios suvokė, kad krizės apimtą valstybę ir komunistinį režimą galima išsaugoti tik reformavus ekonomiką, nutraukus beprotingą ginklavimosi varžybas. Šalyje, kurioje viešpatavo viena partija – SSKP – ir galingas represinis aparatas, pertvarka galėjo prasidėti tik „iš viršaus“, nutarus pačiai valdžiai. Reformas palaikančių įtakingų partijos veikėjų pastangomis 1985 m. SSKP generaliniu sekretoriumi tapo palyginti jaunas politikas – 54 metų **Michailas Gorbačiovas**. Tuo metu Politinio biuro narių amžiaus vidurkis siekė 80 metų.

3 Iš sovietmečio anekdotų

Kuris pragaras geresnis – kapitalistinis ar socialistinis?

Aišku, socialistinis – tai degtukų nėra, tai malkų neatvežė, tai katilą remontuoja, tai velniams partinis susirinkimas...

Milicininkas sulaikė pilietį, keikiantį sovietinę valdžią.

– Paleiskite jį, – sako praeivis. – Jis gi nenormalus.

– Kaip nenormalus? – klausia milicininkas. – Jis protingai šneka.

Atsakymai į klausimą „Kaip gyveni?“
Kaip laive: horizontai platūs, nėra kur dingti, pykina, bet plauki.

Kaip Leninas: nemaitina ir nelaidoja.
Kaip bulvė: jei rudenį nesuvalgys, tai pavasarį pasodins.

Kaip saga: kiekvieną dieną į kilpą.

Kaip pasakoje: kuo toliau, tuo baisiau.

Kas Politiniame biure remia Gorbačiovą? Niekas. Jis gali vaikščioti be pagalbos.

7. „Blogio imperijos“ žlugimas

	1986	1987	1988	1989	1990
Pramonės gamyba	4,4	3,8	3,9	1,7	-1,2
Žemės ūkio produkcija	5,3	-0,6	1,7	1,3	-2,3

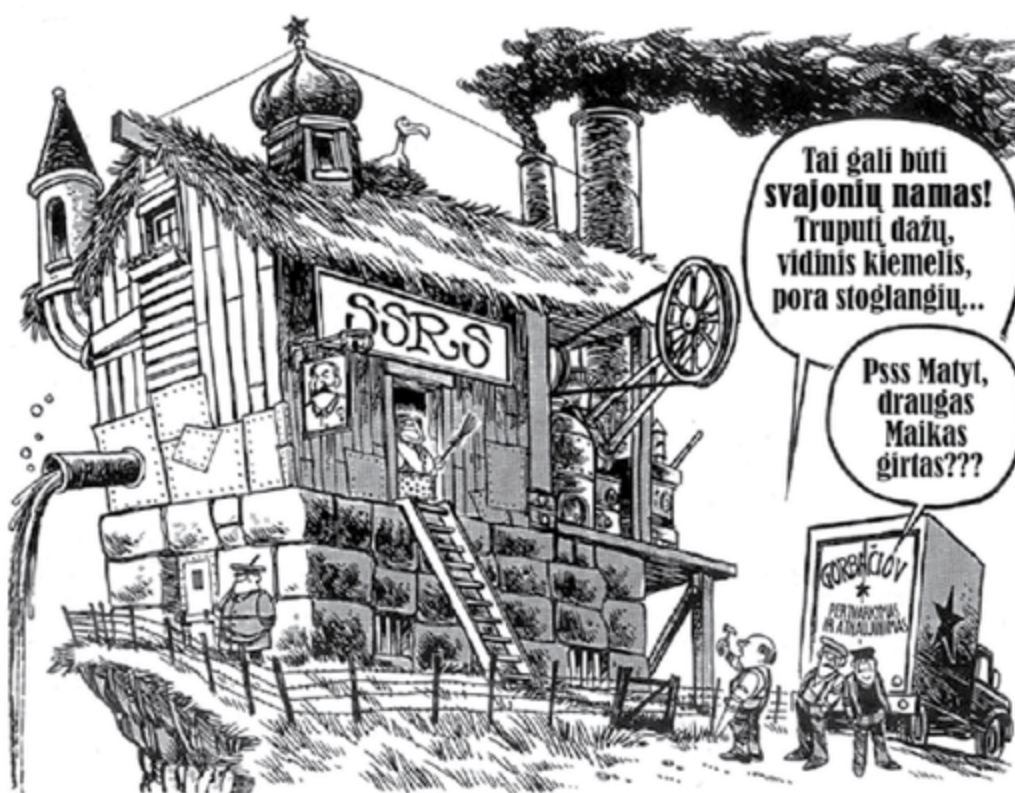
4 SSRS ekonomikos augimas (%) 1986–1990 m.



6 Gruzinių režisieriaus Tengizo Abuladzės kino filmo „Atgaila“ plakatas. Filme vyksta nesibaigianti kova su simboliais – komunistinio nusikaltėlio lavonas iškasamas iš kapo, paskui vėl užkasamas, vėl iškasamas ir užkasamas. 1985–1986 m., kai buvo sukurtas filmas, atrodo, jog užtenka išmesti lavoną į šiukšlyną – ir viskas susitvarkys savaime. Tačiau sovietiniai simboliai įsismelkė į žmonių sąmonę ir tūno joje.



7 Michailas Gorbačiovas ir Ronaldas Reiganas pasirašo raketų skaičiaus mažinimo Europoje sutartį. 1987 m.



5 1987 m. pertvarkos reformas SSRS pašiepianti amerikiečių karikatūra.

Pertvarka ir viešumas

Atsidūręs valdžioje M. Gorbačiovas turėjo spręsti sudėtingą uždavinį, kaip reformuoti šalį, kad komunistų partija neprarastų valdžios. Jo paskelbta **pértvarkos** (rus. *perestròika*) reformų programa pirmiausia siekė pagerinti šalies ekonominę būklę. Klaidingai manyta, jog, keičiant gamyklų vadovus, perkant vakarietišką įrangą, įvairiomis kitomis priemonėmis spartinant gamybą, galima padaryti neįmanomą dalyką – planinę ekonomiką paversti efektyvia. Kovai su darbingumui kenkiančiu masiniu girtavimu pradėta plati kampanija prieš alkoholio vartojimą. Pamažu diegta ir tam tikrų rinkos ekonomikos elementų. Valdžia leido kurti pirmąsias privačias įmones – kooperatyvus, o vėliau įteisino ir privačią nuosavybę.

Reformos sukėlė dalies jokių reformų nenorinčių ir privilegijų bei įtakos bijančių prarasti SSKP narių pasipriešinimą. M. Gorbačiovas buvo priverstas kreiptis į visuomenę paramos ir palaikymo „iš apačios“. Paskelbus **viešumo** (rus. *glāsnost*) politiką, leista aptarinėti šalį kamuojančias problemas, sumažėjo cenzūra, laisvėjo žiniasklaida. Po dešimtmečių melo tiesos srautas apie socializmo negeroves tiesiog užplūdo visuomenę. Pradėti skelbti ilgai nuo visuomenės slėpti archyviniai dokumentai, atskleidžiantys komunistinio režimo nusikaltimus. Spausdinamos anksčiau draustos knygos, rodomi filmai.

Svarbių permąstymų įvyko užsienio politikoje. Norint sumažinti SSRS jau nepakečiamų ginklavimo varžybų našą, imta gerinti santykius su Vakarais, pirmiausia JAV. Nuolat susitikinėjantys valstybių lyderiai pasirašė svarbių nusiginklavimo susitarimų. Iš Afganistano 1989 m. išvesta sovietinė kariuomenė. Šaltojo karo įtampa ėmė slūgti. Vakarų šalyse M. Gorbačiova, vadinamą Gorbiu, sveikino kaip didvyrį.

8 Istorikas Igoris Buničius apie pertvarką SSRS

Pasaulis užspringo iš susižavėjimo. Bet gremėzdiškas, didžiulis ir nevaldomas sovietų imperijos laivas jau nepajėgs apsigręžti, kad plauktų nauju kursu. Jį nesulaikomai nešė į uolas. Laikas buvo seniai praleistas. Ir tai puikiai matė ant kapitono tiltelio stovintis Gorbačiovas. Jis tik mėgino sušvelninti neišvengiamą smūgį į uolas, kad, sprogus branduolinių galvučių prikimštam laivui, nežūtų visas pasaulis ir jis pats. Šis uždavinys buvo siaubingai sunkus. Bet įveikiamas.

I. Bunič, Partijos auksas, Vilnius, Briedis, 2013, p. 253.



9 Komunistinės sistemos žlugimas Rytų Europoje.

„Tautų ruduo“ Rytų Europoje

Komunistinio režimo švelnėjimas SSRS paskatino didžiules permainas jos sąjungininkėse komunistinėse Rytų Europos šalyse. Lemtingą 1989 m. rudenį per visas šio regiono valstybes nuvilnijo laisvės ir demokratijos reikalaujančių masinių protesto judėjimų banga. SSRS neužteko jėgų ir lėšų išlaikyti vietos komunistinius režimus. „Brežnevo doktrina“ žlugo. M. Gorbačiovas atsisakė panaudoti jėgą ir leido šalims pačioms pasirinkti tolesnę raidą. Paramos netekę ir visuomenės spaudimo neatlaikę Rytų Europos komunistiniai režimai vienas po kito ėmė byrėti. SSRS pradėjo iš Rytų Europos išvesti savo kariuomenę.

Pasipylus masinėms demonstracijoms, Rytų Vokietijos valdžia buvo priversta leisti žmonėms laisvai judėti per dešimtmečius Rytus ir Vakarus skyrusią Berlyno sieną. Per kelias dienas 3 mln. vokiečių apsilankė pas savo tėvynainius Vakaruose. Netrukus, džiūgaujant minioms žmonių, šis pagrindinis Europos padalijimo ir šaltojo karo simbolis nugriautas. 1990 m. spalį abi Vokietijos vėl susijungė. Beveik 50 metų žemyną dalijusios „geležinės uždangos“ ir komunistinės sistemos Rytų Europoje nebeliko.

Greitai ir be kraujo praliejimo įvykęs komunistinių režimų žlugimas Rytų Europoje istorikų lyginamas su XIX a. vid. „Tautų pavasariu“ ir vadinamas „**Tautų rudeniu**“. Tik Rumunijoje mėginta jėga išlaikyti valdžią, bet ir čia šio režimo pasipriešinimas netrukus palaužtas. Permainų greitis buvo stulbinantis. Sakytą, jog „išsivaduoti iš komunistų valdžios Lenkijai prireikė 10 metų, Vengrijai – 10 mėnesių, Vokietijai – 10 savaitių, Čekoslovakijai – 10 dienų, Rumunijai – 10 valandų.“

Sovietų Sąjungos krachas

M. Gorbačiovo reformos SSRS baigėsi visiška nesėkme. SSRS vadovas nesuprato, kad sovietinio totalitarizmo pataisyti neįmanoma. Sistema galėjo laikytis vien diktatūros sąlygomis. Kai tik valdžia šiek tiek atleido varžtus, sistema pradėjo byrėti lyg kortų namelis. Ekonomikoje socializmo ir laisvosios rinkos sujungti nepavyko. Kova su girtavimu tapo pragaištinga nuo įplaukų iš valstybinės prekybos alkoholiu priklausomam SSRS biudžetui. XX a. 9 deš. vid. katastrofiškai kritus pasaulinėms naftos kainoms, M. Gorbačiovo viltys prikelti merdinčią ekonomiką galutinai žlugo.



10 Tūkstančiai prieš komunistų valdžią protestuojančių Prahos (tuometė Čekoslovakija) gyventojų. Į protestus susirinko apie pusę milijono miesto gyventojų. 1989 m. taikiai įvykęs komunistų valdžios žlugimas šalyje istorikų vadinamas „akšomine revoliucija“.

11 Iš Čekoslovakijos prezidento Vaclavo Havelo kreipimosi. 1990 m.

40 metų iš mano pirmtakų girdėjote skirtingas variacijas ta pačia tema: kaip klestėjo mūsų šalis, kiek milijonų tonų plieno mes išlydėme, kokie laimingi buvome, kaip pasitikėjome savo valdžia ir kokia šviesi ateitis mūsų laukia.

Aš spėju, kad jūs mane į šias pareigas pasiūlėte ne tam, kad jums taip pat meluočiau. Mūsų šalis neklesti. Milžiniškas mūsų tautų kūrybinis ir dvasinis potencialas nenaudojamas sumaniai. Visos pramonės šakos gamina prekes, kurių niekam nereikia, o mes jaučiame mums reikalingų daiktų trūkumą. Darbininkų vardu pavadinta valstybė įžeidinėja ir išnaudoja darbininkus. Mūsų pasenusi ekonomika tuščiai švaisto tą nedidelę energiją, kurią turime.

Pagal: <http://en.wikiquote.org>



12 Griaunamas V. Lenino paminklas. Berlynas. 1991 metai.

7. „Blogio imperijos“ žlugimas



13 „Didysis pabėgimas“. 1990 m. vokiečių karikatūra.



14 SSRS žlugimo priežastys.

15 Iš buvusio Rusijos premjero Jegoro Gaidaro atsiminimų

Iš SSRS duonos produktų ministro pažymos: 1989 08 11

„Iš šių metų derliaus neužtenka 30,7 mln. t grūdų ... Būtinai reikia ... pirkti jų užsienyje.“

Sparčiai auga skolos, užsienio tiekėjai netiekia grūdų Sovietų Sąjungai.

Leningrado srities SSKP pirmasis sekretorius 1990 m. lapkričio mėn. pasakoja Politinio biuro posėdyje:

„Važiuoju ryte į darbą, matau 100, 1000 žmonių eiles. Ir galvoju: tuoj voš kas nors į vitriną ir Leningrade prasidės kontrevoliucija. Ir mes neišgelbėsime šalies.“

Reikia pripažinti, kad partijos veikėjas teisingai vertina padėtį.

Pagal: „Имозу“, 30 10 2006.

Viešumo politika pradėjo visuomenėje laisvėjimo procesus, kurių komunistai jau negalėjo kontroliuoti. Atskirų šalies gyvenimo blogybių kritika peraugo į pačios sovietinės sistemos kritiką. Visuomenė pabudo. Žmonės pajuto, kad represijų prieš juos nebus panaudota. Sparčiai savo veiklą plėtė demokratinės jėgos, kūrėsi visuomeniniai judėjimai. Iš lagerių, tremties, psichiatrijos ligoninių buvo paleidžiami bei **reabilituojami** politiniai kaliniai.

Augo visuomenės sąmoningumas. Pirmieji M. Gorbačiovo paskelbti pusiau laisvi rinkimai į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą 1989 m. pavasarį sulaukė neįtikimo rinkėjų aktyvumo. Tapo aišku, kad SSKP neteko viešpataujančio vaidmens. Nėeilinis liaudies deputatų suvažiavimas 1990 m. panaikino šeštąjį sovietinės konstitucijos straipsnį, kalbantį apie vadovaujantį komunistų partijos vaidmenį, vienpartinę sistemą, bei įvedė SSRS prezidento postą. Pirmuoju ir paskutiniu jos prezidentu išrinktas M. Gorbačiovas. Lemiamą smūgį, pribaigusį „blogio imperiją“, sudavė jos pavergtos tautos. Gorbį ypač gąsdino Baltijos ir Kaukazo respublikų nepriklausomybės siekiai, Maskvės pavadinti **separatizmū**. Pirmoji atsiskirianti nuo SSRS 1990 m. kovo 11 d. paskelbė Lietuvą.

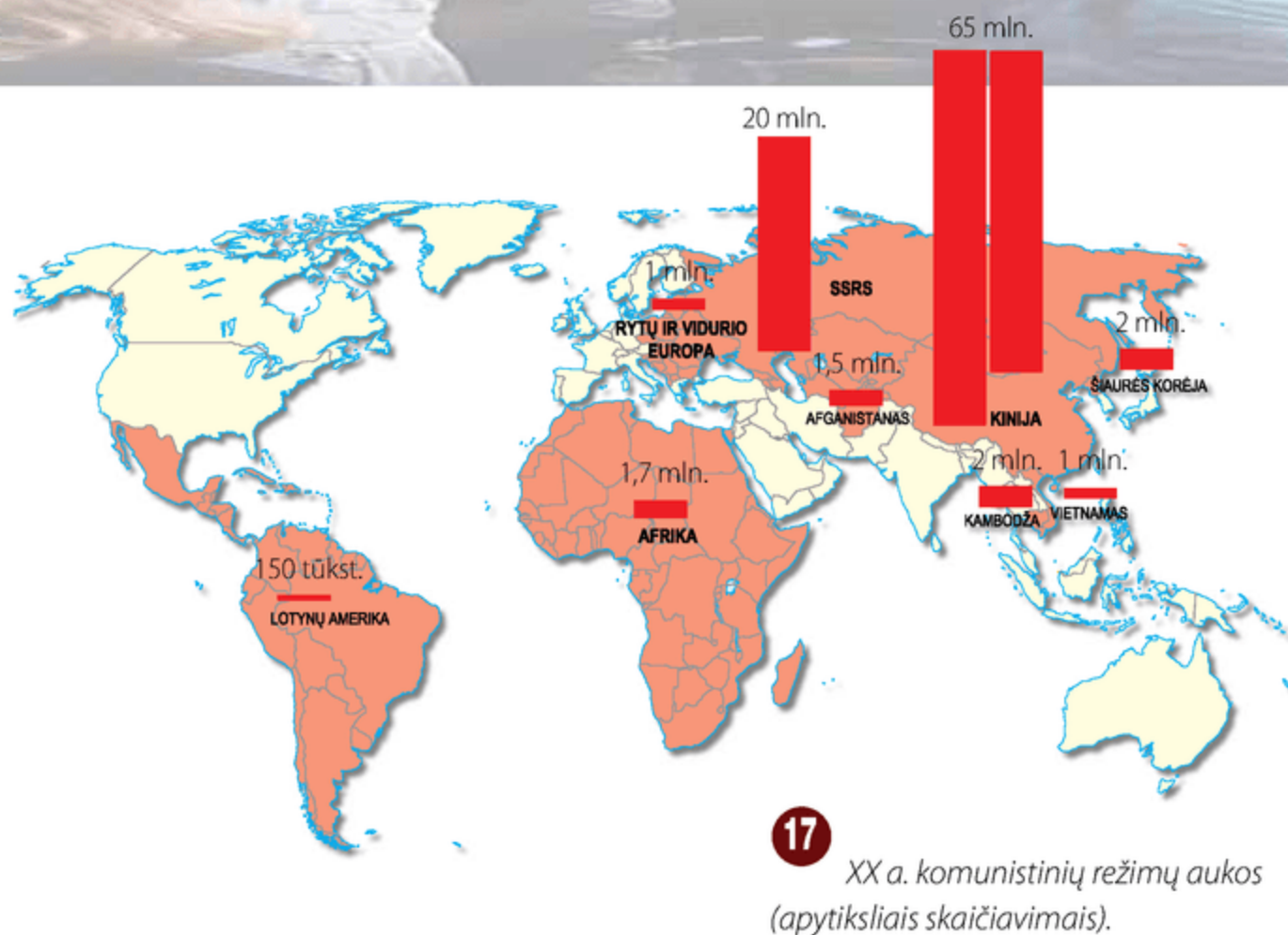
Matydami, jog M. Gorbačiovas nesugeba valdyti situacijos ir nepavyks išsaugoti komunistinio režimo, reformų priešininkai 1991 m. rugpjūtį mėgino įvykdyti perversmą – **pučą**. Bet maskviečiai, vadovaujami Rusijos prezidento **Boriso Jelcino**, jį sužlugdė. Nesėkmingas pučas tik paspartino SSRS žlugimą. Komunistų partijos, dešimtmečius buvusios totalitarinio sovietinio režimo pagrindu, veikla buvo uždrausta. 1991 m. pab. Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos vadovai paskelbė, kad SSRS jau neegzistuoja. Nepriklausomybę paskelbė ir kitos buvusios SSRS respublikos. M. Gorbačiovas atsistatydino.

Komunistinio eksperimento padariniai

Nebelikus SSRS, baigėsi daugiau nei 70 metų trukęs baisiausias komunistinis eksperimentas. Jis parodė, jog teroru, prievarta, melu grindžiama sistema pasmerkta ekonominiam ir moraliniam krachui. Subyrėjus vienai iš supervalstybių, šaltasis karas baigėsi. Vėršuvos paktas buvo panaikintas. Beprožiška militarizacija ir ginklavimo varžybos sustabdytos, išnyko pasaulinio branduolinio karo grėsmė.



16 Rusijos demokratinių jėgų lyderis Borisas Jelcinas per 1991 m. rugpjūčio pučą.



Daugelis sovietų paramos netekusių komunistinių režimų ir partijų negalėjo savarankiškai išsilaikyti ir žlugo. Kiti ieško būdų išlikti. Šiaurės Korėja dar labiau užsidarė nuo aplinkinio pasaulio. Nors šalyje siaučia skurdas, badas, valdžia milžiniškas lėšas skiria galingai kariuomenei, grasina žmonijai branduoliniu ginklu. Siekdamą išlaikyti komunistinį režimą Kinija pasuko reformų keliu. Į planinę ekonomiką diegiami rinkos ekonomikos elementai atsilikusią žemės ūkio šalį pavertė viena iš sparčiausiai besivystančių pasaulio valstybių. 2004 m. Kinija žengė vieną iš svarbiausių žingsnių kelyje iš komunizmo – įteisino privačią nuosavybę. Tačiau komunistų partijos diktatūra, spaudos ir žodžio laisvės ribojimas išliko. Persekiojami aneksuoto Tibeto gyventojai.

Remiantis komunizmo ideologija, įvykdyta daugybė nusikaltimų. „Klasių kovos“ teorija skelbė, kad būtina naikinti visus, kurie netinka naujai visuomenei kurti. „Klasiniais priešais“ dažniausiai tapdavo niekuo dėti žmonės. Dėl visame pasaulyje komunistų įvykdytų žudynių, genocido, deportacijų, kankinimų ir kalinimų lageriuose, bado, vergiško darbo žuvo per 100 mln. žmonių. Vienas iš XX a. totalitarinių režimų – nacizmas – pasmerktas Niurnbergo procese. Komunizmo nusikaltimai iki galo yra neištirti ir nesulaukė tarptautinio įvertinimo ar teismo. Privalome neužmiršti milijonų „raudonojo maro“ aukų, daryti viską, kad panašūs nusikaltimai ateityje nepasikartotų.

19 Lenkų publicistas Adamas Michnikas apie komunizmo žlugimo padarinius

Visi, kuriems teko pasėdėti kalėjime, žino, kad laisvė yra vienintelė kalinio svajonė. Galų gale kalinys išleidžiamas, pasaulis atrodo gražus, spalvingas, gieda paukščiai, žolė žalia, žmonės sėdi kavinukėse, o buvęs kalinys vaikštinėja gatvėmis – prieš jį atsivėrė tokios erdvės.

Bet po kurio laiko jis suvokia, kad nėra saugus. Sėdėdamas kalėjime, tiksliai žinojo, kada gaus valgyti, kada bus nuvestas į dušą, kada ateis kirpėjas patrupinti plaukų ir, svarbiausia – kad naktį turės kur nakvoti. O dabar staiga jis klaidžioja po miestą ir nežino, kas bus toliau. Jis ima ilgėtis griežtai sustyguoto kalėjimo gyvenimo. Panašiai ir mes jautėmės praėjus keleriems metams po komunizmo žlugimo. Nors disidentams tai atrodė nesuprantama, tačiau taip jau buvo. Kalėjime viskas buvo savo vietose – ir staiga įsivyravo chaosas.

Pagal: www.sovietika.lt



Pėrtvarka (rus. „*perestroika*“) – M. Gorbačiovo vykdyta SSRS reformavimo programa.

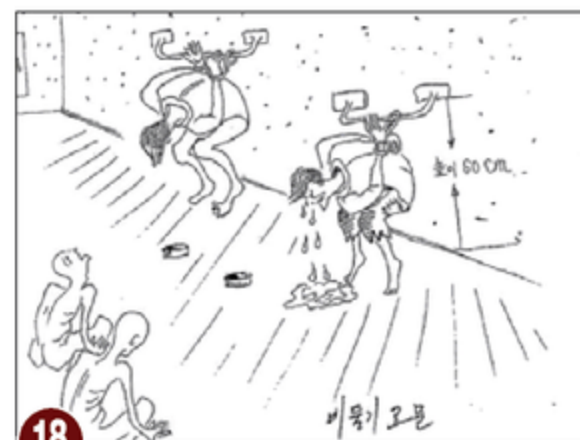
Pūčas – karinis valstybės perversmas ar mėginimas jį įvykdyti.

Reabilitacija – teistumo panaikinimas; atimtų asmens teisių grąžinimas.

Separatizmas – siekimas atsiskirti tautiniu, politiniu, etniniu ar religiniu pagrindu.

„Tautų rudo“ – taikus komunistinio režimo žlugimas Čekoslovakijoje 1989 m. Vėliau šis terminas pradėtas taikyti visoms Rytų Europos šalims.

Viešumas (rus. „*glāshnost*“) – viešumo, dalinės žodžio ir spaudos laisvės politika pertvarkos SSRS laikotarpiu.



18 Kankinimai komunistinės Šiaurės Korėjos lageriuose. Pabėgusio kalinio piešinys.



1. Kokios priežastys paskatino M. Gorbačiovą vykdyti pertvarkos reformas SSRS? Įvardyk jų kryptis.
2. Bendrais bruožais palygink pertvarką ir kitus SSRS raidos laikotarpius. Į kurį iš jų pertvarka yra panašiausia? Atsakymą pagrįsk.
3. Dėl ko **5** karikatūros autorius kritiškai vertina pertvarką SSRS? Įrodyk, kad jis buvo teisingas.
4. Kokių išvadų apie pertvarkos ekonominės politikos rezultatus gali padaryti iš **4** duomenų?
5. Apibūdink „Tautų rudens“ įvykius ir jų reikšmę **9**–**12**.
6. Paaškind priežastis, paskatinusias SSRS žlugimą **14**. Kuri iš jų, tavo manymu, svarbiausia?
7. Grupėse aptarkite ir įvertinkite komunizmo plėtros pasaulyje XX a. padarinius (tekstas, **17**, **19**).

Skyriaus santrauka

1 Ant Europos nusileidžia „geležinė uždanga“

- Po Antrojo pasaulinio karo įtampa tarp SSRS diktatūros ir demokratių Vakarų šalių peraugo į šaltąjį karą.
- Jis reiškėsi ideologine ir propagandine kova, ginklavimo varžybomis, karinių blokų kūrimu, karais per trečiąsias šalis, šnipinėjimu ir kt.
- Vienas iš svarbiausių šaltojo karo įtampos židinių Europoje buvo Vokietijos ir jos sostinės Berlyno padalijimas.

2 Sovietų Sąjunga – milžinas molinėmis kojomis

- SSRS režimas sušvelnėjo po J. Stalino mirties. Jį pakeitusio N. Chruščiovo laikotarpis vadinamas atšilimu.
- Po N. Chruščiovo nušalinimo ėjo L. Brežnevo valdymo epocha, kuri dėl prastėjančios politinės ir ekonominės padėties vadinama sąstingiu.
- Šaltojo karo metais milžinišką karinę galią turinčią SSRS krėtė daugybė problemų, griauančių ją iš vidaus.

3 Supervalstybių varžytuvės – kas pranašesnis?

- Sovietų Sąjunga ir Jungtinės Amerikos Valstijos atstovavo skirtingoms politinėms, ekonominėms bei kultūrinėms sistemoms ir vertybėms.
- Karine galia jos buvo beveik lygiavertės, o ekonomikos išsivystymu SSRS ir jos sąjungininkės gerokai atsiliko nuo JAV ir ją palaikančių valstybių.
- 1962 m. dėl slapto sovietinių raketų dislokavimo Kuboje kilusi Karibų krizė vos neperaugo į trečiąjį pasaulinį karą.

4 SSRS viešpatavimas Rytų Europoje

- Raudonosios armijos užimtose Rytų Europos šalyse SSRS įkūrė marionetines liaudies demokratijas.
- Rytų Europos valstybių gyventojai buvo nepatenkinti komunistų valdymu.
- 1956 m. įvykiai Lenkijoje, sukilimas Vengrijoje, „Prahos pavasaris“, „Solidarumo“ judėjimas – ryškiausi žmonių priešinosi SSRS priespaudai pavyzdžiai.

5 Kolonijinės sistemos suirimas

- Afrikos ir Azijos šalių dekolonizacija ypač paspartėjo po Antrojo pasaulinio karo.
- Išsilaisvinimas ne visoms šalims suteikė lauktą gerovę.
- Skurde skęstančios buvusio „trečiojo pasaulio“ šalys yra viena iš didžiausių šių laikų žmonijos problemų.

6 Šaltojo karo konfliktai

- Iš kolonijinės priespaudos išsivadavusios skurdžios valstybės tapo palankia terpe SSRS plėsti savo įtaką.
- Komunizmo plitimą „trečiojo pasaulio“ šalyse įvairiomis priemonėmis mėgino sustabdyti JAV.
- Šaltojo karo metais dėl supervalstybių priešpriešos čia kilo daug karų, kuriuose JAV ir SSRS atvirai viena prieš kitą nesikovė.

7 „Blogio imperijos“ žlugimas

- Milžiniškas lėšas ryjančios ginklavimo varžybos, komunistinių režimų bei partijų rėmimas tapo nepakeliamas neefektyviai planinei SSRS ekonomikai.
- 1985 m. SSKP generaliniu sekretoriumi tapusio M. Gorbačiovo valdymo SSRS laikotarpis vadinamas pertvarka.
- Jo vykdytos politinės ir ekonominės reformos baigėsi SSRS ir komunistinės sistemos žlugimu.

Anekdotas kaip istorijos šaltinis

Anekdotas – linksmas, pašiepiantis pasakojimas, dažnai turintis paslėptą pamokomąją prasmę. Anekdotų gali būti įvairių: apie kultūrą, politiką, teisėtvarą, buitį, žmogaus būdo bruožus, tarpusavio santykius. Dažname slypi istorikui naudingos informacijos.

Dažniausiai pasitaikantys anekdotų tipai:

- Politiniai (tarpvalstybinių santykių, valstybės politikos, santvarkos, politinių veikėjų kritika)
- Gyvenimiški (gyvenimiškos aplinkybės, tarpusavio santykiai, buitis)
- Etninių stereotipų (tariamai kuriai nors tautai būdingų bruožų pašiepimas)
- Religiniai (perdėto religingumo, atgamtinių galių pašiepimas)
- Kariniai (karo, kariuomenės tvarkos, karinės galios pašiepimas)
- „Juodasis humoras“ (medicinos nesėkmės, katastrofos, sužalojimai ir pan.)
- Absurdiški (anekdotai be loginės siužeto linijos, absurdiška pabaiga)

Pastaba: dažname anekdote gali būti net keletas tų tipų.

Darbo veiksmas

Pirmas: anekdoto turinio nagrinėjimas.

- Koks veikėjas ar veikėjai dalyvauja?
- Kokia veiksmo aplinka, siužeto linija?
- Ar apibrėžtas koks nors laikotarpis?
- Kuriam tipui ar tipams priskirtum anekdotą?

Antras: papildomos informacijos rinkimas.

- Sukaupk papildomos informacijos apie anekdoto veikėjus, įvykius, laikotarpį.
- Kokios aplinkybės galėjo paskatinti sukurti šį anekdotą?
- Ar pavyko rasti daugiau anekdotų ta pačia tematika? Ką tai rodo?

Trečias: informacijos apibendrinimas.

- Kokia pagrindinė anekdoto mintis?
- Kokią apibendrinamąją išvadą galima būtų padaryti palyginus anekdotą ir surinktą papildomą informaciją?
- Į kuriuos klausimus liko neatsakyta?



Stalinas skaito pranešimą. Netikėtai salėje kažkas nusičiaudi.

- Kas nusičiaudėjo? (Tyla)
- Pirmą eilę, stot! Sušaudyti! (Audringi plojimai)
- Kas nusičiaudėjo? (Tyla)
- Antrą eilę, stot! Sušaudyti! (Nenutrūkstamos ovacijos)
- Kas nusičiaudėjo? (Tyla)
- Trečią eilę, stot! Sušaudyti! (Salėje audringos ovacijos, visi atsistoja, šūksniai: „Šlovė didžiajam Stalinui!“)
- Kas nusičiaudėjo?
- Aš, aš nusičiaudėjau (Rauda)
- Būkite sveikas, drauge!

Kartą atvyko Brežnevas pasižiūrėti, kaip sekasi darbininkams.

- Kaip gyvenate? – klausia juokais darbininkų.
- Gerai, – juokais atsako darbininkai.

1940 m. eina keli Raudonosios armijos kareiviai Lietuvoje pro bažnyčią sekmadienį ir mato prie durų išmaldos prašančius elgetas:

- Žiūrėk, Vasia, Lietuvoje taip pat yra kolūkiečių! – nustemba kareiviai.



1. Vadovaukis darbo veiksmas ir išnagrinėk pateiktą anekdotą.
2. Naudokis papildomais informacijos šaltiniais, atrink vieną ar keletą istorinės tematikos anekdotų, išnagrinėk ir pateik klasei.
3. Susiskirstykite į grupes. Pasamprotaukite, kodėl apskritai kuriami anekdotai. Nurodykite bent tris priežastis.
4. Sukurkite istorinės tematikos anekdotą. Pateikite jį klasei.

Gėdos siena

1945 m. Vokietija ir Berlynas padalijami į Vakarų ir SSRS kontroliuojamas zonas ir sektorius

1948–1949 m. SSRS vykdoma Berlyno blokada. VFR ir VDR sukūrimas

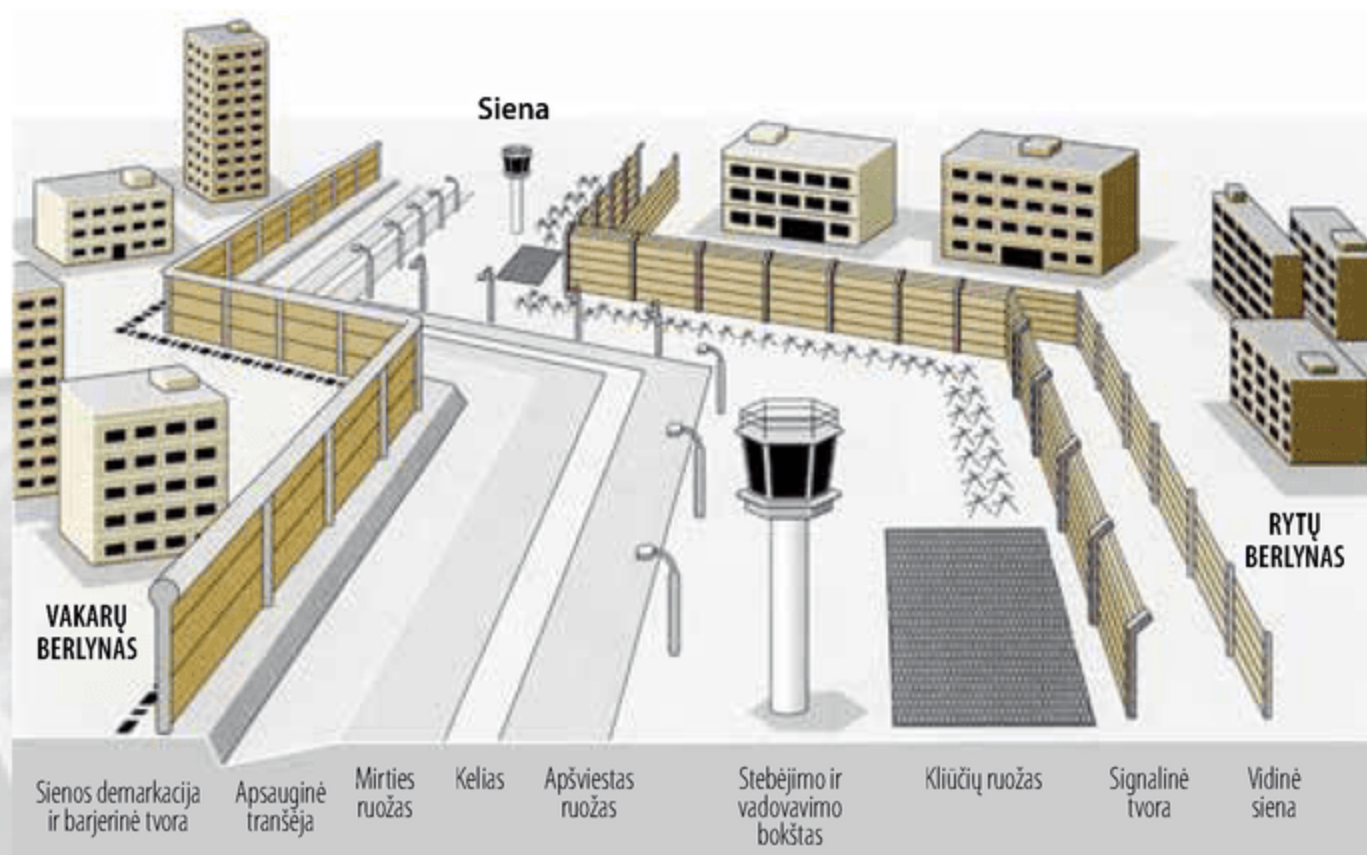
1953 m. gyventojų neramumai Rytų Berlyne

1958 m. SSRS ultimatas, reikalaujantis, kad Vakarai atitrauktų karius iš Berlyno

1961 m. rugpjūčio 13 d. pastatoma Berlyno siena

1989 m. lapkričio 9 d. nugriauama Berlyno siena

1990 m. spalio 3 d. suvienijama Vokietija



1 Berlyno sienos inžineriniai įrenginiai XX a. 9 deš. pabaigoje.



2 1961 m. rugpjūčio 13 d. Pradeda dygti spygliuotosios vielos siena, saugoma pareigūnų.

A Spraga „geležinėje uždangoje“

„Geležinėje uždangoje“ ilgai liko neužvertas langas – Vokietijos sostinė Berlynas. Sukūrus dvi Vokietijas, miestas buvo padalytas. Rytinė jo dalis, priklausanti sovietams, tapo VDR sostine. Vakarinę kontroliavo Vakarų valstybės. Mieste gyvavo dvi skirtingos santvarkos – kapitalizmas ir socializmas. Berlyniečiai dar gana laisvai galėjo pereiti iš vienos miesto dalies į kitą, iš vienokios santvarkos į kitokią. Vis daugiau žmonių iš Rytų Berlyno likdavo laisvesnėje ir turtingesnėje vakarinėje dalyje. Didžiulis pabėgėlių srautas kėlė VDR valdžios susierzinimą. Sieną nuspręsta uždaryti. Ankstyvą 1961 m. rugpjūčio 13-osios rytą berlyniečiai nustebo pamatę, jog įprastos gatvės, jungiančios dvi miesto dalis, užtvirtos spygliuotąja viela ir saugomos ginkluotų kareivių. Tariamais „antitifašistinės apsaugos įtvirtinimais“ tūkstančiai žmonių buvo atskirti nuo darboviečių, mokyklų, draugų, šeimų. Netrukus miestą juosiančias vielas pakeitė aukšta betoninė siena. Berlyno siena, dar vadinama gėdos siena, tapo ryškiausiu Europos padalijimo ir šaltojo karo simboliu.

?

1. Kokiems tikslams VDR valdžia pastatė Berlyno sieną **A**?
2. Apibūdink jos pastatymo padarinius miesto gyventojams, Europai.

B Vakarų ar SSRS pralaimėjimas?

Berlyno sienos pastatymas atrodė kaip Vakarų pralaimėjimas agresyviai SSRS. JAV prezidentas Dž. Kenedis nedavė įsakymo amerikiečių kareiviams sutrukdyti statyboms. Jis bijojo, kad tai prives prie karo su sovietais. Moralinį pralaimėjimą patyrė N. Chruščiovo vadovaujama SSRS. Mitas apie rojų žemėje – komunistinę santvarką – žlugo. Žmonės kėlė klausimą: jeigu komunistinė santvarka ideali, kam tada Rytų berlyniečius reikėjo uždaryti į savotišką kalėjimą.

?

3. Kuri pusė, tavo manymu, dėl sienos laimėjo ir kuri pralaimėjo **B**?



3 1963 m. Vakarų Berlyne apsilankęs Dž. Kenedis pasakė vieną garsiausių savo kalbų ir užtikrino, kad amerikiečių kariai niekada sovietams neatiduos viso miesto. Prezidentas padarė klaidą vokiškai tardamas garsiąją frazę „Aš esu berlynietis.“ Miestiečiai išgirdo pasakymą „Aš esu pyragaitis.“



C Mėginimai ištrūkti

Berlyno siena buvo geriausiai saugomas sienos ruožas pasaulyje. Budintiems pasieniečiams įsakyta šaudyti į mėginančius per ją pabėgti. Rizikuodami gyvybe Rytų Berlyno gyventojai desperatiškai įvairiausiais būdais mėgino įveikti kliūtį. Pavyko tik nedaugeliui. Dauguma iš kelių šimtų aukų – jaunuoliai. Vienas iš paskutinių dvidešimtmetis Krisas nušautas likus vos devyniems mėnesiams iki sienos griuvimo.

?

4. Įvertink 1. Dėl ko Berlyno siena laikyta geriausiai saugoma pasaulyje?

5. Nurodyk būdus ir priemones, kuriomis mėginta įveikti sieną C, 4.

Berlyno siena skaičiais

Bandymų pabėgti – apie **100 tūkst.**
Sėkmingų bandymų pabėgti – **5 tūkst.**

Žuvusiųjų ar mirusiųjų mėginant pereiti sieną – **138**

oficialiai patvirtintų mirčių

Sienos ilgis – **155 km**

Sienos perėjimo punktai – **14**

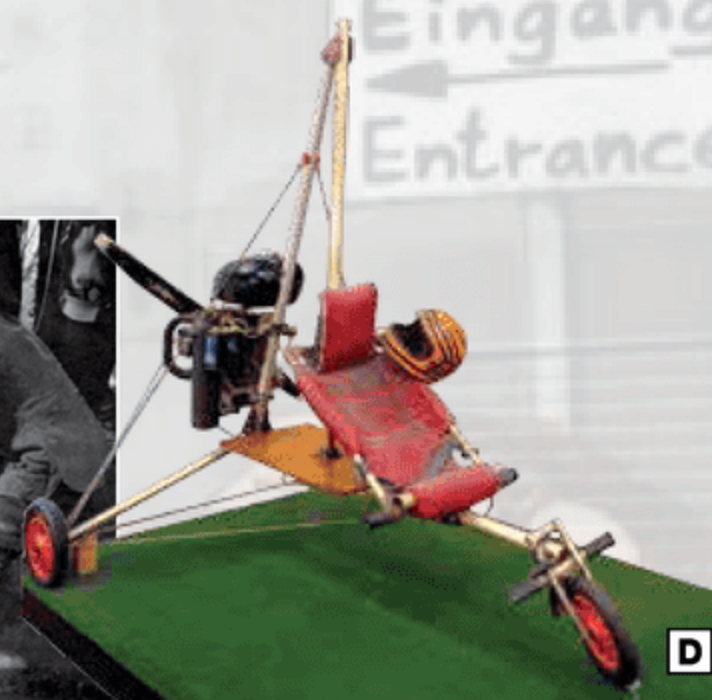
Stebėjimo bokštai – **302**

Bunkeriai – **20**

Pasieniečių šunų trasos – **259**

Tranšėjos – **105,5 km**

Spygliuotoji viela – **66,5 km**



4 A – Frida Šulcė sėkmingai palieka Rytų Berlyną. 1961 m. rugpjūtis; B – VDR pasieniečiai sulaiko jaunuolį, mėginantį į Vakarų Berlyną patekti per kanalizaciją; C – 145 m „Tunelis 57“, kuriuo sėkmingai pabėgo 57 asmenys; D – Berlyno sienos muziejuje eksponuojama savadarbė skraidyklė, kuria mėginta sieną kirsti 1984 m.

D „Pone Gorbačiovai, nugriaukite tą sieną!“

Dž. Kenedžio pažadas miestiečiams, jog Berlynas vėl taps laisvas, išsipildė po 26 m. M. Gorbačiovas mėgino gerinti santykius su Vakarais. Mieste apsilankęs JAV prezidentas R. Reiganas SSRS lyderį viešai paragino: „Pone Gorbačiovai, nugriaukite tą sieną!“ 1989 m. lapkričio 9 d. vakarą nesulaukdama oficialaus valdžios leidimo daugiataūkstinė berlyniečių minia peržengė užtvartą. Pasieniečiai nedrįso šaudyti. Gėdos siena griuvo. Tūkstančiai vokiečių griebė po ranka buvusius įrankius ir pradėjo griauti nekenčiamą užtvartą. Šiandien išlikusios sienos liekanos – šaltojo karo istorijos paminklas, primenantis Europos padalijimo absurda ir siaubą.

?

6. Paaiškink, kokios priežastys paskatino nugriauti Berlyno sieną D.

7. Ko siekė berlyniečiai, dalį sienos pavertę istorijos paminklu 6?

6 Berlyno sienos liekanos dabar.

Tai miesto centre įkurtas grafičiais papuoštas paminklas laisvei – vadinamoji Rytų pusės galerija.



5 „Suvienijama šalis“. Sutrikę VDR pasieniečiai stebi švenčiančių minią. 1989 m. lapkričio mėn. Berlyno sienos griovimas simbolizavo šaltojo karo pabaigą.



Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš JAV valstybės sekretoriaus Dž. Maršalo kalbos

Logiška, kad Jungtinės Valstijos kiek įmanydamos stengiasi atkurti pasaulio ekonomiką, be kurios negalėtų būti nei politinio stabilumo, nei tvirtos taikos. Mūsų politika nekovoja prieš jokią šalį ir jokią doktriną, tik prieš badą, skurdą, neviltį ir chaosą. Jos tikslas – atgaivinti pasaulyje aktyvią ekonomiką, kad būtų galima sukurti politines ir socialines sąlygas gyvuoti laisvoms institucijoms. Vyriausybės, kurios stengiasi sutrukdyti sugriautų šalių atstatymą, negali tikėtis jokios mūsų pagalbos.

A. Bendjebbar, Naujausieji laikai: iliustruota žmonijos istorijos kronika, Vilnius, Alma littera, 1997, p. 74.

1. Su kokia JAV užsienio politikos doktrina ir pagalbos planu susijęs šaltinis? Paaiškink abiejų esmę.
2. Kurios Europos valstybės pokariu negavo JAV pagalbos? Dėl ko jos atsisakė amerikiečių paramos?
3. Įrodyk, kad minėta JAV doktrina ir pagalbos planas pasitvirtino.

B Išnagrinėk iliustraciją:

„Aš netikiu savo akimis!“ XX a. 9 deš. pab. karikatūra.

1. Nustatyk, kurios istorinės asmenybės vaizduojamos.
2. Paaiškink pagrindinę karikatūros mintį.
3. Nurodyk su ja susijusius to meto istorinius įvykius.

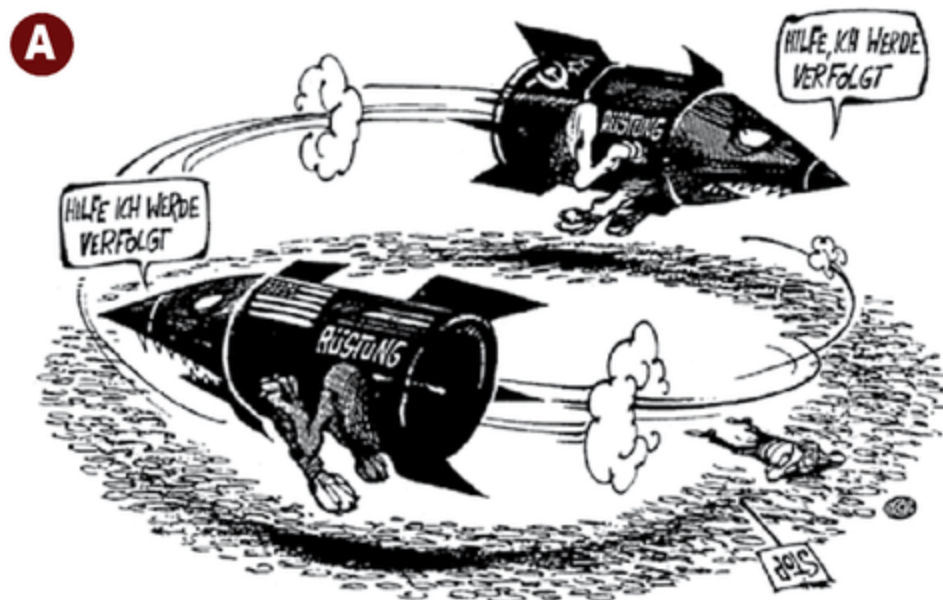


C Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

- | | | |
|----------|-----------------------|---------------------------|
| 1. JAV. | 3. Karibų krizė. | 8. VDR. |
| 2. SSRS. | 4. Korėjos karas. | 9. VFR. |
| | 5. Vietnamo karas. | 10. Berlynas. |
| | 6. Afganistano karas. | 11. NATO šalys. |
| | 7. Kinija. | 12. Varšuvos pakto šalys. |



Kompleksinė užduotis



1963 m. VFR karikatūra „Koks įžūlumas! Nestatyk savo raketų prie mano namo durų!“



Sovietų propagandinė iliustracija „Kuba nevieniša!“ 1962 m.

D Iš N. Chruščiovo laiško JAV prezidentui Dž. Kenedžiui. 1962 m. spalio 26 d.

Teikiu Jums tokį siūlymą: mes sutinkame iš Kubos išgabenti ginkluotę, kurią Jūs vertinate kaip puolamąjį ginklą. Mes sutinkame tai padaryti ir apie tai paskelbti JT posėdyje. Jūsų atstovai iš JAV pusės taip pat pateiks pranešimą apie tai, kas kelia nerimą sovietų valstybei – išgabenti analogišką ginklą iš Turkijos. Pasiekime abipusį supratimą tam, kad jį galėtume įgyvendinti.



JAV dienraščio „The New York Times“ antraštės. 1962 m. spalio.

JAV pradeda ginkluotės blokadą dėl Kuboje aptiktų puolamųjų kovinių raketų. Kenedis pasirengęs deryboms su sovietais.

Kenedis sutinka kalbėtis dėl sprendimo plano, Chruščiovas taip pat pritaria. Blokada tęsiasi. Perimtas ir apieškomas sovietų tanklaivis.

JAV stebi paspartintą bazių statybą Kuboje. Įspėjimas dėl tolesnių veiksmų. JT atviras kreipimasis. Sovietai sutinka derėtis dėl blokados zonos panaikinimo.

JAV gavo sovietų pasiūlymą naikinti bazes Kuboje, atmeta bandymą tai siesti su amerikiečių bazėmis Turkijoje. U-2 žvalgybinis lėktuvas dingio patruliuodamas, į kitus atidengta ugnis.

JAV ir SSRS pasiekė susitarimą dėl Kubos. Kenedis priėmė Chruščiovo siūlymą išgabenti raketąs prižiūrint Jungtinėms Tautoms.

E Dž. Kenedžio atsakymas N. Chruščiovui. 1962 m. spalio 27 d.

Kai tik perskaičiau Jūsų laišką, padariau išvadą, jog pagrindinės siūlomos sąlygos yra šios: Jūs sutinkate išgabenti ginkluotės sistemas iš Kubos stebint JT atstovams, taip pat garantuojate, jog panašaus pobūdžio ginklai niekad nebus gabenami į Kubą.

Mes savo ruožtu sutinkame imtis analogiškų veiksmų stebint JT atstovams, taip pat garantuojame šiuos įsipareigojimus: a) panaikinti blokadą, b) sustabdyti bet kokią galimą įsiveržimą į Kubą. Esu įsitikinęs, jog kitos vakarų pusrutulio valstybės pasirengusios padaryti tą patį.



1. Apibūdink konfliktą, nagrinėjamą A–E šaltiniuose (vieta, dalyviai, laikas, priežastys).
2. Atpažink asmenis, vaizduojamus A iliustracijoje. Ką norėjo pasakyti karikatūros autorius?
3. Naudokis B antraštėmis, atkurk konflikto įvykių seką ir ją pakomentuok.
4. Kitiškai įvertink C iliustraciją. Ką nutylėjo sovietai? Kaip manai kodėl?

5. Paaiškink, kaip buvo išspręstas konfliktas. Remkis žiniomis, D ir E.
6. Dėl ko jį sprendžiant prireikė JTO tarpininkavimo?
7. Įvertink konflikto baigtį. Pasakyk savo nuomonę: tai kompromisas ar kurios nors pusės pergalė.
8. Įrodyk, kad šis konfliktas laikomas vienu grėsmingiausių šaltajame kare.



Nuo sovietų okupuotos iki nepriklausomos Lietuvos

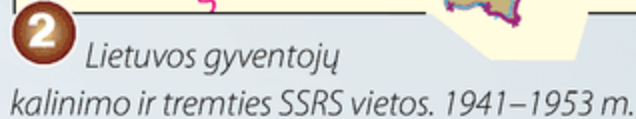
„Didysis brolis tave stebi!“ – skelbė šūkis garsiajame Džordžo Orvelo kūrinyje „1984-ieji“. Nors daugelis vakariečių negalėjo patikėti, rašytojo sukurtas totalitarizmo vaizdas nepaprastai tiksliai atitiko tikrovę. 1969 m. LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus KGB darbuotojus mokė: „Reikia politiškai su juo (žmogumi) dirbti, žinoti, iš kur jis, kur užaugo, žinoti priežastis, kodėl taip pasielgė, kodėl priėmė tokias pozicijas, kas jam turėjo įtakos ... Kiekvienas žmogus turi būti mums žinomas. Mes turime žinoti, kas jis buvo praeityje ir kas yra dabar.“

Dešimtmečius Lietuvoje komunistų partija „plovė“ žmonių smegenis, vietoj krikščioniškųjų vertybių brukė savo ideologiją. Gyvenimas totalitarinėje sovietinėje sistemoje žalojo likimus, moralę ir mąstymą. Sovietų valdžia vertė niekuo nepasitikėti, veidmainiauti, negerbti valstybės, nuosavybės. Viskas slėpta, klastota. Visuomenė buvo suskaldyta. Vieni mėgavosi iš valdžios gaunamomis privilegijomis, kitiems teko vargas ir nepritekliai. Bet sistemai nepavyko palaužti laisvės dvasios. Šeimose puoselėtos lietuviškos ir krikščioniškosios tradicijos. Nors informacijos buvo labai mažai, žmonės domėjosi sovietų draudimais ir melu apgaubta praeitimi. Retame susiėjime, šventėje neskambėjo liaudies dainos. Giliai žmonių širdyse ruseno nesitaikstymas su prievartine ir absurdiška komunistine tvarka. Jis galinškai išsiveržė XX a. 9 deš. pab. per „dainuojančią revoliuciją“. Stichiškai susikūrus Sajūdis virto milžiniška jėga. Lietuvą prabudo. Šimtai tūkstančių neapsakomos euforijos apimtų žmonių plūdo į mitingus Katedros aikštėje, Vingio parke, drauge traukė „Lietuva brangi“ ir broliškai susikibo rankomis Baltijos kelyje. Tokio vienybės, patriotizmo ir pilietiškumo jausmo šalis niekada nebuvo patyrusi.

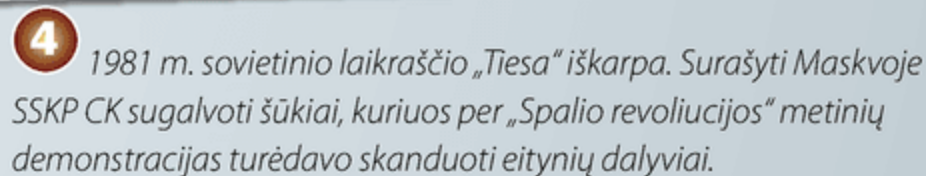


1

„Dainuojanti revoliucija“ – 1988 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos laisvės lygos surengtas protesto mitingas Vilniuje, skirtas 1939 m. Ribentropo–Molotovo paktui pasmerkti.



3 Iš Lietuvos Respublikos valstybinių švenčių, valstybės vėliavos ir atmintinų dienų įstatymo.

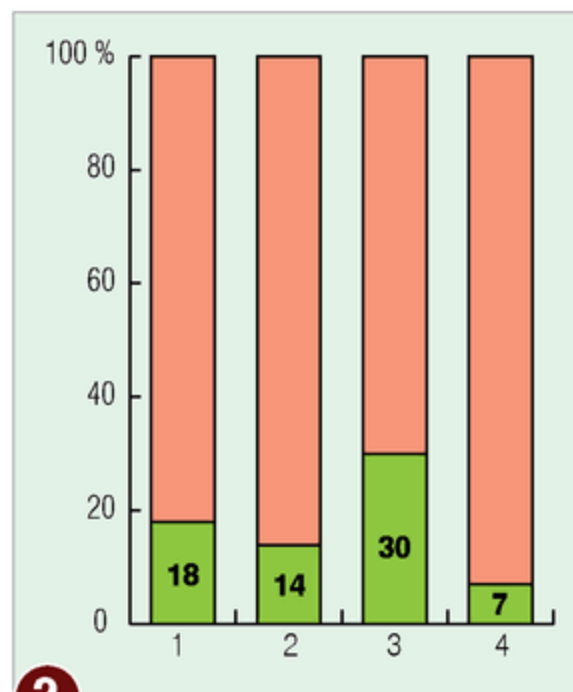


1. Sovietinė Lietuvos reokupacija



1

Aršus stalinistas LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus. 1940 m. pirmajame „liaudies seimo“ posėdyje pasiūlė svarstyti klausimą dėl Lietuvos stojimo į SSRS. Trėmimus į SSRS ir negalėtingą kovą su partizanais laikė būtina komunistinio režimo įtvirtinimo sąlyga. Tarp ištremtųjų buvo ir du A. Sniečkaus pusbroliai su šeimomis. Giminės prašė užtarti, bet jis atsakė, kad tai buožės ir „jiems atėjęs laikas naudingiau padirbėti.“ A. Sniečkaus motina išsižadėjo sūnaus. Prieš pasitraukdama į Vakarus ji pareiškė: „Iki tol, kol šis pabaisa bus valdžioje, aš negrįšiu į tėvynę.“



2

Lietuvių skaičius (%) okupacinėse struktūrose ir valdymo įstaigose 1947 m.: 1 – LKP(b) narių; 2 – ministrų; 3 – miestų ir apskričių vadovų; 4 – MVD, MGB darbuotojų.



3

LSSR valdžios „rinkimai“ 1953 metais.

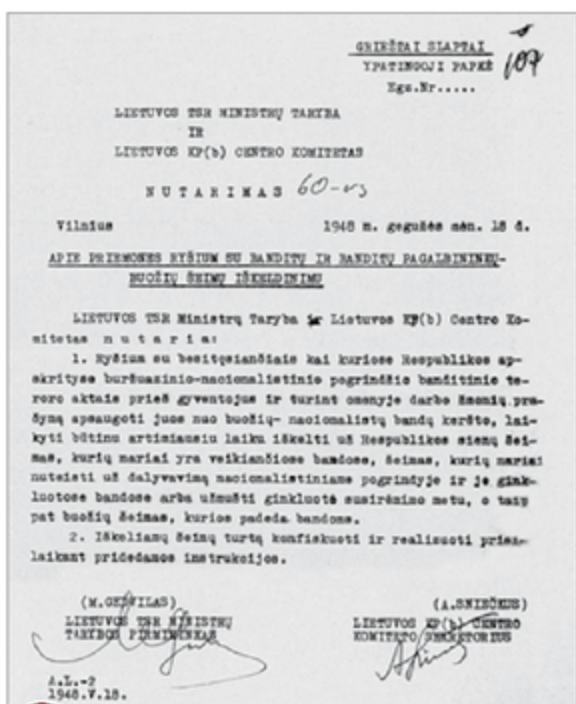
Mes apsakysim baisią Odisėją,
Prie židinio susėdę šilimoj.
Kokius mes kruvinus kelius tesėjom
Vorkutoj, Karagandoj, Kolymojoj...
Gulage kalintas poetas Antanas Miškinis.
XX a. 6 deš. pradžia

Sovietų valdžios atkūrimas

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvą, kaip ir kitas Baltijos šalis, reokupavo SSRS. Šalis vėl tapo sovietine respublika. Prasidėjo krašto sovietizacija, masinis valdžios įstaigų „valymas“. Vietos valdininkai keisti komunistais ir iš SSRS atsiųstais asmenimis, dažnai nesuvokiančiais vietos reikalų. Vėl uždrausti Lietuvos valstybingumo simboliai: herbas ir vėliava, 1950 m. – himnas.

Svarbiausiu okupacinio režimo ramsčiu ir teroro vykdytoju buvo aklaui Maskvės valdžios nurodymus vykdanči Lietuvos komunistų partija LKP(b). Žmonės į šią lietuvių tautai svetimą organizaciją stoti nenorėjo. 1948 m. iš 22,2 tūkst. LKP narių lietuviai sudarė tik 18,5 %. Dauguma sovietų valdžios kolaborantų buvo pataikūnai ir karjeristai, trokštantys privilegijų, aukštų pareigų. LKP vadovai **Antanas Sniečkus**, Justas Paleckis, Mečislovas Gedvilas, lietuviškai beveik nekalbantis NKVD generolas Josifas Bartašiūnas ir kiti dalyvavo organizuojant ir vykdančias represijas prieš Lietuvos gyventojus. Vietos LKP vadovybę prižiūrėjo iš Maskvės atsiųstas komunistas fanatikas Michailas Suslovas. Be jo pritarimo lietuvių komunistai neturėjo teisės nieko spręsti.

Lietuvą, kaip ir visa SSRS, buvo įtraukta į sovietų valdžios rinkimų farsą. Komunistai patys skyrė vieną kandidatą į vieną vietą. Nors balsuoti atėjo tik nedidelė gyventojų dalis, skelbti įspūdingi skaičiai: neva balsavo 91 % visų rinkėjų, o komunistai gavo 95 % balsų. Tokiais „rinkimais“ mėginta apgauti pasaulį, jog SSRS – demokratinė valstybė, o lietuviai remia sovietų valdžią. LKP, siekdama pademonstruoti vergišką nuolankumą J. Stalinui, nutarė nusiųsti diktatoriui padėkos laišką su Lietuvos gyventojų parašais. Nepaisydama sovietinių aktyvistų grasinimų tauta išlaikė savigarbą – boikotavo laiško pasirašymą. Tik nuo 2 iki 5 lietuvių iš 100 sutiko jį pasirašyti.

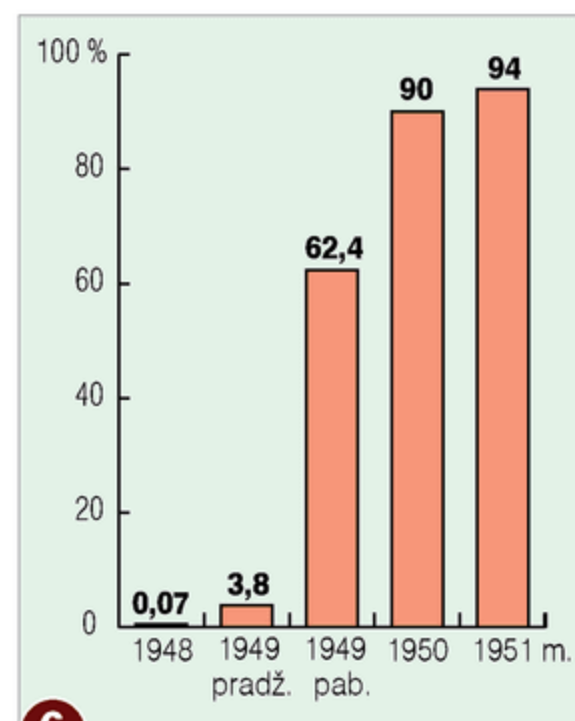


4

1948 m. LSSR Ministrų tarybos pirmininko M. Gedvilo ir LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus pasirašytas nutarimas, kuriame nurodyta iš Lietuvos ištremti 12 tūkst. šeimų, o jų turtą konfiskuoti.



5 „Steigiamasis kolūkio susirinkimas“. 1950 m. Vladas Dilkas paveikslas.



6 Kolūkių kūrimo tempai. 1948–1951 m. bendro ūkių skaičiaus procentas.

Valstiečių suvarymas į kolūkius

Pagal SSRS pavyzdį komunistai norėjo lietuvių žemdirbius suvaryti į kolūkius: palikti be žemės, be laisvės, paversti klusniais sovietinio režimo vergais. Kolektyvizacija taip pat tikėtasi sužlugdyti partizanų rėmimo bazę – Lietuvės kaimą. Komunistai iš pradžių griebėsi gudrybės. Kaimas supriešintas iš stambiųjų ūkininkų, partizanų ir **tremtinių** šeimų konfiskuotą žemę išdalijus bežemiams ir mažžemiams. Labiau pasiturintys ar sovietų valdžiai neįtikę valstiečiai paskelbti „liaudies priešais“ – buožėmis.

1948 m. krašte prasidėjo masinė prievartinė kolektyvizacija, tačiau žmonės nenorėjo atiduoti žemės, stoti į kolūkius ir nemokamai dirbti. Komunistai sukviesdavo valstiečius į susirinkimus ir neišleisdavo į namus tol, kol parašydavo stojimo pareiškimą. Vien teroras, masiniai lietuvių ūkininkų šeimų trėmimai į Sibirą, nepakeliami mokesčiai palaužė žmonių valią. 1949–1950 m. į kolūkius komunistai suvarė apie 90 % valstiečių.

Kolūkiui atidavę žemę, gyvulius, darbo įrankius žmonės visiškai nuskurdo. Baudžiavos laikus primenantis darbas buvo privalomas. Už vargadieniu pramintą darbo dieną valdžia atseikėdavo kelis šimtus gramų grūdų, kad kolūkiečiai nemirtų iš bado. Nei išstoti iš kolūkio, nei atsisakyti dirbti jame buvo beveik neįmanoma. Katastrofiškai smuko žemės ūkio gamyba.



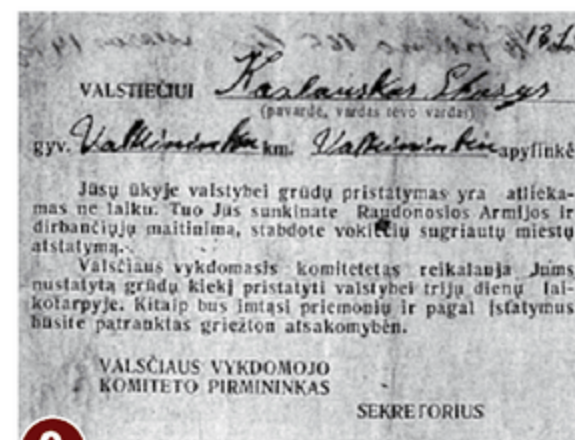
7 Radviliškio aps. „Komjaunimo vėliavos“ kolūkio gurguolė gabena į paruoštą punktą pirmąjį šieną. 1949 m.

8 1949 m. valstiečio Vinco Jonaičio laiškas LSSR Aukščiausio sovieto pirmininkui

1949 m. birželio 28 d. atvyko į mano namus vienas partijos narys ir mandagiai pakvietė atvykti į kolūkio „Mūsų rytojui“ raštinę nesakydamas kvietimo priežasties. Man atvykus, pasitiko mane vienas liaudies gynėjas su ginklu sakydamas: „Ko neskubi ateiti? Reikia laukti kaip kokio pono“. Man įėjus į raštinę, vienas iš ten buvusių aktyvistų tuojau paklausė: „Ar prisirašei prie kolūkio?“ Aiškinausi, kodėl neprisirašiau, nes esu senas, turiu 60 metų. Dar aiškinaus. Gavau vėl atsakymą, kad privalau rašyti. Jei nesirašysiu, tuojau areštuos ir varys į Žeimelį. Nusigandęs visų grasinimų, pasirašiau prieš savo nusistatymą bijodamas kalėjimo. Tuomet mane paleido.

Prašau, jei rasite laiko, sudrausti tokius prievartautojus už įstatymų nepaisymą. Prašau šį reikalą ištirti, mano pareiškimą laikyti neteisėtu, jį atšaukti.

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 163.



9 Sovietų valdžios privalomų pristatymų reikalavimas ūkininkui. 1944 metai.

1. Sovietinė Lietuvos reokupacija



10 338-ojo NKVD kariuomenės pulko žvalgybos kuopos karininkai. 1945 m. nuotrauka su prierašu, jog pokariu šie asmenys dalyvavo „likviduojant banditus (tikr. taikius gyventojus arba pasipriešinimo kovotojus) Pabaltijyje ir Ukrainoje“.

11 1945 m. sovietų karinės kontržvalgybos „Smerš“ skyriaus pranešimas

Leitenantas S. Diatlovas viename name pistoleto rankena ėmė mušti senyvą namo šeimininką, jo sūnų. Surišo rankas šeimininko žmonai ir sergančiai šešiolikamečiai dukteriai ir išvedė jas į kiemą. Tuomet šaukdamas „Šildykites!“ uždegė tvartą su gyvuliais. Atėjęs lttn. A. Lipinas įsakė užkalti namo langus ir jame uždaryti šeimininko šeimą. Pats Lipinas benzinu apipylė namo grindis ir padegė. Kai iš degančio namo išėjo besižegnojanti motina su dukterimi, lttn. Lipinas įsakė grįžti. Jos neklausė, tada leitenantas pats šovė į jas, bet nepataikė. Vienas kareivis nužudė motiną, o Lipinas pasivijo bėgančią merginą ir iš arti nušovė. Paskui įsakė kareiviams nužudyti šią pro langą įmesti į namą. Po to iš degančio namo išbėgo tėvas su vyresniu sūnumi. Sūnus tamsoje pabėgo, o jo sužeistas tėvas šliaužė rugiuose slėpdamasis nuo baudėjų. Enkavedistai jį surado ir taip pat nušovė.

A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, Mintis, 1996, p. 247–248.

Prievartinė kolektyvizacija pakirto lietuviško kaimo dvasines šaknis, šimtame-tes tradicijas, skatino nesąžiningumą, girtavimą, abejingumą darbui ir žemei. Plito vagystės; iš pradžių neturėdami iš ko pramisti, žmonės vogė iš kolūkio, vėliau – vieni iš kitų. Atsirado posakiai: „Čia ne mano, čia – kolūkio“, „Kvailį darbas myli.“ Prasidėjo didysis kaimiečių bėgimas į miestus.

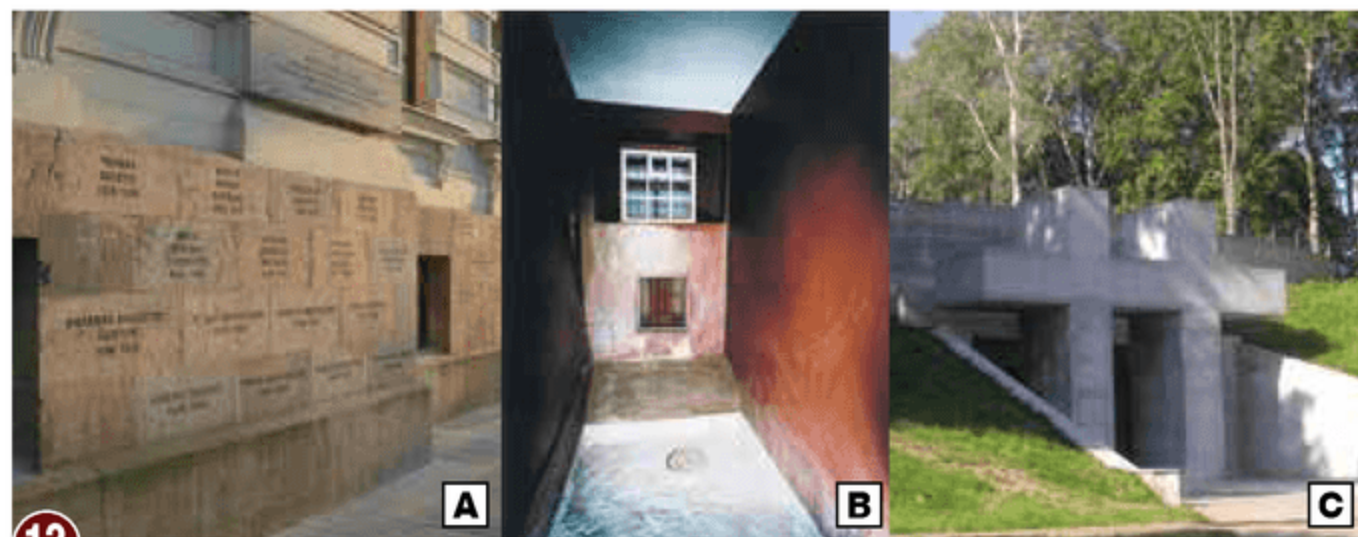
„Lietuva bus, bet be lietuvių“

Komunistai krašte slopino tautinę ir religinę žmonių savimone, naikino per amžius puoselėtas lietuvių tautos dvasines vertybes, skiepijo komunistinę nepakantumo žmogiškosioms vertybėms ideologiją. M. Suslovas pareiškė: „Lietuva bus, bet be lietuvių“. Prasidėjo krašto rusinimas. Iš SSRS atsiųsti valdininkai, per karą sugriautuose ir ištuštėjusiuose Lietuvės miestuose apsigyvenę į atsargą paleisti Raudonosios armijos kariai, tūkstančiai atvykusių rusų, kitų SSRS tautų kolonistų viešajame gyvenime kalbėjo rusiškai. Raštvedyboje, valdžios įstaigose įtvirtinta rusų kalba.

Siekta iš istorinės žmonių atminties ištrinti bet kokią prisiminimą apie nepriklausomą Lietuvą. Sunaikinta beveik visa tarpukario Lietuvos Respublikos spauda, knygos. Masiškai buvo griunami paminklai: Kauno karo muziejaus sodelyje stovinti Laisvės statula, Nežinomo kareivio kapas ir šimtai kitų. Vietoj nugriautųjų statyti nauji, demonstruojantys „kovą dėl sovietų valdžios“, taip pat įžymiams SSRS veikėjams ir vadovams. Mokyklose, sovietinėse leidžiamose knygose skleistas melas, klastota Lietuvos istorija. Komunistų propaganda skatino skundimus ir išdavimus, kūrė visuotinio nepasitikėjimo atmosferą. Represijos užgriuvo Katalikų bažnyčią: masiškai imta uždarinėti maldos namus, persekioti, sodinti į kalėjimus dvasininkus, sušaudytas Telšių vyskupas Vincentas Borisevičius, Vladimiro kalėjime mirė Vilniaus arkivyskupas Mečislovas Reinys.

Raudonasis teroras tęsiasi

Norėdama įbauginti lietuvius bei sparčiau įtvirtinti sovietinį režimą valdžia tęsė terorą. Suimtas ir pagal svetimos valstybės – Sovietų Rūsijos Federacinės Respublikos – baudžiamojo kodekso 58 straipsnį „Už Tėvynės išdavimą“ nuteistas



12 A – sovietų teroro aukų pavardės, iškaltos ant buvusių KGB rūmų Vilniuje (dab. Genocido aukų muziejus). Šiame pastate buvo rengiami Lietuvos gyventojų persekiojimo ir naikinimo planai, aptariamų jų vykdymas, kankinami, „teisiami“ ir žudomi Lietuvos gyventojai; B – tame pačiame pastate įkurto kalėjimo karcėris. Į itin šlapią, tamsų ir šaltą rūsį kalinius sodindavo už kalėjimo tvarkos pažeidimus ar norėdami išgauti reikalingų parodymų; C – Tuskulėnų kolumbariumas Vilniuje. Jame palaidotos 717 sovietų pokarinių egzekucijų KGB rūmuose aukos. Jas budeliai slapta buvo užkasę masinėse kapavietėse buvusio Tuskulėnų dvarelio teritorijoje.

galėjo būti kiekvienas. Vieni suimtieji sušaudyti, kiti ilgam tapo **politiniais kaliniais** Lietuvoje ar Gulago lageriuose.

Vos įžengę į Lietuvą okupantai paskelbė mobilizaciją į Raudonąją armiją, tačiau lietuviai nenorėjo kovoti svietimos kariuomenės gretose. Tūkstančiai vyrų ėmė slapstytis. Prasidėjo represijos – šauktinių gaudymas. Kiekvienas besislapstantis paskelbtas „banditu“, o jo šeima – „bandito šeima“. NKVD kariuomenė apsupdavo ištisas sritis. Ieškodami besislapstančiųjų kareiviai krėsdavo rūsius, klėtis, specialiais smaigais badė šieno stirtas, išversdavo malkų rietuves. Operacijos sėkmės rodiklis – nušauti žmonės, todėl neradę „banditų“ kareiviai neperspėję šaudė į kiekvieną, mėginantį pabėgti, ar nužudydavo niekuo dėtus žmones. Žiaurumu ypač pagarsėjo Krymo totorių, čečėnų ir ingušų tremimuose dalyvavusi gen. Pavelo Vetrovo vadovaujama NKVD 4-oji šaulių divizija. NKVD siautėjimą lydėjo masiniai plėšikavimai, sodybų ir net ištisų kaimų deginimai. Visą Lietuvą sukrėtė 1944 m. žudynės per Kūčiàs Dzūkijoje. Čekistai žinojo, kad tą vakarą namie susirenka visa šeima, todėl nutarė šia proga pasinaudoti gaudynėms. Sudeginti Klepėčių, Rylėškių, Lisdū, Bugonių kaimai ir nužudyti 96 žmonės. Iki karo pabaigos Lietuvoje pavyko į Raudonąją armiją paimti apie 108 tūkst. vyrų, pusę – prievarta.

Masiniai pokario trėmimai

Siekdama palaužti lietuvių tautą sovietų valdžia vėl vykdė masinius gyventojų trėmimus (žr. 256–257 p.). Tremtyje galėjo atsidurti ir pasiturintis ūkininkas, ir vos galą su galu suduriantis skurdžius. Masiniai lietuvių trėmimai prasidėjo 1945 m. ir vyko iki 1953 m. Ypač daug žmonių išvežta per 1948, 1949, 1951 m. trėmimus. Didžiosios deportacijos vadintos romantiškais vardais: „Vesna“ (liet. – „Pavasaris“), „Priboj“ („Bangų mūša“), „Osen“ („Ruduo“). Prie tremiamųjų sąrašų sudarymo ir trėmimų ypač prisidėjo vietos kolaborantai. Didžiausias jų rūpestis buvo organizuoti tremtinių apiplėšimą ir pasisavinti atimtą turtą: gyvulius, grūdus, ūkio padargus ir kt.

Pasirengti į tremtį šeima turėjo per 1–2 valandas. Vienur trėmimo vykdytojai žmonėms leisdavo šį tą pasiimti, kitur šeimas su vaikais ir ligoniais išveždavo kaip stovi. Žmonės vežė prekiniais, gyvuliniais vagonais net ir žiemą. Prigrūstuose „kalėjimuose ant ratų“, kur nebuvo būtiniausių sanitarijos ir higienos sąlygų, kelionė truko



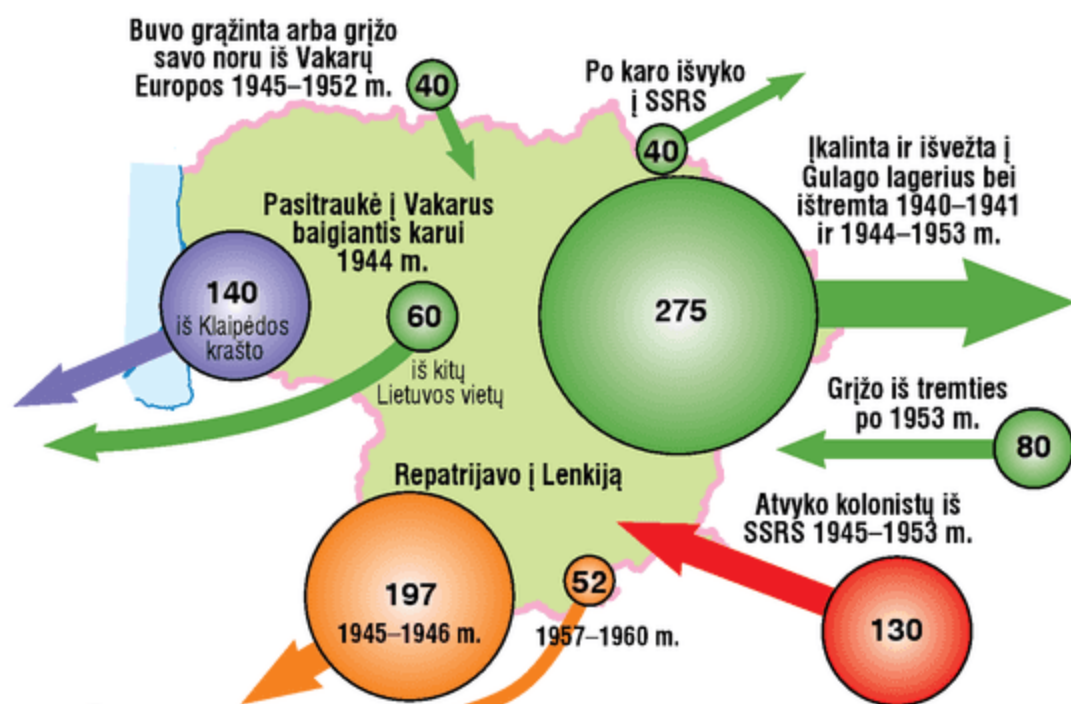
13

Politinis kalinys Algirdas Kamantauskas Gulago lageryje dab. Kazachstano teritorijoje. 1953 m. Ant drabužių prisiūtas kalinio numeris.



14

Siuvinyš – Marijampolės sovietinio kalėjimo kalinės dovana draugei. 1940 m.



15

Lietuvos gyventojų netektys dėl sovietų represijų (žuvę, emigravę, ištremtieji, įkalinti, tūkst.) 1940–1953 m.

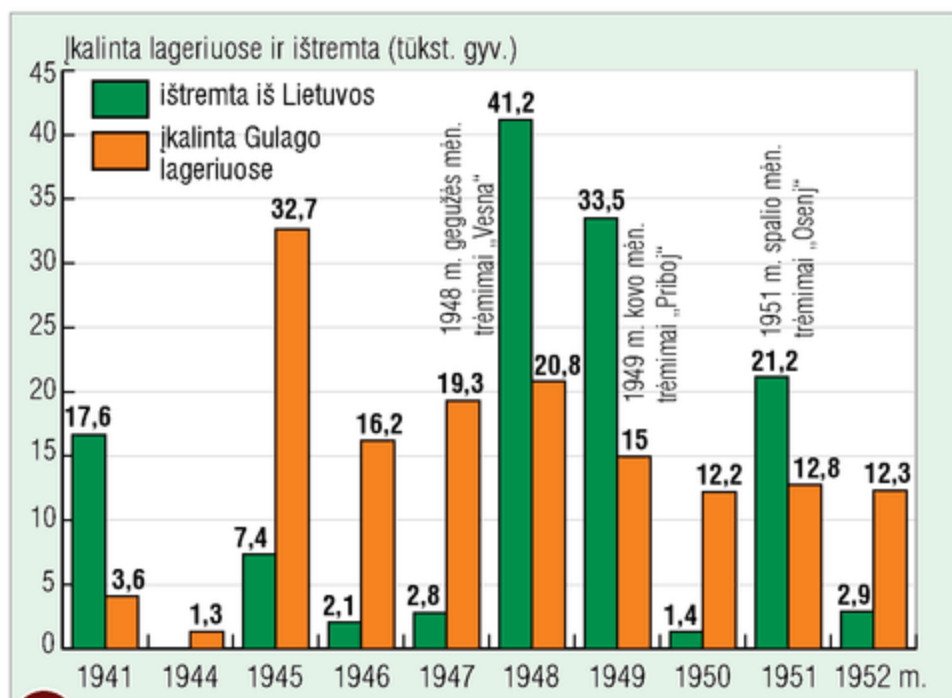
16

Iš tremtinės A. Krogertaitės-Gudienės atsiminimų

Nors dar neturėjau šešiolikos, reikėjo po 12 valandų per dieną dirbti medienos apdirbimo fabrike. Vieną savaitę nuo ryto iki vakaro, kitą – nuo vakaro iki ryto. Nevalgius, nusilpus, pervargus... Kelis kartus „piršosi“ mintis atsisveikinti su šiuo pasauliu. Sužinojau, kad tėvai išvežti už 2 tūkstančių kilometrų, taigoje. Paskutiniu laivu, jau užšalant Jenisejui, išvežė mane pas juos. Nusilpus susirgau. Karščiuoju, negaliu nei valgyti, nei gerti. Nevalgius išbuvau 11 dienų. Du lietuviai laive mirė, juos išmetė į Jenisejaus vandenį... Buvau ir aš jau užklota kaip mirusi. Atklojo mane senutės ir sako: „Dar gyva.“ Nenumiriau. Pasiekiau Krasnojarską. Dar 200 kilometrų per taigą ir vargais negalais jau pas tėvus. Netrukus ir man teko eiti kirsti medžių. Dirbome „be išeiginių“ iki Stalino mirties. Būdavo, surenka mus miške ir sako: niekur iš čia neišvyksite, čia ir pastipsite!

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 212.

1. Sovietinė Lietuvos reokupacija



17 Trėmimų ir kalinimų Gulago lageriuose 1941–1952 m. aukos.

Politinis kalinys – Lietuvos gyventojas, sovietų valdžios kalintas kalinėjime ar Gulago lageryje dažniausiai už tariamą antisovietinę veiklą.

Tremtinys – Lietuvos gyventojas, sovietų valdžios prievarta ištremtas gyventi į SSRS užkampius.

19 Iš A. Solženicyno atsiminimų

Ypač linksta mano širdis į estus ir lietuvius. Nors aš sėdžiu su jais lygiomis teisėmis, man tai gėda prieš juos, lyg būčiau juos pasodinęs. Darbštūs, nesugadinti, ištikimi duotam žodžiui, neįžūlūs – už ką ir jie įsukti tarp to prakeikto malūno girnų? Nieko nekabinu, gyveno ramiai, tvarkingai ir doriau už mus – ir štai kalti dėl to, kad gyvena rusų pašonėje ir atitvėrė mus nuo jūros. Dukart didesnė gėda būti sovietiniam prieš tas nevaidingas, negalintįs apsiginti tautas.

A. Solženicyn, *Gulago archipelagas*, Vilnius, Žara, II t., 2009, p. 43.



20 Lietuvos Gulago kalinio Kazimiero Šiliūno ant medžio tošies rašytas laiškas namo.



18 Lietuvių tremtinės tiesia geležinkelį Sibire. 1956 metai.

apie mėnesį. Kartais žmonės po kelias dienas negaudavo maisto. Kūdikiai ir seneliai mirė neištvėrę ilgos ir sunkios kelionės. Atvežti į pačias atkampiausias SSRS sritis **tremtiniai** buvo paversti sovietų imperijos vergais. Dirbo už menkiausią atlyginimą atšiaurios gamtos sąlygomis, gyveno primityviuose būstuose, sveikatai ir gyvybei pavojingoje aplinkoje. Iš 136 tūkst. žmonių, 1941–1953 m. išvežtų į tremtį, apie 28 tūkst. mirė nuo ligų, bado, nepakeliamo darbo. Net ir gyvendami nežmoniškoms sąlygoms tremtiniai mokė vaikus skaityti ir rašyti gimtąja kalba. Jie buvo vieningi, rėmė vieni kitus, kartu šventė tautines ir religines šventes.

Nuo okupacinės SSRS valdžios ir vietos kolaborantų vykdytų represijų nukentėjo apie 350 tūkst. šalies gyventojų – labiausiai išsilavinusi, kūrybingiausia, darbščiausia ir patriotiškiausia tautos dalis. 1940–1941 m. bei pokariu sovietų vykdyto teroro demografiniai nuostoliai ir psichologiniai padariniai jaučiami iki šiol. Mokslininkų manymu, dabartinę Lietuvos visuomenę kamuoja savivertės ir savarankiškumo trūkumas, netikėjimas savo ir valstybės ateitimi, milžiniška emigracija yra susiję su sovietų vykdyta priespaudos politika.

1992 m. Lietuvos Respublikos Atkuriamasis Seimas okupacinės sovietų valdžios ir vietos kolaborantų vykdytas represijas įvardijo lietuvių tautos genocidu. Nors dėl šio termino taikymo tebesiginčijama, akivaizdu, kad stalininės represijos vykdytos ne tik prieš tam tikras visuomenės grupes, bet ir etniniu pagrindu. Egzistavo sovietams nepatikimų tautų – lietuvių, latvių, estų, ukrainiečių, čečėnų, Krymo totorių – sąrašas.



1. Palygink sovietų okupacinės valdžios politikos Lietuvoje 1940–1941 m. ir pokariu bruožus. Įvardyk panašumų ir skirtumų.
2. Kokių išvadų apie kolektyvizaciją gali padaryti iš 6, 8, 9 šaltinių? Kuo tikrovė skyrėsi nuo sovietų propagandos 5, 7?
3. Paaiškink, ką posakiu „Lietuva bus, bet be lietuvių“ norėjo pasakyti M. Suslovas. Pateik tautinio ir religinio persekiojimo pavyzdžių.

4. Internetu, bibliotekoje rask informacijos, parenk pristatymą pasirinkta sovietų pokarių represijų, kalnimo Gulago lageryje ar tremties tema.
5. Įvertink 15, 17 duomenis. Apibūdink sovietų teroro ir represijų padarinius Lietuvos gyventojams.
6. Žemėlapyje 207 p. 2 nurodyk didžiausias lietuvių kalnimo ir trėmimo vietas. Kodėl žmonės buvo išvežami į atokius SSRS regionus?
7. Grupėse aptarkite rastus genocido apibūdimus. Kokių genocido bruožų turi sovietinės represijos Lietuvoje?

2. Lietuvos partizaninis karas su SSRS



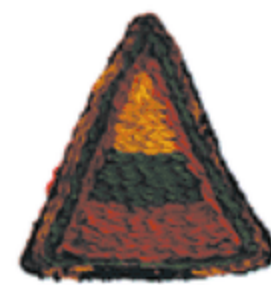
1 Dainavos ir Tauro apygardų partizanų susitikimas 1948 m. Stovi iš kairės partizanų vadai: Vaclovas Voveris-Žaibas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, ketvirtas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Sergijus Staniškis-Litas.

– Mes išsilaisvinsime iš šio pragaro ir gyvensime vėl kaip gyvenome. Bet ar galime leisti, kad visas šis bolševikų siautėjimas būtų užmirštas?
1949 m. Lietuvos partizanų Kunigaikščio Margio rinktinės kreipimasis į lietuvius

Karas po karo

Skaudi 1940–1941 m. sovietų okupacijos patirtis, patriotizmas, mobilizacija į Raudonąją armiją ir itin žiaurus sovietinis teroras pirmaisiais pokario metais, įsitikinimas, kad ši okupacija ilgai netruks, viltis, jog Vakarai laikysis Atlanto chartijos įsipareigojimų ir pagelbės, skatino lietuvius pradėti ginkluotą priešinimąsi sovietams.

Jau 1944 m. tūkstančiai Lietuvės vyrų pasitraukė į miškus ir ten kūrė partizanų būrius. Prasidėjo dešimtmetį trukęs **Lietuvės partizaninis k̄aras su SSRS**. Tėvynę šiame kare gynė savanoriška kariuomenė – partizanai. Jie buvo organizuoti, dėvėjo uniformas, turėjo karinius laipsnius, skiriamuosius ženklus, atvirai nešiojosi ginklus, laikėsi karo įstatymų ir papročių. Svarbiausias partizanų tikslas – atkurti nepriklausomą demokratinę Lietuvės valstybę. Jie taip pat siekė sukliudyti kolūkių kūrimą, sovietų valdžios rinkimus, kolonistų iš SSRS įkurdinimą. Dauguma gyventojų palaidė partizanus ir kuo galėdami jiems padėjo, o sovietų kolaborantus laikė išdavikais, okupantų parankiniais. Žmonės partizanus vadino miškiniais, miško broliais, kovotojais už Lietuvės laisvę. Tūkstančiai, rizikuodami gyvybe, tapo jų rėmėjais, ryšininkais.



A



B



2 Lietuvos partizanų uniforminiai antsiuvai: A – Prisikėlimo apygardos; B – Tauro apygardos.

3 Istorikas B. Gailius apie partizanus

Partizanai turėjo aiškią vadovybę, dėvėjo uniformas ar bent jau skiriamuosius ženklus, atlikdami operacijas, atvirai nešiojo ginklus ir laikėsi karo įstatymų ir papročių. Lietuva su Sovietų Sąjunga kariavo. Valstybė neišnyko, nes okupuodami Lietuvos teritoriją sovietai pažeidė tarptautinę teisę. Lietuvai kare atstovavo savarankiška kariuomenė, veikusi ne tik kaip gynybinė organizacija, bet ir kaip politinė valdžia. Įgaliojimus partizanams suteikė tautos pasitikėjimas, kuris, 1990 m. atkūrus nepriklausomybę, buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo. Partizanams Lietuvos gyventojai privalėjo paklusti, o sovietų nurodymų nevykdyti tol, kol tai nekėlė pavojaus jų gyvybei ar sveikatai. Sovietų pergalė prieš partizanus reiškė Lietuvos valstybės sunaikinimą ir tikrą jos aneksiją.

B. Gailius, *Partizanai tada ir šiandien*, Vilnius, Versus aureus, 2006.

4 Lietuvos partizaninis karas su SSRS 1944–1953 m.

1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
1944–1946 priešinimosi organizacijų kūrimas. 1945 m. miškuose susitelkia keliasdešimt tūkst. kovotojų (atviros kautynės su NKVD kariuomene) I priešinimosi etapas		1946–1948 apygardų veiklos periodas. Priešų naikinimas pasalose II etapas		1948–1953 centralizuotų struktūrų sukūrimas ir sunaikinimas 1949 vasaris įkuriamas LLKS III etapas		1953 m. suimamas LLKS Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas. Organizuoto priešinimosi pabaiga		

2. Lietuvos partizaninis karas su SSRS

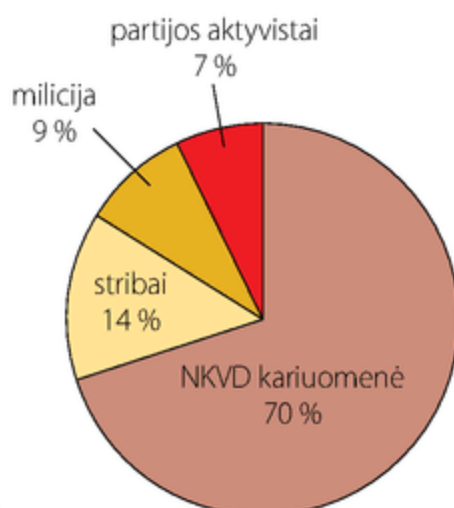


5 Išniekinti žuvusių Dainavos apygardos partizanų kūnai. XX a. 5 deš. pabaiga.

6 Iš Č. Rumeikos atsiminimų

1946 m. balandžio 14 d. žuvo Kėkštas, mano brolis. Paėmė Kėkšto lavoną, atpažino, areštavo tėvą ir išvežė į Seirijus. Jau netoliese miestelio Kėkšto lavoną išmetė ant kelio, priėjo prie mašinos ir taip per miestelį vilko iki stribyno. Po poros dienų stribai išsivedė tėvą ir dar kelis vyrus iš rūšio, davė kastuvus ir nurodė vietą duobei iškast. Kai duobė jau buvo iškasta, stribas atsivedė tėvą prie sūnaus lavono, prie kojų jam buvo prišta virvė. Stribas sako tėvui: „Trauk savo šunį.“ Bet vienas vyras ir tėvas paėmė lavoną už kojų, už rankų, nunešė ir paguldė į iškastą duobę. Tėvui liepė sūnų apkasti. Apkasė...

B. Kašlionis, Dainavos partizanai: Šarūno rinktinė, Vilnius, 1999, p. 330.



7 Represijų vykdytojai Lietuvoje 1946 m.

Priešinimosi slopinimas

Sovietų valdžia prieš banditais, buržuaziniais nacionalistais pravardžiuojamus partizanus metė keleriopai gausesnes, geriau išmokytas ir ginkluotas pajėgas: Raudonosios armijos, NKVD divizijas, ginkluotus sovietinius aktyvistus bei iš vietos kolaborantų sudarytus naikintojų batalionus. Dėl nepalaujamų plėšikavimų, žiaurumo žmonės nekenė sovietų „liaudies gynėjais“ paskelbtų naikintojų, vadino paniekinamu **stribų** vardu. Dažniausiai jie atlikdavo pačius bjauriausius darbus. Vienas iš baisiausių – partizanų kūnų niekinimas miestelių aikštėse. Siekdami įbauginti visuomenę tautos išgamos tyčiojosi iš lavonų, apnuogindavo, spardydavo juos, artimiesiems neleisdavo palaidoti. Slapta kūnus sumesdavo į apleistus šulinius, išvietes, žvyro karjerus. Enkavedistai ir stribai už nužudytus ar suimtus partizanus gaudavo pinigines premijas, maisto priedų, dovanų, jiems pakeldavo laipsnius, įteikdavo ordinus ir medalius. Pokariu Lietuvoje kovoję sovietų kariai buvo prilyginami Antrojo pasaulinio karo dalyviams.

Į nelaisvę patekę partizanai buvo žiauriausiai tardomi ir kankinami. „Broli mano! Nesmerk tų, kurie taip pakliuvo, kurie pasirodė silpni ir pasirašė per daug...“ – rašys sovietų prievartą patyręs rusų rašytojas Aleksandras Solženycinas. Dažnas partizanas, baimindamasis, kad gali neištverti kankinimų ir išduoti kovos draugus, apsupintas bunkeryje arba sužeistas mūšyje, nusišaudavo ar susisprogdindavo. Ypač daug žalos partizanams padarė specialios dažnai iš pakliuvusių į nelaisvę miškinų prievarta ir klasta sudarytos smogikų grupės. Šių partizanais apsimetusių grupių tikslas buvo žudyti tikruosius laisvės kovotojus, jų rėmėjus. Netrūko ir išdavikų, kurie ištikimai tarnavo okupantams, užverbuoti grįžo į partizanų būrius, viliojo į spąstus, rodė iniciatyvą žlugdant partizaninį judėjimą. Išdavystės mastais visus pralenkė medicinos profesorius Juozas Markulis-Erelis. Apsimetęs pasipriešinimo sąjūdžio vadovu jis pradžudė šimtus partizanų. Išdaviko dėme pažymėtas vaikų poetas Kostas Kubilinskas. Kartu su kitu literatu Algirdu Skinkiu per specialią čekistinę operaciją „Kanibalai“ jis nužudė partizanų poetą Benediktą Labenską-Kariūną bei enkavedistams išdavė vieno iš garsiausių Dzūkijos partizanų vadų Vaclovo Voverio-Žaibo štabo bunkerį.

Karo eiga

Partizaninio karo pradžioje – 1944–1945 m. – veikė dideli, kelių šimtų, kovotojų būriai. Jie telkėsi miško stovyklose, net dieną nesislapstydami traukė keliais, dažnai apsistodavo kaimuose, užpuldinėjo miestelius. Užėmę miestelį, sunaikindavo sovietų valdžios įstaigas, dokumentus, iš kalėjimų išlaisvindavo suimtuosius, nušaudavo



8 Griškabūdžio (Šakių raj.) stribai po kovinės operacijos. XX a. 5 deš. pab. Stribų kariniai nuopelnai kovoje su partizanais buvo nedideli. Nuo visiško sutriuškinimo juos išgelbėjo tai, kad daugumoje miestų ir miestelių buvo įkurtos SSRS vidaus kariuomenės įgulos.



ypač uolius okupacinės valdžios statytinius. Naktimis partizanai kontroliavo padėtį kaimuose. Dėl jų veiksmų daugelyje vietovių okupacinės valdžios įstaigų veikla buvo visiškai paralyžiuota. Šiuo laikotarpiu įvyko didžiausi ir kruviniausi mūšiai: Palių, Kálniškės, Varčiōs ir kiti. Juose priešas naudojo net aviaciją, artileriją, šarvuočius. Kadangi okupantų kariuomenė buvo pranašesnė, partizanai, kurių gausius būrius lengvai susekdavo, patyrė didžiulių nuostolių. Todėl laisvės kovotojai pakeitė taktiką: išsiskirstė į mažesnius junginius, ėmė vengti atvirų kautynių ir priešus naikino pasalose. Daugiau dėmesio partizanai skyrė kovai su sovietine propaganda, tautiniam bei pilietiniam sąmoningumui ugdyti: leido pagrindinę spaudą, masiškai platino antisovietinius atsišaukimus. Vietoj įtvirtintų stovyklų įsirengė gerai užmaskuotus, tačiau gynybai nepritaikytus bunkerius miške po žeme ar sodybose (žr. 254–255 p.).



12 Partizanų dalinio vado įspėjimas okupantų talkininkui

2. Lietuvos partizaninis karas su SSRS



Jonas Žemaitis, slap. Vytautas (1909–1954) – Lietuvos partizanų vadas. Tarpukario Lietuvos Respublikos kariuomenės karininkas. Suteiktas aukščiausias partizanų generolo laipsnis.

1949 m. išrinktas LLKS pirmininku. Išduotas pateko į nelaisvę. Sovietų sušaudytas. 2009 m. kovo 12 d. LR Seimas paskelbė jį buvus kovojančios prieš okupaciją Lietuvos valstybės vadovu, faktiškai vykdančiu prezidento pareigas. 1954 m. sušaudytas Maskvoje Butyrkų kalėjime.



Juozas Lukša, slap. Daumantas (1921–1951) – vienas iš Lietuvos partizanų vadų, 1949 m. LLKS atstovas užsienyje. Kelis kartus drauge

su bendražygiais sėkmingai prasiveržė į Vakarus pro SSRS kariuomenės akylai saugomą SSRS ir Lenkijos sieną. Parašė atsiminimų knygą „Partizanai“. Jos motyvais sukurtas rež. J. Vaitkaus filmas „Vienui vieni“. Žuvo išduotas.



Adolfas Ramanauskas, slap. Vanagas (1918–1957) – Dzūkijos ir Lietuvos partizanų vadas. LLKS Tarybos prezidiumo pirmininko J. Žemaičio pavaduotojas. Kartu su kitais partizanų vadais

pasirašė 1949 m. vasario 16 d. LLKS deklaraciją. Parašė atsiminimų knygą „Daugel krito sūnų...“ Sovietų kankintas ir sušaudytas.

14

Žymiausi Lietuvos partizanų vadai.



15

Paminklas LLKS Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijai ir jos signatarams atminti Radviliškio r. Minaičiuose. Skulptorius Jonas Jagėla.

16

Iš 1949 m. LLKS Tarybos deklaracijos

1. LLKS Taryba ... okupacijos metu yra aukščiausia tautos politinė institucija, vadovaujanti politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai.

3. Valstybinė Lietuvos santvarka – demokratinė respublika.

4. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.

8. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas.

15. Atkurtoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams.

Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944–1953 metais, Kaunas, 1996, p. 311–313.

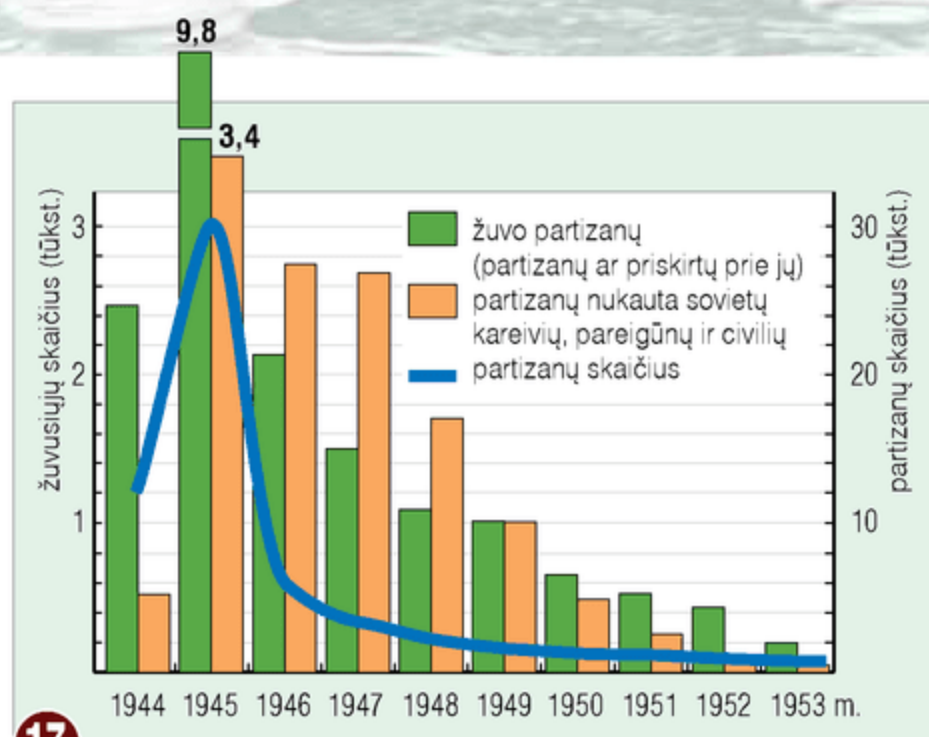
Vienui vieni

Prasidėjusi Lietuvės kaimo kolektyvizacija ir ją lydintys masiniai trėmimai pakirto lietuvių valstiečių jėgas remti partizanus. Dėl išdavysčių žuvo daug vadų ir eilinių kovotojų. Nesulaukiant pagalbos iš Vakarų, pamažu blėso mitas apie amerikiečių pažadus išlaisvinti Lietuvą. Nors ginkluota kova silpo, partizanai stengėsi garbingai atlikti pareigą iki galo. Vienas iš jų vadų Lionginas Baliukevičius-Dzūkas rašė: „Jeigu man šiandien kas pasiūlytų laisvę Amerikoje, aš neišvažiuočiau. Geriau žūti čia garbingai kovojant, negu, rankas sudėjus, laukti kažko iš kažkur nukrentant. Pagaliau mūsų kraujas nenueis veltui. Mes turėsime teisę visiems žiūrėti į akis, nes savo tėvynės neapleidom.“ 1953 m. suėmus vyriausiąjį partizanų vadą generolą **Joną Žemaitį**, organizuotas partizaninis priešinimasis baigėsi. Likę pavieniai partizanai dar daugiau kaip dešimtmetį persekiojami ir naikinti, o paskutinis Lietuvės partizanas Stasys Guiga, miręs 1986 m., taip ir nepasidavė okupacinei valdžiai.

1944–1953 m. Lietuvės partizaninis kėnas su SSRS buvo viena iš didžiausių ir atkakliausių, ilgiausiai trukusių kovų prieš sovietinę priespaudą Europoje. Ginkluotas priešinimasis okupantams Latvijoje ir Estijoje buvo keleriopai mažesnis. Kovoms mūsų šalyje prilygsta tik Vakarų Ukrainoje kilęs partizaninis karas prieš sovietus. Lietuvės karė su SSRS dalyvavo 50 tūkst. partizanų ir antra tiek aktyvių civilių: pagrindinių organizacijų narių, ryšininkų, maistu ir kitais reikmenimis pagelbėjusių valstiečių. Karas padarė didžiulių nuostolių. Žuvo 20 tūkst. partizanų, suimta 12 tūkst. jų talkininkų, 15 tūkst. pagrindinių organizacijų narių. Partizaninis karas parodė, kad Lietuvą nesitaiksto su sovietų okupacija ir nepriklausomybės praradimu. Jis sugriovė sovietinės propagandos mitą apie savanorišką Lietuvės įstojimą į SSRS 1940 m., atpirkto to meto Lietuvės politikų, kariuomenės, tautos neveiklumą, pristabdė Lietuvės kolonizavimą. Partizanų kovos kėlė žmonių dvasią, palaikė laisvės viltį sovietų teroro sąlygomis.

Didvyriškiausias XX a. Lietuvos istorijos laikotarpis

Sovietmečiu komunistai vykdė propagandos kampaniją: dergė partizanus, vaizdavo juos kaip kraugeriškus taikių gyventojų žudikus. Meluota ir apie partizaninį karą. Jis vadintas klasių kova, pilietiniu karu, kuriame susiremia lietuvių „banditai“ (partizanai) ir komunistų valdžios šalininkai. Prie istorijos klastojimo prisidėjo ir žiniasklaida, specialiai leistos knygos. Net į UNESCO šimto reikšmingiausių visų ša-



17 Lietuvos partizaninio karo su SSRS mastai 1944–1953 m.



18 Partizanų įamžinimas dabar: grupės „Skylė“ albumas „Broliai“; dokumentinio filmo „Nematomas frontas“ (rež. J. Ohmanas) viršelis; partizanus įkūnijantys karo istorijos klubo „Grenadieriai“ nariai.

lių filmų sąrašą patekęs režisieriaus Vytauto Žalakevičiaus filmas „Niekas nenorėjo mirti“ buvo priverstas tarnauti sovietinei propagandai. Tikrovėje viskas labai skyrėsi. Nuo partizanų rankų žuvo apie 13 tūkst. žmonių: pusę jų sudarė sovietų ir represinių institucijų pareigūnai, sribai, ginkluoti komunistų aktyvistai, kiti – taikūs gyventojai. Žmonės žudė ir partizanais apsimetę smogikai, ir nieko bendra su laisvės kovotojais neturintys miškuose besislapstantys plėšikai. Kartais prie partizaninio judėjimo prisišliedavo žemos moralės asmenų, kuriuos buvo sunku kontroliuoti. Išaiškėjus nusižengimams, tokie pasigailėjimo nesulaukė. Nusikaltėlius teisė karo lauko teismai. Nė viename kare neišvengta taikių gyventojų žūtis, šnipų ir kolaborantų baudimo. Buvęs partizanas Antanas Vaitulionis atsiminimuose prisipažino: „Per tuos metus maudėmės purve iki kaklo. Atlikta tokių žygdarbių, iš kurių mūsų vaikai galėtų mokytis, ir padaryta tokių nusikaltimų, kurių irgi nederėtų pamiršti, kad jų nekartotų kiti.“ Tačiau ne partizanai kalti, kad teisingumą teko vykdyti tokiomis žiauriomis sąlygomis. Ir dėl pavienių asmenų klaidų ar nusikaltimų negalima kaltinti viso partizaninio judėjimo.

Lietuvės partizaninis kėras su SSRS yra didvyriškiausias XX a. Lietuvos istorijos laikotarpis. Savo laisvės siekį partizanai norėjo palikti ateities Lietuvai, tikėdami, kad ir po daugelio metų lietuviams laisvė bus tokia pat svarbi, brangi ir gintina vertybė kaip ir jiems. Justinas Lelešius-Grafas rašė: „Jūs užmiršite mus, bet mes, žūstantieji, jūsų prašome: mylėkite Tėvynę taip, kaip mes mylėjome! Neapvilkite mūsų, už ką mes kraują liejome! Mes į jus, gyvieji, žiūrėsime per amžius iš kapų“.



1. Nurodyk Lietuvos gyventojų ginkluoto pasipriešinimo SSRS okupantams priežastis. Įvertink jo mastus **17**.
2. Įrodyk, jog kilęs ginkluotas priešinimasis okupacijai buvo Lietuvos karas su SSRS. Remkis **1**, **3**.
3. Apibūdink Lietuvos partizaninio karo su SSRS etapus, priešinimosi struktūrą **4**. Įvardyk svarbiausius laikotarpių bruožus, įvykius.
4. Kas ir kokiomis priemonėmis slopino

partizaninį priešinimąsi? Kurios okupantų priemonės, tavo manymu, buvo veiksmingiausios?

5. Internete, bibliotekoje surink informacijos ir klasei parenk pristatymą pasirinkta partizaninio karo su SSRS tema.
6. Išnagrinėk **16**. Kokių išvadų apie partizanų politines pažiūras į būsimos atkurtos Lietuvos valstybės viziją gali padaryti?
7. Paklauskite artimųjų, kaip jie vertina partizanų veiksmus pokariu. Savo ir jų nuomones apie partizaninį karą ir jo reikšmę Lietuvai aptarkite klasėje.



Lietuvės laisvės kovės sąjūdis (LLKS) – partizanų organizacinė struktūra, įkurta 1949 m. vadų suvažiavime visos Lietuvos vardu.

Lietuvės partizaninis kėras su SSRS – 1944–1953 m. vykęs ginkluotas savanoriškos kariuomenės – partizanų – priešinimasis okupacinei sovietų valdžiai. Pagrindinis jo tikslas buvo atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Stribai (rus. *istrebitel* – naikintojas) – iš vietos gyventojų sovietų valdžios kurti ginkluoti būriai kovai su partizanais, represijoms vykdyti. Sovietų valdžios vadinti liaudies gynėjais.

19

Iš partizano L. Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščio. 1948–1949 m.

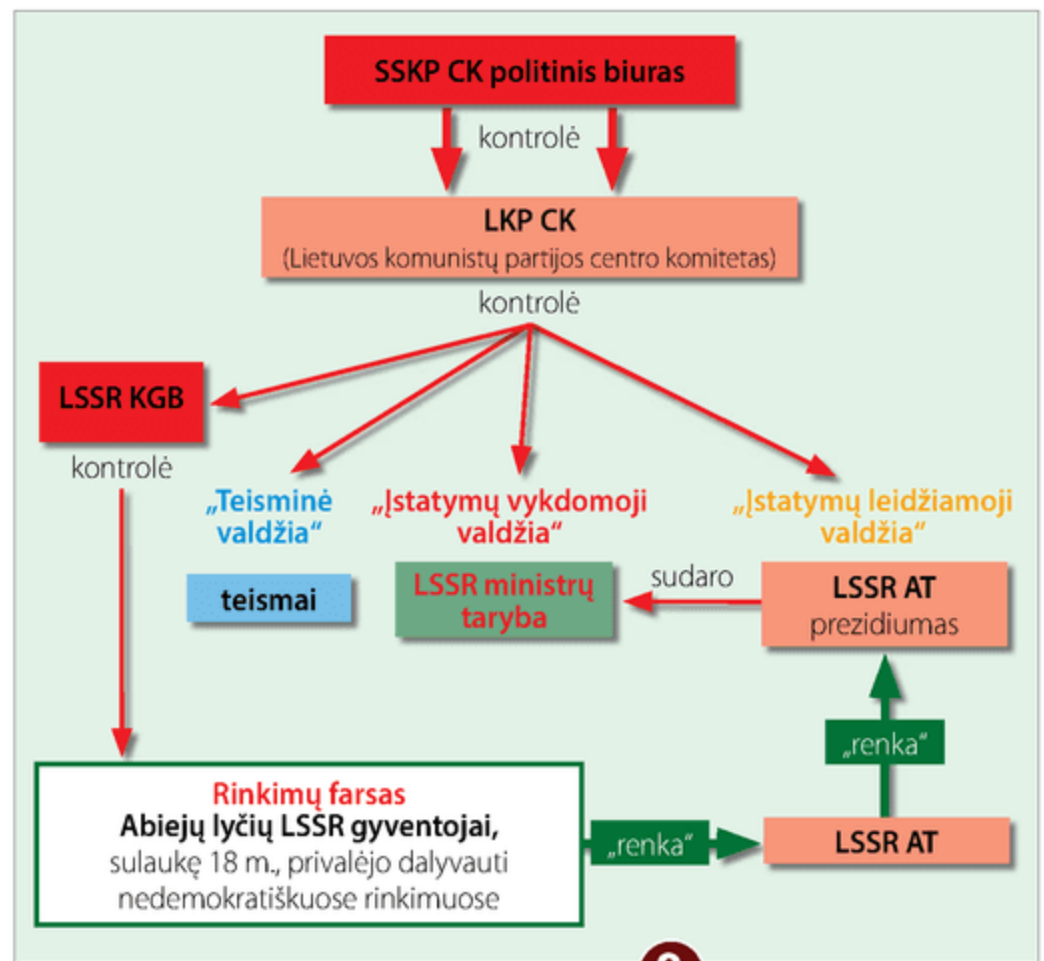
Tauta, paskendus kraujuose, ašaroje, juodoje neviltyje, tik naminėje tarytum atrado savo paguodą ir laikiną nusiramimą. ... Kai kas sako, jog bolševikinės okupacijos metai ir kovos užgrūdins tautą. Plienai, girdi, liks. Galbūt liks tokių kaip plienas, kurie lydėsi ir grūdinosi šioje kruvinoje kovoje. Bet tokių bus nedaug. Daug plieno kovoje bus sunaudota. Liks daug daug surūdijusios ir iškraipytos geležies gabalų, o dar daugiau liks molio ... Lieka bailiai, pataikūnai, girtuokliai, bevaliai bolševikinio aparato klapčiukai, kombinatoriai, veidmainiai... Šie lieka visi.

Liongino Baliukevičiaus – partizano Dzūko dienoraštis: 1948 m. birželio 23 d. – 1949 m. birželio 6 d., Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2006, p. 112.

3. Sovietų Lietuva



1 Spalio revoliucijos metinių demonstracija Vilniuje. Iš tribūnos eitynių dalyvius sveikina aukščiausi LKP vadovai. 1983 m. nuotrauka. Sovietmečiu dalyvavimas Gegužės 1-osios ir „Spalio revoliucijos“ švenčių demonstracijose buvo privalomas. Prieš eitynes Vilniuje KGB darbuotojai ir kareiviai kruopščiai tikrindavo tribūną, ar ji neužminuota, prieigas apsupdavo aukšto rango sovietų saugumo karininkai. Gedimino (tada Lenino) prospektą užplūsdavo milicininkai ir vidaus kariuomenės daliniai.



2 LSSR valdymo sistema.

– Mes visada reikalavome ir reikalaujame, kad žmogus sąžiningai dirbtų partijos interesams.
LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus

Partijai vadovaujant

Sovietų Lietuvoje valdžia priklausė SSKP padaliniui – Lietuvės komunistų partijai, tiksliau – aukščiausiam jos sluoksniui nomenklatūrai, kurios viršūnėje buvo LKP CK pirmasis sekretorius. Jį dubliavo įtakingas prižiūrėtojas – iš Maskvės atsiųstas CK antrasis sekretorius. Ilgiausiai CK pirmojo sekretoriaus poste išsilaikė nomenklatūrininkų šeimininku vadinamas, o žmonių atmintyje tautos duobkasiu išlikęs Antanas Sniečkus. Nors buvo skelbiama, kad partijos pareigūnai yra išrinkti, iš tikrųjų jokie rinkimai nevyko. Aukštesnių institucijų paskirtą pareigūną žemesnios besąlygiškai patvirtindavo.

Partijos struktūros dubliavo valstybines institucijas. Nebuvo nė vienos veiklos srities, kurios nekontroliuotų komunistai. Visas ūkio, visuomeninės, mokslo ir kultūros organizacijos, profesines sąjungas, jų turtą valdė valstybė, tiksliau – partijos nomenklatūra. Atitinkami partijos komitetai skyrė kolūkių pirmininkus, gamyklų direktorius. Partija netiesiogiai reguliavo teismų, prokuratūros, milicijos ir KGB veiklą. Šiais laikais kaltę už visuomenės persekiojimus ir totalinę kontrolę dažnai mėginama suversti vien pastarajai organizacijai. Iš tikrųjų KGB vykdė partijos įsakymus. 1969 m. LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus KGB darbuotojams sakė: „Kaip žinoma, saugumo organai dirba vadovaujami partijos. Mūsų kontaktai, ryšiai su saugumo organais ir sudaro partinio vadovavimo esmę“. LSSR KGB vadovavo LKP CK paskirti ir Maskvos patvirtinti komunistų pareigūnai. KGB vadovas atvykdavo į LKP CK atsiskaityti.



3 Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos herbas ir vėliava.

Lietuva – „armijos išvaduotojos“ karinė bazė

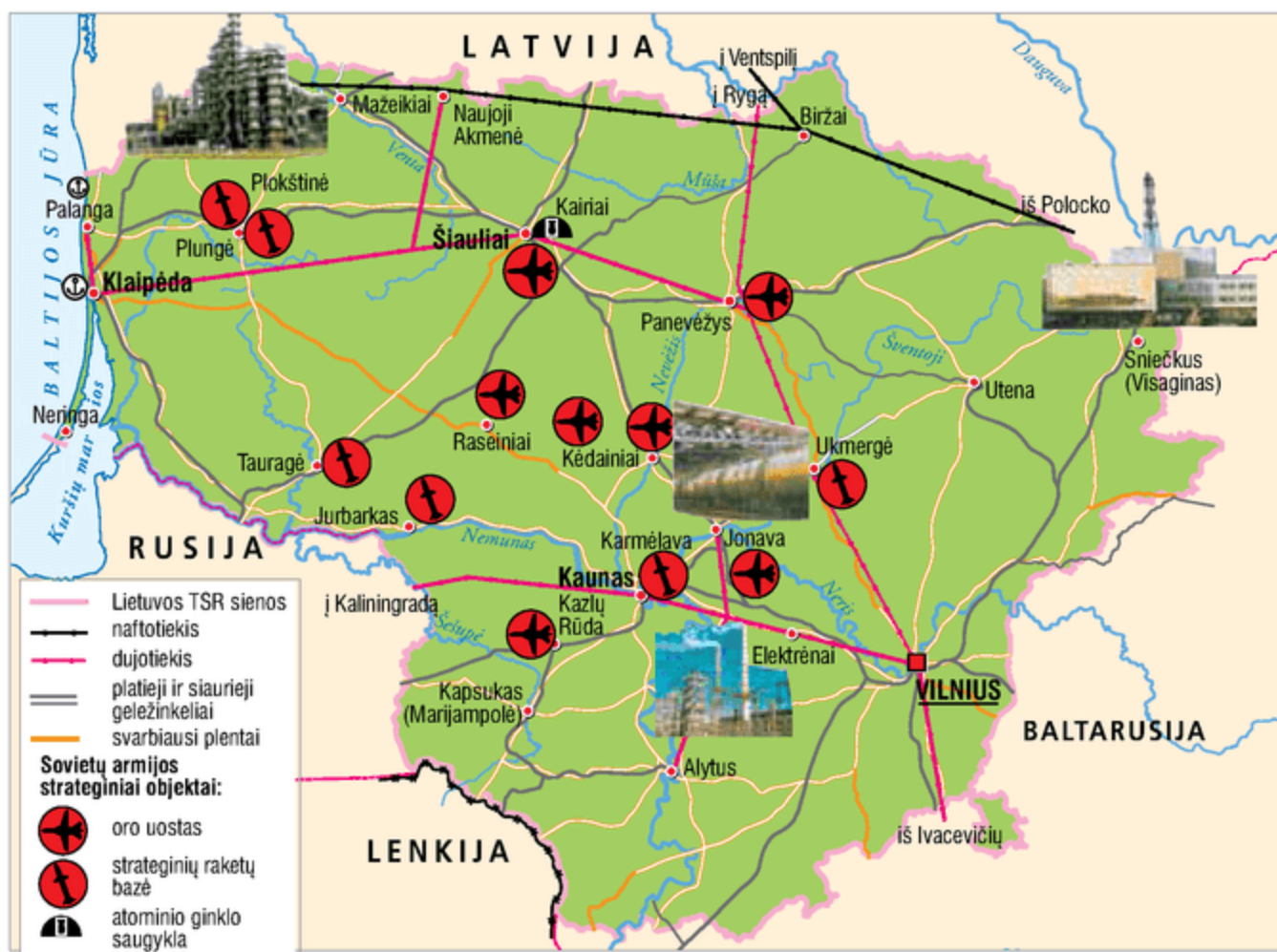
Sovietai LSSR pavertė milžiniška karine baze. Kariškiai savo reikmėms naudojo maždaug 6 % Lietuvos teritorijos. 1990 m. čia buvo dislokuota apie 35 tūkst. karių, 3 tūkst. tankų ir šarvuotųjų, keli šimtai karo lėktuvų. Sovietmečiu pristeigta karinių objektų: įgulių, mokymo poligonų, oro uostų, ginkluotės ir kuro sandėlių. Slaptose raketų bazėse laikytas net branduolinis ginklas.

Visuomenė **militarizuota**. Kiekvienas dirbantis ar besimokantis vyras buvo vienai ar kitaip įtrauktas į sovietų karinių ar sukurtų organizacijų veiklą. Dauguma jaunuolių privalėjo įvykdyti GTO (liet. – pasiruošęs darbui ir gynybai) normatyvus, tarp kurių buvo ir šaudymas, granatos metimas. Moksleiviai bei studentai turėjo mokytis karinio parengimo.

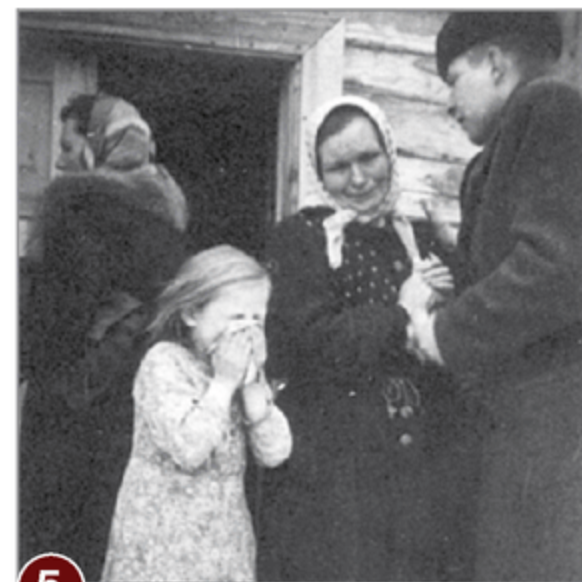
Tūkstančiams vyrų tragedija tapo privaloma tarnyba sovietų kariuomenėje. Į ją ėmė penkeriems ir trejiems, vėliau trejiems ir dvejiems metams. Lietuvius specialiai siuntė į tolimiausius SSRS užkampius: Šiaurę, Vidurio Aziją, Tolimuosius Rytus ir kt. Kariuomenėje galiojo karininkų neoficialiai skatinama žiauriais sovietinių lagerių ir kalėjimų papročiais grįsta valdymo sistema. Įžeidinėjimais, patyčiomis, mušimu, žiauriu muštru siekta besąlygiško žmonių klusnumo. Antramečiai, arba „seniai“ – „dedovščina“, išnaudojo pirmamečius. Tapę seniais šie atsigriebdavo prieš naujokus. Itin kentėjo jautrūs jaunuoliai. Lietuviai patirdavo ir tautinį pažeminimą. Baltijos šalių vyrus vadindavo „fašistais“, „fricais“. Daugiau kaip 1000 lietuvių, tarnaujančių sovietų kariuomenėje, buvo nužudyti, žuvo nuo nelaimingų atsitikimų, radiacijos, neatlaikę patyčių nusižudė, visam gyvenimui liko suluošinti, susirgo psichikos ligomis.

Industrializacija

Maskvą siekė Lietuvės ūkį pajungti SSRS reikmėms. Nepaisant vietos sąlygų, ekonominio efektyvumo, kvalifikuotų darbininkų, žaliavų stygiaus, LSSR sparčiai industrializuota. Statytos gamyklos, gaminančios produkciją sovietinei karo mašinai.



4 Militarizmo muziejus buvusioje Plokštinių raketų bazėje Plungės raj. 1963–1978 m. sovietų kariuomenė čia dislokavo vidutinio nuotolio raketas SS-4.



5 Atsisveikinimas su išeinančiu į tarnybą sovietų kariuomenėje. XX a. 6 dešimtmetis.

6 Viliaus Kurlio, 1985 m. žuvusio sovietų kariuomenėje, motinos laiško ištrauka

Du karininkai atlydėjo Vilelio kūną metalinėje dėžėje... Mums atvežė liudijimą, kad mirė nuo dizenterijos, o mes patikėjome... Tik kai atidarėme karstą ir perkėlėme į savąjį, tai koks iškankintas buvo! ...

Mums tik bylos kopiją atsiuntė, ten buvo kareivių parodymai. Kankino Vilių visokiais būdais: šalčiu, nemiga, badu, liepė dvi apykakles ir dvidešimt cigarečių suvalgyti, o kad nevaliojo, išvarydavo nuogą šliaužti sniegu. Vis mušė ir mušė, o kai nepaėjo, nuvilko į sandėliuką, varė žarna šaltą vandens, kad gyvas sušaltų... Jis buvo tykaus būdo, nerūkė, negėrė, be galo darbštus, mėgo taisyti techniką.

V. Žilinskaitė, *Prašė neverkti*, Vilnius, Rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 280.

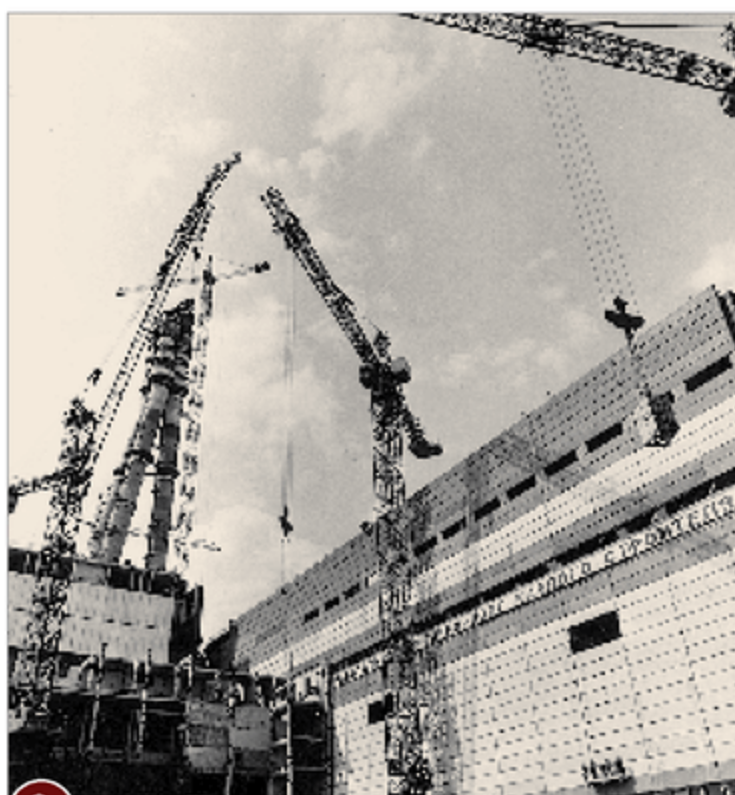
7 LSSR 1953–1990 m.

3. Sovietų Lietuva

8 Iš V. Bagdono atsiminimų apie Černobylio atominės elektrinės statybą Ukrainoje 1973 m.

Maitinomės keliomis pamainomis, gyvenome tarsi gyvuliai: miegojome skarmaluose, prausėmės balų vandenyje, gėrėme irgi iš balų. Ne kartą teko matyti, kaip sviesto, cukraus dėžės, duonos kepalai keliavo iš kareiviškos valgyklos pas vietos gyventojus, o karininkai pasakui per dienas vaikštinėjo „įkaitę“ nuo svaigalų. Statybose dirbo ir daugybė kalinių – jų itin turėjome saugotis. Buvo nuolat girtaujama, kildavo muštynių, pasitaikė ir žmogžudysčių. Be galo stebino darbų organizavimas. Rytmetį su kastuvais, kirviais išžygiuodavome laukais iš karinio miestelio prie savo objekto – statomo miesto. Kol atžygiuodavome – jau ir vidurdienis. Truputį pasikrapštai – jau laikas žygiuoti pietų. Po pietų vėl tas pats žygis atgal į statybos objektą. Kartais tekdavo kibirais nešioti mūrinių „košę“. Beveik be cemento, nes cementas buvo vagiamas ir keičiamas į svaigalus. Keliaudavo pas vietos gyventojus ir mediena, stiklas, vinys, šiferis ir kitos statybinės medžiagos. Niekas nekontroliavo, nebaudė, patys darbų vykdytojai nuolat girtavo, vogė ir kitiems to daryti nedraudė. Apie darbų saugą nebuvo net minties – nepargriuvai, neišsisukai kojos, neužmynei ant pliko elektros laido – džiauksis.

Pavojingi žaidimai su atominė energetika, XXI amžius, 2005, Nr. 13.



9

Ignalinos atominės elektrinės statyba.

1983 m. Užrašas ant sienos skelbia: „Kiekvieno statybininko pareiga – aktyviai dirbti!“ Vienintelė Baltijos šalyse atominė elektrinė turėjo didžiausią pasaulyje reaktorių, įrašytą į Gineso rekordų knygą. Darbuotojams pastatytas Visagino miestas (sovietmečiu – Sniečkus). Elektrinė uždaryta 2009 m.



10

„Komunizmo statyba Kaune“.

A. Macijausko nuotrauka. 1967 m.

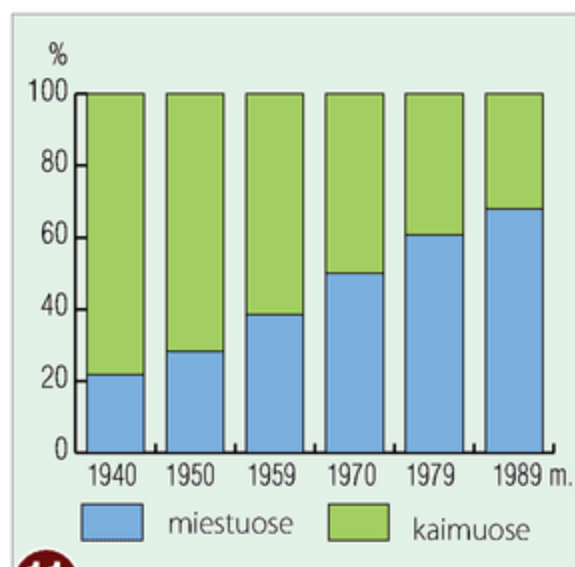
Išdygo už tūkstančių kilometrų esantys nuo žaliavų priklausomi pramonės monstrai: Mažeikių naftos perdirbimo įmonė, Kėdainių chemijos ir Jonavos azotinių trąšų gamyklos. 1983 m. pradėjo veikti galingiausia pasaulyje Ignalinos atominė elektrinė. Pagal partijos planus SSRS tautos turėjo susiliesti į vieną sovietinę liaudį. Daugumą didžiųjų gamyklų statė ir jose dirbo iš Rytų atvežti darbuotojai, kurie nenorėjo taikytis prie vietos sąlygų, mokytis gyventojų kalbos.

Svarbiausius ūkio klausimus – planavimą, lėšų skyrimą – sprendė „centras“ – Maskvą. Įmonių vadovams reikėjo „išmušinėti“ iš aukštesnių SSRS valdininkų lėšas ir žaliavas. Galiojo principas „Tuščiomis rankomis nevažiuok.“ Į Maskvą įtakingiems pareigūnams lagaminais buvo vežami prestižiniai alkoholiniai gėrimai, rūkytos dešros. Lietuvoje svečiams įsiteikti rengtos prabangios vaišės, priėmimai, medžioklės. Turėti tokiems pobūviams skirtą suomišką pirtį buvo kiekvieno kolūkio ar gamyklos garbės reikalas.

Dėl Lietuvos industrializacijos prasidėjo sparti **urbanizacija**. Išsiplėtė miestai ir miesteliai, pastatyta naujų: Elektrėnai ir Sniečkus (dabar Visaginas). Kolūkiuose geriau apmokamo darbo nerandantys kaimiečiai masiškai kėlėsi į miestus, ten kūrėsi mokslus baigę jų vaikai. Lietuvos visuomenė pirmą kartą istorijoje tapo miestietiška. Tačiau naujieji miestų gyventojai tebebuvo glaudžiai susiję su kaimu giminystės, materialiniais ir dvasiniais ryšiais.

Žemės ūkio padėtis

Prievartinės kolektyvizacijos sužlugdytas ir visiškai nualintas Lietuvos žemės ūkis beveik du dešimtmečius neiškopė iš krizės. Valstybei atitekdavo menkas kolūkių derlius. Kadangi kaime trūko dirbančių žmonių, didesnių įmonių darbuotojai, studentai ir moksleiviai privalėjo dalyvauti derliaus nuėmimo talkose. Itin mažą atlyginimą gaunančio kaimiečio pragyvenimo šaltinis buvo asmeninis ūkis, į kurį valstietis



11

LSSR miestų ir kaimų gyventojai 1940–1989 metais.



12

Vienkiemio pastato pervežimas į kolūkio gyvenvietę Jurbarko raj. „Gegužės 1-osios kolūkyje“. 1951 metai.



13

„Raudonosios aušros“ kolūkio Šiaulių rajone melžėjos. 1949 m. nuotrauka

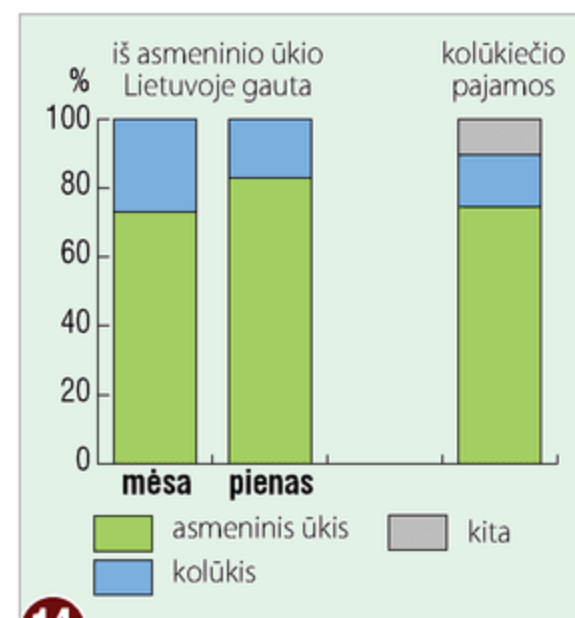
sudėjo visą meilę žemei. Valdžia neleido ir čia tvarkytis savarankiškai. Šeima galėjo turėti karvę, 2 penimas kiaules, o paukščių ir bičių kiek norėjo.

Padėtis žemės ūkyje pamažu taisėsi. Kadangi SSRS nuolat trūko maisto produktų, juos už tvirtą valiutą reikėjo pirkti užsienyje, todėl Lietuvos žemės ūkis imtas laikyti viena iš svarbiausių gamybos sričių. Nuo seno žemdirbystės tradicijomis garsi Lietuva paversta „SSRS kiaulide“. Šalyje pristatyta didžiulių galvijininkystės ir kiaulininkystės fermų. Lietuvą pagal pieno gamybą pasaulyje lenkė tik Naujoji Zelandija ir Danija. Kadangi dauguma maisto pramonės produkcijos buvo išvežama į didžiuosius Rusijos miestus, mėsos produktų pačioje Lietuvoje nuolat trūko. Žmonės piktinosi – sykį prie bėgių net privirino Pānevėžio mėsos kombinato į Rytus išsiunčiamus vagonus.

Prasidėjo melioracija dangstomas vienkiemį naikinimas ir valstiečių kėlimas į statomas kolūkio gyvenvietes. Tikrasis šių priemonių tikslas – sunaikinti kaimiečių asmeninį ūkį, tradicijas. Žmonėms, kurie niekur nenorėjo keltis, drausta statyti naujus pastatus ar remontuoti senus, grasinta, kad valdžia neduos ganyklų, neleis apsirūpinti šienų, o išsikelti vis tiek teks. Šeimininkų akivaizdoje buvo griaujami gimtieji namai, buldozeriais verčiami puoselėti sodai, nusausinami tvenkiniai. Sovietų valdžia sunaikino trečdalį vienkiemį. Tradicinis kaimas nyko. Iš esmės pasikeitė Lietuvos kraštovaizdis.

Ekologinės katastrofos grėsmė

Sovietai Lietuvoje šeimininkavo nepaisydami aplinkosaugos reikalavimų ir žmonių sveikatos. Dėl neįrengtų valymo įrenginių grėsmingai augo didžiųjų upių tarša, užsiteršę gruntiniai vandenys ir atmosfera. Milžinišką žalą gamtai padarė beatodairiška melioracija, mineralinių trąšų, nuodingų chemikalų, ypač DDT („dusto“), naudojimas žemės ūkyje. Vieno kiaulininkystės komplekso teršalų kiekis prilygo vidutinio miesto teršalų kiekiui. Sovietų kariai degalais, tepalais, kitomis pavojingomis cheminėmis medžiagomis užteršė savo bazių gruntą. Karinį oro uostą turinčiuose Šiauliuose atmosferos tarša naftos produktais leidžiamas normas viršijo 5, triukšmo lygį – 5–12 kartų. 1989 m. didelė ekologinė avarija įvyko Jonavos gamykloje.



14

Asmeninis ūkis – svarbiausias kolūkiečio pragyvenimo šaltinis 1955 metais.

15

Iš V. Telksnio atsiminimų apie darbą kolūkyje

Mažai kas dirba, daugelis girtauja, išgirdę trankomo gelžgalio skambėjimą eina į darbą lyg supančioti, vaikščioja ant peties užsimetę šakes ar grėblį, net nežinodami ką dirbti. Pusdienį prastovi rūkydami, besiginčydami kontoros kieme, nežino, kokio darbo imtis, laukia nurodymų, o brigadininkas, apsvaigęs nuo kasdienių išgėrimų, apsirišęs galvą šlapiu rankšluosčiu, trankosi po kambarį... Apie dešimtą ar vienuoliktą valandą jis, įvirtęs į kontorą, plūstasi su pirminku, ginčijasi, nuo ko pradėti darbą. Ateina ir pietūs, o po jų – vėl tas pats.

V. Telksnis, 33-ji metai svetima pavarde, Vilnius, Mintis, 1993, p. 169–170.

3. Sovietų Lietuva



Militarizacija – visuomenės ir visų šalies išteklių pajungimas karo tikslams.

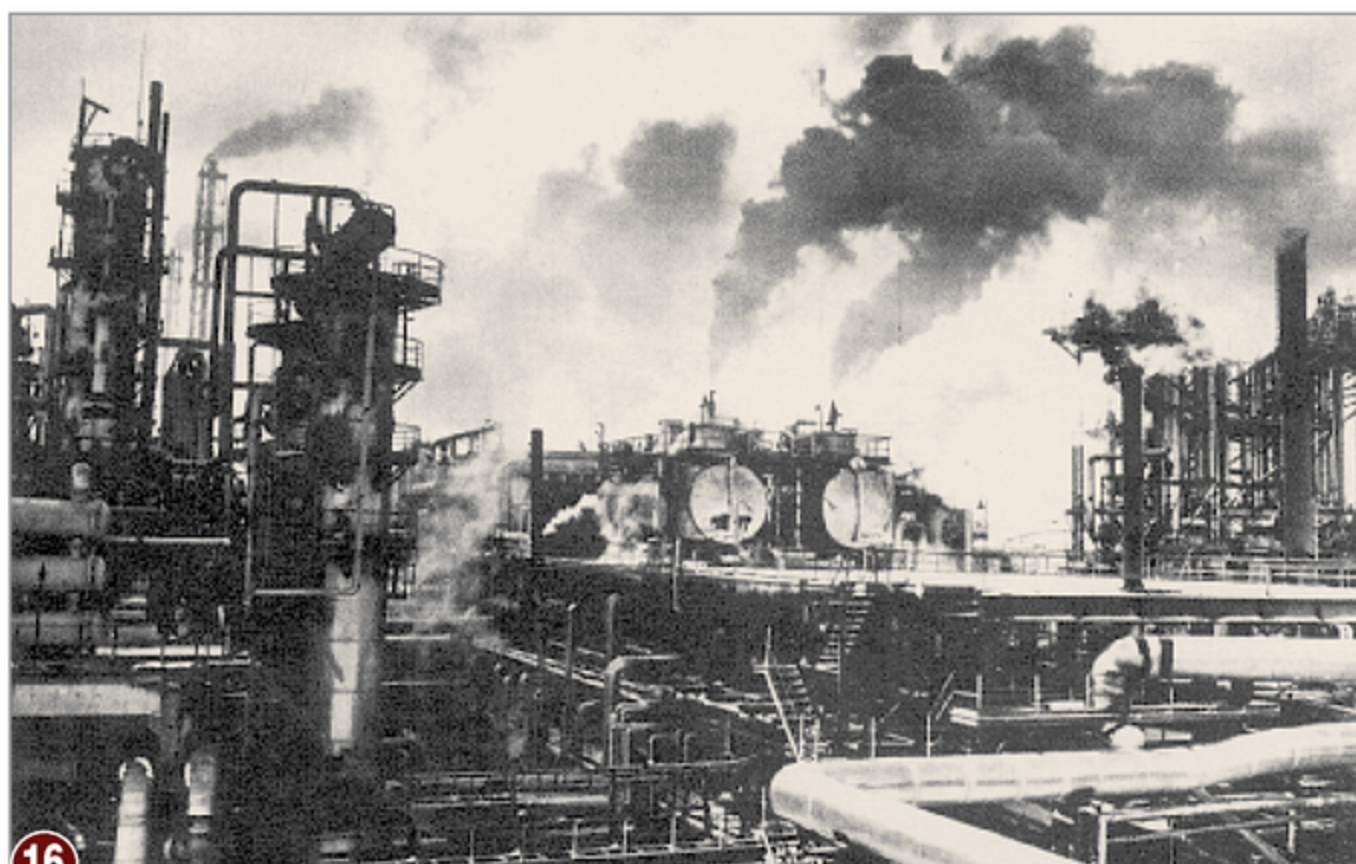
Urbanizacija – miestų ir jų reikšmės visuomenės raidai didėjimas.



17 Tepalu užteršta dirva buvusios sovietų karinės bazės teritorijoje Šiauliuose. XX a. paskutinio deš. pradžia.



18 Žaliųjų judėjimo ekologinis žygis prieš Ignalinos atominės elektrinės trečiojo ir ketvirtojo reaktorių statybą. 1988 m. Po „perestroikos“ kilusių protestų ir visuomenės pasipiktinimo sovietų valdžia statybas nutraukė.



16 Jonavos azotinių trąšų gamykla 1975 m. Nuotrauka iš propagandinio sovietų leidinio. 9 deš. mokslininkai nustatė, kad kai kuriose zonose aplink įmonę atmosferos tarša 5–6 kartus viršijo leidžiamas normas.

Per gaisrą įmonėje susidarė nuodingų cheminių junginių debesys. Aplinkinių rajonų žmonės alpo, gyvūnai duso. Uždelsto veikimo atominė bomba yra Ignalinos AE. Išaiškėjo, kad elektrinė pastatyta tektoninio lūžio zonoje, kurioje galimi žemės drebėjimai. Černobylio tipo atominiai reaktoriai joje laikomi nepatikimais. Pavojai dėl ekologijos reikalavimų nepaisymo gyventojų sveikatai neištirti. Po industrializacijos dešimtmečio Lietuvoje gerokai padaugėjo onkologinių ligų, 12 kartų daugiau gimė protiškai atsilikusių vaikų.

Dėl lietuvių darbštumo, ūkiškumo, vėlesnio patekimo į sovietų imperiją LSSR pasiekė aukštesnį gyvenimo lygį nei kitos sovietų respublikos. Todėl Lietuvą, kaip ir kitos Baltijos šalis, vadinta SSRS Vakarais. Kita vertus, į SSRS integruotas mūsų šalies ūkis tapo tvirtomis žaliavų, produkcijos ir transporto gijomis susietas su sovietų imperija. Nors pramonės ir žemės ūkio gamyba gerokai išaugo, dėl milžiniškų darbo, žaliavų sąnaudų ji buvo neveiksminga. Sunaikintas dalies žmonių šeiminiškas požiūris į savo žemę, savo miestą, savo šalį. Išblėso dalies žmonių iniciatyva. Paplito nuostata, jog valstybė pasirūpins viskuo: duos darbo, pavalgydins ir apmoks, sutvarkys prišnerkštą kiemą, sulaužytą suoliuką. Toks požiūris, deja, gajus iki šiol.



1. Apibūdink LSSR valdymą **2**. Įrodyk, kad jis buvo nedemokratiškas.
2. Dėl ko sovietmečiu tarnyba kariuomenėje laikyta pavojinga **6**? Kuo ji skiriasi nuo tarnybos nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje?
3. Kokių permainų sovietmečiu įvyko šalies ūkio struktūroje? Koks jų poveikis to meto visuomenei **11**?

4. Remkis **14**, **15** ir pagrįsk teiginį, kad žmonių darbas kolūkyje buvo neefektyvus.
5. Pasidomėk, kokių gamyklų, kolūkių buvo tavo gyvenamojoje vietoje sovietmečiu. Surinktą informaciją pateik klasei.
6. Įvardyk aplinkosaugos ir žmonių sveikatos nepaisymo sovietmečiu pavyzdžių **16**, **18**.
7. Grupėse palyginkite nepriklausomos tarpukario Lietuvos ir LSSR ūkio raidą. Kokių skirtumų pastebėjote?

4. Lietuvos kultūra nelaisvėje



1 Gulago kaliniai 1955 m. Iš dešinės pirmas – poetas Antanas Miškinis, sovietų nuteistas 25 metams lagerio.

Sovietmečiu į Lietuvą iš JAV atvykęs komunistas Antanas Bimba į Vilniaus universiteto profesorius kreipėsi: „Kaip jūs, buržuazinių laikų profesoriai, galite dėstyti socialistinėje valstybėje?“
Istorikas Ignas Jonynas atsakė: „Pripratom ir juokas neima.“

Lietuvos kultūra totalitarinės sistemos gniaužtuose

Sovietmečiu vykdyta dvasinė priespauda ypač suniokojo Lietuvės kultūrą. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, baimindamasi komunistų teroro, į Vakarus pasitraukė didžioji dalis įžymiausių ir talentingiausių mokslininkų, menininkų. Šalis neteko savo inteligentijos žiedo. Skausmingiausias Lietuvos kultūrai buvo stalinizmo laikotarpis. Komunistai atmetė kone visą šalies kultūros palikimą. Reikalavo, kad menininkai aukštintų J. Staliną, komunizmo ideologiją. Inteligentai neturėjo teisės tylėti. Jie arba privalėjo tarnauti sovietams, arba buvo baustini „liaudies priešai“. Nesutikusių būti aklaais režimo tarnais užgriuvo represijos. Kalinių dalia teko poetui Antanui Miškiniui, žurnalistui Juozui Keliuočiui ir kt. O ištikimai okupantams tarnaujančius rašytojus Juozą Baltušį, Liudą Girą, Antaną Venclovą valdžia pamalonindavo įvairiomis privilegijomis.

Atšilimo laikotarpiu sovietų valdžios požiūris į lietuvių kultūrą kiek sušvelnėjo. Išleisti kai kurie anksčiau neįtikę rašytojų kūriniai, tačiau uždraustas lietuvių tautos kovą už laisvę vaizduojantis Juliaus Juzeliūno operos „Sukilėliai“ pastatymas. Kritikuotas pirmasis sovietmečiu 1957 m. išleistas Juozo Jurginio Lietuvos istorijos vadovėlis, aprašantis didingą Lietuvos praeitį. Apkaltintas „nacionalizmu“ atleistas Vilniaus universiteto rektorius Juozas Bulavas, dalis Lietuvių literatūros katedros darbuotojų. Už „feodalizmo paminklo“ – Trakų piliės – atstatymą sulaukta paties N. Chruščiovo pylos.

Kultūros kontrolė

Visas kultūros sritis griežtai kontroliavo komunistų partija. Be jos institucijų pritarimo ir sovietinės cenzūros – **glavlito** – leidimo negalėjo būti išleista knyga, išleisti laikraštis, pasirodyti televizijos laida, įvykti teatro vaidinimas ar pastatytas kino filmas. Kūrėjams buvo nevalia ištarti kritiško žodžio apie „didįjį brolių“ – rusų tautą, blogai atsiliiepti apie stribą, net užsiminti apie trėmimus ir nepriklausomą Lietuvos valstybę, teigiamai minėti kunigą ir Katalikų bažnyčią. Iš knygų rankraščių cenzoriai



2 Socialistinio realizmo Lietuvos mene pavyzdys – Vilniaus Žaliojo tilto skulptūrinės kompozicijos dalys: darbininkas ir valstietė, okupacinės Raudonosios armijos kariai (skulpt. Petras Vaivada, Bernardas Bučas). 2015 m. skulptūros demontuotos.

3 Ištrauka iš LSSR glavlito ataskaitos apie darbą. 1978 m.

Neleista statyti autoriaus R. Rastausko pjesės „Talmantas Žuvėdra“, kurioje, iškreipiant tarybinę tikrovę, mūsų jaunimo padėtis pa-vaizduota kaip beprasmiška ir beviltiška. Iš autorės V. Žilinskaitės knygos „Satyros“ išimtas satyrinis apsakymas „Naujas namas“, kuriame išjuokiama gyvenamojo namo vyriausybės nariams statyba. Iš poeto M. Karčiausko rinkinio „Vyšnių kalnas“ išimti penki eilėraščiai, liaupsinantys praeitį, priešinant ją šiandienai, turintys religinių atspalvių.

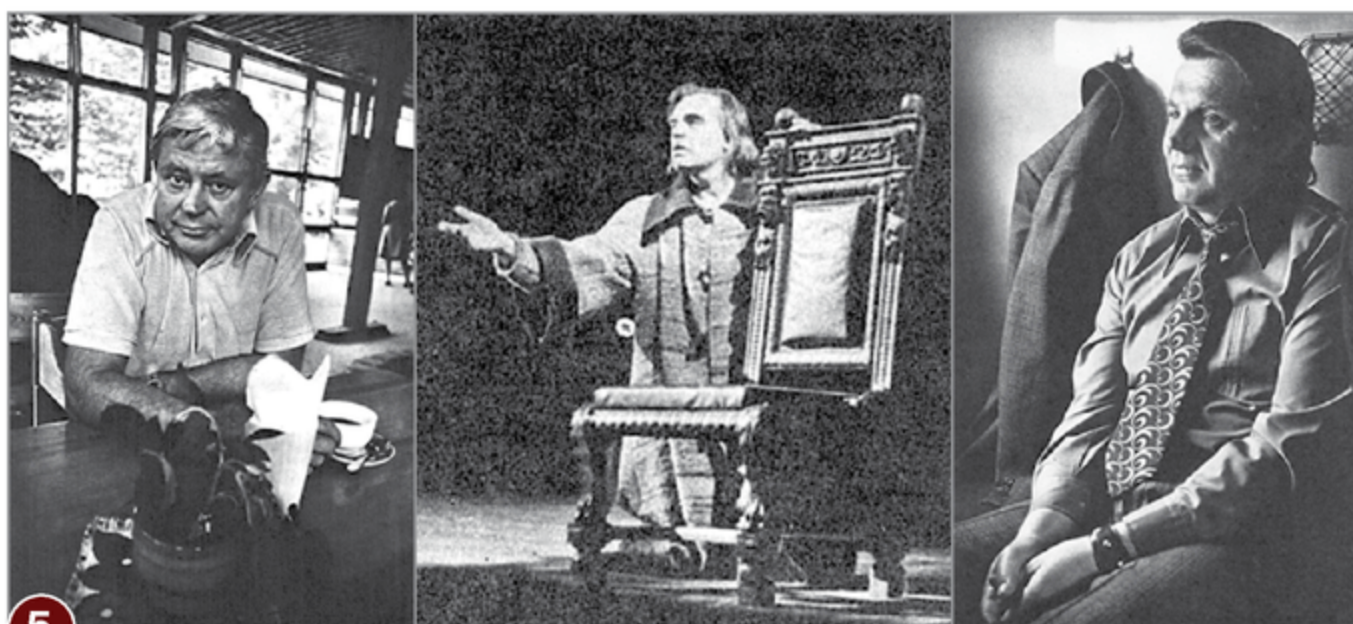
Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990, Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 403.

4. Lietuvos kultūra nelaisvėje

4 Pasakų klastojimas sovietmečiu

Griežtos idėjinės atrankos reikalauta iš tautosakos leidinių rengėjų. Jei pasakoje yra nepriimtinių vietų, redaktorius turi jas išbraukti. Maža to, jis turi netgi naujai atkurti pasaką. Taip dažnai ir daryta. Jei, pvz., pasakoje kunigas yra doras, teigiamas žmogus, jis iš pasakos išbraukiamas, o jo veiksmai priskiriami kitam veikėjui. Arba visų žinoma pasaka „Vargšas ir besotis“ baigiasi tuo, kad besotis turtuolis lieka prie upės laukti iškylančio kirvuko. O redaguotame variante su tuo besotiu griežčiau susidorojama: jis primušamas tiek, kad parėjęs namo miršta. Diegiamas klasinis požiūris į pačius pasakų veikėjus. „Pasakų teigiamas herojus – darbo žmogus (arba jį vaizduojąs naminis gyvulys), neigiami tipai – išnaudotojų klasių atstovai (arba juos vaizduojantys žvėrys).“

K. Aleksynas, Tautosakos sovietizavimas // Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 394.



5 Įžymūs Lietuvos kultūros žmonės: aktoriai Donatas Banionis ir Laimonas Noreika, rašytojas Justinas Marcinkevičius. XX a. 8–9 deš. nuotraukos.

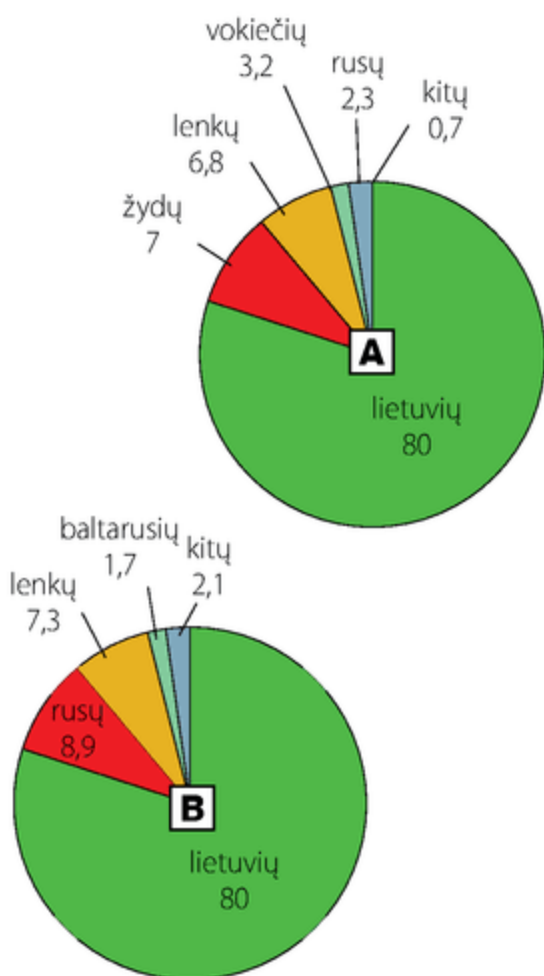
braukė žodžius: „maskolius“, „kryžius“, „liūdesys“, „neviltis“ ir kt. „Pataisyti“ rašytojų kūriniai, „iškarpyti“ kino filmai gerokai skyrėsi nuo originalų. Net turistiniai žemėlapiai buvo specialiai iškraipomi, kad jais negalėtų pasinaudoti „kapitalistų šnipai“. Be to, glavlitas sudarinėjo draudžiamų kūrinių, muzikos grupių sąrašus. Buvo uždrausti išeivijos poetų Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio, istoriko Adolfo Šapokos ir kitų kūriniai. Spaudos dauginimo aparatų, rašomųjų mašinėlių naudojimą kontroliavo Vidaus reikalų ministerija. Net ir žodžius imta skirstyti į kenksmingus (jeigu jie kuo nors priminė nepriklausomą Lietuvą) ir naudingus, tokius, kurie padeda „statyti komunizmą“. Antai vietoj Kalėdų senelio atsirado Senis Šaltis, vietoj Velykų – Pavasario šventė.

Kūrybos laisvė sovietmečiu buvo suvaržyta. Rašytojai priklausė vienai LSSR rašytojų sąjungai, dailininkai – dailininkų, kinematografai – kinematografų ir t.t. Tik šių organizacijų nariai buvo oficialiai pripažinti. Sąjungos išlaikė savo narius. Nuo jų valdžios malonės priklausė, ar menininkas gaus dirbtuves, butą, kelialapį į poilsio namus. Už tai rašytojai, dailininkai, kiti kūrybiniai darbuotojai turėjo tarnauti partinei nomenklatūrai – savo kūriniais skiepyti visuomenei komunizmo ideologiją. Valdžios privilegijų nusipelnę kūrėjai gyveno geriau nei eiliniai LSSR gyventojai.

Neatsiejama to meto kultūros dalis buvo melas ir dezinformacija. Nuo jos ypač nukentėjo humanitariniai mokslai. Mokykloje beveik nedėstyta Lietuvos istorija. Į mažytį LTSR istorijos vadovėlį patekę faktai, ypač nepriklausomos Lietuvos, pokario, masiškai klastoti. Savo darbus mokslininkai privalėjo pagrįsti sunkiai suprantamomis citatomis iš K. Markso, V. Lenino veikalų. Valdžia kiek mažiau kišosi į tikslųjų ir gamtos mokslų sritį. Tačiau ir jų atstovus varžė pasaulinės literatūros trūkumas, nepakankami moksliniai ryšiai su užsieniu. Melą skleidė komunistiniai laikraščiai „Tiesa“, „Komjaunimo tiesa“.

„Tautų draugystė“ užmaskuotas rusinimas

Komunistai siekė SSRS tautas sulieti į vieną vadinamąją sovietinę liaudį. Tačiau propagandos skelbti šūkiu apie „internacionalizmą“, „tautų draugystę“ buvo tik skraistė. Iš tikrųjų Sovietų Sąjungoje vyko nuolatinis tautų rusinimas: valdžios skatinama rusakalbių darbininkų migracija į nacionalines respublikas ir rusų kalbos diegimas vietos gyventojams. Sovietmečiu rusifikacija tapo intensyvesnė nei spaudos



6 Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis (%): A – 1923 m. (be Vilniaus krašto); B – 1979 m.

draudimo laikais. Lietuvių jaunimas nuo pat vaikystės, galiausiai net vaikų darželiuose privalėjo mokytis rusų kalbos. Visų specialybių mokslininkai daktaro disertacijas turėjo rašyti rusiškai. Programoms rusų kalba skirta net 74 % televizijos eterio. Iš tarnybos sovietų kariuomenėje grįžę vyrai ne tik neatsikratydavo ten įprastos rusų kalbos, bet ir plačiai ją paskleisdavo. Rusų kalba įsigalėjo švietimo įstaigose, raštvedyboje, viešajame visuomenės gyvenime. Itin sparčiai rusėjo Piėtryčių Lietuvės gyventojai: lenkai, baltarusiai. Daugelyje įstaigų, ypač Vilniuje ir Klaipėdoje, lietuviškai apskritai buvo neįmanoma susikalbėti. Kiekvienos parduotuvės, gatvės pavadinimas buvo užrašytas ir rusiškai. LKP vadovybė Māskvai kasmet atsiskaitė, kas nuveikta Lietuvoje diegiant rusų kalbą.

Sovietmečiu Lietuvoje įsigalėjo lietuvių ir rusų dvikalbystė. Lietuviams rusų kalba tapo ne tik kanceliarine, bet ir antrąja bendrine kalba. Ją neblogai mokėjo visi gyventojai, išskyrus vyresnio amžiaus kaimų žmones. Tačiau lietuvių kalbos padėtis buvo šiek tiek lengvesnė nei kitų respublikų vietos kalbų.

Kultūra – lietuviškumo išraiška

Galingoji komunistų partija ne viską ir ne visada pajėgė kontroliuoti. Atsilimo laikotarpiu atsirado vienas kitas kūrinys, kuris teigė bendražmogiškųjų ir tautinių pradų pranašumą prieš sovietines dogmas. Norėdami išvengti cenzūros autoriai griebėsi perkeltinės kalbos. Minias žiūrovų sutraukdavo teatruose statomos istorinės, dorovės dalykus nagrinėjančios Juozo Grušo pjesės. Teatro klasikais priklausė Juozo Miltinio režisuoti spektakliai. Viena iš talentingiausių XX a. lietuvių rašytojų Justino Marcinkevičiaus dramatinė trilogija „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“ plačiai visuomenei tapo savotišku Lietuvos istorijos vadovėliu, padedančiu suprasti tautos likimą. Drauge su Mažvydo herojumi aktoriumi Laimonu Noreika pradėtas skiemenuoti žodis „Lie-tu-va“. Patriotinius lietuvių jausmus žadino filmai: Marijono Giedrio „Herkus Mantas“, penkerius metus Maskvos leidimo patekti į plačiuosius ekranus negavęs Raimondo Vabalo „Skrydis per Atlantą“ – apie Stepono Dariaus ir Stasio Girėno žygdarbį. Labai populiarios buvo Dainų ir šokių šventės. Jose tūkstantinių chorų giedamas antrasis Lietuvos himnas Maironio „Lietuva brangi“ suvirpindavo kiekvieno dalyvio ir klausytojo širdį. Šalį užliejo kraštotyros judėjimo banga. Jo dalyviai siekė atgaivinti senąsias lietuvių liaudies tradicijas: prie piliakalnių šventė



7 Lietuvių ir rusų kalbomis užrašyti gatvių pavadinimai Vilniuje. XX a. 6–7 dešimtmetis.



8 Sovietinio laikraščio „Tiesa“ vedamasis puslapis.



9 Rasų (Joninių) šventė prie Sartų ežero. 1982 metai.

10 Sovietinio laikraščio „Tiesa“ ištraukos

Niekur pasaulyje nėra tokio didelio rinkimuose dalyvaujančių nuošimčio kaip Tarybų šaly, kur visi kaip vienas balsuoja už komunistų ir nepartinių bloko kandidatus.

Tarybų Sąjungos darbo žmonės naudojami demokratiškiausiomis teisėmis pasaulyje.

Antitarybininkai skelbia, jog neva Tarybų valdžią Lietuvai ant tankų 1940 metais atvežė rusų kareiviai, ir nutyli faktą, kad Tarybų valdžia Lietuvoje paskelbta dar 1918 m.

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 382–383.

4. Lietuvos kultūra nelaisvėje

Ezopo kalbà – užuominų, nutylėjimų kupina kalba, kad neprikibtų cenzūra ir nepersekiotų valdžia.

Glavlitas – sovietinė cenzūra.



11 Legendinio lietuvių boksininko Algirdo Šociko (dešinėje) dvikova su SSRS galybės simboliu sunkaus svorio čempionu Nikolajumi Koroliovu. XX a. 6 deš. pradžia. Tada buvo sakoma: „Lietuva – tai boksas. O boksas – tai Šocikas.“

12 Kauno „Žalgirio“ treneris V. Garastas apie dvikovas su CSKA sovietmečiu

Susidomėjimas tokiomis rungtynėmis būdavo didžiulis. Į rungtynes paraiškų būdavo iki 20–25 tūkst., nors halėje tilpo 6 kartus mažiau. Būdavo tik suolai, nebuvo kėdžių, todėl žmonės susispausdavo vienas prie kito. Praėjimai būdavo užsėsti. Turiu nuotrauką, kur aplink žmonės – visur juoda ir nė vienos tuščios vietos. Noriu pasakyti, kad komandoje būdavo slapas patriotizmas, žinojome, kad esame tokia lietuvių tauta. „Žalgiris“ būdavo vienintelė Sąjungos komanda, kurioje žaidė tik lietuviai. Nebuvo nė vienos kitos komandos, kurioje nebūtų krepšininkų iš „brolišių“ respublikų. Manęs dažnai klausdavo – kodėl nesikviečiate žaidėjų iš kitur? Sakydavau: pasikviesim, pasikviesim, bet kol kas tokia situacija, kad kitų žaidėjų mums nereikia.

Pagal: www.krepsinis.net

Joninės, rinko tautosaką, užrašinėjo liaudies dainų melodijas ir skelbė sukaupią medžiagą, populiarino papročius. Ši veikla paskatino folklorinių ansamblių kūrimąsi visoje Lietuvoje. LKP išgąsdino staigus kraštotyros judėjimo plitimas. Populiariausi „Ramuvos“ ir „Žygeivių“ klubai partijos nurodymu uždrausti.

Patriotizmo proveržiai sporte

Svarbia patriotizmo išraiška Lietuvoje tapo sportas. 6 deš. pradž. didžiulio tautos palaikymo sulaukė jauno lietuvių boksininko Algirdo Šociko pergalės prieš SSRS galybės simbolį sunkaus svorio čempioną Nikolajų Koroliovą. Valdžią išgąsdino 1977 m. kelios demonstracijos, kai pora tūkstančių įsiaudrinusių sporto aistrualių po Vilniaus „Žalgirio“ futbolininkų pergalių žygiavo miesto gatvėmis ir garsiai skandavo „Lie-tu-va!“ Milžinišką tautinio pasididžiavimo jausmų proveržį sukėlė Kauno „Žalgirio“ krepšinio klubo kovos su neoficialia SSRS rinktine – Maskvės CASK (Centrinio armijos sporto klubo) komanda. Į ją net prievarta buvo atrenkami geriausi Sąjungos krepšininkai. Trejus metus iš eilės – 1985–1987 m. – Kauno „Žalgirio“ krepšininkai tapo SSRS čempionais.

Komunistinis režimas slopino Lietuvės kultūros tautiškumą ir dvasingumą, naikino tautos istorinę atmintį. Tačiau atsirado talentingų kūrėjų **Ezopo kalbà**, kurie ugdė žmonių tautiškumo jausmus, kėlė pasididžiavimą savo tauta ir jos istorija. Jų kūriniai neleido užgesti lietuvių tautinei savimonei, ruošė dirvą nepriklausomybės idėjoms suvešėti.



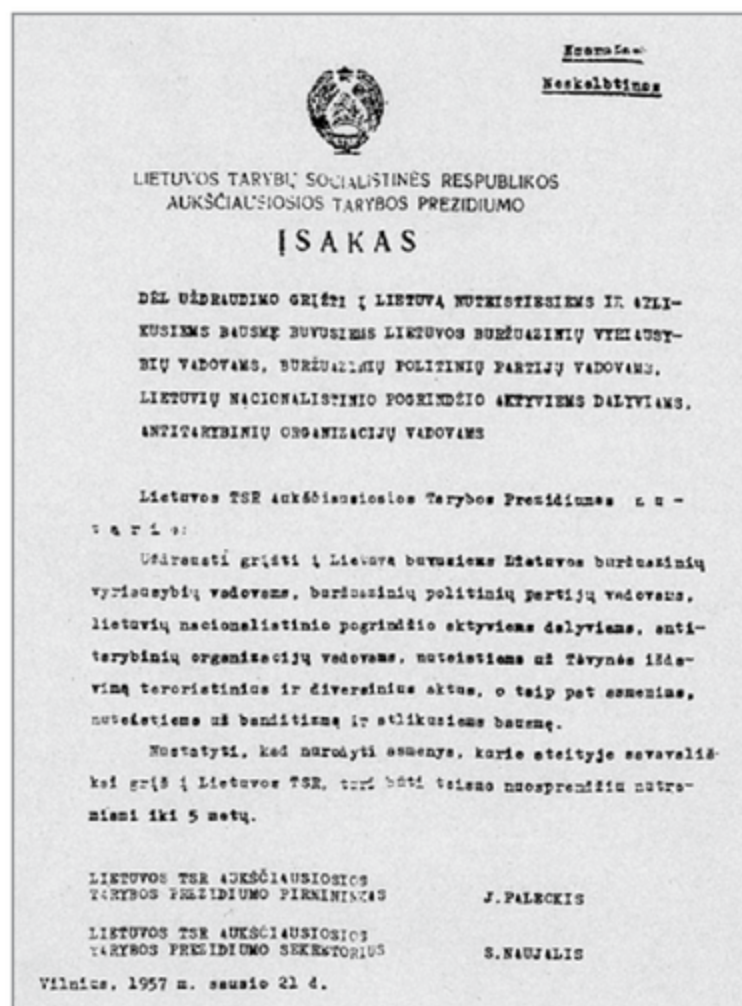
13 Kauno „Žalgirio“ ir Maskvos CASK krepšinio komandų rungtynių momentai: A – komandų „centrų“ Arvydo Sabonio ir Vladimiro Tkačenkos dvikova; B – to meto „Žalgirio“ aistruliai. XX a. 9 deš.



1. Apibūdink Lietuvos kultūros padėtį sovietmečiu. Pateik kūrybos, veiklos suvaržymų pavyzdžių.
2. Kokių išvadų apie permainas Lietuvos tautinėje sudėtyje gali padaryti iš **6** duomenų? Nurodyk pokyčių priežastis.
3. Paaiškink, kodėl sovietmečiu Lietuvoje išplito rusų kalba. Nurodyk sovietų ir caro laikų rusinimo politikos panašumo ir skirtumų.

4. Palygink sovietinius **8**, **10** ir dabartinius Lietuvos dienraščius. Nurodyk turinio skirtumų.
5. Įvardyk Lietuvos kultūros ir sporto reiškinių, kūrinių, kurie sovietmečiu padėjo puoselėti tautiškumą, patriotizmą.
6. Rask Ezopo kalbos pavyzdžių sovietmečio literatūros, dailės ar kt. kūrinuose. Pateik jų klasei.
7. Grupėse padiskutuokite, ko siekė sovietai naikindami lietuvių tautos istorinę atmintį. Aptarkite, kas jiems pavyko.

5. Prisitaikymas ir priešinimasis



1

Grįžti iš Sibiro į tėvynę besirengiantys tremtiniai. 1958 m. nuotrauka.

2

LSSR valdžios įsakas, draudžiantis grįžti į Lietuvą nuteistiems ir atlikusiems bausmę nepriklausomos Lietuvos vyriausybės, politinių partijų vadovams, „lietuvių nacionalistinio pagrindžio dalyviams“, antitarybinių organizacijų vadovams. Įsaką to meto LSSR Aukščiausiojo Sovieto pirmininkas J. Paleckis pasirašė 1957 m. ne Maskvos įsakymu, o vietos kolaborantų iniciatyva.

– Ačiū Viešpačiui už tuos metus ir žmones, kurie nelaukė apdovanojimų, bet stovėjo kiekvienas savo vietoje su nemaria idėja – Dievui ir Tėvynei!

Arkivyskupas Sigitas Tamkevičius

Sovietinio totalitarizmo gniaužtuose

Gyvenimą SSRS okupuotoje Lietuvoje veikė iš Maskvos pučiantys vėjai. Po J. Stalino mirties režimas švelnėjo: baigėsi masinis teroras, sumažėjo stingdanti baimė. Tačiau totalitarinė komunistų diktatūra, valstybės uždaramas, visuotinė gyventojų kontrolė ir sekimas, kitaminčių persekiojimas išliko. Tęsėsi dvasinis persekiojimas: žmonėms prievarta diegta komunistinė ideologija, vykdyta rusifikacija, persekiota Bažnyčia. Susirašinėjimą, siuntinių siuntimą paštu tikrino KGB. Baiminantis Vakarų įtakos plitimo, gyventojams drausta išvažiuoti į užsienį, užsieniečiams laisvai atvykti į SSRS. Specialiais įrenginiais slopintos užsienio radijo bangos. Visą Lietuvą apraizgė slapčių KGB agentų ir informatorių voratinklis. Sovietų saugumo agentai sudarė 0,5 % suaugusių šalies gyventojų. Kiekvienoje didesnėje įstaigoje buvo skundikas – „stukačius“, kuris mažiausią smulkmeną pranešdavo KGB.

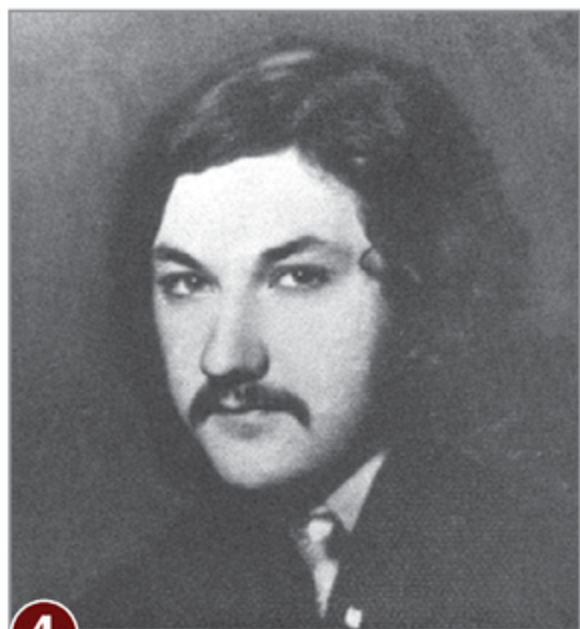
1955 m. SSRS vadovybės nurodymu iš kalėjimų, lagerių ir tremties vietų pamažu pradėjo grįžti politiniai kaliniai ir tremtiniai. Tačiau J. Paleckio vadovaujamas LSSR Aukščiausiojo Sovieto Prezidiumas išleido įsaką, draudžiantį buvusiems Lietuvės vyriausybės, politinių partijų vadovams, partizanams, žmonėms, nuteistiems už priešinimąsi sovietų valdžiai, grįžti į tėvynę. Pažeidėjams numatyta bausmė – penkeri metai tremties. Daug šeimų buvo priverstos glaustis kuo arčiau Lietuvos: Latvijoje ar Kaliningrado srityje. Tiems, kuriems pavyko grįžti, prireikė nemažai pastangų, kad vėl įleistų šaknis savo šalyje. Buvusius Gulago kalinius ir jų vaikus valdžia laikė nepatikimais, atsisakė priimti į darbą, neleido laisvai apsigyventi, negrąžino atimto turto.



3

SSRS KGB darbuotojo ženklelis ir naudota sekimo ir šnipinėjimo įranga. Šios besąlygiškai SSKP įsakymus vykdančios organizacijos tikslas buvo masiškai sekti gyventojus, šnipinėti užsienyje, kontroliuoti, persekioti ir prireikus represuoti komunistinio režimo priešininkus.

5. Prisitaikymas ir priešinimasis



4 Paskutinė Romo Kalantos nuotrauka. 1972 m. Komunistų valdžia skelbė kitokią mirties versiją, neva R. Kalanta buvo „psichikos ligonis“ ar „narkomanas“, nusižudė būdamas girtas. Tačiau jo kraujyje nei alkoholio, nei narkotikų pėdsakų nerasta. Aštuonerius metus tėvai negalėjo ant sūnaus kapo pastatyti paminklo – draudėjai tikino, esą liaudies priešas nevertas pagarbos. Atgavus nepriklausomybę, R. Kalanta po mirties apdovanotas Vyčio Kryžiaus ordino Didžiuoju Kryžiumi.

5 Ištrauka iš KGB rastos R. Kalantos užrašų knygelės. 1972 m.

Pas mus niekada negali būti laisvės, todėl žmones specialiai verčia užsiimti kad ir visiškai nenaudingą darbą, šitai „garantuoja“ net konstitucija ir viskas tam, kad mes nesigilintume į save, į kitus žmones ar istoriją... Aptvėrė iš visų pusių mūsų žemę, sugalvojo daugybę kvailiausių įstatymų tam, kad apsunkintų gyvenimą, ir net pačioje tolimiausioje ateityje negaliu įsivaizduoti, kad kas nors pasikeistų... Kasdien bus tas pats ir tas pats, gims mūsų žemėje nauji žmonės ir jie lygiai taip pat gyvens. Ne, ačiū, gerbiamieji, aš, matyt, esu niekam nenaudingas su tokiomis mintimis, spjaut man į viską, kam daugiau gyventi? Kad šita santvarka mane lėtai ir negailestingai užmuštų? Geriau jau aš pats save ir iškart... Čia niekad nebus laisvės. Net šitą žodį LAISVĖ uždraudė.

R. Subačius, *Dramatiškos biografijos: kovotojai, kūrėjai, karjeristai, kolaborantai*, Vilnius, Mintis, 2005, p. 426–427.

Taikaus priešinimosi keliu

Pasibaigus partizaniniam karui, tapo aišku, kad komunistinė sistema Lietuvoje įsitvirtino ilgam. Žmonėms neliko nieko kita, kaip tik prisitaikyti prie režimo. Dauguma buvo priversti užsidėti lojalumo sovietų valdžiai kaukę. Priešinimasis tapo mažumos reikalu. Ginkluotą kovą keitė taikios pasipriešinimo formos. Stichiškai kūrėsi nedidelės pagrindinės antisovietinės jaunimo organizacijos. Drąsiausi jų nariai slapta viešose vietose nuplėsdavo sovietines vėliavas, iškdavo trispalves, platino atsisaukimus prieš komunistų valdžią. Dalis žmonių minėjo uždraustas tautines ir valstybines sukaktis, šventė religines šventes, reiškė pagarbą niekinamai Katalikų bažnyčiai, dainavo patriotines dainas, demonstratyviai atsisakė kalbėti rusiškai.

Stalinizmo pasmerkimas, 1956 m. įvykiai Veňgrijoje bei Lėnkijoje turėjo atgarsių ir Lietuvoje. Antisovietinėmis demonstracijomis virto Vėlinių minėjimai 1955–1957 m. Kaunė ir Vilniuje. Kapinėse susirinkę žmonės degino žvakutes, giedojo patriotines giesmes, skandavo šūkius: „Laisvė!“, „Tegyvuoją Veňgrija!“, „Šalin Māskvą!“, „Valio, už nepriklausomą Lietuvą!“ Didžiausių neramumų kilo Kaunė. Mat šį nepriklausomos Lietuvos valstybės simbolį mažiausiai paveikė rusifikacija, mieste liko daug senųjų nepriklausomybę menančių gyventojų, čia buvo gausiausia lietuvių studentija. Miesto karių kapinėse milicija ir KGB mėgino išvaikyti kelių tūkstančių žmonių minią. Neramumus sovietų valdžia numalšino tik pasitelkusi papildomų pajėgų. Sulaikė kelis šimtus žmonių.

Nepasitenkinimą gyvenimu absurdo bei skurdo imperijoje žymėjo ir lietuvių mėginimai pabėgti iš SSRS. Jūreivis Simas Kudirka išsoko į JAV laivą ir pasiprašė politinio prieglobsčio, tačiau amerikiečių kapitonas vyriškio nepriėmė. Sovietų valdžia pabėgėlį apkaltino tėvynės išdavimu ir nuteisė 10 metų lagerio. Tik paaiškėjus, kad S. Kudirkos motina yra gimusi JAV, jam su šeima leista išvykti iš sovietų imperijos. Lietuvių jūreivio poelgis prikaustė viso pasaulio dėmesį. Pagal šią istoriją amerikiečiai sukūrė net kino filmą. Kitas lietuvis – Vladas Šakalys – pabėgti pro „geležinę uždangą“ pasirinko kelią per Suomiją. Vienas įveikė apie 600 km, pėsčias perėjo



6 Antisovietinė jaunimo demonstracija Kaune po R. Kalantos susideginimo. 1972 m. gegužės 18 d. KGB darbuotojų daryta nuotrauka. Numeriukais pažymėta siekiant identifikuoti įvykių dalyvius. Sulaikytus protestuotojus milicija veždavo į tardymo skyrius ar „paauklėti“ už miesto, dažniausiai apie 50 km, paskui paleisdavo ir namo liepdavo grįžti pėsčiomis.

pelkes, miškus, perplaukė ežerus. Mito grybais, uogomis ir siaubingai uodų sugeltas per 23 dienas pasiekė Švediją (Súomija pabėgėlius išduodavo SSRS). Jo kelionės epopėja taip pat išgarsėjo Vakaruose.

„Kauno pavasaris“

1968 m. „Prahos pavasario“ – prieš sovietų kariuomenės invaziją protestavusio čekų studento Jano Palacho susideginimas – aidai pamažu pasiekė ir Lietuvą. Iššūkiu režimui tapo 1972 m. gegužės įvykiai Kaunė. Pačiame miesto centre, Muzikinio teatro skverelyje, sušukęs „Laisvę Lietuvai!“ susidegino devyniolikmetis **Romas Kalanta**. Greta ant suolelio rastoje užrašų knygelėje KGB aptiko įrašą: „Dėl mano mirties kalta tik santvarka“. R. Kalantos laidotuvių dieną jaunimas išėjo į gatves. Skambėjo šūkiai: „Tegyvuoją laisvė!“, „Laisvę Lietuvai!“, „Laisvę jaunimui!“, „Okupantai, lauk iš Lietuvės!“ Kelias dienas trukusias tūkstantines demonstracijas jėga išvaikė sovietų milicija, specialūs vidaus kariuomenės būriai. Suimta per 400 žmonių, aktyviausi dalyviai nuteisti kalėti. Siekdama nuslėpti tikruosius R. Kalantos poelgio motyvus valdžia apšmeižė laisvės kankinį – paskelbė sunkiu psichikos ligoniu.

„Kauno pavasaris“ sukrėtė Lietuvą, parodė žmonių laisvės ir nepriklausomybės siekį. Dar kartą patvirtino, kad sovietų valdžia šalyje silpna, laikosi tik prievarta. Vėliau R. Kalantos pavyzdžiu susidegino ar mėgino tai padaryti dar keliolika lietuvių.

Kova už tikėjimą

Nors SSRS konstitucija garantavo tikėjimo laisvę, tai buvo melas. Valdžia draudė statyti kryžius, nešioti kryželius, skambinti varpais. Neleido vaikų krikštyti, mokyti tikėjimo, varžė pamaldų lankymą, stojimą į kunigų seminariją. Valdžia kaip galėdama trukdė maldininkams dalyvauti atlaiduose. Milicininkai visaip kliudė varuotojams įvažiuoti į Šiluvą, užtverdavo net šunkelius. Miestelio aikštėje vietoj Marijos statulos pastatytas paminklas „Už tarybų valdžią žuvusiems šiluviškiams“. Tikintieji buvo pajuokiami, įžeidinėjami. Iš katalikų atimtos bažnyčios, naikintos tikintiesiems svarbios vietos. Atlaidais garsėjantis Žemaičių Kalvarijos miestelis pervadintas Varduva. Bedievytė – **ateizmas** – tapo privaloma ideologija, buvo dėstoma net aukštosiose mokyklose.



9

Tikinčiųjų teisių gynimo komitetas. Iš kairės:

Vincentas Vėlavičius, Alfonsas Svarinskas, Sigitas Tamkevičius, Juozas Zdebskis ir Jonas Kauneckas. 1978 m.



7

2002 m. Romo Kalantos žūties vietoje atidengtas paminklas „Aukos laukas“ (skulpt. Robertas Antinis).



8

Vasario 16-osios proga ant pastato sienos užrašytas patriotinis šūkis. XX a. 8 deš. Jo autoriui sovietmečiu grėsė dideli nemalonumai: suėmimas ir apklausa KGB, pašalinimas iš mokyklos, atleidimas iš darbo ir net įkalinimas „už antisovietinę veiklą.“

10

Straipsnis „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikoje“. 1976 m.

Kudirkos Naumiesčio vidurinėje 1974 m. per Kūčias po pamokų turėjo įvykti ateistinis vakaras. VII klasės auklėtojas Algis Damijonaitis „artistais“ parinko tikinčius moksleivius... Venckui reikėjo vaidinti kleboną, o kiti turėjo išjuokti tikinčius žmones, priimančius sakramentus. Kitiems klasės mokiniams liepta vaidinimo metu garsiai juoktis. Auklėtojas prigrasė, kad vaikai apie šį vaidinimą tėvams nieko neprasitartų – tikriausiai bijojo, kad spektaklis gali neįvykti. Tačiau vaikai tėvams pasipasakojo. Žibienė telefonu paskambino auklėtojui ir pareiškė: „Nesutrypkite mūsų įsitikinimų. Vaidinimui pasirinkite neinančius į bažnyčią vaikus, o mes savųjų neleisime.“ Kitos motinos taip pat neleido savo vaikams dalyvauti vaidinime. Ateistinis vakaras žlugo. Tačiau vaikams teko klaseje aiškintis, kodėl nedalyvavo vaidinime.

Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika, Chicago, 1976, t. 3, p. 56–67.

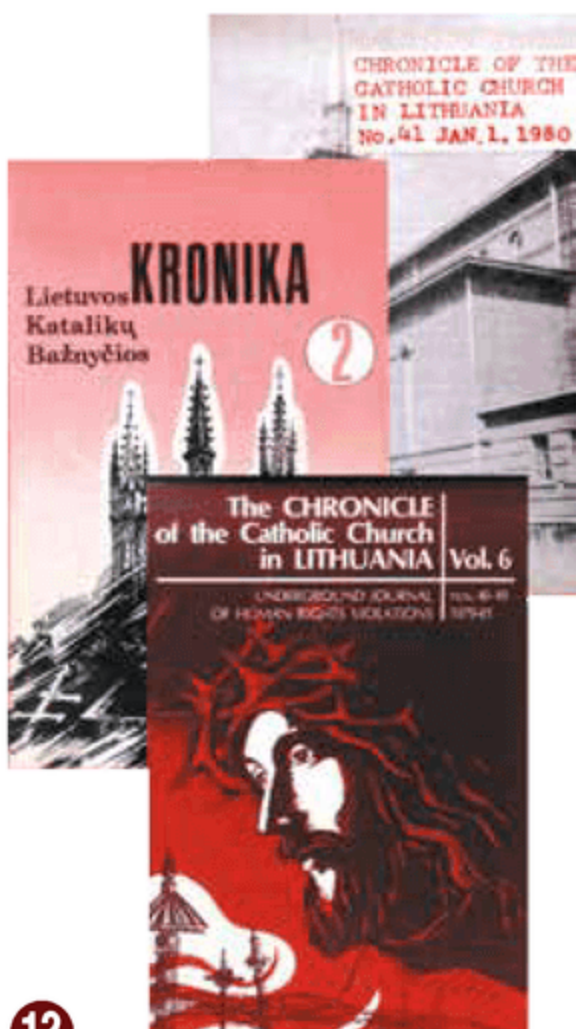
5. Prisitaikymas ir priešinimasis

11

Kryžių kalnas. 1966 m. Sovietų valdžiai šis kalnas ir čia pastatyti kryžiai atrodė esantys priešiški ir labai kenksmingi. 1961 m. Kryžių kalnas imtas naikinti: jis buvo nušluotas buldožeriais, mediniai kryžiai sudeginti, metaliniai nuvežti į metalo laužą, akmeniniai ir betoniniai užkasti. Prasidėjo „buldozerinio ateizmo“ laikotarpis, trukęs beveik dvidešimt metų. Kartais Kryžių kalną saugojo kariuomenė ir KGB, buvo planuota užtvindyti teritoriją, kalną paversti sunkiai prieinama vieta. Bet po kiekvieno griovimo Kryžių kalnas vis atgimdavo.



Sovietų valdžios represijos nepalaužė lietuvių siekio išsaugoti tikėjimą. Nors valdžia buldožeriais keturis kartus su žeme sulygino Kryžių kalną, po kiekvieno naikimo paslaptinai „išdygdavo“ nauji kryžiai. Nepaisydami draudimų žmonės, ypač kaime, lankė bažnyčią, šventė religines šventes, slapta tuokėsi bažnyčioje ir krikštijo vaikus. Slapta rengti kunigai, pagrindyje veikė vienuolynai. Tūkstančiai tikinčiųjų pasirašydavo peticijas SSRS vadovams, kuriose reikalauta teisės laisvai išpažinti savo tikėjimą. Kunigai **Alfonsas Svarinskas, Sigitas Tamkevičius, Juozas Zdebskis** ir kt. įkūrė **Tikinčiųjų teisių gynimo komitetą**. Ypač išgarsėjo 1972 m. pradėtas leisti pagrindinis leidinys „**Lietuvės katalikų bažnyčios kronika**“. Slapta į užsienį persiunčiamas jis visam pasauliui skelbė apie sovietines represijas ir tikinčiųjų persekiojimus Lietuvoje. KGB nepavyko užgniaužti šios kronikos leidimo. Į suimtų leidėjų vietą stojo nauji. „Lietuvės katalikų bažnyčios kronika“ buvo ilgiausiai be pertraukos ėjęs pagrindinio leidinys Sovietų Sąjungoje. Katalikų bažnyčia išliko viintelė komunistinės prievartos mašinos neįveikta organizuota jėga.



12

JAV spausdintos „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ tomiai. Iš visos Lietuvos surinktą medžiagą „Kronikos“ leidėjai perrašydavo rašomąja mašinėle. Tuomet rankraštį slapta veždavo į Maskvą Rusijos disidentams, kad perduotų į Vakarus. Arba vos parengtą „Kronikos“ numerį nufotografuodavo ir mažytį fotojuostos ritinėlį (mikrofilmą) perduodavo Lietuvoje besilankančiam svečiui iš Vakarų.

Kova už žmogaus teises ir laisves

1975 m. SSRS pasirašė **Helsinkio baigiamąjį aktą**, kuriuo įsipareigojo gerbti žmogaus teises ir laisves, tačiau tikrovėje šio nutarimo nesilaikė. Disidentai **Viktoras Petkus, Tomas Venclova** ir kt. 1976 m. įkūrė **Lietuvės Helsinkio grupę**.

13

Bendra 45 Estijos, Latvijos ir Lietuvos piliečių deklaracija. 1979 m. rugpjūčio 23 d.

- į SSRS vyriausybę, neatidėliotinai išspausdinti visą Ribentropo ir Molotovo pakto turinį ir visus prie jo pridėtus papildomus slaptuosius protokolus... Reikalaujame paskelbti Molotovo ir Ribentropo paktą negaliojančiu nuo jo pasirašymo momento.
- į visų šalių, pasirašiusių Atlanto chartiją, vyriausybes, neatidėliotinai iš savo moralinės atsakomybės pozicijų ryžtingai pasmerkti Molotovo ir Ribentropo paktą ir jo pasekmes...
- į JTO Generalinį Sekretorių, primindami, kad ši tarptautinė organizacija yra tiesioginė įpėdinė Tautų Sąjungos, kurios narės ... buvo Estija, Latvija ir Lietuva. Todėl ant Jūsų pečių gula teisinė atsakomybė už šių šalių likimą.

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 497–498.



14

Pagrindinės antisovietinės savilaidos leidiniai: „Vytis“, „Laisvės šauklys“, „Perspektyvos“, „Alma Mater“. XX a. 8 deš. pab. – 9 deš. pradžia.



15

Disidentų grupė Lietuvos laisvės lygos nario Romualdo Ragaišio „teismo“ metu. 1979 m. nuotrauka. Antroje eilėje viduryje – A. Terleckas. Sovietų valdžiai pritrūkus įrodymų prieš R. Ragaišį kaip antitarybininką, jis nuteistas 1,5 metų kalėti „už... tariamą spekuliaciją akiniiais“.



Ateizmas – Dievo neigimas, bedievyystė.

Helsinkio baigiamasis aktas – 1975 m. Helsinkyje 35 valstybių pasirašytas dokumentas, kuriuo jos įsipareigojo gerbti žmogaus teises ir laisves.

Lietuvės Helsinkio grupė – 1976 m. disidentų įkurta organizacija, informavusi pasaulį apie žmogaus teisių ir laisvių pažeidimus LSSR.

„Lietuvės katalikų bažnyčios krònika“ – pagrindinis Katalikų bažnyčios leidinys, leistas Lietuvoje 1972–1989 m.

Lietuvės laisvės lyga – 1978 m. įkurta pagrindinė organizacija, kovojusi už Lietuvos nepriklausomybę.

Tikintųjų teisių gynimo komitetas – 1978 m. katalikų kunigų įkurta organizacija tikintųjų teisėms ginti.

Jos tikslas – informuoti pasaulį apie žmogaus teisių pažeidimus LSSR. **Antanas Terleckas** su bendražygiais įkūrė pagrindinę **Lietuvės laisvės lygą (LLL)**, kuri pareiškė taikiomis priemonėmis sieksianti atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Išplatininta „45 pabaltijiečių chartija“, raginanti Maskvės valdžią nutraukti Baltijos šalių okupaciją. Kai valstybės propaguojamas melas tampa nebepakenčiamas, atsiranda nelegali spauda. Lietuvos nepriklausomybės idėjas, tiesą apie okupaciją skelbė gausi antisovietinė savilaida.

Komunistinis režimas, siekdamas slopinti priešinimąsi, žiauriai susidorodavo su kitamaniais: pagal sufabrikuotus kaltinimus nuteisdavo kalėti, neleisdavo įsidarbinti, studijuoti aukštosiose mokyklose. Manoma, kad KGB „surežisavo“ kunigo J. Zdebskio žūtį autoavarijoje, komunistų valdžiai neįtikusio kalbininko prof. Jono Kazlausko „paskendimą“ Neryje. Viešai suabejojusieji „šviesia komunizmo ateitimi“ buvo uždaromi į psichiatrijos ligonines. Žmonės „gydyti“ kenksmingais mediciniais preparatais, kurie sveiką paversdavo ligoniu.

Dauguma lietuvių prisitaikė gyventi sovietinėje sistemoje. Tačiau žmonių širdyse ruseno nesitaikstymas su prievartine ir absurdiška komunistine tvarka.

16

„Gydymas“ psichiatrijos ligoninėse

Mindaugas Tomonis raštu atsisakė restauruoti Kryžkalnyje kolaborantų pastatytą paminklą „Tarybinei armijai išvaduojant“. Atsisakydamas paaiškino, kad šis darbas jam nepriimtinas, nes yra nesuderinamas su lietuvių kataliko pažiūromis. Instituto kadrų skyriaus viršininkė, kuri ir pagal savo pareigybę buvo čekistų informatorė, M. Tomonio raštą perdavė KGB. Po kelių dienų nuvežė žmogų į Vilniaus psichiatrijos ligoninę, esančią Vasaros gatvėje. Be jokių tyrimų iškart nustatyta „diagnozė“ – lėtinė šizofrenija. „Gydė“ insulinu. Po kiekvienos injekcijos gydytoja klausdavusi, ar Tomonis tebemanąs, kad Lietuva 1940 m. buvo okupuota...

Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998), Vilnius, Vaga, 1999, p. 509.

?

1. Palygink Lietuvos gyventojų priešinimąsi sovietiniam režimui po kario ir pasibaigus partizaniniam karui. Kokių pokyčių įvyko?
2. Įvardyk taikaus priešinimosi sovietams Lietuvoje tikslus ir formas.
3. Bibliotekoje, internete pasidomėk pasirinkta prie taikaus priešinimosi sovietams Lietuvoje prisidėjusia asmenybe. Jos veiklą pateik klasei.
4. Įvertink R. Kalantos poelgį. Kokios priežastys skatino jaunuolį taip pasielgti (tekstas, 5)?
5. Apibūdink sovietų politiką Katalikų bažnyčios atžvilgiu (tekstas, 10, 11). Kodėl režimas kėlė tikinčiųjų pasipiktinimą?
6. Kokiomis priemonėmis sovietų valdžia slopino lietuvių priešinimąsi komunistinei sistemai (tekstas, 6, 16)? Kuo jos panašios ir kuo skiriasi nuo J. Stalino laikais taikytųjų?
7. Pasidomėk, ar tavo artimieji sovietmečiu puoselėjo viltį, kad bus atkurta Lietuvos nepriklausomybė.

6. Gyvenimas Sovietų Lietuvoje

Sausis	Birželis
Socialistinio lenktyniavimo pirmūnų pagerbimas.	Iškilmingas jaunimo priėmimas į darbininkų gretas. Sovietinio jaunimo diena.
Vasaris	Liepa
Sovietinės armijos dienos minėjimas. Šventinis raportas SSKP suvažiavimo metinių garbei.	Šventės, skirtos pirmojo pusmečio gamybos rezultatams
Kovas	Spalis
Tarptautinės moters dienos minėjimas	Jaunojo darbininko diena, SSRS Konstitucijos, Komjaunimo dienų minėjimai
Balandis	Lapkritis
Darbo šventė – Sąjunginė lenininė šeštadienio talka	Didžiosios Spalio revoliucijos minėjimas
Gegužė	Gruodis
Tarptautinės darbo žmonių solidarumo dienos minėjimas. SSRS pergalės Didžiajame Tėvynės kare minėjimas.	Šventinis per metus pasiektų darbo rezultatų aptarimas. Darbo veteranų pagerbimas.

1 Svarbiausios metų šventės pagal 1984 m. sovietinį darbininko kalendorių.



2 Spalio perversmo – „revoliucijos“ – metinių demonstracija Vilniuje. 9 deš. pradž. nuotrauka.



3 Nomenklatūros pramogos. Antanas Sniečkus (pirmas iš kairės) ir Leonidas Brežnevas (dešinėje) medžioklėje Turkmenistane 1964 metais.

Auklėtoja vaikų darželyje pasakoja vaikams:
– Sovietų Sąjungoje kiekvienas sočiai valgo ir gražiai rengiasi. Žmonės gyvena nuostabiuose butuose. Visi vaikai turi daug gražių žaisliukų ...
Jonukas pradėjo verkti:
– Noriu... Noriu... Aš noriu į Sovietų Sąjungą!
Sovietmečio laikų anekdotas

„... kai kurie lygesni už kitus“

Komunistinė propaganda dešimtmečius melavo, kad SSRS visi žmonės lygūs, nėra išnaudojimo. Iš tikrųjų visuomenę sudarė skirtingi sluoksniai. Pačiame viršuje buvo komunistinė nomenklatūra, žemiau – ją aptarnaujantys bei valdžiai artimi žmonės: gamyklų direktoriai, režimui lojalūs menininkai bei mokslininkai. Vienpartinė sistema, pagrįsta visuomenės kontrole ir represinių įstaigų prievarta, garantavo ramų gyvenimą mažai visuomenės daliai – nomenklatūrininkų sluoksniui. Jis išnaudojo likusius gyventojus, kuriems mokėjo itin menką atlyginimą, užtikrindamas tik būtiniausių poreikių patenkinimą. O aukšti partijos funkcionieriai 7 deš. pab. gavo 10–15 kartų didesnę atlyginimą nei eilinis darbininkas. Net nomenklatūrininko vairuotojas gyveno kur kas geriau už profesorius ar gydytoją. Kad žmonės galėtų bent minimaliai egzistuoti ir uždirbtų pelną valdančiajai klasei, nomenklatūra nustatė žemas būtiniausių produktų – duonos, kruopų, makaronų, pieno, daržovių – bei paslaugų kainas. Susiklostė absurdiška padėtis, kai duona žmonės šėrė gyvulius, nes ji buvo pigesnė už kombinuotuosius pašarus. Kitų prekių – mėsos, žuvies, vaisių, šokolado, kavos – trūko, o buitės technika, baldai ir kt. buvo nepagrįstai brangūs arba be specialių talonų jų negalėjai nusipirkti. Žmonėms atlyginimai skirstyti pagal komunistinę ideologiją. Pavyzdžiui, darbininkas gavo didesnę atlyginimą nei mokytojas, gydytojas ar inžinierius.

Dirbančių žmonių išgyvenimą užtikrino ir maži viešojo transporto bei komunaliniai mokesčiai. Gydymas sovietmečiu buvo nemokamas, tačiau eilėse poliklinikoje reikėjo laukti valandų valandas, o nustatytas laiko limitas pas gydytoją vos 12 min.

4 Apsipirkimas specialioje nomenklatūrai skirtoje parduotuvėje

Pramoninių ir maisto prekių parduotuvės buvo iš kiemo pusės, be iškabų. Tėvus asmeniškai pažinojo, todėl leisdavo apsipirkti. Maisto prekių ten įvairių būdavo – geresnės dešros, mėsos, žirnelių, čekiško alaus, „Palangos“ ir „Dainavos“ šnapso, mineralinio vandens „Borjomi“.

V. Ivanauskas, Lietuviškoji nomenklatūra biurokratinėje sistemoje: tarp stagnacijos ir dinamikos (1968–1988 m.), Vilnius, Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 423.

Nomenklatūrininkai gydėsi specialiosiose poliklinikose ir ligoninėse išskirtinėmis sąlygomis. Jie ilsėjosi paprastam žmogui uždaroje vietovėje, pavyzdžiui, draudžiamose eiliniams gyventojams pasienio zonose Kuščių nerijoje ar prie Juodųjų Lakajų ežero Molėtų rajone. Gavo taip pat personalines pensijas, siekiančias iki 400 rublių, kai dauguma eilinių pensininkų – 60–70 rublių, kurių vos užteko maistui.

„Kareivis miega, o tarnyba eina“

Šalyje nedarbo nebuvo, nes visi privalėjo dirbti. Vengimas dirbti vadintas veltėdžiavimu, už kurį SSRS baudžiama. Atlygis nepriklausė nuo darbo rezultatų, todėl žmonės nebuvo suinteresuoti geriau ir daugiau dirbti, daugelis simulavo. Vadovautasi taisykle: „Kareivis miega, o tarnyba eina.“ Sovietmečiu privati ūkinė veikla buvo draudžiama, bet valdžia nepajėgė užgniaužti darbo iniciatyvos. Kaimo žmonės stengėsi apeiti draudimus ir mažuose asmeniniuose ūkiuose augino kuo daugiau žemės ūkio produktų, gyvulių. Tai buvo didelė paspartis mieste gyvenantiems vaikams. Dalis žmonių ėmėsi nelegalaus verslo: siuvo drabužius, augino gėles, kailinius žvėrelius. Valdžia kovojo su tokia veikla – rengė netikėtus patikrinimus.

Sovietmečiu paplito valstybinio turto grobstymas, nes vagystė iš valstybės nelaikyta nusikaltimu. Tempė iš darbo kas ką galėjo: statybines medžiagas, maisto produktus, pramonines prekes ir kt. Dalis žmonių vertėsi nelegaliu prekių perpardavinėjimu – spekuliacija.

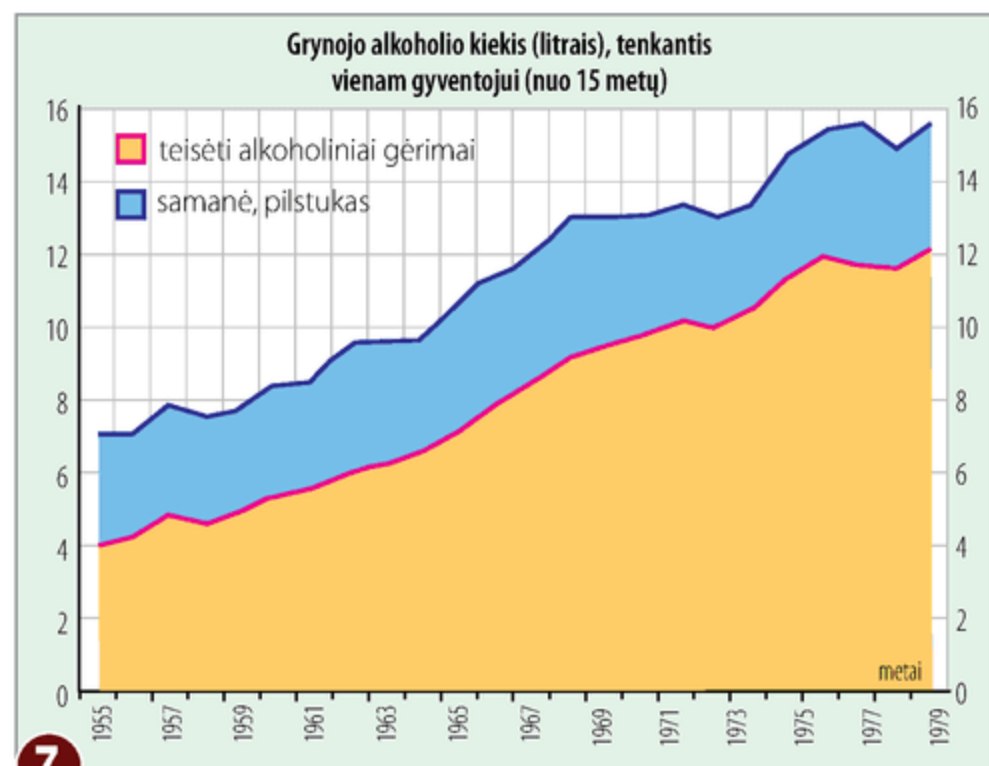
Iki šiol Lietuvoje didžiulė problema yra iš sovietmečio atėjęs masinis girtavimas. Sovietai suprato dar carinės Rusijos laikais taikytą valdymo principą, jog apgirtusią, doroviškai suluošintą tautą lengviau valdyti. Tereikia ją padaryti priklausomą nuo skystojo narkotiko – alkoholio. Degtinė, ypač „vaisiukas“ (spirituotas vaisių vynas), kainavo nebrangiai, jį galėjai nusipirkti visur. Lietuvoje kilo dar nematyta alkoholio epidemija. Butelis tapo pinigų pakaitalu: už jį buvo perkama ir parduodama, atsiskaitoma už paslaugas. Oficialiai valdžia smerkė alkoholizmą, tačiau valstybei iš alkoholio prekybos plaukė milžiniškos pajamos. Pavyzdžiui, 1984 m. „degtinės pinigai“ SSRS sudarė per 50 mlrd. rublių, tai gerokai daugiau nei iš parduodamos naftos – SSRS ekonomikos pagrindo.



5 Arvydo Pakalnio 1976 m. karikatūra, pašiepianti tų laikų požiūrį į darbą.



6 Sovietinių jaunimo organizacijų narių ženkliai: A – spaliukų; B – pionierių; C – komjaunuolių.



7 Suvartojamos degtinės ir nelegalios naminės kiekis vienam žmogui SSRS 1955–1979 m.



8 Jaunimo šventė Alytuje. Vytauto Stanionio 1958 m. nuotrauka.

6. Gyvenimas Sovietų Lietuvoje



9

Studentas kolūkyje talkoje 1976 m. Sovietmečiu kiekvieną rugsėjį studentai ir moksleiviai privalėjo kolūkiečiams padėti nuimti derlių.

10

Klaipėdiškiai prisimena sovietmetį

Visada darbovietėse būdavo koks nors vienas, kuris turėdavo ryšių, jis ir suvesdavo. Net šašlykams gauti mėsos reikėdavo turėti pažįstamą, kuris turi pažįstamą, dirbantį mėsos kombinate. Atvažiuoja svečiai – be blato neapsieisi. Reikėdavo kažkaip gauti tų stebuklingų produktų – žirnelių, majonezo, norvegiškos silkės.

Talonai būdavo muilui, degtinei, rankšluosčiams, patalynei, nekalbu apie baldus, kilimus ir mašinas. Buvo sudarytos eilės ir pagal tas eiles žmonės dalydavo. Avalynę pirkdavau importinę, tik per blatą.

Pagal: www.klaipedos.diena.lt



11

Mergaitė, nešanti tuščius pieno butelius į supirktuvę. Antano Sutkaus 1967 m. nuotrauka.

„Tu – man, aš – tau“

Daugelio žmonių buitis sovietmečiu paženklinta nuolatinio nepritekliaus. Pustuštės parduotuvės prekių pasiūla ir aukšta kokybė nepasižymėjo: duona, pieno produktai, makaronai, konservai, druska, degtukai, cigaretės. Į SSRS gyvavimo pabaigą cukrus, kruopos, miltai buvo parduodami tik su talonais. Kartais atveždavo mėsos ar virtos dešros (pati prasčiausia – „šuns džiaugsmas“, gaminta iš gyvulių vidaus organų). Žmonės nuolat ieškojo „deficitų“, kurie buvo beveik viskas: nuo tualetinio popieriaus iki automobilio ar buto. Prie dabar įprastų maisto produktų – mėsos, silkės, aliejaus, konservuotų žirnelių, majonezo, vaisių ir kt. – nusidriekdavo ilgiausios eilės. Kitas būdas ką nors nusipirkti buvo pasinaudoti pažintimis, vadinamuoju „blatu“, arba duoti kyšį. Parduotuvėse klestėjo prekyba iš po prekystalio, kai tam tikros prekės atidedamos saviems. Už paslaugą dažnai atsilyginta paslauga: „tu – man, aš – tau.“

Deficitinius daiktus žmonės brangino. Pavyzdžiui, krištolinius indus ar servizus laikė sekcijose už stiklo ir nenaudojo, kilimų neklojo ant grindų, kabino ant sienų. Net ir visuotinio deficito laikais rasdavo būdų šeimai išmaitinti. Pats darbymetis moterims buvo vasara ir ruduo. Žiemai jos ruošė – virė, konservavo, marinavo, sūdė – maisto atsargas: uogas, grybus, vaisius bei daržoves.

Reikėjo didžiulių pastangų gauti daugiau stiklainių, dangtelių. Dalis žmonių ir dabar turi iš sovietmečio paveldėtą įprotį kaupti daiktus (o gal prireiks?), nors jų gali nesunkiai įsigyti.

Visos moterys, kitaip nei Vakaruose, privalėjo dirbti. Neva jos lygiateisės su vyrais, galėjo pasirinkti bet kurią profesiją – buvo net traktorininkių, kombainininkių ar šaltkalvių. Tačiau iš tiesų ši tariamoji lygybė joms tapo dviguba našta. Baigusioms darbą teko skubėti namo ir rūpintis nuolatinio nepritekliaus apsunkinta buimi, vaikų auginimu.



12

SSRS pinigai – rubliai.



13

Tipiškas 7 deš. kambario interjeras.

Būstai ir transportas

Būstų sovietmečiu nuolat trūko. Jų suteikimas buvo vienas iš visuomenės valdymo būdų: vieniems duoti, kitiems – ne. Pirmiausia būstais be eilės valdžia aprūpino nomenklatūrininkus bei represinio aparato darbuotojus. Jie gyveno pagerintuose butuose prestižiniuose miestų rajonuose – Vilniaus senamiestyje, Antakalnyje. O, tarkime, švietimo, kultūros darbuotojai būsto eilėje turėjo laukti gerokai ilgiau nei darbininkai. Butai skirstyti per darbovietes. Vien norintys įstoti į eilę butui gauti žmonės turėjo būti tame mieste išgyvenę ir išdirbę trejus penkerius metus. Tad buvo pririšti prie darbo vietos, nes išėjusius ar neįtikusius valdžiai išbraukdavo iš eilės.

Automobilis – neregėta prabanga. Prestižinis automobilis „Volga“ kainavo 16 tūkst. rublių, „Žiguli“ (taip SSRS pavadintas italų „Fiat“) – apie 6 tūkst., tačiau jų negalėjai nusipirkti. Reikėjo gauti paskyrą, kuri juodojoje rinkoje kainavo apie 3 tūkst. rublių. Žinoma, iš atlyginimo, kuris vidutiniškai siekė apie 120 rublių per mėnesį, automobilio nusipirkti buvo neįmanoma.

Apranga ir mados

Visuotinio deficito laikais parduotuvėse nebuvo jokio aprangos pasirinkimo – tik to paties modelio ir vienos spalvos drabužiai, nekokybiška ir neišvaizdi avalynė. Vienintelė galimybė originaliau pasipuošti buvo siūdintis, megzti ar nerti drabužius namuose. Daugelis moterų bei merginų iki šiol stebina vakarietes savo gebėjimu susikurti įspūdingų apdarų. Moterys sekė madas sklaidydamos tada sunkiai gaunamus užsienietiškus madų bei kino žurnalus. 7–8 deš. buvo itin madingos platėjančios kelnės, gėlėti marškiniai, iš pradžių mini, vėliau maksi sijonai. Daugeliui jaunuolių nepasiekiamą svajonę atrodė vakarietiški deficitiniai džinsai. Juodojoje rinkoje jie kainavo 120–150 rublių (eilinio darbuotojo maždaug mėnesio atlyginimas). Todėl daugelis siūdinosi nors kiek į džinsus panašias kelnes iš brezentu ar kitų audinių (pvz., tam labai tiko iš Kauno „Inkaro“ fabriko vogta medžiaga, skirta sportiniams bateliams), jas zulindavo plytgaliais, kad bent kiek primintų originalius džinsus.



14

Automobilis „Žiguli“
8 dešimtmetis.



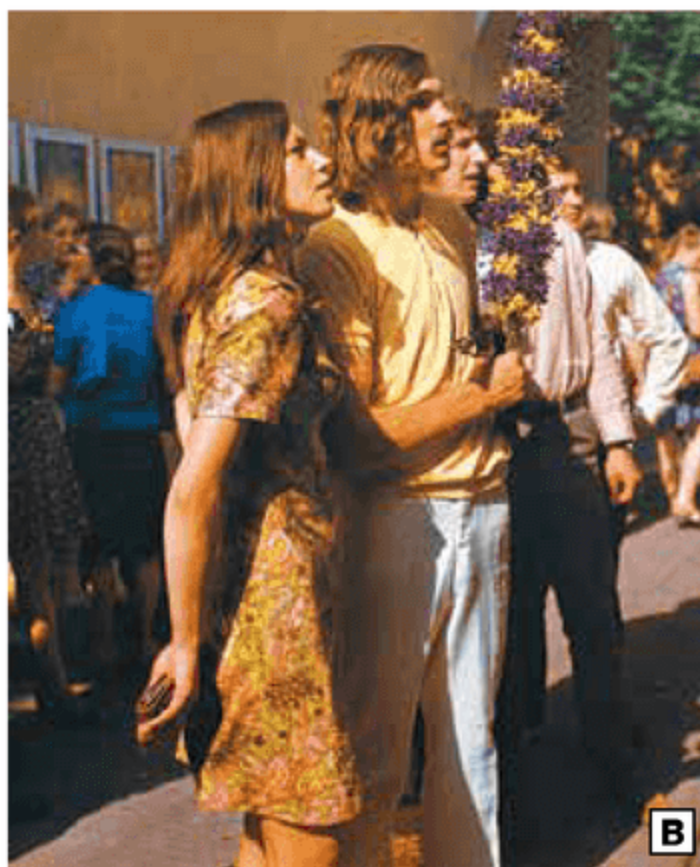
15

„Ilgas plaukas – trumpas protas“.
A. Radvilavičiaus karikatūra žurnale
„Šluota“. 8 dešimtmetis.



16

A



B



C

Sovietmečio mados: A – 6 deš.; B – 8 deš.; C – 9 deš. nuotraukos.

6. Gyvenimas Sovietų Lietuvoje



Agitbrigadà – satyros ir humoro ansamblis.

Kapeikà – šimtoji rublio dalis.



17 Rygoje gamintas VEF – vienas iš populiariausių radijo imtuvų sovietmečiu.



18 Sovietinis Vilniaus kino teatrų „Pergalė“, „Maskva“, „Pionierius“, „Spalis“ ir kt. repertuaras.

19 Interviu su diskotekų sovietmečiu vedėju V. Straupu. 2010 m.

Buvo draudžiamų dainų sąrašas, kūrinių iš jo negalima buvo groti jokiomis aplinkybėmis, pavyzdžiui, „Boney M“ – „Rasputin“, „10CC“ – „Reds In My Bed“, „Pink Floyd“ albumas „The Final Cut“, nes vienoje dainoje yra žodžiai „Brezhnev Took Afghanistan“. Jokiuose skelbimuose, plakatuose negalima buvo vartoti žodžių „rokas“, „rokenrolas“ – įrašius juos, buvo liepiama išbraukti. Kita vertus, eiliniai saugumiečiai nemokėjo kalbų, tad tam, kad paleistum gerą „gabalą“, reikėjo sukurti režimui tinkantį politinį foną. Tarkim, austrų grupės „Supermax“ dainos praktiškai buvo apie seksą, tačiau mes jas leisdavome pristatę kaip kūrinius apie pažangią Afrikos valstybių kovą su imperikalizmu – dainose buvo afrikietiškių motyvų.

Pagal: www.ve.lt.

Plėtojantis technologijoms, sovietų valdžiai tapo vis sunkiau užgniaužti iš Vakarų sklindančią informaciją, vakarietiškos kultūros elementus: muziką, literatūrą, aprangą. Lietuvą, nors ir pavėluotai, pasiekė Vakarų jaunimo judėjimų mados. Valdžia juos persekiojo, nes baiminosi, jog kartu su madomis jaunimas perims „žalingas Vakarų pasaulio idėjas.“ Madingi jaunuoliai buvo viešai svarstomi ir smerkiami komjaunimo susirinkimuose. Ilgaplaukius vaikus prievarta apkirpdavo.

Laisvalaikis ir pramogos

Sovietmečiu žmonės neturėjo didelio pasirinkimo, kaip leisti laisvalaikį, nes pramogų buvo nedaug. Svarbiausia – kinas. Jei rodydavo kokį vakarietišką filmą, nors sovietinės cenzūros ir iškarpytą, prie bilietų kasų nusidriekdavo milžiniškos eilės. Prieš filmą būtinai rodė propagandinę dokumentinę kino juostą. Žmonės mėgo teatrą, skaityti. Knyga – didžiulė vertybė ir deficitas, branginama dovana. Didelė dalis televizijos ir radijo programų buvo neįdomios, dažniausiai retransliuojamos iš Maskvės: partijos veikėjų kalbos, per televiziją rodomi filmai apie karą (tuo metu veikė tik du televizijos kanalai – Lietuvos ir Maskvės). Radijo imtuvais (ypač vertintas VEF) žmonės, nepaisydami trikdžių, „gaudė“ Vakarų stočių – „Laisvosios Europos“, „Laisvės“, jaunimas vakarietišką muziką grojančio „Liuksemburgo radijo“ ir kt. – transliacijas. Tai buvo bene vienintelė galimybė išgirsti naujausios vakarietiškos muzikos, sužinoti, kas vyksta pasaulyje. Jaunuoliai įsirašydavo muziką į juostinius magnetofonus ir klausėsi įrašų. Sovietiniai laikraščiai (tekainavo 2 **kapeikàs**) – vien propaganda, todėl daugelis žmonių skaitė tik sporto žinias ir orų prognozes. Mėgta kultūrinė ir mokslinė spauda: žurnalai „Nemunas“, „Švyturys“, „Mokslas ir gyvenimas“, savaitraštis „Literatūra ir menas“. Jaunimas mielai skaitė žurnalą „Jaunimo gretos“.

Nepamiršę tradicijų žmonės mėgo dainuoti. Taip jie galėjo išlieti sovietmečiu gniuždomus tautinius jausmus. Įvairaus amžiaus žmonės noriai būrėsi į saviveiklos kolektyvus: kaimo kapelas, liaudies šokių kolektyvus, choras, mėgėjų teatrus, satyros ir humoro grupes – **agitbrigadàs**. Vos ne kiekviena darbovietė, gyvenviečių kultūros namai turėjo įvairių estradinių ansamblių.

Nepaisydami buitinių nepriteklių, moralinės priespaudos, sovietmečiu žmonės gyveno asmeninį gyvenimą su savo džiaugsmiais ir rūpesčiais. Daugelis kitokio gyvenimo net neįsivaizdavo.



1. Palygink dabar Lietuvoje švenčiamas ir sovietmečio šventes **1**, **2**. Paklausk artimųjų, kaip jos buvo švenčiamos.
2. Įrodyk, kad žmonių padėtis sovietinės Lietuvos visuomenėje buvo nelygiatėisė (tekstas **3**, **4**).
3. Paaiškink, kas yra deficitas, blatas. Kodėl sovietmečiu trūko daugelio prekių? Kokiais būdais jų buvo įsigijama **10**?
4. Apibūdink žmonių požiūrį į darbą sovietmečiu. Kodėl jie nebuvo suinteresuoti dirbti?

5. Įvertink **9**. Kas iš to meto gyvenimo būtų nepriimtina šių laikų jaunimui?
6. Palygink sovietmečio (**16**) ir dabartinės jaunimo madas. Kurie to meto daiktai, šukuosenos būtų madingi šiais laikais?
7. Susiburkite į grupes. Vieni surenkite spaliukų, kiti pionierių, dar kiti komjaunuolių organizacijų pristatymą. Informacijos ir medžiagos ieškokite internete, mokyklos bibliotekoje, sandėlyje ar muziejuje, paklauskite tėvus ar senelius.

7. Vilnius – LSSR sostinė



1

Sovietmečiu sunaikintas Vilnius: A – sovietų nugriauti Vokiečių gatvės pastatai. Juozapo Kamarausko 1944 m. piešinys. Dabar šioje vietoje – pėsčiųjų alėja; B – M. Antokolskio gatvės 1944 m. nuotrauka. Po karo ši gatvės dalis nugriauta.

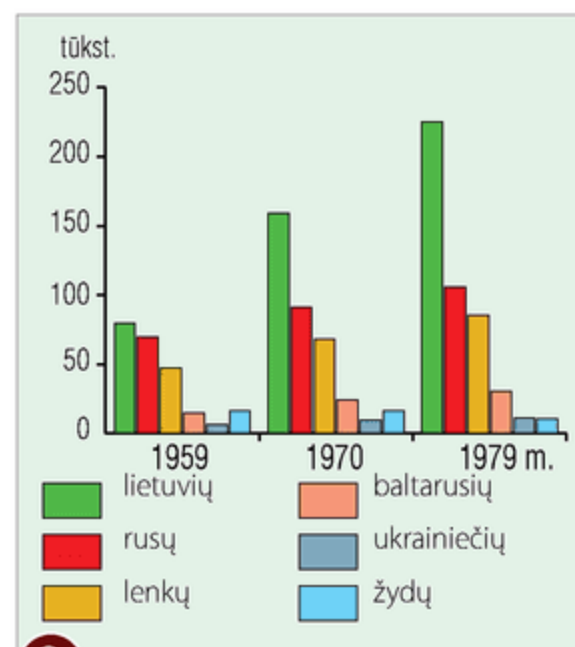
Dabartinė socialistinė Vilniaus architektūra sėkmingai panaudoja visus pažangiausius praeities architektūros elementus ir įgyja naują, didingą socialistinės epochos vaizdą.

1955 m. sovietinės knygos apie Vilnių ištrauka



Antrojo pasaulinio karo tragedijos žymė

Sovietų valdžia pakeitė senosios Lietuvos sostinės vaizdą. Dėl karo veiksmų – Raudonosios armijos aviacijos bombardavimų ir gatvių mūšių – miestas labai nukentėjo: apgriauta ir sudeginta daug namų. Per karą Vilnius neteko senųjų savo gyventojų. Nacistai sunaikino gausią žydų bendruomenę. Pokariu į Lenkiją pasitraukė apie 100 tūkst. žmonių – 80 % visų to meto miesto gyventojų. Be jų nutrūko senųjų tradicijų tąsa. Iš esmės keitėsi gyventojų tautinė sudėtis. Į miestą, ieškodami geresnio gyvenimo, kėlėsi žmonės iš kitų SSRS teritorijų: aukšti komunistų partijos pareigūnai, valdininkai, kariškiai, naujų gamyklų darbininkai. Čia liko gyventi daug demobilizuotų raudonarmiečių. Atkurti sugriauto miesto buvo suvaryti vokiečių karo belaisviai, kurie įrengė „Spartako“ (dab. „Žalgirio“) stadioną, pastatė Mokslo darbuotojų namus, kitus pastatus. Siekdami išvengti trėmimų, baudžiavinio gyvenimo kolūkiuose, ieškodami darbo besikuriančiose pramonės įmonėse, į miestą gausiai kėlėsi ir lietuviai. Vilnius pamažu ėmė lietuviėti.



2

Vilniaus gyventojų tautinė sudėtis 1959–1979 metais.

3

Iš poeto Marcelijaus Martinaičio prisiminimų

Į Vilnių po karo atvykę jame jau beveik neradome seniems kvartalamis būdingų senučių, dėvinčių seno kirpimo drabužiais, orių senukų su lazdele ir šuneliu, vienuolių, senienų krautuvelių, prekiaujančių žydų. Dar buvo tik užrašų įvairiomis kalbomis, persišviečiančių pro gaisrų suodžius ar tinką.

Kažin ar Vilnius tada buvo miestas? Kartais atrodo, kad vienu metu jis buvo tapęs didžiausiu Lietuvos kaimu. Jis beveik neturėjo savo senųjų gyventojų, net keletą metų jame gyvendamas, nebuvau sutikęs nė vieno tikro vilniečio! Atvykusieji su senąja, gerokai praretinta ir išblaškyta vilniečių karta beveik nesusitiko. Miestas neteko žydų, jį paliko didžiuma senujų

lenkų, daugelis inteligentų buvo represuota. O juk ne pirmą kartą jis degė, keitėsi gyventojai labiau nei kitame Lietuvos mieste.

Tai buvo tarsi didelis naujakurių kaimas, paveldėjęs šeiminkų paliktą ir ištuštėjusį, nusiaubtą dvarą. Dar ne taip seniai eidami Gedimino prospektu, lyg grįždami iš kaimo gegužinių, traukdavome „Žveng žirgelis lan-koj“... Naujai atsikėlusieji net nežinojo, kieno butuose gyvena, kas buvo jų šeiminkai, kur jie. Pagaliau – kas yra miestas, ypač toks, kuris vadinamas sostine. Tikruoju miestiečiu tampa ne iš karto. Taigi visa bėda, kad miestas neturėjo vilniečių, o jame įsikūrusieji buvo tik gyventojai, kuriems Vilnius tebuvo kažkokia tarpinė stovykla „į šviesią ateitį“.

M. Martinaitis, Vilniau, kaimė mano... // Literatūra ir menas, 2007 m. balandžio 20 d.



4

Lenino (dabar Lukiškių) aikštė Vilniuje. 1987 metai.

7. Vilnius – LSSR sostinė



5

Paveikslų galerija paversta Katedra. 8 deš. nuotrauka.



6

Vinco Mickevičiaus-Kapsuko paminklas dabartinėje Rotušės aikštėje. 8 deš. nuotrauka.



7

7 deš. atrakcionų Vingio parke nuotrauka ir jų vietoje atkurtų karių kapinių dabartinis vaizdas.

Dingęs Vilnius: istorinio paveldo naikinimas

Valdžia miestus vienodino pagal tą patį modelį. Vilnių siekė paversti panašiu į daugelį nuo Kamčiātkos iki Baltijos esančių socialistinių miestų su tipiniais milžiniškais stalinistiniais pastatais, plačiais prospektais, neišvaizdžiais gyvenamųjų namų rajonais. Miesto vaizdą darkė didžiulės gamyklos, tiekiančios produkciją visai SSRS. Planingai kylančios daugiatautės gamyklos tapo svetimkūniais mieste, rusinimo židiniais.

Po karo aukšti pareigūnai rimtai svarstė miesto pavadinimo klausimą – siūlyta pavadinti Černiachovsku 1944 m. Vilnių užėmusio Raudonosios armijos generolo garbei. Vietoj senųjų gatvių pavadinimų atsirado sovietiniai: Gedimino gatvė pavadinta Stalino, vėliau Lenino prospektu, Pilies – Gorkio, Pylimo – Komjaunimo, Lukiškių aikštė gavo Lenino vardą. Gatvių, įstaigų pavadinimai buvo rašomi dviem kalbomis – rusų ir lietuvių.

Daugelį per karą nukentėjusių pastatų dar buvo galima atstatyti. Tačiau valdžia, siekdama sunaikinti kitados čia gyvenusius žmonių palikimą, istorinę atmintį ir sukurti naują miesto vaizdą, griovė senąjį Vilnių ir architektūros paminklus. Sunaikintas geto rajonas su garsia Didžiąja sinagoga. Su žemėmis sulyginta daug senųjų kapinių. Buvusioje evangelikų kapinių vietoje pastatyti Santuokų rūmai. Tikra šventvagystė tapo ant Vingio parke esančių vokiečių ir kitų tautybių karių kapų įrengti atrakcionai vaikams (dabar kapinės atkurtos).

Masiškai uždarinėtos bažnyčios. Svarbiausia Lietuvės šventovė Vilniaus katedra paversta paveikslų galerija. Katedroje saugotos Lietuvės globėjo Šv. Kazimiero relikvijos perkeltos į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią ir tik 1989 m., šventovę gražinus tikintiesiems, iškilmingai atlydėtos į ją. Šv. Kazimiero bažnyčia tapo ateizmo, Šv. Mykolo – architektūros muziejais. Evangelikų reformatų bažnyčioje įkurtas „Kronikos“ kino teatras. Dalis bažnyčių paverstos sandėliais bei saugyklomis. Kitos

8

Bažnyčių naikinimas Vilniuje sovietmečiu

Katedra paversta paveikslų galerija.
Šv. Kazimiero baž. – sandėlis, vėliau ateizmo muziejus.
Šv. Stepono – cemento ir kitų statybinių medžiagų sandėlis.
Bernardinų – Dailės instituto sandėlis, skulptorių dirbtuvės.
Šv. Trejybės – sporto salė.

*Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998),
Vilnius, Vaga, 1999, p. 433–434.*

tikinčiųjų lankomos vietos ir miesto istorijos simboliai – Kalvarijų koplytėlės, Trijų kryžių paminklas – susprogdinti. Nuo Vilniaus arkikatedros nugriautos šventųjų skulptūros.

Miesto aikštėse ir skveruose iškilo daugybė paminklų sovietų veikėjams bei kolaborantams.

Naujas miesto vaizdas

Mieste statant vis daugiau pramonės įmonių bei gausėjant gyventojų, trūko gyvenamojo ploto. Siekiant išspręsti šią problemą, Vilniuje prasidėjo masinė gyvenamųjų namų statyba pagal tipinius, visai SSRS vienodus, projektus. Pirmieji tokie daugiabučių namų kompleksai pastatyti 6 deš. I pusėje dab. Savanorių prospekte. Vėliau mieste atsirado pirmieji daugiabučiai penkių aukštų namai iš surenkamųjų gelžbetonio konstrukcijų. Iš tokių namų 7 deš. iškilo pirmasis kompleksiskai suprojektuotas Žirmūnų mikrorajonas.

XX a. 9 deš. vid. Vilniaus gyventojų skaičius jau perkopė 500 tūkst. Miestas sparčiai plėtėsi, kilo vis nauji gyvenamieji rajonai. Namai juose standartiniai daugiabučiai, kaip ir visuose SSRS miestuose. Žmonės juos vadino „dėžutėmis“. Butai turėjo visus patogumus, bet buvo ankšti ir vienodai suplanuoti. Nors talentingi Lietuvos architektai, projektuodami pastatus, mėgino ieškoti įdomesnių sprendimo būdų, gavo sąjungines premijas, tačiau jų veiksmus griežtai ribojo visai SSRS vienodos normos, standartai, šablonai, nuo kurių nukrypti buvo nevalia. Dalis į miestą atsikėlusių žmonių liko jam svetimi. Atplyšę nuo gimtųjų vietų čia nepritapo – liko žmonėmis be tėviškės, abejingais Vilniaus istorijai, kultūros paveldui. Kita vertus, per dešimtmečius iš Vilniuje išsimokslinimą įgijusių ir čia pasilikusių žmonių susiformavo nauja miestiečių karta, puoselėjanti miesto kultūrinę tradicijas bei istoriją.



9 Garlaivių prieplauka Neries krantinėje. 6 deš. nuotrauka.



10 Žmonės prie pilstomos giros cisternos. 7 dešimtmetis.

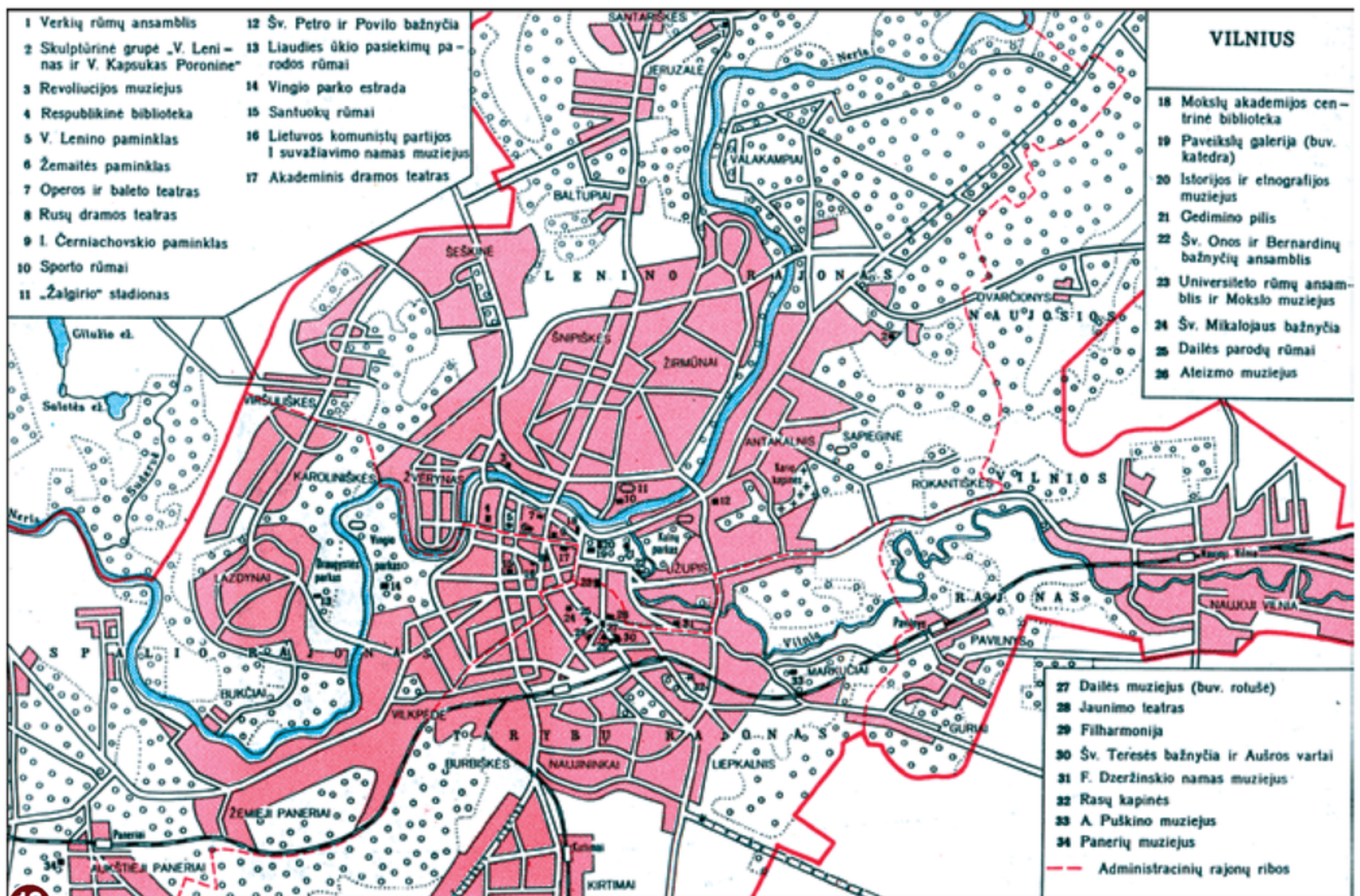


11 Vilnietės. Antano Sutkaus 1971 m. nuotrauka.



12 Dainų šventės žiūrovai ir dalyviai prie gazuoto vandens automatų. Antano Sutkaus 1970 m. nuotrauka.

7. Vilnius – LSSR sostinė



13

1984 m. Vilniaus planas.



14

Sovietiniai Vilniaus Antakalnio rajono daugiabučiai. Tolumoje – statomas Žirmūnų mikrorajonas. 7 deš.

Vilniaus visuomeninio gyvenimo centras buvo Lenino prospektas. Čia įsikūrė svarbiausios valstybinės įstaigos, dramos bei kino teatrai, didžiausia Lietuvoje Respublikinė (dab. Martyno Mažvydo) biblioteka, „centrinės“ parduotuvės. Režimo simboliu tapo Lenino paminklas jo vardu pavadintoje (dab. Lukiškių) aikštėje. J. Stalino paminklas stovėjo prie miesto vartų – geležinkelio stoties. Išskirtinę miesto dalį apėmė uždara teritorija, vadinama Šiaurės miesteliu, kuriame buvo įrengta karinė bazė.

1956 m. greta autobusų atsirado nauja miesto transporto rūšis – troleibusai. Automobilai, gaunami tik su paskyromis, buvo prabanga, tad mieste jų važinėjo nedaug.

Vilniaus kasdienybė

Sovietmečiu pramogų buvo nedaug. Vilniuje veikė tik kelios dešimtys kavinių, kavinučių ir restoranų. Norint į juos patekti, reikėjo stovėti ilgiausiose eilėse arba turėti pažinčių (ši taisyklė galiojo daugelyje ir kitų vietų: prie kino ar teatro bilietų kasų, parduotuvėse). Ypač garsėjo inteligentų mėgstamos kavinės „Neringa“, „Literatų svetainė“, jaunimo susibūrimo vietos – kavinės „Vaiva“, „Žibutė“. Salėse nebūdavo laisvų vietų dramos, operos ir baleto spektakliuose, žinomų estrados artistų koncertuose. Sekmadieniais vargonų muzikos koncertuose Katedroje būdavo sausakimša. Didelio populiarumo sulaukdavo sporto –



15

Darbas kolektyviniame sode. Romualdo Augūno 1987 m. nuotrauka.



16

Dabartinių Seimo rūmų vietoje
buvusi čiuožykla. 8 deš. nuotrauka.



17

Spalio „revoliucijos“ 60-mečiui skirta
Moksleivių dainų ir šokių šventė „Žalgirio“
stadione. 1977 metai.



18

Sovietmečiu Vingio parke kursavęs
traukinukas vaikams. 8 deš. nuotrauka.

futbolo, rankinio, irklavimo, krepšinio – varžybos. Įspūdingu renginiu ir tautos švente tapo Vilniuje vykstančios Respublikinės (kas penkerius metus) moksleivių, studentų dainų šventės, kurios sutraukdavo minias dalyvių ir žiūrovų iš visos Lietuvos. Čia liaudies daina ir šokiu, kaimo kapelų entuziazmu galėjo atsiskleisti užgniaužtos emocijos, tautos dvasia ir vienybė.

Viena iš didžiausių miestiečių poilsio bei pramogų vietų buvo Vingio parkas. Čia 1960 m. pagal estų architektų projektą pastatyta Dainų švenčių estrada, buvo rengiami įvairūs koncertai, šventės. Mėgta pramogauti ir Jaunimo sode (dab. Seirėikiškių parkas), kuriame veikė vasaros kino teatras, šokių paviljonas, atrakcionai vaikams ir suaugusiems. Vasarą iš Vilniaus į Valakampių paplūdimius kursavo garlaivis. Žiemą buvo labai populiari slidinėti Sapieginės kalvosė, Vingio parke.

Dauguma vilniečių beveik visą laisvalaikį leido plačiu žiedu aplink miestą įkurtuose kolektyviniuose soduose. Tik čia galėjo pasireikšti jų dar nesunaikintas valstietiškas darbštumas ir iniciatyva. Pagal griežtus valdžios nurodymus soduose statyti buvo galima iki 45 kv. m ploto namelius. Ilgainiui iš kolektyvinių sodų aplink Vilnių išaugo antras miestas.

Sovietmetis pakeitė sostinę: sunaikintas neįkainojamas istorinis paveldas, išnyko senieji gyventojai, pakito miesto vaizdas. Vilnius išaugo, susiformavo nauja, tautiniu ir socialiniu atžvilgiu labai mišri miestiečių karta, buvo kuriamos naujos kultūrinės tradicijos.

?

1. Įvertink sovietų valdžios elgesį (1, 7, 8). Kodėl sovietai naikino senąjį Vilnių?
2. Kokių išvadų apie miesto gyventojų kaitą gali padaryti iš 2 pateiktų duomenų?
3. Įsiziūrėk į 5. Kuo skiriasi šių dienų Arkikatedra? Pateik daugiau bažnyčių ir tikėjimo simbolių niokojimo sovietmečiu pavyzdžių.
4. Palygink gyvenimą Vilniuje sovietmečiu ir mūsų dienomis (tekstas, iliustracijos).
5. Išnagrinėk 13. Kurių iš plane minimų sovietinių objektų šiais laikais nebėra?
6. Pasidomėk gimtojo miesto, miestelio ar kaimo istorija sovietmečiu. Surinktus įdomiausius faktus pateik klasei.

8. „Dainuojanti revoliucija“



1 Pirmieji savilaidos leidiniai: „Sąjūdžio žinios“ ir „Atgimimas“.



2 Lietuvos laisvės lygos mitingas prie Adomo Mickevičiaus paminklo Vilniuje 1987 m. rugpjūčio 23 d. Iš dešinės pirma – išdrįsusi kalbėti disidentė vienuolė Nijolė Sadūnaitė.

3 Ištrauka iš Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio laikinųjų nuostatų. 1988 m.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdis yra savaveiksmis pilietinis liaudies judėjimas Tarybų Sąjungos Komunistų partijos pradėtam persitvarkymui remti ir skatinti.

Pagrindinis Sąjūdžio tikslas – liaudies valios saviraiška. Persitvarkymo laikotarpiu Sąjūdis siekia viešumo, demokratijos, Lietuvos savarankiškumo, jos piliečių pagrindinių teisių, laisvių ir pareigų bei visuomeninio teisingumo konstitucinio užtikrinimo.

Sąjūdžio žinios, 1988, Nr. 2.

– Svarbiausias ir grėsmingiausias iššūkis sovietų valstybės vientisumui kilo ... iš mažytės Lietuvos.

JAV žurnalistas Hedrikas Smitas

„Pertvarkos“ vėjai

Visą sovietų okupacijos laikotarpį Lietuvės žmonių sąmonėje liko gyvas nepriklausomybės atminimas. Nors dauguma prisitaikė prie gyvenimo toje sistemoje, užslėptas priešiškas režimui išliko. Pasitaikius tinkamai progai, šis jausmas kaip galinčiausia jėga išsiveržė į viešumą.

SSRS padvelkę „perestroikos“ vėjai atvėrė kelią ir Lietuvės visuomenės laisvėjimui. Po ilgos tylos žmonės vadavosi iš sovietinės baimės atmosferos, drąsiau ėmė reikšti savo nuomonę. Imta kurti diskusijų klubus, draugijas, kitus susibūrimus, kurie klibino komunistinio režimo pamatus. Laisvėjančioje žiniasklaidoje atvirai svarstytos iki tol buvusios **tabū** temos: drausti arba sovietų iškraipomi Lietuvės istorijos klausimai, visuomenės, aplinkosaugos, ūkio, lietuvių kalbos padėties problemos.

Drąsiausią žingsnį žengė Lietuvės laisvės lyga – 1987 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje prie poeto Adomo Mickevičiaus paminklo be valdžios leidimo surengė mitingą Ribentropo–Molotovo paktui pasmerkti. Susirinkę disidentai ir keli šimtai juos palaikančių žmonių išdrįso atvirai pasakyti, kad Lietuvą prijungta prie SSRS neteisėtai, reikalavo laisvės Baltijos šalims. Žmonės giedojo Lietuvės himną, skandavo „Laisvė Lietuvai!“ Prie informacijos apie mitingą sklaidos itin prisidėjo Vakarų radijo stotys.

Daugelio nuostabai, komunistai nesigriebė atviros fizinės jėgos mitingo dalyviams išvaikyti. Apsiribota grasinimais, „buržuaziniais nacionalistais“ išvadintų mitinguotojų šmeižimu. Tik paskui mitingo organizatoriai patyrė ir KGB darbuotojų fizinį smurtą. Po „Kauno pavasario“ įvykių pirmas viešas antisovietinis mitingas buvo artėjančių neišvengiamų permainų Lietuvoje ženklas. Nedidelis būrys disidentų savo ryžtingu poelgiu įkvėpė laisvės siekiui visą tautą.



4 1989 m. karikatūra „Reiganas buvo teisus. Tai tikrai blogio imperija“.



5 „Dainuojanti revoliucija“. 1988 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio surengtas mitingas sostinės Vingio parke Ribentropo–Molotovo paktui pasmerkti. Jame dalyvavo apie 250 tūkst. žmonių.



6 1988 m. rugpjūčio 23 d. mitingo Vingio parke dalyviai.



7 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio emblema.

Sąjūdis pažadina Lietuvą

1988 m. birželio 3 d. Vilniuje keli šimtai šalies inteligentų Ėstijos **liaudies fronto** pavyzdžiu įkūrė visuomeninį judėjimą – **Lietuvės persitvarkymo sąjūdį (LPS)**. Vėliau Liaudies frontas įkurtas ir Latvijoje. Didelį visuomenės autoritetą turintys LPS vadovai skelbė pritarantys M. Gorbačiovo vykdomoms reformoms, reikalavo ekonominio ir kultūrinio Lietuvos savarankiškumo. Paslapčia kalbėta ir apie nepriklausomybės atkūrimą. Judėjimas žaibiškai plito. Visame krašte kurtos rėmimo grupės. Svarbiausiais savilaidos leidiniais tapo „Sąjūdžio žinios“, „Atgimimas“.

Sąjūdis atgaivino lietuvių vienybės ir tautinio pasididžiavimo jausmą, užvaldė žmonių protus ir širdis. Lietuvą budo. Vilniuje Katedros aikštėje, išlydint delegatus į TSKP suvažiavimą, pirmą kartą viešai iškeltos trispalvės ir sugiedota „Tautiška giesmė“. Tūkstantinės minios rinkosi į mitingus sostinės Vingio parke. Rugpjūčio 23 d. Ribentropo–Molotovo pakto ir jo padarinių pasmerkti suėjo net 250 tūkst. žmonių. Kalbėtojai vienas po kito prabilo apie 1939–1940 m. SSRS agresiją prieš Lietuvą. Transliuotas nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministro Juozo Urbšio kalbos apie sovietų smurtą mūsų šalyje įrašas. Tokio dvasinio pakilimo, santarvės, žmonių susiklausymo niekada nebuvo. Visur plazdėjo juodais kaspinais perrištos trispalvės, skambėjo patriotinės dainos ir religinės giesmės – Maironio „Lietuva brangi“, „Marija, Marija“, skanduota „Lie–tu–va!“ Sąjūdis iš inteligentų sambūrio virto sovietinės valdžios nevaldomu masiniu judėjimu. Prasidėjo lietuvių tautinis atgimimas – „dainuojanti revoliucija“.

Sąjūdžio galios stiprėjimas

LKP vadovai nežinojo, kaip elgtis su vis stiprėjančiu Sąjūdžiu. Iš Maskvės negavo nurodymų jėga sutriuškinti judėjimą. Priešingai, į Vilnių atvykęs artimiausias M. Gorbačiovo patarėjas Aleksandras Jakovlevas palaikė LPS. Po šio vizito partija buvo

8 1988 m. spalio 7 d. mitingas Sąjūdžio akimis

Greitai aikštę užpildė žmonių ir trispalvių vėliavų jūra. Lygiai 10 valandą be jokių įspėjimų Gedimino pilies bokšte į vėliavos stiebo viršūnę pradėjo kilti trispalvė vėliava. Visi susirinkę nuščiuvo, labai trumpą akimirką stojo mirtina tyla ir staiga plojimų jūra, ašaros užplūdo akis, gaudulys suspaudė gerklę. Susirinkusiųjų vaikai su trispalvėmis vėliavėlėmis rankose mojavė ir kiek pajėgdami garsiai skandavo: „Lietuva! Lietuva!“ Čia pat, Katedros aikštės pakraščiuose, po 2,5 rublio buvo pardavinėjamos vaikų rankose atsidūrusios vėliavėlės. Laisvosios rinkos daigai ir nauja, nevaržoma prekybinė iniciatyva užgimė. Tačiau aplinkiniams tai buvo nė motais. Visi užgiedojo senąjį himną „Lietuva, Tėvynė mūsų“. Galutinai pasibaigus Katedros aikštėje mitingui, minia su dainomis užplūdo Lenino (dab. Gedimino) prospektą.

R. Flick, *Mitingų metas, sudrebinęs Lietuvą (ištraukos iš dienoraščio), Tauragė, 2005, p. 48–49.*

8. „Dainuojanti revoliucija“

9 Baltijos tautų pareiškimas

Baltijos asamblėja, siekdama, kad būtų realizuotos natūralios ir neatimamos tautų teisės, skelbia:

- teisę gyventi istoriškai susiklosčiusioje savo teritorijoje;
- teisę apsispręsti ir laisvai nustatyti savo politinį statusą;
- teisę išsaugoti ir ugdyti savo kultūrą ir savitumą;
- pareigą garantuoti pilietines teises ir suteikti teisę į kultūrinę savivaldą visoms jos teritorijoje gyvenančioms tautinėms ir etninėms grupėms;
- teisę pasirinkti tokias ūkininkavimo formas, kurios užtikrina socialinį ir kultūrinį vientisumą ir raidą, taip pat gamtos išteklių tausojimą ir aplinkos išsaugojimą;
- teisę savarankiškai bendradžiauti su kitomis tautomis ir valstybėmis.

Tuo Baltijos asamblėja išreiškia savo tautų siekimą atgauti valstybinį suverenitetą neutraliame ir demilitarizuotame Baltijos ir Skandinavijos regione.

*Estijos liaudies fronto Įgaliotinių Taryba
Latvijos liaudies fronto Dūma
Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimas
Talinas, 1989 m. gegužės 14 d.*



10

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio suvažiavimas. Vilnius. 1988 m. spalio 23 d.

priversta pripažinti Sąjūdį, leisti reikšti savo idėjas spaudoje ir per televiziją. Tačiau norėdami pademonstruoti valdžią komunistai įsakė jėga išvaikyti rugsėjo 28 d. LLL mitingą. Vietos ir iš Baltarusijos atsiųstų specialių Vidaus reikalų ministerijos dalinių panaudotas smurtas sukėlė didelį visuomenės pasipiktinimą. Naudodamasi palankia proga Maskvą pakeitė M. Gorbačioviui netinkamą konservatyvią LKP vadovybę.

1988 m. spalio 22–23 d. LPS steigiamojo suvažiavimo eigą sekė, atstovų pranešimų ir kalbų klausė visa Lietuva. Dauguma dalyvių pasisakė už savarankiškos Lietuvos ateitį Sovietų Sąjungoje ir nepritarė pranešėjams, reikalaujantiems nepriklausomybės. Sąjūdžio spaudžiama sovietų valdžia pradėjo rehabilituoti tremtinius, tikintiesiems grąžino Vilniaus arkikatedrą, lietuvių kalbą paskelbė valstybine, valstybės simboliais patvirtino „Tautišką giesmę“ ir trispalvę, tačiau siekti nepriklausomybės nuo SSRS LKP vadovai nė nemanė. 1989 m. pirmą kartą viešai minint Vasario 16-ąją, paskelbta, kad Sąjūdis teisėtomis priemonėmis sieks atkurti Lietuvos valstybingumą. Pritarimą šiam tikslui savo balsais patvirtino tauta. 1989 m. kovo mėn. triuškinama persvara prieš komunistus LPS laimėjo rinkimus į SSRS liaudies deputatų suvažiavimą. Jame Lietuvos delegacija vieningai nutarė reikalauti šalies politinio ir ekonominio savarankiškumo. Tačiau pirmiausia reikėjo pasiekti, kad pasauliui būtų pavišintas Ribentropo–Molotovo paktas, paneigtas mitas, esą Lietuvą savanoriškai įstočius į SSRS.

Suvažiavimo tribūną lietuvių delegacijos nariai panaudojo savo idėjoms skleisti. M. Gorbačioviui jie įteikė 1,8 mln. Lietuvos gyventojų parašais patvirtintą petiją prieš numatomas SSRS konstitucijos pataisas, nepalankias Lietuvai. SSRS vadovui mėginant jas pateikti suvažiavimui balsuoti, atsitiko negirdėtas dalykas – 50 Lietuvos delegacijos narių atsisakė balsuoti ir protestuodami išėjo iš salės. Drąsūs mūsų delegacijos pareiškimai bei veiksmai veikė SSRS ir pasaulio viešąją nuomonę apie 1940 m. įvykius Lietuvoje, rengė dirvą šalies valstybingumui atkurti.



11

Sąjūdžio seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis, Estijos (Edgaras Savisaras) ir Latvijos (Dainis Ivanas) Liaudies frontų vadovai. 1989 m. nuotrauka.



12

Baltijos kelias. Žmonių virtinė Vilniaus–Panevėžio magistralėje.



13

Baltijos kelio akcija 1989 m. rugpjūčio 23 d. Ši ilgiausia – apie 2 mln. – žmonių virtinė įtraukta į Gineso pasaulio rekordų knygą.

Baltijos kelias

Sovietų propaganda melagingai skelbė, esą Baltijos tautos nepritariančios Sąjūdžio ir Liaudies frontų reikalavimams. Pasauliui reikėjo pademonstruoti, kad tai netiesa. 1989 m. rugpjūčio 23-iają – Ribentropo–Molotovo pakto dieną – per Lietuvą, Latviją ir Estiją nuvilnijo masinė **Báltijos kėlio** ākcija. Lygiai 19 val., pasigirdus radijo signalams, rankomis susikibusių žmonių vora nusidriekė nuo Vėlniaus iki Tālino. 650 km ilgio magistralėje stovėjo apie 2 mln. žmonių. Dešimtys tūkstančių, sudarydami didžiosios voros atšakas, susibūrė jos prieigose. Tragiškus Ribentropo–Molotovo pakto padarinius atspindėjo vidinis žmonių susitelkimas ir ryžtas. Visame kelyje plevėsavo juodi gedulo kaspiniai, degė žvakutės, kurios priminė aukas ir didelių netekčių skausmą.

Pasauliui ir SSRS vadovybei Báltijos kėlias parodė, kad atkurti tris buvusias valstybes siekia ne vien Sąjūdis bei Liaudies frontai, bet ir visos tautos. Māskvą ištiko šokas. Pasipylė kaltinimai, grasinimai, tačiau demokratiniai procesai nesulaikomai plėtojosi. 1989 m. SSRS liaudies deputatų suvažiavimas paskelbė niekiniais Ribentropo–Molotovo pakto slaptuosius protokolus. Taip SSRS pripažino, jog Lietuvės ir kitų Baltijos šalių buvimas Sovietų Sąjungoje yra neteisėtas.



14

Baltijos kelio 25-mečiui skirta proginė 5 eurų Latvijos moneta.

15

Iš Baltijos kelio dalyvių atsiminimų

To įvykio aš laukiau su šeima. Jo laukė visi dori Lietuvos žmonės. Aš pasilikau namuose su vienerių metų anūke. Visą dieną klausiausi radijo, labai laukiau 19 valandos. O kai sulaukiau, iš džiaugsmo apsverkiau... paėmiau už rankučių anūkę ir šokau, dainavau sykiu su visa Lietuva, su visos Baltijos žmonėmis.

Akvilė Daugėlienė

Išvažiavome Panevėžio kryptimi. Tarp mūsų buvo močiutė, nugyvenusi ilgą amžių, patyrusi karą, tremtį, netekusi artimųjų. Ji visą laiką kartojo: „Jėzau, kokia laimė, kad nenumiriau ir sulaukiau!“

I. Šimkūnienė

Nežinau, ar jautėme kada stipriau, kad taip mylime savo žemę, ar buvome kada tokie vieningi, stiprūs ir dideli ta meile...

Jūratė Ligmanavičiūtė

Baltijos kelias, Vilnius, Mintis, 2000, p. 126–129.



16

Grindinio plytelė su nežinomo Baltijos kelio dalyvio pėdomis Taline. Tokios pat yra Vilniuje ir Rygoje.

8. „Dainuojanti revoliucija“



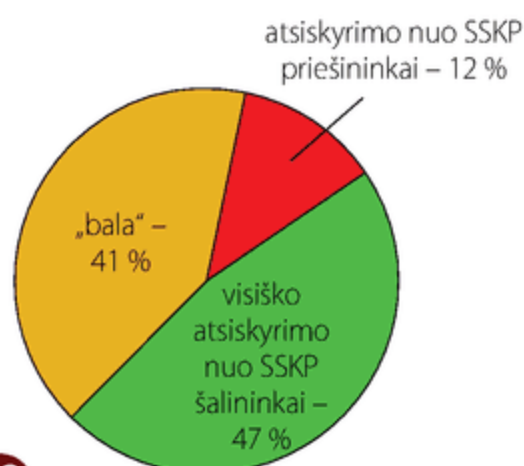
Baltijos kėlias – 1989 m. rugpjūčio 23 d. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ir Latvijos bei Estijos liaudies frontų surengta akcija Ribentropo–Molotovo paktui pasmerkti.

„Dainuojanti revoliucija“ – masinis Baltijos tautų judėjimas 1988–1992 m., kurio tikslas – taikiai atkurti savo šalių nepriklausomybę.

Liaudies frontai – 1988 m. Estijoje ir Latvijoje įkurti visuomeniniai judėjimai.

Lietuvės persitvarkymo sąjūdis (LPS) – 1988 m. birželio 3 d. įkurtas visuomeninis judėjimas.

Tabū – neginčijamai draudžiama tema ar veiksmai.



18

LKP narių požiūriai į partijos ateitį. 1989 m. gruodis.

19 SSKP CK pareiškimas. 1989 m. rugpjūčio 27 d.

Liaudies frontai ir prie jų pritapusios organizacijos rugpjūčio 23 d. surengė masinę akciją, kurios politinė prasmė – nuteikti Baltijos respublikų tautas atsiskyrimui nuo Sovietų Sąjungos... Nueita toli. Baltijos respublikų likimui gresia didelis pavojus. Žmonės turi žinoti, prie kokios bedugnės juos stumia nacionalistų lyderiai. Jeigu jiems pavyktų pasiekti savo tikslus, padariniai tautoms būtų katastrofiški. Galėtų kilti klausimas dėl jų išlikimo...

Išsaugokime vieningą sovietinių tautų šeimą, Sovietų Sąjungos Komunistų partijos gretų vienybę!

Tiesa, 1989 m. rugpjūčio 27 d., Nr. 198.



17

„Dainuojanti revoliucija“. Mitingas Katedros aikštėje Michailui Gorbačioviui lankantis Lietuvoje. 1990 m. sausis.

LKP skilimas

Išaugus Sąjūdžio galiai, LKP vadovai pateko į keblią padėtį: bijojo Maskvės, bet suprato, kad neremiami tautos ir nevaldydami padėties, taps nereikalingi ir Māskvai, todėl vengė tiesioginio konflikto su LPS. Nomenklatūra susvyravo. Vienus apėmė baimė dėl savo ateities, kiti siekė prisitaikyti ir taip išsaugoti savo privilegijas, treči nuoširdžiai troško politinių bei ekonominių permainų. Partija skilo. Didžioji dalis jos narių, vadovaujami LKP pirmojo sekretoriaus Algirdo Brazausko, pasiskelbė atsiskiriantys nuo SSKP. Tik nedidelė grupelė LKP narių liko ištikimi Māskvai. Imperinės jėgos mūsų šalyje neteko atramos.

Toks Lietuvos komunistų elgesys šokiravo M. Gorbačiovą. Jis dažnai skambino, prašė neatsiskirti. Mat puikiai suprato: lietuviai yra pirmieji, bet ne paskutiniai, žengsiantys nepriklausomybės keliu, o tai išjudins imperijos pamatus. 1990 m. sausį į Vilnių atvykusiam SSRS vadovui nepavyko įtikinti lietuvių tautos atsisakyti laisvės siekio. Lemtinga nepriklausomybės valanda artėjo.

M. Gorbačiovo pradėta „perestroika“ Sovietų Sąjungoje išlaisvino jėgas, kurių jis nepajėgė kontroliuoti. Sąjūdis pažadino lietuvių tautos laisvės siekį. Be Sąjūdžio nebūtų atkurtas Lietuvos valstybingumas.



1. Apibūdink Sąjūdžio veiklos reikšmę Lietuvai. Dėl ko iš SSRS iškart nereikalauta Lietuvos nepriklausomybės?
2. Paaškind, kodėl 1988–1992 m. įvykiai Lietuvoje vadinami „dainuojančia revoliucija“ (tekstas, 7, 8, 10, 12).
3. Kokių tikslų siekdamas Sąjūdis reikalavo pavišinti ir pasmerkti Ribentropo–Molotovo paktą?

4. Paklausk artimuosius – senelius, tėvus – apie išgyvenimus per „dainuojančią revoliuciją“. Sukaupią informaciją pateik klasei.
5. Kokių išvadų apie LKP padėtį galima padaryti išnagrinėjus 13?
6. Grupėse padiskutuokite, kurios „dainuojančios revoliucijos“ laikotarpio vertybės būtų naudingos šių dienų Lietuvos visuomenei.

9. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas



1 1990 m. kovo 11 d.: A – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatai, paskelbę Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą, viduryje Tarybos pirmininkas V. Landsbergis; B – Kovo 11-osios Aktas su signatarų parašais; C – sovietinės simbolikos nuėmimas; D – prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų susirinkę žmonės.

– Nenugalima tauta, kurios teisių jau stojo ginti jos vaikai.
Iš kunigo Roberto Grigo pamokslo Sausio 13-osios aukų laidotuvėse

Kovo 11-osios Aktas

Po M. Gorbačiovo vizito Vilniuje tapo aišku, kad Maskvą Lietuvės nepriklausomybės geruoju nepripažins. SSRS vadovas grasino, jog atsiskyrimas šaliai kainuos 33 mlrd. dolerių, iš jos bus atimtas Vilnius ir Klaipėda, neva SSRS padovanoti Lietuvai. LKP vadovai tikino, kad nepriklausomybės reikia siekti „žingsnis po žingsnio“. Sąjūdis ragino nepaisyti Maskvės grasinimų ir veikti nedelsiant.

1990 m. pirmuosius demokratinius **Atkuriamojo Seimo** (LSSR Aukščiausiosios Tarybos) rinkimus laimėjo neatidėliotino ir besąlygiško Lietuvės nepriklausomybės atkūrimo siekiantis Sąjūdis. 1990 m. kovo 11-oji naujausiojoje Lietuvės istorijoje tapo lemtinga diena. 124 deputatų balsais, šešiams susilaikiusi ir niekam nebalsavusi prieš, paskelbtas Valstybės Nepriklausomybės Atkūrimo Aktas. Iškilmingą momentą Tarybos nariai pagerbė giedodami valstybės himną. Lietuvai grąžintas senasis valstybės pavadinimas – Lietuvos Respublika.

Kovo 11 d. Aktas sudavė galingą smūgį ant subyrėjimo slenksčio atsidūrusiai sovietų imperijai. Lietuvių pavyzdžiu pasekė ir kitos SSRS priespaudą kenčiančios tautos. 1990 m. kovo 30 d. nepriklausomybę atkurianti paskelbė Estija, o gegužės 4 d. – Latvija. Tačiau iki tikrojo Lietuvės valstybingumo buvo dar toli. Baimindamosi suirutės sovietų imperijoje demokratinės Vakarų šalys neskubėjo pripažinti atkurtos valstybės, siūlė tik moralinę pagalbą. SSRS neketino trauktis iš Lietuvės. Okupantas turėjo galingą prievartos aparatą, sovietų kariuomenės divizijas, Lietuvą – tvirtą žmonių valią, nenuslopinamą laisvės troškimą.

2 1990 m. Kovo 11-osios Aktas

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reiškdamą Tautos valią, nutaria ir iškilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos valstybės suvereninių galių vykdymas ir nuo šiol Lietuva yra nepriklausoma valstybė.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos valstybės konstitucinis pamatas.

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Lietuvos valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą, kaip jis suformuluotas 1975 m. Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte, garantuoja žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suvereninių galių reiškėja šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.

Z. Kiaupa, Lietuvos valstybės istorija, Vilnius, Baltos lankos, 2004, p. 280.

9. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas



3

„Mes laisvi!“ – 1990 m. karikatūra Vakarų spaudoje. Užrašai kairėje: anglis, metalai, nafta, dujos.



4

Sovietų karių saugomas Vinco Mickevičiaus-Kapsuko paminklas sostinės Rotušės aikštėje. 1990 metai.



5

Sąjūdžio 1990 m. surengtas mitingas Vingio parke, Vilniuje. Sovietų armijos sraigtasparnis virš minios barsto propagandinius LKP (SSKP) šalininkų atsišaukimus.



6

Lietuvos nepriklausomybės priešininkų – jedinstvininkų, SSKP šalininkų komunistų ir „darbo veteranų“ – mitingas prie V. Lenino paminklo Vilniuje. Užrašas ant transparanto skelbia: „Apginsim Lenino vardą ir idėjas!“ 1990 m. nuotrauka.

Imperijos priešinimasis

Nepriklausomybės atkūrimas sukėlė Maskvės įniršį. Balandžio 13 d. M. Gorbačiovas paskelbė Lietuvai ultimatumą – pareikalavo per dvi dienas atšaukti Aktą. Pradėta ekonominė blokada: nutrauktas naftos, sumažintas gamtinių dujų tiekimas, sustabdyti ešelonai su Lietuvai siunčiamomis prekėmis ir žaliavomis. M. Gorbačiovas tikėjosi, kad nepritekliai privers žmones nusivilti nepriklausomybe. Paveikti Lietuvą siekta ir kiršinant joje gyvenančias tautas. Dar 1988 m. KGB įkūrė promaskvietišką „Jedinstvo“ organizaciją. Dangstydamiesi „kovotojų už demokratiją“ šūkiais Valerijus Ivanovas ir kiti vadovai ragino priešintis Lietuvės nepriklausomybei. Jedinstvininkų reikalavimas kitakalbių gausiai gyvenamose teritorijose kurti autonomijas grėsė valstybės vientisumui.

Sąjūdžio raginami lietuviai masiškai boikotavo paskelbtą šaukimą į sovietų kariuomenę, nemažai pasitraukė iš svietimos valstybės karinių dalinių. Sovietų kariškiai pradėjo „dezertyrų“ gaudynes.

Žmonės patyrė ekonominių sunkumų, tačiau blokada nepalaužė laisvės siekio. Aukščiausioji Taryba nutarė pradėti derybas su SSRS ir pranešė, „kad nuo tokių derybų pradžios bus paskelbtas 100 dienų **moratoriumas** 1990 m. Kovo 11-osios Aktui dėl Lietuvės nepriklausomos valstybės atkūrimo“, t.y. bus sustabdyti iš to kylantys teisiniai veiksmai – naujų įstatymų priėmimas. Nors Maskvą blokadą nutraukė, M. Gorbačiovas nė neketino rimtai derėtis su lietuviais, toliau vykdė Lietuvės bankų blokadą bei laukė tinkamos progos ginklu nuversti Lietuvės valdžią. SSRS gynybos ministro Dmitrijaus Jazovo žodžiais, „armija buvo pasirengusi sutriuškinti Lietuvą.“ 1991 m. sausį Baltijos šalyse imtos telkti papildomos sovietų karinės pajėgos neva gaudyti mobilizacijos vengiančių jaunuolių.

Kruvinieji Sausio įvykiai

Pasauliui norėta pavaizduoti, kad patys Lietuvės gyventojai nuverčia valdžią. Pasinaudota neapgalvotu Kazimiro Prunskienės vyriausybės nutarimu trigubai padidinti maisto produktų kainas. 1991 m. sausio 8 d. protestuojantys LKP (SSKP) šalininkai, jedinstvininkai, civiliais perrengti sovietų karo mokyklos kursantai nesėkmingai mėgino įsiveržti į Aukščiausiosios Tarybos rūmus. Kitą dieną įtampa neatslūgo. Aikštėje prie rūmų susitiko dvi priešiškos žmonių minios – okupantų šalininkai ir nepriklausomybės gynėjai. Netoliese mašinose lūkuriavo sovietų kariai.



7 1991 m. Sausio 13-osios įvykiai Vilniuje: A,B – naktis prie televizijos bokšto; C – rytas prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų; D – barikados prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų; E – Neužmirštuolė – prie širdies segamas simbolis žuvusiems ir nukentėjusiems kovojant už Lietuvos laisvę atminti.

Maskvą laukė smurto, kad galėtų pateisinti įsikišimą. Tuometis Lietuvos valstybės vadovas Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Vytautas Landsbergis paragino šalies gyventojus laikytis rimties, nepasiduoti galimoms **provokacijoms**. Sausio 10 d. M. Gorbačiovas paskelbė Lietuvai ultimatumą: „Tučtuojau atkurti SSRS konstituciją ir LSSR konstitucijos galiojimą, atšaukti anksčiau priimtus antikonstitucinius aktus.“ Į Vilnių atskraidinti Pskovo desantininkų divizijos daliniai, specialus, tik SSRS prezidento leidimu naudojamas KGB smogikų „Alfa“ dalinys. Sovietų kariuomenė užblokavo sostinę: uždarė oro uostą, sustabdė traukinius. Gatvėmis važinėjo šarvuočių kolonos. Iki tol tik gąsdinusi sausio 11-ąją kariuomenė pradėjo puolimą – užgrobė Spaudos rūmus, kitus objektus. Sausio 12 d. minios žmonių rinkosi saugoti Aukščiausiosios Tarybos, Televizijos ir radijo komiteto, televizijos bokšto. Jie dainavo patriotines dainas, giedojo religines giesmes, šildėsi prie laužų. Jaunimas rengėsi diskotekai prie Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos. Lietuviai jokių ginkluotųjų pajėgų neturėjo, vienintelis ginklas – dainų žodžiai ir žmonių kūnai. Taiką nutraukė naktį prasidėjusi SSRS agresija.

8 Iš Roberto Gradausko atsiminimų apie 1991 m. Sausio 13-osios naktį prie televizijos bokšto

Atvažiuavę prie bokšto, pamatėme, kad tankams kelią užtvėrė žmonės. Iš tanko buvo leidžiamos dūmų uždanagos, šaudoma virš žmonių galvų... Žmonės nepanikavo, šaukė: „Lietuva!“, „Laisvė!“ Karinės mašinos pusžiedžiu apsupo dalį bokšto. Išlipo desantininkai. Susirikiavę iš pradžių bandė žmones apdaužyti metaliniais strypais. Taikė į galvą. Gynėmės plikomis rankomis. Prieš ataką nieko neperspėjo. Paprasčiausiai puolė... Žmonės daužė automatų buožėmis ir metaliniais strypais, mėtė sprogstamuosius paketus. Išgirdau užtaisant automatą. Neatsigręžęs šokau į viršų. Nuaidėjo šūviai. Kai nukritau ant žemės, nejutau kūno žemiau pusiaujo... Kai mane nešė, girdėjau per garsiakalbius skelbiama: – visą valdžią paima nacionalinis piliečių gynimo komitetas, kuris atstovauja tikriems darbo žmonių interesams. Kalbėjo lietuviškai. Greitosios pagalbos mašinoje nelabai ką galėjo padėti, nes jau neturėjo tvarsčių. Suleido nuskusminamųjų. Vyrukas, gulėjęs mašinoje, mirė. Dabar nustatyta, kad kiauurai peršautos abiejų kojų šlaunys. Vienoje rado išcentruotą kulką. Vienos kojos nejaučiu ir nevaldau.

Lietuva, 1991 sausio 13, Vilnius, Spaudos departamentas, 1992, p. 97.

9. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas

9 Iš sovietinio propagandisto A. Nevzorovo TV reportažo „Bokštas“. 1991 m.

Čia mūsiškiai. 162 Pskovo divizijos desantininkai ... Žmonės, kuriems iki paskutinės gyvenimo dienos lemta girdėti praeiksmus. Laikraščiuose ir eteri. Daugybė per užtvartas padarytų jų nuotraukų su kaktose išpjaustytais raudonomis žvaigždėmis perduodama iš rankų į rankas. O jie stovi. Stovi čia prie bokšto ir bokšte. Nesiskutę, kruvini, susirinkusiųjų už tvoros apsupti į žiedą. Į juos lekia spjūviai, kulkos ir akmenys, trasuojančiosios kulkos, kurios bokšto stikluose ir langų pinučiuose palieka pastebimus pėdsakus ... Kai kilo būtinybė paaimti televizijos siūstuvus bokšte, desantininkai atėjo jau po to, kai buvo prasidėjęs šaudymas.

A. Šimkūnas, Sausio 13-oji. SSRS propagandinio karo užkulisiai, Vilnius, 2006, p. 41.



11 M. Gorbačiovo politiką pašiepianti karikatūra JAV laikraštyje. 1991 metai.



12 Sovietų kariškių ir omonininkų įvykdyti Lietuvos Respublikos muitinių užpuolimai 1990–1991 metais.



10 300 tūkst. žmonių mitingas Maskvoje prie Kremliaus, reikalaujantis nutraukti smurtą Baltijos valstybėse. 1991 m. sausio 20 d. Kairėje moteris neša plakatą „Nubusk, Rusija! Sek mažos išdidžios Lietuvos pavyzdžiu!“



Iš kariškių, Maskvės atsiųstų pareigūnų ir išdavikų Mykolo Burokevičiaus, Juozo Jermalavičiaus sudarytas Nacionalinis gelbėjimo komitetas paskelbė, kad perima valdžią šalyje. „Alfa“ smogikai gavo įsakymą užimti televizijos bokštą, Televizijos ir radijo komitetą. Kelia jiems laisvinantys desantininkai iš tankų ir šarvuočių pradėjo šaudyti tuščiais šoviniais, visus pasitaikančius kelyje daužė metaliniais strypais, automatų buožėmis, paskui paleido kulkas į minią, mėginančią užtvirti kelią. Naudotos tarptautiniuose susitarimuose uždraustos išcentrinės „dum dum“ kulkos, iš vidaus žalojančios aukų kūnus. Per televizijos bokšto puolimą žuvo 14 beginklių žmonių, daugiau kaip 700 sužaloti. Žinios apie kruvinus įvykius Vilniuje akimirksniu apskriejo ir sujaudino pasaulį. SSRS valdžiai žūtibūtinai reikėjo gelbėti bankrutuojančią valstybę iš Vakarų šalių gaunamais kreditais, kuriuos šios galėjo nutraukti. Tad paskutinę akimirką M. Gorbačiovas atsisakė planų ginklu nuversti Lietuvės vyriausybę. Įsakymas pulti Aukščiausiosios Tarybos pastatą nebuvo duotas.

M. Gorbačioviui Vilniaus avantiūrą baigėsi nesėkme. Sovietų valdžios agresija Lietuvės sósstinėje sukėlė viso pasaulio pasipiktinimą. SSRS vadovas mėgino meluoti, esą nežinojęs, kas vyksta. Į Tāliną atskridęs Rūsijos Sovietų Federācijos Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Borisas Jelcinas pasmerkė „ginkluotos prievartos veiksmus prieš Baltijos valstybių savarankiškumą ir jų taikius gyventojus.“ Vien Maskvojė į gatves su šūkiais „Šalin rankas nuo Lietuvės!“, „Laisvę Lietuvai!“ išėjo 300 tūkst. žmonių.

Nepriklausomybės įtvirtinimo keliu

Po Sausio įvykių SSRS valdžia ir toliau puoselėjo planus grāžinti Lietuvą į imperijos gniaužtus. Ypač daug jėgų skirta propagandiniam karui. Pasauliui skelbtos įžūliausios melagystės, neva bokšto gynėjai patys po tankų vikšrais pakišo Loretą Asanavičiūtę, kad į žmones šaudė „lietuvių snaiperiai.“ Transliacijas pradėjo išdaviko KGB pulkininko Eduardo Kasperavičiaus televizija, lietuvių pašaipiai vadinta „kaspervizija“. Lietuvą į agresiją atsakė 1991 m. vasario 9 d. referendumu, kuriame dalyvavo 2,2 mln. rinkėjų. 90,5 % balsavusiųjų nusprendė, jog Lietuvą turi būti nepriklausoma demokratinė valstybė. Pasaulis dar kartą įsitikino, kad nepriklausomybė yra visų Lietuvės gyventojų tikslas. Sulaukta tarptautinės paramos. Mažytė



13

1991 m. liepos 31 d. rytas po Medininkų žudynių ir evangelikų liuteronų pastoriaus kelių pasirinkęs vienintelis gyvas likęs nusikaltimo liudininkas Tomas Šernas. Tik Lietuvos gydytojų bei amerikiečių karo gydytojo, kurio pavardė saugumo sumetimais nutyliama iki šiol, didžiulėmis pastangomis išplėštas iš mirties nagų.



Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas – Lietuvos Respublikos Seimas, vykdamas Lietuvos valstybingumo atkūrimo ir kitas aukščiausios valdžios funkcijas.

Moratūriumas – valstybės sprendimo, akto galiojimo sustabdymas.

Provokacija – kurstymas, mėginimas sukelti kokius nors veiksmus.



14

V. Lenino paminklo griovimas Vilniuje. 1991 m. rugpjūčio 23 d.

Islėndija 1991 m. vasario 11 d. pirmoji patvirtino 1922 m. Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą ir pavedė vyriausybei kuo greičiau užmegzti diplomatinius santykius.

Siekiant parodyti, kad Lietuvos vyriausybė kontroliuoja šalies teritoriją, pasie-nyje kurti muitinės postai. 18 kartų sovietų kariai ir specialaus milicijos padalinio OMON smogikai buvo padegę, sprogdino šiuos Lietuvos nepriklausomybės simbo-lius. Beginklius lietuvių pareigūnus mušė, iš jų tyčiojosi. Kruviniausia ataka įvyko 1991 m. liepos 31-osios naktį Mėdininkuose, kur iš Rygės atsiųsti omonininkai iš pasalų nužudė 7 Lietuvos pareigūnus. Nors visi žudikai yra žinomi, Rūsijos valdžia iki šiol atsisako juos išduoti.

1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje dienos padėjo nulemti ir Lietuvos likimą. Sovietų kariuomenė, tankai vėl važinėjo po Vilnių. Naujas puolimas atrodė neišven-giamas. Žmonės, kaip ir sausį, vėl rinkosi prie parlamento. Kai iš Maskvės sužinota, kad perversmininkai pralaimi, padėtis Vilniuje iš esmės pasikeitė. M. Burokevičius ir kiti išdavikai iš savo būstinės pabėgo susispraudę į šarvuotį. Režimo griūties sim-boliu tapo V. Lenino paminklo nugriovimas Vilniaus Lūkiškių aikštėje. Okupacija baigėsi. Demokratinių jėgų pergalė Maskvoje atvėrė kelią tarptautiniam Baltijos šalių nepriklausomybės pripažinimui. SSRS subyrėjo.

15

Iš vienintelio Medininkų žudynių liudininko Tomo Šerno atsiminimų. 1991 m.

Po kelių minučių mano dėmesį patraukė kažkoks riktelėjimas, trinkelėjimas. Pažvelgiau pro langą ir pamačiau iš miško greitai atbėgantį ginkluotą žmogų. Atkišęs ilgą ginklą su blizgančiu duslintuvu. Apsirengęs naujo pavyzdžio karine uniforma be skiriamųjų ženklų, su kepure, bet be kariškų batų. Avėjo medžiaginiai sportiniai bateliai, tokiais, kokiais galima tyliai sėlinti ... Buvo-me pripratę prie nuolatinio pavojaus – žinojau, kad tikrai muš, net spėjau apdairiai nusiimti aki-nius ir pasidėti ant stalo. Lauke matytas jau įlėkė į vidų ir rusiškai liepė visiems gulti ant grindų ki-tame vagonėlio kambaryje. Lauke kažkas šūkavo. Į suguldytus arčiau laukųjų durų iš karto pasi-pylė duslintuvo slopinami šūviai ir smūgiai į galvas buožėmis. Užpuolikai veidų nedengė, nes ži-nojo, kad liudininkų gyvų nebus. Man smogė buožė į pakaušį, iššovė į galvą. Keista, bet sąmonę buvau praradęs tik trumpai.

A. Arlauskienė, Tomas Šernas: vakar buvo rytoj, Vilnius, Rašytojų sąjungos leidykla, 2006, p. 58–59.



1. Kuo 1990 m. Kovo 11-osios Aktas reikšmingas Lietuvai (tekstas, 1, 2)? Kokiais būdais SSRS vadovybė mėgino sukliudyti Lietuvos nepriklausomybei?
2. Ką savo kūriniais norėjo pasakyti karikatūrų 3, 11 autoriai?
3. Paaiškink, kas M. Gorbačioviui sutrukdė sausio 13-ąją nuversti Lietuvos valdžią.
4. Įvertink 9. Kokiam tikslui SSRS vadovybė leido tokias televizijos laidas?
5. Kokių, tavo manymu, tikslų vedami omonininkai surengė Medininkų žudynes (13, 15)?
6. Susiskirstykite į grupes ir surenkite parodą pasirinkta 1990–1991 m. įvykių Lietuvoje tema. Medžiagos ieškokite bibliotekoje, internete.

Skyriaus santrauka

1 Sovietinė Lietuvos reokupacija

- Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvą reokupavo SSRS. Šalis vėl tapo sovietine respublika.
- Pokariu SSRS pavyzdžiu Lietuvoje įvykdyta prievartinė kolektyvizacija – valstiečiai suvaryti į kolūkius.
- Norėdama įbauginti lietuvius bei įtvirtinti sovietinį režimą komunistų valdžia atnaujino terorą prieš gyventojus.

2 Lietuvos partizaninis karas su SSRS

- Okupacijos atnaujinimas skatino lietuvius ginklu priešintis sovietams.
- Lietuvės partizaniniame kare su SSRS Tėvynę gynė savanoriška kariuomenė – partizanai. Svarbiausias jų tikslas – atkurti demokratinę Lietuvės valstybę.
- Karas buvo viena iš didžiausių ir ilgiausiai trukusių kovų prieš SSRS priespaudą Rytų Europoje.

3 Sovietų Lietuva

- Sovietų Lietuvoje valdžia priklausė SSKP padalinio – Lietuvės komunistų partijos – nomenklatūrai.
- SSRS Vakaraais vadinama mūsų šalis pasiekė aukštesnį gyvenimo lygį nei kitos sovietų respublikos.
- Lietuvės ūkis tapo tvirtomis žaliavų, produkcijos ir transporto gijomis susietas su Sovietų Sąjunga.

4 Lietuvos kultūra nelaisvėje

- Sovietmečiu visas kultūros sritis griežtai kontroliavo komunistų partija.
- Tačiau atsirado talentingų kūrėjų, kurie ugdė žmonių tautiškumo jausmus, kėlė pasididžiavimą savo tauta ir jos istorija.
- Dėl rusinimo sovietmečiu Lietuvoje įsigalėjo lietuvių ir rusų dvikalbystė.

5 Prisitaikymas ir priešinimasis

- Pasibaigus partizaniniam karui, priešinimasis sovietiniam režimui tapo mažumos reikalu.
- Ginkluotą kovą pakeitė taikios rezistencijos formos.
- Dauguma lietuvių prisitaikė gyventi sovietinėje sistemoje.

6 Gyvenimas Sovietų Lietuvoje

- Komunistinė propaganda melavo, kad SSRS visi žmonės lygūs.
- Visuomenę sudarė skirtingi sluoksniai. Viršuje buvo komunistinė nomenklatūra, žemiau – ją aptarnaujantys.
- Nepaisydami buitinių nepriteklių, moralinės priespaudos, sovietmečiu žmonės gyveno asmeninį gyvenimą su savo džiaugsmiais ir rūpesčiais.

7 Vilnius – LSSR sostinė

- Sovietmetis pakeitė Vilnių: sunaikintas neįkainojamas istorinis paveldas, išnyko senieji gyventojai, pakito miesto vaizdas.
- Kita vertus, miestas išaugo, pamažu lietuvių.
- Sostinė išliko svarbiausias Lietuvės kultūros centras.

8 „Dainuojanti revoliucija“

- Pertvarkos politika SSRS atvėrė kelią Lietuvės visuomenės laisvėjimui.
- 1988 m. birželio 3 d. Vilniuje keli šimtai šalies inteligentų įkūrė visuomeninį judėjimą – Lietuvės persitvarkymo sąjūdį.
- Ilgainiui Sąjūdis virto masiniu judėjimu. Prasidėjo lietuvių tautinis atgimimas – „dainuojanti revoliucija“.

9 Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas

- 1990 m. kovo 11 d. Lietuvės Aukščiausioji Tarýba paskelbė atkurianti nepriklausomą valstybę.
- SSRS valdžia ir vietos kolaborantai 1991 m. sausį mėgino nuversti teisėtai išrinktą Lietuvės valdžią.
- Demokratinių jėgų pergalė prieš pučistus Maskvoje 1991 m. rugpjūtį atvėrė kelią tarptautiniam Baltijos šalių nepriklausomybės pripažinimui.

Miesto istorinio plano skaitymas

Daugeliui iš jūsų teko rankose laikyti šiuolaikinį miestelio ar miesto planą. Jis padeda orientuotis vietovėje, supažindina su lankytiniais objektais, miestą ar miestelį vaizduoja tokį, koks jis yra šiais laikais. Tačiau nepamirškime, kad miestai ir miesteliai laikui bėgant keitėsi, taigi kito ir juos atspindintys planai. Būtina įsidėmėti, jog planai, kaip ir žemėlapiai, ne visada būna objektyvūs. Jie gali atspindėti autoriaus, valstybės ar to meto požiūrį. Istorikui ar besidominčiam istorija svarbu mokėti skaityti ne tik šiuolaikinį planą, bet ir gebėti orientuotis istoriniuose planuose, mokėti juos palyginti su šiuolaikiniais.

Darbo veiksmas

Pirmas: informacijos apie planą rinkimas.

- Kokio miestelio ar miesto planas?
- Kada išleistas?
- Kokie sutartiniai ženklai, mastelis?
- Kuria kalba sudarytas?

Antras: plano nagrinėjimas.

- Kokių tipų objektai vaizduojami plane (pastatai, lankytinos vietos, gatvės, geležinkelis, kraštovaizdis)?
- Išsiaiškink, kuriuo laikotarpiu vaizduojama tam tikra erdvė, kokia įvykių eiga atsispindi.
- Kokius svarbiausius pastatus, objektus gali skirti? Pasižymėk juos.



A 1934–1935 m. Vilniaus miesto plano fragmentas.

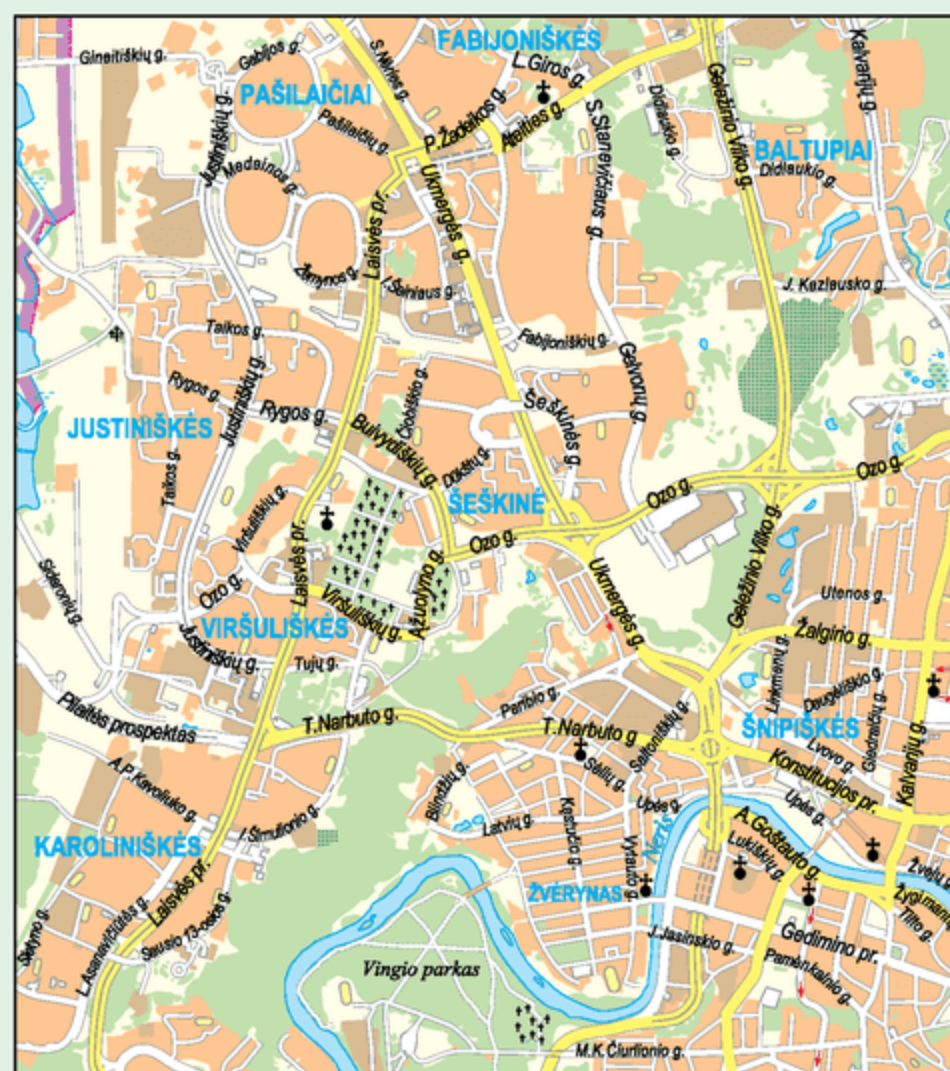
Trečias: papildomos informacijos rinkimas.

- Iš įvairių šaltinių surink informacijos apie plane vaizduojamo miesto ar miestelio, pasižymėtų pastatų, objektų to meto istoriją.
- Šiuolaikiniame miesto ar miestelio plane pasižymėk miesto istorinio plano ribas, pasirinktus pastatus ir objektus (jei tokių išlikę).

Ketvirtas: informacijos ir planų palyginimas.

Išvados.

- Sukaupią informaciją sugretink su istorinio plano duomenimis. Kokių skirtumų ar netikslumų įžvelgi?
- Istorinį planą palygink su šiuolaikinio tyrinėjamo miesto ar miestelio planu. Kokių skirtumų įžvelgi?
- Naudokis sukaupia informacija ir pasamprotauk, kokie procesai lėmė miesto raidos pokyčius. Kokių išvadų gali padaryti?



B Šiuolaikinio Vilniaus miesto plano fragmentas. 2007 m.



1. Palygink Vilniaus miesto planus. Kurie buvę sulenkinti vietovardžiai išliko iki mūsų dienų?
2. Palygink miesto užstatymą, gatvių tinklą, tiltų skaičių. Kokių išvadų apie miesto plėtrą gali padaryti?
3. Susiskirstykite į grupes. Sudarykite savo gyvenamosios vietovės planą, parenkite lankytinų objektų vadovą.

„Gyvenimas po žeme“



A



B



C

A Partizanų bunkeriai

Bunkerį ar slėptuvę partizanai galėjo įsirengti bet kur: miške, lauke, rūsyje pas kaimo gyventojus, po krosnimi, tarp dviejų namo sienų, tvarte, šulinyje, šieno kupetoje ir kt. Miškuose partizanai išsikasdavo didesnius bunkerius, kuriuose būdavo gultai, stalėlis darbui, ventiliacijos angos, kartais net krosnelė. Gyvenimo sąlygos buvo labai prastos: sunkėsi vanduo, nuolat trūko oro, tvyrojo drėgmės ir puvėsių tvaikas. Landos į slėptuvę būdavo kuo išradingiau užmaskuojamos ir atidaromos tik naktį. Žiemą, nenorėdami palikti pėdsakų sniege, partizanai savaites ir net mėnesius neišeidavo iš požemių. Tam jau iš rudens būdavo ruošiamasi ir pasirūpinama maisto atsargų, paskerdžiamas koks gyvulys, prisūdoma mėsos. Valgį gamindavo ant spiritinės lemputės. Pavasarį partizanus būdavo lengva atpažinti iš išblyškusių, patinusių veidų. Tai tvankaus požemio gyventojų ženklas.

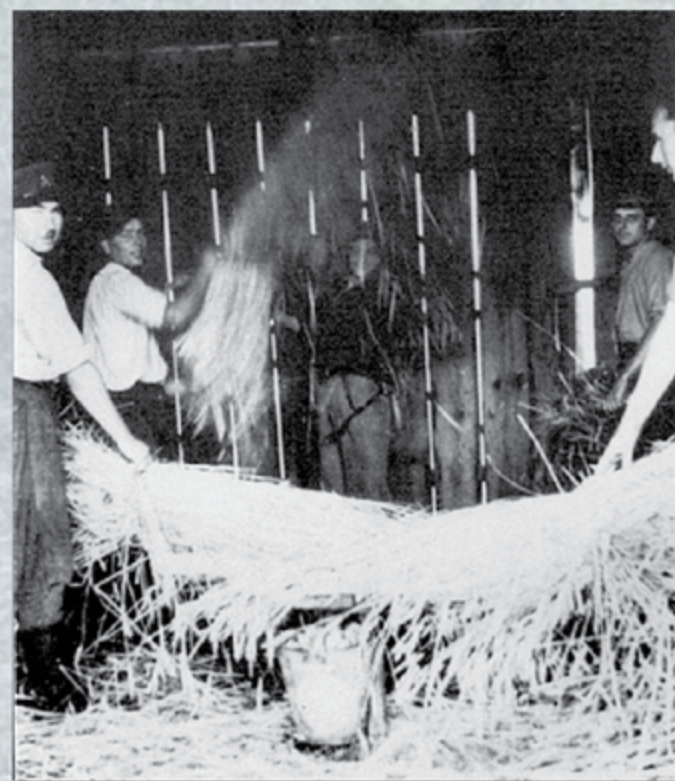
1 Partizanų bunkeriai: A – anga į požeminį bunkerį; B – Tauro apygardos partizanai įrengia bunkerį 1948 m.; C – rekonstruotoje „Vyčio“ kuopos partizanų žeminėje. Antazavės šilas, Zarasų raj.

?

1. Kodėl Lietuvos partizanai įsirengė bunkerius ir slėptuves?
2. Pasidomėk, kur Lietuvoje yra rekonstruotų partizanų bunkerių.



2 Algimanto apygardos partizanai padeda ūkininkui kulti javus. 1948 m.



3 Neatpažinti partizanai bunkeryje.



4 Neatpažintas partizanas skutasi.

B „Gyvenimo po žeme“ sąlygos

Sienos apipuvusios ir supeliję popieriai nusiplėšinėję. Bunkeryje spingsi žibalinė lempa, kuri nepaprastai rūksta. Viso bunkerio lubos nuo dūmų pajuodusios. Sakytum tikras karcėris ...

Mane po truputį apima drebulys. Perkūniškai šalta. Kojos visiškai peršlapusios. O sename bunkeryje, kuriame laikinai gyvenom, buvo nepaprastai tvanku, kaip tikrame pragare. Bunkerėlis nedidelis, o gyvenom jame septyniese. Vietos nėra nei apsisukti. Pilna purvo ir blusų. Blusos kelias dienas neleido man užmigti. Paskui apsiratau – nuovargis nugalėjo ir miegojau kaip užmuštas.

?

3. Įvertink gyvenimo bunkeryje sąlygas **1**, **3**, **A**, **B**.
4. Grupėse pasvarstykite, kaip elgtumėtės atsidūrę pokario partizanų vietoje. Pateikite siūlymų, kur slėptumėtės.

C Mirties naguose

Enkavedistai labai stropiai ieškojo partizanų bunkerų. Turėjo net specialų albumą, kuriame buvo sudėti rastų partizanų slėptuvių bei bunkerų brėžiniai ir piešiniai. Kareiviai partizanų ieškojo su specialiai išmokytais šunimis, pasiklausymo aparatais, 2 m ilgio metaliniais strypais, kuriais badė žemę. Surastą bunkerį apsupdavo keleriopu žiedu ir liepdavo partizanams pasiduoti. Apsuptieji gintis negalėjo, nes bunkeriai buvo nepritaikyti gynybai ir turėjo po vieną įėjimą. Jeigu niekas neišeidavo pasiduoti, pro ventiliacijos angas imdavo lėkti kovinės ar su svaiginamosiomis dujomis granatos. Kas tik mėgino atidaryti išėjimo angą ir bėgti, visi buvo sunaikinami. Deja, daugiausia bunkerų enkavedistai aptiko ir sunaikino po partizanų išdavysčių.

?

5. Įvertink bunkerų ir slėptuvių įrengėjų išradingumą 5.
6. Kodėl enkavedistams prireikė braižyti rastus partizanų bunkerius?



A

Легенда

1. Бункер обнаружен в укромном месте, ОВГ по замаскированному люку под печкой.
2. Построен под печкой дома, в нижней части фундамента, обложен кирпичем.
3. Вход в бункер находился у центра русской печки.

5

Viršuje sovietų kareivis prie sunaikinto partizanų bunkerio. 1949 m. Aptiktų partizanų bunkerų ir slėptuvių brėžiniai ir piešiniai iš specialios NKVD knygos.



6

Lietuvos partizanų daiktai: vokiškas pistoletas „Luger“, uniforminė kepurė, vieno iš paskutinių partizanų Antano Kraujelio-Siaubūno uniforminis švarkas.

B

Lietuvos komunistams, skrebams, išdavikams ir visiems jų padlaižiams linkime iš anksto pasirūpinti ir susieškoti sausas medžio šakas, kad vėliau nebūtų per didelio susigrūdimo ir netektų per ilgai laukti eilės. Lietuvos kaimo bobučių vyr. komitetas.

Iš partizanų laikraščio „Kultuvas“ humoro skilties. 1949 m.



7

Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys. 1947 m. nuotrauka. Jis buvo aktyvus partizanų spaudos bendradarbis, apygardos laikraščio „Laisvės žvalgas“ redaktorius.

Partizanų dainos „Burkuoja balandis palangėj“ ištrauka

Burkuoja balandis palangėj,
Nusviro jurgino šaka.
Už groty plieninių užkalts.
O lūpos kartoja: už ką?

8

Partizanų dainų ir eilėraščių rinkinys „Kovos keliu žengiant“. 1949 m.

D

Poezija ir dainos

Gyvenimas ekstremaliomis sąlygomis, kasdienės netektys dvasiškai nepalaužė partizanų. Net mirties akivaizdoje jie rado laiko kūrybai: leido laikraščius, rašė eilėraščius, dienoraščius, kūrė dainas. Kūrėjų ratas buvo didelis ir margas: nuo buvusių mokytojų, studentų ar gimnazistų iki mažamokslių kaimo vaikinukų, ėmusių eiliuoti pirmą kartą gyvenime.

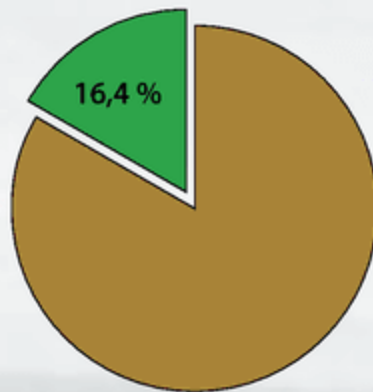
?

7. Perskaityk partizanų dainos, humoro skilties ištraukas. Kokios kūrėjų nuotaikos atsispindi?
8. Susiskirstykite į grupes. Klasėje surenkite pasirinktos partizanų kūrybos ir kūrėjų (eilėraščių, dainų, spaudos, garsiausių rašytojų ir poetų, dienoraščių autorių) temos pristatymą.

Be kaltės kalti



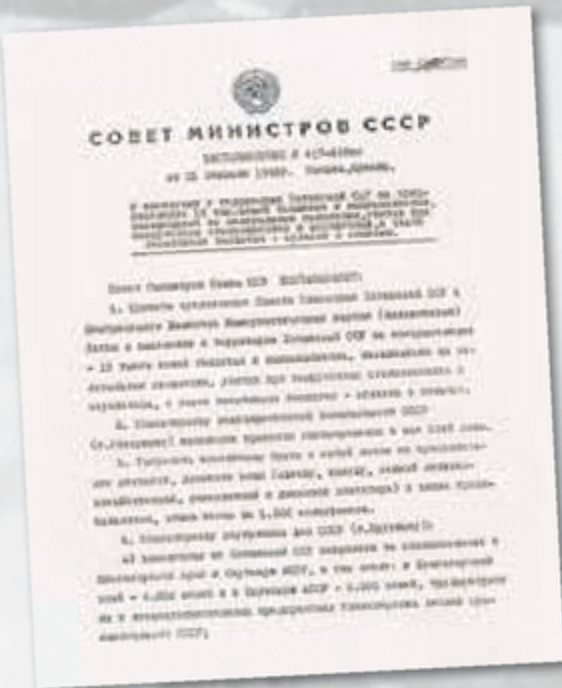
1 „Žygis į Sibirą“. XIX a. II pusės Arturo Grotgerio paveikslas, vaizduojantis kazokų į Sibirą tremiamus 1863–1864 m. sukilimo Lietuvoje ir Lenkijoje dalyvius.



2 Lietuvių dalis tarp visų SSRS ištremtų žmonių. 1946–1952 m.



3 Lietuviai tremtiniai, apsigyvenę ant Lenos upės kranto Sibire. 1947 m. nuotrauka. Apie 70 % pokario tremtinių sudarė moterys ir vaikai. Iš maždaug 40 tūkst. vaikų tremtinių 7 tūkst. žuvo tremtyje.



4 J. Stalino patvirtintas SSRS ministrų tarybos nutarimas iš Lietuvos ištremti 12 tūkst. šeimų. 1948 m. vasario 21 d.

A Sibiro Golgota

Šiurpą keliantis žodis „Sibiras“ Lietuvoje gerai žinomas nuo Rusijos imperijos laikų. Tremtinio dalį pirmieji čia patyrė to meto sukilėliai, knygnešiai, jų artimieji. Masiniai tautų trėmimai – vienas iš brutaliausių J. Stalino teroro įrankių. 1940–1941 m. ir 1944–1953 m. į tolimiausius SSRS užkampius ištremta per 136 tūkst. lietuvių. Kas penktas iš jų žuvo nuo nepakeliamo darbo, atšiaurių gyvenimo sąlygų, ligų, bado. Lietuviai – viena iš labiausiai nuo trėmimų nukentėjusių tautų. Pokariu kas šeštas SSRS tremiamas žmogus buvo lietuvis. Trėmimai ir kitos stalininės represijos labai paveikė tolesnę lietuvių tautos demografinę raidą, psichologinę žmonių būklę.

- 1.** Pasidomėk caro laikų ir sovietiniais Lietuvos gyventojų trėmimais.
- 2.** Įrodyk, kad lietuviai yra viena labiausiai nuo J. Stalino trėmimų nukentėjusių tautų
- A, 2.**



5 Atsisveikinimas su tėvyne. Sunkvežimio priekaboje į SSRS ištremiamos Lietuvos gyventojos. XX a. 5 deš. pab.

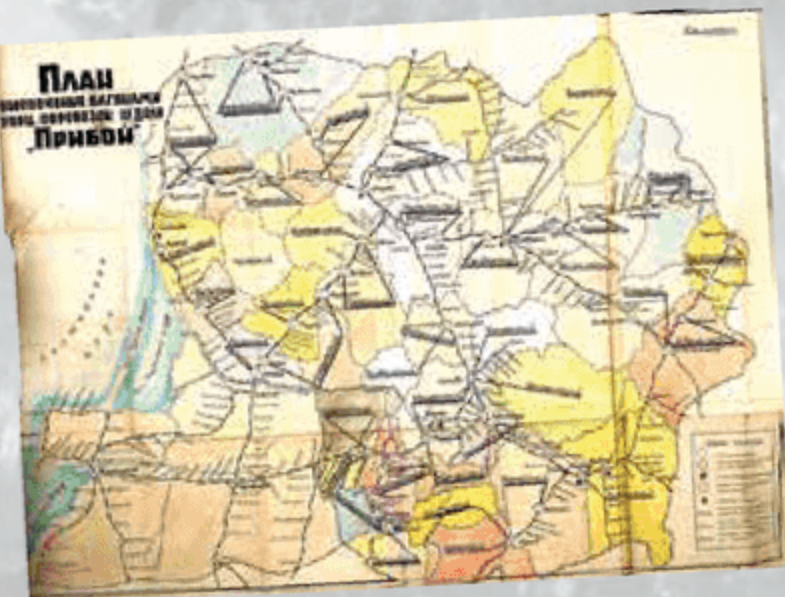


6 Prekinis vagonas Naujosios Vilnios geležinkelio stotyje. Tokiuose vagonuose į tremtį buvo vežami Lietuvos gyventojai.

B Kaip jie mus trėmė?

Didžiuosius trėmimus organizavo SSRS aukščiausioji vadovybė. Vietos komunistai padėjo sudaryti tremtinių gyventojų sąrašus. Buvo nustatytos kvotos, kiek šeimų reikia išvežti. Trėmimams vykdyti pasitelkdavo tūkstančius enkavedistų, sovietų karių, milicininkų, strībų, komunistų aktyvistų. Masinė trėmimo operacija vykdyta slapta. Žmonės stengtasi užklupti netikėtai. Pasirengti į kelionę duodavo vos kelias valandas. Atvežti į geležinkelio stotis žmonės varyti į gyvulinius vagonus. Į tremties vietą keliavo nuo kelių savaičių iki mėnesio. Neatlaikę sunkumų kankinančioje kelionėje dažniausiai mirdavo senukai, vaikai, besilaukiančios moterys. Lietuvoje likęs tremtinių turtas komunistų buvo nusavinamas ir išdalijamas.

- 3.** Kokių išvadų apie pokario trėmimų organizavimą gali padaryti iš **B, 5–7** šaltinių?



7 Geležinkelio stočių aprūpinimo vagonais trėmimams planas. 1949 m. Operacija „Priboj“.



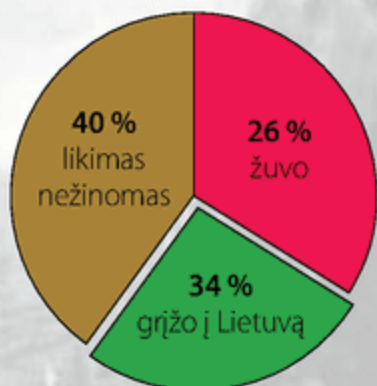
8 Lietuvių kalbos pamokos tremtyje. Krasnojarsko kraštas. 1950 m.



9 Tremtinių jurtos rekonstrukcija Lietuvos liaudies buities muziejuje.

C Gyvenimas tremtyje

Tremtinių gyvenimo sąlygos buvo kiek lengvesnės nei Gulago lageriuose kalintų beteisų politinių kalinių. Jie galėjo įsigyti gyvulių, kito išgyvenimui reikalingo turto, turėti nuosavą ūkį, cenzūros prižiūrėti susirašinėti, gauti ar siųsti siuntinius. Tremtiniai išnaudoti kaip pigi darbo jėga. Jie plūšo bekrastės taigos kirtavietėse, dirbo statybose, lentpjūvėse, Kazachstano dykumose tiesė kelius, alinami karščio rinko medvilnę Tadžikijos plantacijose. Už alinantį darbą teko elgetos atlyginimas. Žmonės stengėsi išlaikyti žmogiškumą ir bendruomeniškumą. Sibiriokus telkė kartu švenčiamos šeimos, religinės ir tautinės šventės. Kiti būrėsi į mokslo ar literatūros, sporto būrelius, kartu dainavo, kūrė eilėraščius, įvairius rankdarbius. Ši veikla padėjo nepalūžti ir puoselėti viltį grįžti į Tėvynę.



12 1945–1952 m. tremtinių iš Lietuvos likimas.



- 4.** Išsiaiškink, kuo skyrėsi sovietinio politinio kalinio ir tremtinio padėtis.
- 5.** Apibūdink kasdienį tremtinių gyvenimą **C**. Kokių sunkumų kilo?

13 Politinių kalinių, tremtinių ir Laisvės kovų dalyvių kasmetinio sąskrydžio Ariogaloje dalyviai. 2016 m.



10 Tremtiniui V. Grendai priklausęs 5 dienų talonas duonai. 1947 m.



11 Tremtinių kūrybos rankraštis. 1944 m. Altajaus kraštas, Južukovas.



D Ilgas kelias namo

Ištremtieji neturėjo teisės keisti gyvenamąją vietą. Už pabėgimą grėsė įkalinimas bausiuose Gulago lageriuose. Tik po J. Stalino mirties sibirio kams pamažu leista grįžti į tėvynę. Tačiau vietos komunistų valdžia įvairiais būdais grįžusiems trukdė prisiregistruoti, įsidarbinti, mokytis, negrąžintas atimtas turtas. Apie 50 tūkst. tremtinių negrįžo į Lietuvą. Požiūris į tremtinius pasikeitė prasidėjus „dainuojančiai revoliucijai“ ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Šalyje veikia politinių kalinių ir tremtinių organizacijos. Įgyvendinamas teisingumas – teisiams prie trėmimų prisidėję asmenys.



- 6.** Bibliotekoje, internete rask tremtinių atsiminimų. Klasei pateik labiausiai sukrėtusių nutikimų.
- 7.** Kuo jaunimui svarbi dabartinė tremtinių veikla, kasmet rengiamos „Misijos Sibiras“ **13**, **14**?



14 „Misijos Sibiras 12“ dalyviai tvarko lietuvių tremtinių kapus. Kasmet rengiamos ekspedicijos į lietuvių tremties ir kalinimo vietas Rusijoje, Kazachstane ir Tadžikistane. Ten tvarkomos lietuviškos kapinės, lankomi Sibire gyvenantys tautiečiai.

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš 1978 m. LSSR konstitucijos

1 straipsnis. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika yra socialistinė visalaudinė valstybė, išreiškianti darbininkų, valstiečių ir inteligentijos, visų tautybių darbo žmonių valią bei interesus.

2 straipsnis. Visa valdžia Lietuvos TSR priklauso liaudžiai.

Valstybinę valdžią liaudis vykdo per Liaudies deputatų tarybas, sudarančias Lietuvos TSR politinį pagrindą.

Visi kiti valstybiniai organai yra Liaudies deputatų tarybų kontroliuojami ir joms atskaitingi.

4 straipsnis. Tarybų valstybė, visi jos organai veikia socialistinio teisėtumo pagrindu, užtikrina teisėtarkos, visuomenės interesų, piliečių teisių ir laisvių apsaugą.

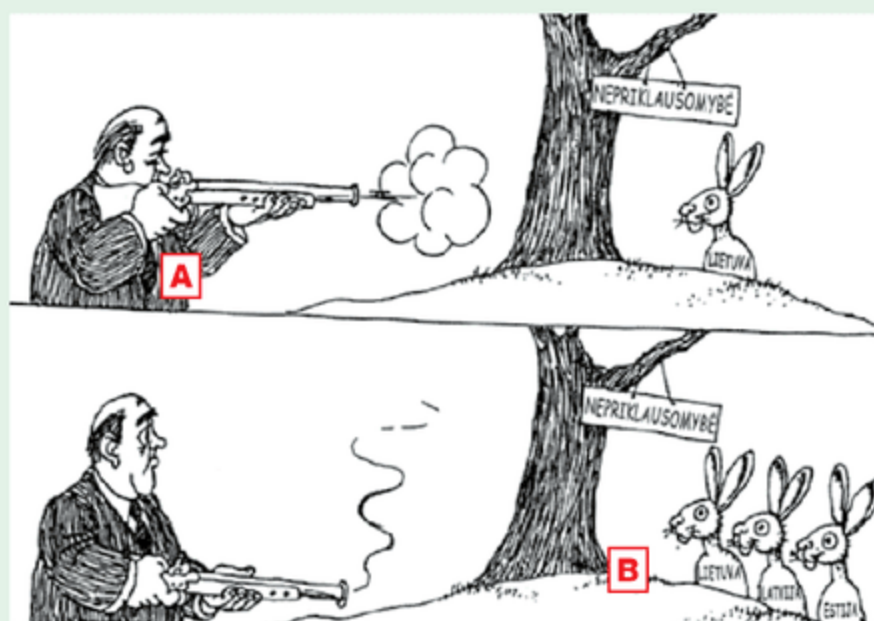
Valstybinės ir visuomeninės organizacijos, pareigūnai privalo laikytis TSRS Konstitucijos, Lietuvos TSR Konstitucijos ir tarybinių įstatymų.

89 straipsnis. Teisę kelti kandidatus į deputatus turi Tarybų Sąjungos Komunistų partijos, profesinių sąjungų, Visasąjunginės Lenino Komunistinės Jaunimo Sąjungos organizacijos, kooperatinės ir kitos visuomeninės organizacijos, darbo kolektyvai, taip pat karių susirinkimai pagal karines dalis.

LTSR konstitucija, Vilnius, Mintis, 1978.

1. Kokių išvadų apie to meto LSSR santvarką gali padaryti?
2. Įrodyk, kad LSSR konstitucijoje įvardytų nuostatų tikrovėje nebuvo laikomasi.
3. Palygink LSSR ir dabartinę Lietuvos Konstituciją. Kuo skiriasi požiūriai į Lietuvos valstybingumą, valdžią ir jos rinkimus?

B Išnagrinėk iliustraciją:



1. Nustatyk, kurį asmenį simbolizuoja karikatūros A personažas.
2. Apibūdink šio asmens politiką Baltijos šalių nepriklausomybės atžvilgiu.
3. Paaškind pagrindinę karikatūros mintį.

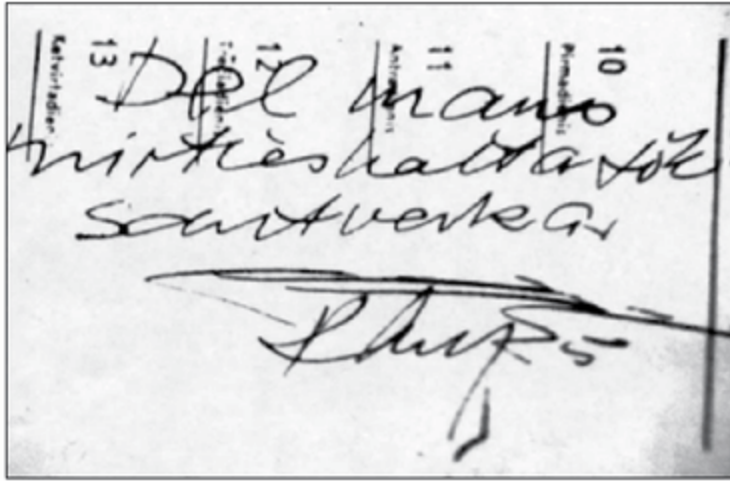
C Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Lietuva.
2. Maskva.
3. Gulago lageriai.
4. Lenos delta.
5. Kolyma.
6. Džeskazganas.
7. Vorkuta.
8. Igarka.
9. Krasnojarskas.
10. Lietuvos gyventojų tremties vietos.
11. Sukilimai lageriuose.



Kompleksinė užduotis

A



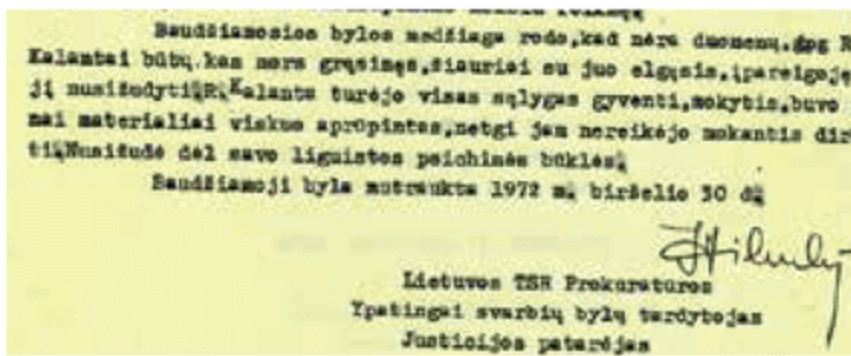
Priešmirtinis
R. Kalantos
raštelis.

©



Laikraščio
„Kauno tiesa“
ištrauka. 1972 m.

D



Ištrauka iš suklastotos sovietinės baudžiamosios bylos dėl R. Kalantos savižudybės fakto.

F

**Iš A. Kačinsko paskutinio žodžio sovietiniam teismui
dėl 1972 m. įvykių Kaune**

R. Kalantos susideginimas sukrėtė visus kauniečius. Bet milicijos darbuotojai neturėjo jokio pagrindo mėtyti gėles į šiukšlių dėžes. R. Kalanta nenusižengė viešajai tvarkai. Žmonių niekas nekurstė eiti, jie patys ėjo. Ne paslaptis, kad laidotuvės buvo pagreitintos. Tai dar labiau supykino žmones. Milicijos darbuotojai pirmi „mušė“ bananais, pagaliais. Liudytojus gąsdino, jie bijojo atsakomybės, todėl sutiko su tardytojo parodymais.

B



*Žmonės, dedantys gėles R. Kalantos susideginimo vietoje.
1972 05 18 saugumiečių nuotrauka iš sovietų baudžiamosios bylos.*

E



JAV lietuvių
demonstracija
R. Kalantai
paminėti.
1972 m. gegužė.



Self-Immolation Sparks Riots in Lithuania City

JAV laikraštyje
„Chicago Tribune“
1972 m. gegužės
22 d. publikuotas
straipsnis apie
Romo Kalantos
susideginimą ir
„Kauno pavasario“
įvykius.



- 1.** Nurodyk **A**–**G** šaltiniuose atspindinčių įvykių priežastis, vietą ir datą.
- 2.** Pateik išvadų apie įvykių dalyvių amžių, elgesį **B**. Kokiems tikslams juos fotografavo ir žymėjo saugumiečiai?
- 3.** Kaip su įvykiais susijęs **A** autorius? Paaškind, ką jis, tavo manymu, kaltina dėl savo mirties.
- 4.** Kaip šio asmens poelgį vertino sovietų valdžia **C**, **D**? Kodėl ji skleidė melą, kad žmogus neva buvo psichiškai nesveikas.
- 5.** Apibūdink išeivių, užsienio spaudos požiūrį į įvykius **E** ir **G**. Kuo jis skyrėsi nuo sovietų Lietuvos požiūrio **C**?
- 6.** Kokių išvadų apie sovietų Lietuvos teisingumo sistemą gali padaryti iš **D**, **F** šaltinių?
- 7.** Pasidomėk, kaip pasikeitė įvykių ir juos sukėlusio asmens vertinimas Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Pateik jam skirtų paminklų, meno kūrinių, filmų pavyzdžių.
- 8.** Įvertink jaunimo laisvės sovietų ir dabartinėje Lietuvoje. Kodėl to meto valdžios elgesys būtų nepriimtinas šiais laikais?



Pasaulis šiandien

Į praeitį nugrimzdo šaltojo karo laikotarpis. Žmonija į XXI amžių įžengė pasiekusi stulbinančių mokslo laimėjimų, kurie palengvino žmonių buitį, pagerino kasdienį gyvenimą. Tačiau pasaulį tebekamuoja daugybė problemų: „demografinis sproginas“, ekonomiškai silpnų šalių skurdas, badas, ekologinės katastrofos grėsmė, tebevykstantys karai ir bet kur žmonių gyvybių galintis pareikalauti tarptautinis terorizmas.



1 Vartotojų visuomenės susiformavimas. Prekybos centras JAV. 1950 m. nuotrauka.

XX a. II pusėje pažangiausiomis mokslo teorijomis ir tyrimais pagrįstos technologijos lėmė neregėtą pasaulio ekonomikos pakilimą ir vartotojų visuomenės triumfą. Prekyba tapo menu ir mokslu. Šventojo Rašto žodžius pakeitę prekių pavadinimai mirga visur: ant pastatų, drabužių, televizorių ekranuose. Vartotojų visuomenės stabais tapo muzikos, kino, televizijos žvaigždės. Noras pasipuikuoti, gerai atrodyti, naudotis masinės kultūros teikiama malonumas – dabartinės jaunimo kartos bruožas, kartos, kuri kai kada pamiršta, kad su laisve reikia elgtis atsargiai...

Nežinome, kur einame. Pasak vieno mokslininkų, daug požymių rodo, jog pasaulis XXI a. bus geresnis. Kiti ne tokie optimistai. Po 2001 m. savižudžių teroristų išpuolių Niujorko pranašaujamas Vakarų ir islamo civilizacijų konfliktas. Bet juk mes, kurie dabar gyvename, dar galime pasirūpinti, kad jis neįsiliesnotų. Vis didesnė žemynų ir šalių tarpusavio priklausomybė – globalizacija – verčia žmoniją susimąstyti. Nepaisydama daugybės religinių ir tautinių skirtumų ji privalo bendromis jėgomis rūpintis, kad pasaulis gyventų taikiai.



2 Gyvenimas žinių visuomenėje. Kasdien informacija per šimtus televizijos kanalų ir kitas žiniasklaidos priemones akimirksniu pasiekia atokiausius Žemės kampelius.

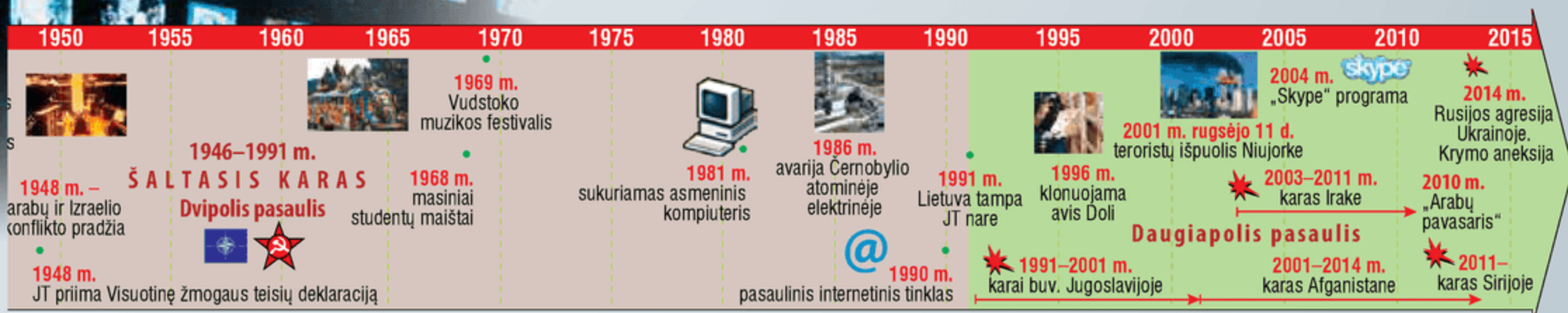
1945
1946 m. sukuriamas pirmasis kompiuteris
1945 JT įkūrimas



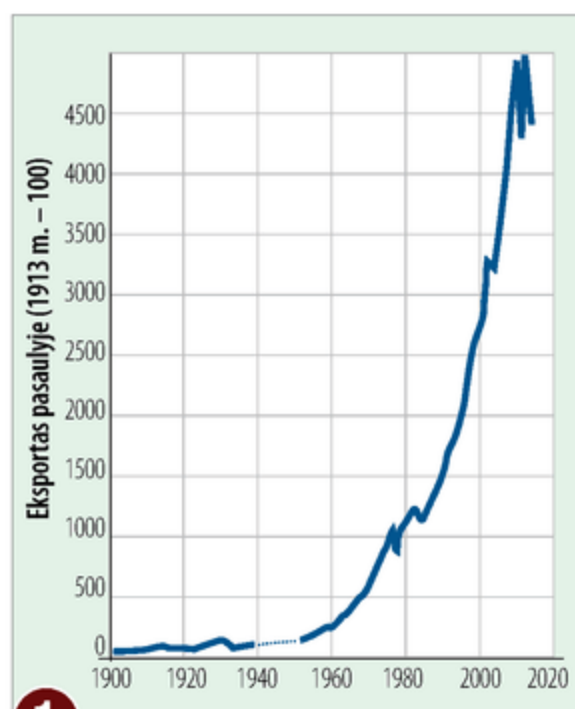
3 Karai, kariniai konfliktai ir teroristų išpuoliai pasaulyje 1990–2015 m.



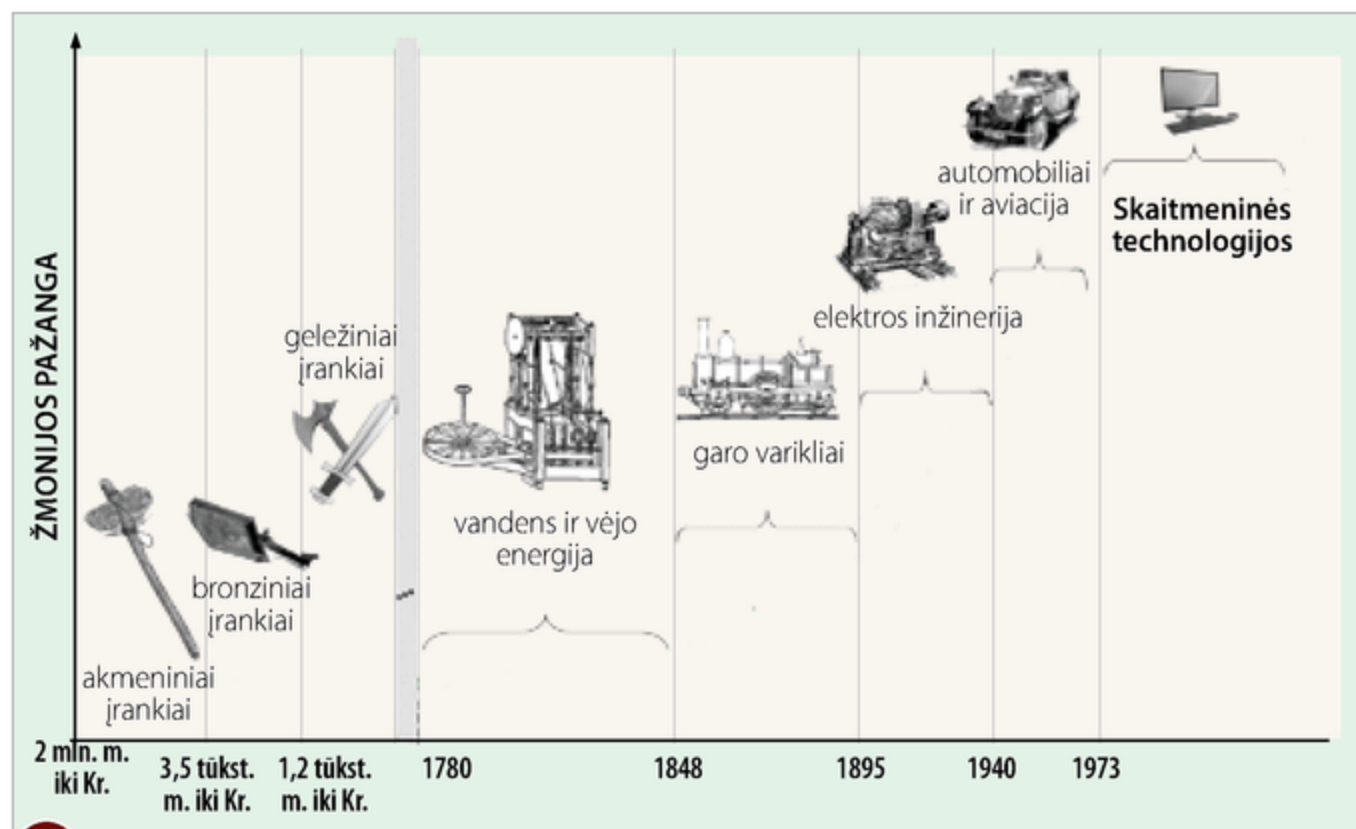
4 Benamių šeima Bogotos (Kolumbija) gatvėje. 9 deš. nuotrauka.



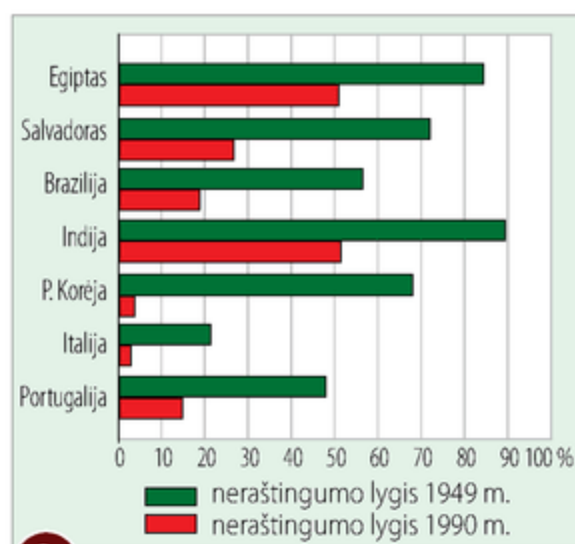
1. Mokslo ir technologijų revoliucija



1 Pasaulinės prekybos augimas 1900–2014 m.



2 Technologijų pažanga nuo akmens amžiaus iki šių laikų.



3 Neraštingumo mažėjimas kai kuriose valstybėse 1949–1990 m.

4 10 technologijų, kurios pakeitė pasaulį

1. Internetas
2. Genų inžinerija
3. Skaitmeninė vaizdo perdavimo technologija
4. Asmeniniai kompiuteriai
5. Kosminiai skrydžiai
6. Mobilieji telefonai
7. Branduolinė energetika
8. Elektroninė bankininkystė
9. Robotai
10. Organų persodinimas

Pagal: Versus, 2007 m. kovas.

– Klysti žmogiška, suversti kaltę kompiuteriui – dar žmogiškiau.
Robertas Orbenas

Išaugusi švietimo ir mokslo reikšmė

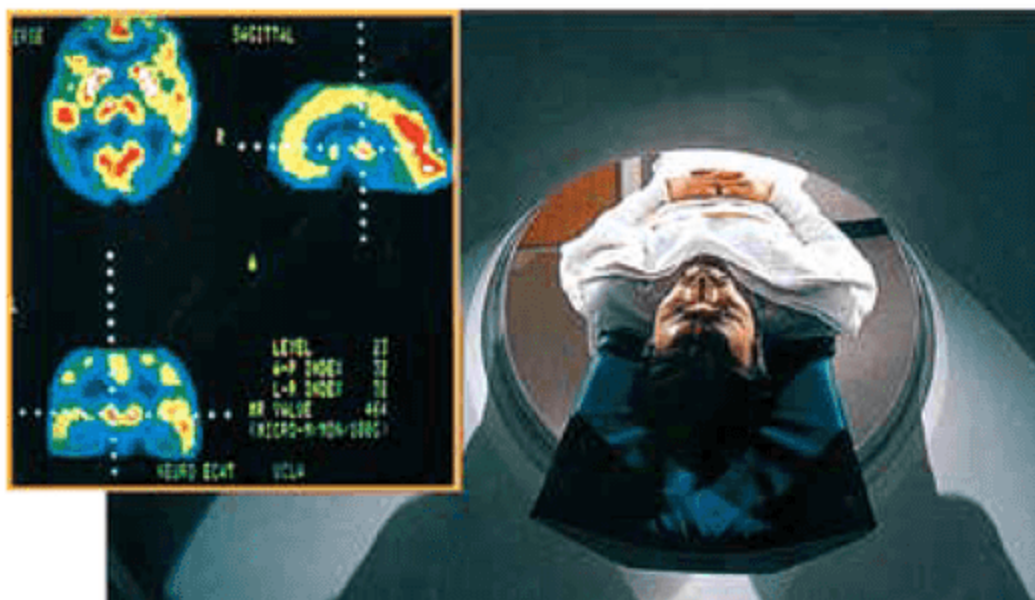
Po siaubingo ir niokojančio Antrojo pasaulinio karo įsitvirtinusi sąlyginė taika sukūrė palankias sąlygas tarptautinei prekybai. Nors tvyrojo šaltojo karo įtampa, didelių tarpvalstybinių konfliktų nekilo. Nuo XX a. 5 iki 8 deš. pasaulis išgyveno „ilguoju bumu“ vadinamą nepertraukiamą ekonomikos augimo ciklą. Vakarų Europoje, JAV ir kitose valstybėse labai padidėjo gyventojų pajamos, sumažėjo nedarbas. Suklestėjo didžiulės tarptautinės įmonės, valiutų rinkos, buvo plečiama laisvoji prekyba.

Prie ekonomikos suklestėjimo, žmonių gerovės augimo prisidėjo sparti mokslo pažanga. Kilusiai **mokslo ir technologijų revoliucijai (MTR)** būdinga gausybė reikšmingų išradimų. Jie palengvino žmonių susisiekimą, bendravimą, darbą ir buitį, pagerino sveikatą. Naujovės buvo greitai diegiamos ir pritaikomos ūkyje, kasdieniame gyvenime. Kiti išradimai plačiai visuomenei tapo prieinami tik pasibaigus šaltajam karui. Pavyzdžiui, milžiniškas permainas komunikacijoje sukėlęs internetas iš pradžių buvo įslaptintas ir naudojamas tik JAV kariškių.

Pažanga yra neįmanoma be išsimokslinusių ir kūrybingų žmonių. Sveikatos priežiūros, transporto, telekomunikacijų ir švietimo laimėjimai sukūrė raštingesnę, geriau informuotą visuomenę. Vienas svarbiausių pasiekimų – atsivėrusios platesnės galimybės mokytis. XX a. pradžioje dauguma pasaulio gyventojų nemokėjo skaityti ir rašyti, neturėjo galimybių siekti geresnio išsimokslinimo. Švietimas tapo valstybių, tarptautinių organizacijų prioritetu. Sumažėjus neraštingumui, atsiradus daugiau išsimokslinusių žmonių, dar labiau išaugo mokslo reikšmė. XX a. 9 deš. pab. mokslininkų ir inžinierių, atliekančių tyrimus ir vykdančių eksperimentus, skaičius pasaulyje siekė apie 5 mln. Valstybės bei privačios verslo įmonės negailėjo išteklių mokslo ir technologijų vystymui.

5

Kompiuterinis tomografas. Juo pacientas ištiriamas rentgeno spinduliais.



Gamtos mokslų ir medicinos laimėjimai

XX a. II pusėje dar sparčiau plėtota **biotechnologija**. 1953 m. mokslininkai atrado **DNR**. Jos pagrindu sukurta **gėnų inžinèrijos** technologija suteikė galimybių laboratorijos sąlygomis modeliuoti augalų ir gyvūnų rūšis, **klonuoti**, pradėti žmogų mėgintuvėlyje. Sensaciją sukėlė žinia, jog 1996 m. Škotijos mokslininkams pavyko klonuoti pirmąjį žinduolį – avį Doli. Tačiau euforiją pakeitė susirūpinimas dėl šio metodo nepatikimumo ir net pavojaus. Mokslininkai įsitikino, kad šešerius metus išgyvenusi avis ir kiti vėliau klonuoti gyvūnai dažnai savo elgsena visai nepanašūs į pirmtakus, turi daugybę sveikatos sutrikimų, yra neprognozuojamo elgesio.

Biotechnologija tapo itin svarbi žemės ūkiui. Atsparesni ligoms ir kenkėjams genetiškai modifikuoti augalai užtikrino didesnius derlius. Dėl naujausių technologijų taikymo, masiško ir gausaus trąšų naudojimo (tada apie jų žalą niekas negalvojo), sėklų selekcijos išaugo žemės ūkio produktyvumas.

Pažangiausios technologijos pradėtos taikyti ir medicinoje. 1960 m. sukurtas lazeris gydo įvairias ligas, leidžia atlikti sudėtingas mikrochirurgines operacijas minimaliai pažeidžiant audinius. Įprasta medicinos praktika tapo įvairių organų – inkstų, širdies, kepenų ir kt. – persodinimas. Kol pacientas laukia jam tinkamo organo, gyvybę gali palaikyti išoriniai aparatai, atkartojantys tam tikro organo funkciją. Į žmogaus organizmą implantuotais prietaisais sekama paciento būklė ar pastiprinami (pvz., širdies stimulatorius) nusilpę organai. Naujausi laimėjimai leidžia žmogui pritaikyti įvairias dirbtinai sukurtas trūkstamas ar pažeistas kūno dalis, kurios būtų valdomos jo smegenų impulsais.

8

Bioninė ranka

Ar galite įsivaizduoti žmogų, kurio ranka yra amputuota, jausmingai ir grakščiai skambinantį pianiną? Daugeliui tai gali pasirodyti tarsi tolima futuristinė fantazija.

Visgi, žvelgdami į Džonį, lengvai lankstantį visus savo naujosios bioninės rankos pirštus, negalime nepritarti jo žodžiams: „Ateitis jau čia“. Visus rankos veiksmus kontroliuoja ne kas kitas, o žmogaus smegenys. Bioninėje rankoje įtaisyta net 100 jutiklių, ją sudaro 26 sąnariai, 17 varikliukų ir mažas kompiuteris delne.

Bioninė ranka yra užprogramuota reaguoti į elektrinius signalus, sklindančius iš likusios po amputacijos galūnės. Taigi protezo šeimininkas turi tiesiog galvoti, jog judina savo senąją ranką. Rankos judesys sukuriamas beveik automatiškai, tai nereikalauja daug pastangų ir koncentracijos. Žmogus gali ištiesti, sulenkti, judinti bioninę ranką tuo pat metu kalbėdamas ar atlikdamas kitus judesius.

Pagal: <http://robotika.lt>



6

Įžymioji avis Doli, 1996 m. klonuota Roslino institute, Škotijoje.



7

PAR chirurgas Kristianas Bernardas. 1967 m. jis pirmą kartą istorijoje persodino žmogaus širdį. Pacientas – išeivis iš Lietuvos Luisas Vaškanskis.



9

Mokslininkai Džeimsas Vatsonas ir Francis Krikas. 1953 m. jie atrado DNR molekulės dvigubą spiralinę struktūrą, panašią į Visatos spiralinę struktūrą. Paaiškėjo, kad Visata ir gyvybė yra panašiai savaime susitvarkančios veikiant tiems patiems mokslo dėsniams.

1. Mokslo ir technologijų revoliucija



10 Tranzistorius. Jo išradimas leido kurti nedidelių gabaritų, kur kas mažesnių energijos snaudų reikalaujančius, sparčiau veikiančius elektronikos prietaisus: radijo imtuvus, skaičiuotuvus, kompiuterius.



11 Skaitmeninių technologijų raida: A – vienas pirmųjų asmeninių kompiuterių; B – pirmasis pasaulyje kompiuteris (elektroninė skaičiavimo sistema) „Eniac“, svėręs 30 tonų.

1946	JAV sukonstruota elektroninė skaičiavimo mašina ENIAC. Pirmasis kompiuteris	
1948	išrastas tranzistorius	
1979	pasirodė pirmoji kompaktinė plokštelė – CD	
1981	kompanija IBM sukonstravo pirmąjį asmeninį kompiuterį	
1989	pradėjo veikti pasaulio kompiuterių tinklas – internetas (World Wide Web)	
1992	atsirado pirmieji mobilieji telefonai	
2004	pasirodė interneto telefonijos kompiuterinė programa Skype	
2004	pradėjo veikti internetinis socialinis tinklas Facebook	

12 Skaitmeninių technologijų raida 1946–2004 m.



13 Šių laikų karikatūra.

Skaitmeninių technologijų pažanga

Išradus kompiuterį, prasidėjo milžiniškas proveržis **skaitmeninių technologijų** srityje. Pirmieji kompiuteriai atliko vos kelis šimtus veiksmų per sekundę, tilpo ke- liolikoje spintų, kurios bendrai svėrė keliasdešimt tonų, naudojo milžiniškus kiekius elektros energijos. Dėl tranzistoriaus, o vėliau mikroschemų kompiuterio dydis ma- žėjo, naujos diegiamos technologijos didino ir jo darbo spartą, mažino kainą. JAV sukurti pirmieji asmeniniai kompiuteriai tapo neatsiejama daugelio žmonių gyveni- mo dalimi. Pasaulinis kompiuterių tinklas – internetas, neišsenkantis ir nuolat atsi- naujinantis informacijos šaltinis. 1995 m. mažiau nei 1 % pasaulio gyventojų turėjo prieigą prie interneto, o mūsų dienomis – jau 40 %. Vartotojai turi galimybę naršyti daugiau kaip 1 mlrd. svetainių. Nesvarbu, kurioje pasaulio vietoje būtų vartotojas, jei tik geba užmegzti interneto ryšį, bet kurią akimirką gali priimti ir pats siųsti in- formaciją. Interneto vartotojai lengvai ir greitai pasiekia įvairias informacijos sritis, gali jas panaudoti, o kartu ir patys tapti skaitmeninio turinio kūrėjais.

Kita vertus, pasikeitė žmonių vertybės ir tarpusavio santykiai, vis mažiau bendrau- jama gyvai. Žmonės mieliau laiką leidžia prie televizoriaus ar virtualioje erdvėje – naršo internete, žaidžia kompiuterinius žaidimus, rašo trumpąsias žinutes ar dalija- si įspūdžiais socialiniuose tinkluose. Šiandien jau nestebina vaizdas, kai keli draugai sėdi kartu, tačiau laiką leidžia įnikę į savo išmaniuosius įrenginius, kiekvienas užsi- ima sau įdomia veikla. Tyrimo duomenimis, 2015 m. jaunimas skaitmeninėms tech- nologijoms ir jų teikiamoms paslaugoms skiria vidutiniškai 9 val. per parą! Šių die- nų medicinoje atsirado nauja diagnozė – priklausomybė nuo kompiuterio.

14 Pirmasis superkompiuteris Lietuvoje

Matematikos ir informatikos institute iki dabar yra likęs „futuristiškai“ atrodantis baseinėlis – kibernetinio projekto „Elbrus-2“ likutis. Šį galingiausią SSRS skaičiavimo mašiną-superkompiuterį ketinta pritaikyti karinės gamybos srityje – kosmoso, branduolinio ginklo ir priešraketinės gyny- bos programose. Tai buvo vienintelis superkompiuteris tuometinėje Lietuvoje. Beje, šis skaičiavi- mo kompleksas nuvyllė ir 1989 metais buvo išjungtas, mašina išmontuota. Liko tik didžiulė van- dens baseino, turėjusio aušinti ELBRUSą, duobė.

T. Fedaravičius, Superkompiuteriai. NK, 2007, Nr. 14.



15 2013 m. sukurtas socialinis robotas „Nadina“ ir prie jo sukūrimo prisidėjusi mokslininkė skaito laikraštį. Šis robotas gali pasisveikinti, užmegzti akių kontaktą, įsiminti pokalbį, atpažinti su juo bendravusius žmones.

16 Dirbtinis intelektas ir profesijos

Ekspertai mano, kad artimoje ateityje nebereikės žmonių buhalterių, investuotojų, gyvybės draudimo agentų. Robotai galės atlikti visus skaičiavimus ir nurodyti rizikas akcijų biržose, sparčiai apskaičiuoti atlyginimus ir panašiai. Kompiuteriai taps tikra pigia darbo jėga, kuriai nereikės atostogų ir draudimo. Taip pat derėtų nepamiršti, kad kartu dirbtinio intelekto suklestėjimas kurs darbo vietų aukštųjų technologijų sektoriuje: robotus ne tik reikės prižiūrėti, skirti jiems užduotis, vadovauti, bet ir strateguoti, kurti idėjas.

Pagal: <http://www.veidas.lt>



Biotechnologija – technologija, susijusi su natūralių biosistemų, gyvų organizmų ar jų darinių panaudojimu, pagrįsta DNR eksperimentais, siekiant perdirbti ar pagaminti naują produktą.

DNR – kiekvienoje gyvoje ląstelėje esanti rūgštis. Joje užkoduota genetinė informacija, kuri dalijimosi metu perduodama naujoms ląstelėms.

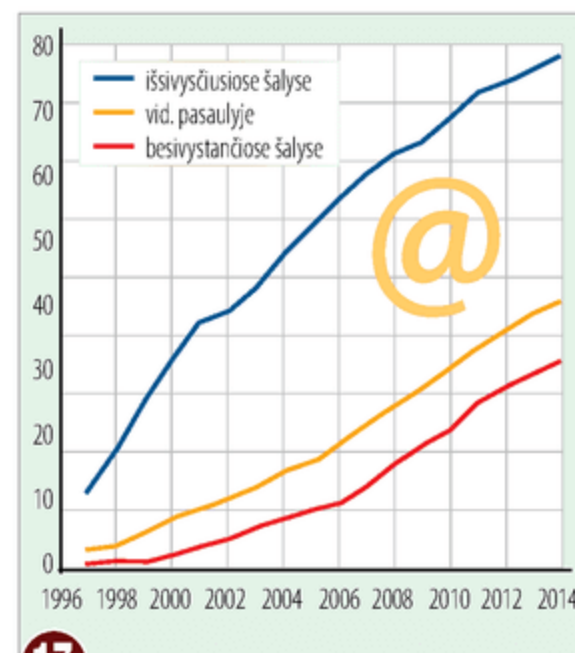
Gėnų inžinerija – metodai, kuriais dirbtinai kuriamos, keičiamos ir dauginamos ląstelės genetinės struktūros.

Klonavimas – genetiškai vienodų organizmų kūrimas iš pradinio organizmo.

Mokslo ir technologijų revoliucija

(MTR) – po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusi itin sparti mokslo ir technologijų raida ir sklaida.

Skaitmeninės technologijos – kompiuterinės technologijos, kurios naudoja informacijos kodavimo, gavimo bei perdavimo formas, pagrįstas dvejetainiais skaitmenimis (1 arba 0).



17 Interneto naudotojų skaičiaus kaita 100- ui gyventojų pasaulyje. 1996–2014 m.

Pažanga visiems?

Stulbinantys mokslo ir technikos atradimai padarė milžinišką poveikį žmonijai. Jie iš esmės pakeitė ne tik kasdienį žmonių gyvenimą bei buitį, bet ir pasaulio sampratą. Dėl sparčiai plėtojamų komunikacijų ir transporto jis tapo mažesnis. Kaip niekad anksčiau išsiplėtė žmogaus pažinimo ribos. Tačiau neišvengta ir negiamų padarinių. Sunku susigaudyti milžiniškoje informacijos jūroje, kritiškai ją įvertinti. Informacijos pateikimo sparta tampa svarbesnė už kokybę. Sunkiai kontroliuojama interneto informacinė erdvė, socialiniai tinklai leidžia skelbti nusikalstamo pobūdžio informaciją, pvz., kaip pasigaminti savadarbę bombą. Naujausios technologijos tampa ir teroristų veiklos ar naujų narių verbavimo įrankiu. Svarbi problema išlieka asmeninių ar valstybinės reikšmės duomenų vagystės ir nutekinimas, panaudojimas nusikalstamoms veikoms.

Kita vertus, žmonės nesusimąstydami patys pateikia daug asmeninės informacijos socialiniuose tinkluose, suteikia prieigą prie jų mainais už galimybę naudotis kokiomis nors paslaugomis ar programomis. O kur dar viešos prieigos interneto taškai, gatvių stebėjimo kameros. Duomenys apie kiekvieno iš mūsų gyvenimą, veiklą, pomėgius, padedant šiuolaikinėms technologijoms, kaupiami įvairiausiais būdais.

Mokslo ir technikos revoliucija palietė ne visą pasaulį. Karų, vidaus nesutarimų kamuojamose skurstančiose valstybėse ir jų gyventojai liko pažangos nuošalyje. Raidos atotrūkis tarp turtingų ir skurdžių pasaulio valstybių ir regionų ne tik išliko, bet ir dar labiau padidėjo.



1. Dėl ko laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo vadinamas mokslo ir technologijų revoliucija? Papildyk reikšmingiausių išradimų sąrašą **4**.
2. Pakomentuok medicinos, biologijos laimėjimų **5**–**9** naudą ir kilusias etikos problemas.
3. Apibūdink skaitmeninių technologijų raidą **10**–**12**. Pateik pavyzdžių, kaip jos pakeitė pasirinktą ūkio, mokslo, švietimo ar kt. žmogaus veiklos sritį.
4. Paaiškink, kaip dirbtinis intelektas gali paveikti žmonių gyvenimą, profesijas **15**, **16**.
5. Interneto, bibliotekoje rask duomenų ir įrodyk, kad mokslo ir technologijų pažanga pasaulyje yra nevienoda.
6. Grupėse aptarkite teigiamas ir problemų keliančias mokslo ir technologijų pažangos puses.

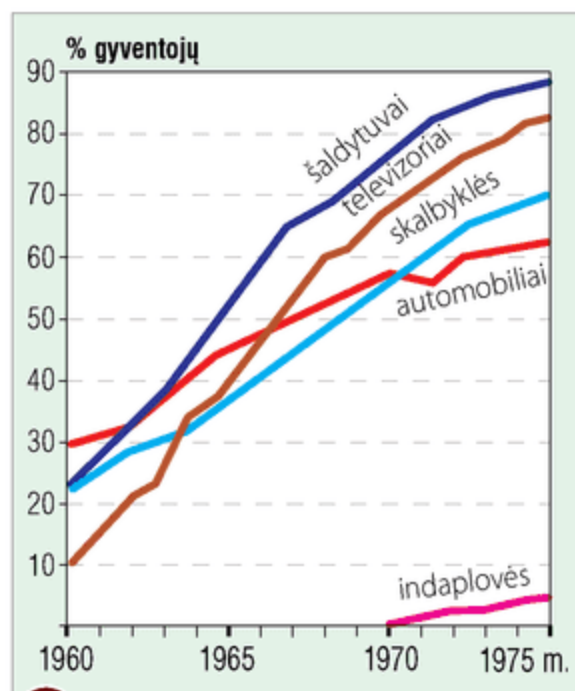
2. Pokyčiai visuomenėje



1 Pasaulio prekybos šerdis – „Wall Street“ akcijų birža Niujorke.



2 Globalizacijos bruožai.



3 Automobilių, buitinių prietaisų naudojimas Prancūzijoje 1960–1975 m.



4 Buitinių elektros prietaisų reklama. 1961 metai.

– Turėti ar būti?
Filosofas Erikas Fromas

Globalizacija ir vartotojų visuomenė

Vienas iš svarbiausių šiuolaikinio pasaulio bruožų – **globalizacija**. Tai sudėtingas procesas, kai įvairūs ekonominiai, visuomenės, politiniai ir kultūriniai reiškiniai neapsiriboja viena šalimi, o vyksta pasauliniu mastu. Vienas iš globalizacijos pavyzdžių, **vartotojų visuomenės** susiformavimas JAV ir Vakarų Europos šalyse ir plėtra pasaulyje.

Gavusios JAV paramą Vakarų Europos šalys gana greitai atsigavo nuo pokario sunkumų, vis mažiau pinigų žmonės išleisdavo maistui ir kitiems pragyvenimui būtiniesiems dalykams. Likusias lėšas jie galėjo skirti kitoms reikmėms. Kartu dėl gamybos automatizavimo, naujų technologijų ir medžiagų diegimo gamyboje atpigo daugelis masinio vartojimo prekių. Gamintojai, kurdami vis naujas prekes ir paslaugas, pelnėsi iš žmonių poreikių bei norų. Daiktų, anksčiau įperkamus tik turtingiesiems, dabar galėjo įsigyti daugelis. Vartojimą dar labiau skatino visuotinis kreditavimo įvedimas, visas gyvenimo sritis apimanti reklama. Masinė reklama ne tik skatino rinktis vieną ar kitą produktą, bet ir kūrė jo vartojimo poreikį.

5 Naujo vartotojo gimimas

Autoritetingas amerikiečių žurnalas „Business week“ 1997 m. rašė: „1 val. 55 min. po vidurnakčio gimė dar vienas vartotojas. Kai po trijų dienų jį – ką tik pasaulį išvydusią mergytę – parsivežė namo, kai kurios didžiausios JAV bendrovės, pardavinėjančios prekes pagal užsakymus, tuojuo puolė siūlyti nemokamų reklaminių pavyzdžių, įvairių dovanėlių ir galybės nuolaidų prekėms įsigyti... Kitaip nei ankstesnėms kartoms, tik gimusiam kūdikėliui iškart skiepijama vartotojų kultūra. Naujas vartotojas įsiliejo į logotipų ir reklaminių sandorių pasaulį... Po 20 mėnesių mergytė ims pažinti kai kuriuos iš tūkstančių prekių ženklus, šmėžuojančius televizoriaus ekrane. Septynerių metų, jeigu normaliai augs, ji kasmet pamatys po 20 tūkstančių reklaminių klipų. Sulaukus 12 metų, mergytės vardas bus įtrauktas į milžiniškus duomenų bankus visų bendrovių, pardavinėjančių prekes pagal užsakymus.“

Энциклопедия для детей: Культуры мира, Москва, Аванта, 2004, т. 21, р. 618–619.

Keitėsi žmonių gyvenimo būdas bei tarpusavio santykiai, dorovės normos, vyko vertybių perkainojimas. Vartotojų visuomenėje daugumos žmonių tikslas tapo gyventi patogiau, turėti kaskart vis gausiau daiktų, gauti daugiau paslaugų. O tam būtina vis geriau uždirbti. Asmeninės naudos bei pelno bet kuria kaina siekimas tapo svarbiomis vartotojų visuomenės savybėmis. Šios vartotojų visuomenės modelis sparčiai išplito pasaulyje. To neišvengsime, nes visi esame vartotojai – prekių ir paslaugų pirkėjai. Kita vertus, nemažai žmonių priešišškai žiūri į vartotojiško gyvenimo būdo plitimą. Tik apsišvietusi ir informuota asmenybė, susidurianti su nuolat didėjančia pasiūla, gali priimti sau ir visuomenei naudingų sprendimų.

Pokyčiai šeimoje

Šimtmečius moters gyvenimas ir veikla sietas su namų židiniu, vaikų auklėjimu. Kylantis gyvenimo lygis keitė buitį. Pavyzdžiui, iki Antrojo pasaulinio karo šeimninė virtuvėje kasdien praleisdavo apie 3 val., o dabar užteko pusvalandžio. Tobulėjant pramonei, fizinės jėgos darbe reikėjo kaskart mažiau, todėl moterys įsiliejo į besiplečiančią darbo rinką. Dirbančių ne šeimoje dalis padvigubėjo. Išaugo galimybės derinti šeimą ir karjerą. Ištekęs moteris norėjo būti savarankiška, laikoma asmenybe, ne tik namų šeimininke ar motina. Daliai karjera tapo labai svarbi. Abortų legalizavimas, kontracepcija leido moterims atsisakyti nepageidaujamo nėštumo. **Feminizmo** judėjimas reikalavo moterims suteikti lygias teises su vyrais. Vis daugiau moterų tapo politikėmis, ėjo svarbias pareigas valstybinėse ir privačiose įstaigose.

Silpnėjo tradiciniai šeimos ryšiai, todėl sparčiai daugėjo skyrybų. Augo šeimų su vienu iš tėvų skaičius. Plito gyvenimas nesusituokus, daugėjo nesantuokinių vaikų.

Pasikeitusios gyvenimo sąlygos sukėlė pagreitetą jaunųjų brendimą. Per pastutinį šimtmetį 14–16 metų paaugliai tapo 15–16 cm aukštesni, greičiau brendo ne tik fiziškai, bet ir intelektualiai. Keitėsi tėvų ir vaikų santykiai: žmonės nutolo vieni nuo kitų, vis jaunesni paliko tėvų namus ir kūrė savarankišką gyvenimą. Kaip niekad anksčiau išryškėjo kartų konfliktas. Jaunimas ėmė maištauti prieš vyresniosios kartos, kuri, jaunuolių nuomone, elgėsi su jais kaip su mažais vaikais, gyvenimo būdą bei vertybes. Kaip atskira socialinė grupė jaunimas visuomenėje įgijo vis didesnę įtaką.



6

„Prekybos centro dama.“

Dveino Hansono skulptūra iš stiklo pluošto ir audinio. 1969–1970 m.

Santuokų skaičius	
1972 m.	416 000
1974	395 000
1985	273 000
1988	269 000
2001	303 500
Skyrybų skaičius	
1960	30 000
1974	53 000
1980	83 000
1984	102 500
2000	140 000
Gimusių ne santuokoje vaikų	
1960	6 %
1975	8,5 %
1984	20 %
1990	28 %
2000	43 %

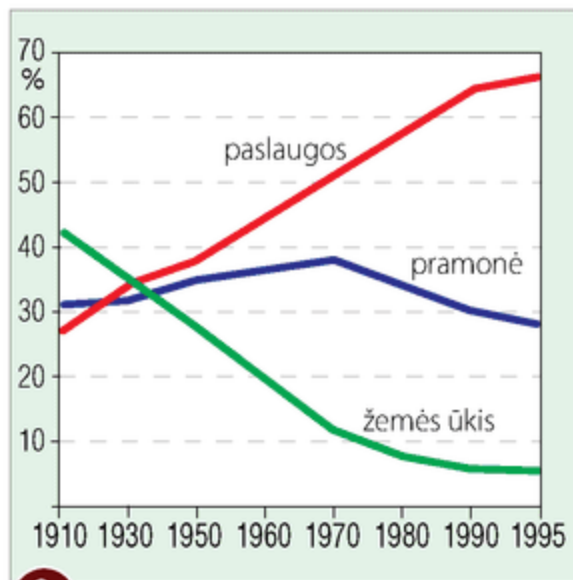
7

Vedybinių ryšių kaita Prancūzijoje 1960–2001 metais.

8

Feminisčių manifestacija Didžiojoje Britanijoje XX a. 7 deš. Kilo antroji feminizmo banga (pirmoji XIX a. pab.–XX a. pradž.). Moterys reikalavo lygių teisių darbo rinkoje.

2. Pokyčiai visuomenėje



9 Žmonių užimtumas Prancūzijoje 1910–1995 metais.

10 Dr. Raimonda Alonderienė apie Z kartos vaikus

Z karta apibūdinama kaip išsilavinusi, techniškai, bendradarbiaujanti. Šie žmonės verslūs (daugelis nori steigti savo verslus), visuomeniškai (savanoriauja nuo vaikystės), išmintingi (dažniau nori taupyti nei išlaidauti), itin vertina išsilavinimą, tolerantiškesni nei ankstesnės kartos, mažiau linkę atlikti tradicinius lyčių vaidmenis. Šie žmonės ne atstovauja ateičiai, jie ją kuria. Malala Yousafzai, Z kartos atstovė, paauglė iš Pakistano, yra jauniausias žmogus, gavęs Nobelio taikos premiją. 2014 m. ji įvertinta už kovą prieš vaikų išnaudojimą ir už galimybę mokytis.

Pagal: <http://www.bernardinai.lt>

Žinių visuomenė

Ekonomiškai stiprios šalys gyventojų socialinėms reikmėms – medicinai, švietimui ir kt. – skyrė vis daugiau lėšų. Valstybė ėmė labiau rūpintis visuomenės gerove, augo pragyvenimo lygis. Žmonės vis labiau domino laisvalaikio leidimas, turizmas, formavosi ištisa paslaugų ir pramogų industrija. Imta plėtoti paslaugų sektorių bei pažangiausias, ypač skaitmenines, technologijas. Žmonių darbas tapo neįsivaizduojamas be kompiuterio, interneto, elektroninio pašto. Dauguma žmonių, pradėjusių gyvenimą ir profesinę veiklą be kompiuterio, turėjo skubiai išmokti su juo dirbti.

XX a. pab. žmonija iš pramoninės visuomenės perėjo į **žinių visuomenę**. Sumažėjo pramonėje dirbančių žmonių, įsivyravo skaitmeninėmis technologijomis grįstas darbas paslaugų srityje. Žinių, informacijos kūrimas ir valdymas, keitimasis duomenimis tapo svarbiausiu šios visuomenės narių sukurtu produktu. Svarbią vietą tokioje visuomenėje užima skaitmeninės technologijos, apimančios įvairias gyvenimo ir darbo sritis. Joms valdyti, tobulinti reikalingi išsimokslinę, kūrybingi profesionalūs darbuotojai, kurie gali atlikti užduotis neribojami fizinio atstumo. Dėl naujausių technologijų keičiasi ir darbo vieta: ja gali tapti namų erdvė, parkas ar poilsio vieta, užtenka, kad veiktų interneto ryšys. Šalia realaus pasaulio natūralia veiklos, darbo ir poilsio sritimi tampa virtuali erdvė. Žinių visuomenė nuolat sparčiai keičiasi, atsinaujina, todėl ir žmogus privalo nuolat tobulėti, plėsti savo akiratį, prisitaikyti prie spartaus gyvenimo tempo.

Žinių galia

Po įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės **ketvirtąją valdžią** vadinašios žiniasklaidos priemonės: televizija, radijas, spauda, naujienų tarnybos. Televizijos kanalai, pavyzdžiui, CNN, tuo pat metu perduoda informaciją milijonams žiūrovų visame pasaulyje. Dar didesnes galimybes žmonėms bendrauti, žinių plėtrai atveria internetas. Naudodama įtaigias poveikio priemones ši informacijos sklaidimo mašina nepaprastai veikia žmonių sąmonę, formuoja jų skonį, norus, visuome-

Pramoninė visuomenė	Žinių visuomenė
Dauguma žmonių – miestiečiai	Gyvenamoji vieta neturi reikšmės
Dauguma dirba gamybos srityje	Dauguma dirba paslaugų ir informacinio apūpinimo srityse
Ilgai trunkantys procesai visose srityse	Spartūs procesai visose srityse
Siaura specializacija, menkas lankstumas	Daugiapakopė specializacija, gebėjimas lanksčiai prisitaikyti
Nacionalizmas, centralizacija, atskirtis	Daugiakultūriškumas, išskaidymas, integracija
Svarbu laikytis disciplinos	Svarbiausia – kūrybiškumas

11 Pramoninės ir žinių visuomenės skirtumai.



12 Žiniasklaidos galiūno CNN žinių skyriaus biuras.



13 Nuo Rusijos valdžios priklausomų televizijos kanalų skleidžiamos propagandos poveikį pašiepianti karikatūra. Valdantis režimas kontroliuojamus televizijos kanalus išnaudoja skleisti melui ir dezinformacijai. Šių kanalų transliacija dėl kurstomos tautų nesantaikos ne kartą ribota ir Lietuvoje.

14 Lietuvos kariuomenės specialistas Karolis Zikaras apie informacinį karą

Informaciniu karu galima palaužti žmonių valią priešintis. Jei pavyksta tai padaryti, jie ginklu nebeginą savo šalies, o karo grobis užkariautojams yra didesnis. Okupantams atitenka nesugriauta šalis su gera infrastruktūra, neišnaudotais ištekliais. Aukų skaičius mažesnis, o požiūris į okupantą ne toks neigiamas.

Jeigu informacija kelia įtarimą, visų pirma reikia pagalvoti, kam naudinga ją skleisti. Iškelus šį klausimą, turėtų paaiškėti, ar verta pasitikėti informacija. Galima internete rasti keletą šaltinių, patikrinti, kaip apie tą patį įvykį atsiliepią rusai, prancūzai, britai, ir padaryti išvadą. Žinoma, tai yra gan sudėtinga, nes šiais laikais tikrinti informacijos žmonės neturi laiko.

Pagal: <http://kauno.diena.lt>

Feminizmas – moterų judėjimas už lygias teises su vyrais.

Globalizacija – intensyvėjantis prekių, kapitalo, žmonių, informacijos ir technologijų judėjimas tarp pasaulio valstybių, turintis įtakos visoms gyvenimo sritims.

Ketvirtoji valdžia – dėl didelės įtakos visuomenei šiuolaikinės žiniasklaidos priemonės: televizija, radijas, spauda, internetas.

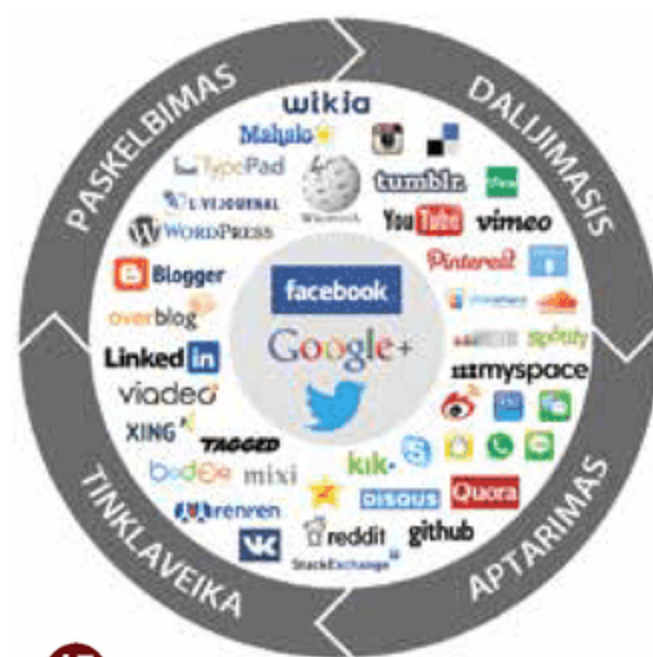
Vartotojų visuomenė – visuomenė be nepriteklių, likusius laisvus nuo būtiniausių poreikių pinigų išleidžianti vartojimui.

Žinių visuomenė – intelektualiai ir žiniomis grindžiama visuomenė, kurioje vyrauja skaitmeninėmis technologijomis grįstas paslaugų darbas, o informacija yra svarbiausias visuomenės narių sukurtas produktas.

nės nuomonę. Masinės informacijos priemonės siūlo savo sukurtą pasaulio vaizdą, kuriame vartotojui elgesio scenarijuje numatyta tam tikra vieta.

Demokratinėse šalyse nepriklausoma žiniasklaida yra veiksminga valdžios kontrolės priemonė. Ją pasitelkus, atskleidžiami korumpuoti politikų ir valdininkų sprendimai, nedori poelgiai. Tačiau masinės informacijos priemonių atstovai gali suformuoti patiems naudingą visuomenės nuomonę. Siekdamas savanaudiškų tikslų verslo struktūros, įvairios politinės jėgos per žiniasklaidą stengiasi daryti įtaką visuomenei. Informacinis karas, siekiant paveikti savo ar svetimos šalies visuomenę, tapo šių dienų kasdienybe. Pavyzdžiui, populiariose interneto svetainėse dedami propagandiniai straipsniai arba rašomi specialiai sukurti skirtingų vartotojų, tačiau panašūs komentarai. Valstybės, dalyvaujančios informaciniame kare, turi specialius tendencingos informacijos kūrimo centrus, kuriuose už atlygį dirba komentarų rašytojai.

Didžiulėje informacijos bei komercinių santykių jūroje žmogus priverstas nuolat rinktis, daryti sprendimus, formuoti pažiūras. Tam, kad nesuklystų, būtina nuolat analizuoti informaciją, ją lyginti, formuoti kritinį mąstymą. Tik tada nepasiklysim žinių sraute, nedarysime klaidingų išvadų.



15 Šiuolaikinės aukšto interaktyvumo interneto programos interneto naudotojams atvėrė galimybes iš pasyvių vartotojų tapti aktyviais turinio kūrėjais, dalytis juo bei aptarti, jungtis į virtualias bendruomenes.



1. Savais žodžiais apibūdink globalizacijos sąvoką. Pateik pavyzdžių, kaip ji pasireiškia tam tikrose žmogaus veiklos srityse **2**.
2. Paaiškink, ką vadiname vartotojų visuomene. Įvardyk teigiamų ir neigiamų jos bruožų **3–6**. Kurie iš jų labiausiai atspindi šių laikų Lietuvos visuomenėje?
3. Nurodyk permainas šeimos gyvenime ir moterų padėtyje (tekstas, **7, 8**). Ar šiandien Lietuvos visuomenėje moterų ir vyrų padėtis yra lygiateisė? Atsakymą argumentuok.
4. Kodėl šių laikų visuomenė vadinama žinių visuomene? Kuo ji iš esmės skiriasi nuo pramoninės **11**?
5. Interneto, bibliotekoje pasidomėk X, Y ir Z kartų teorija, charakteristikomis ir pateik ją klasei.
6. Grupėse aptarkite **13** ir **14**. Kokių informacinio karo grėsmių Lietuvai kyla šiais laikais? Pateik siūlymų, kaip galima nuo jų apsisaugoti.

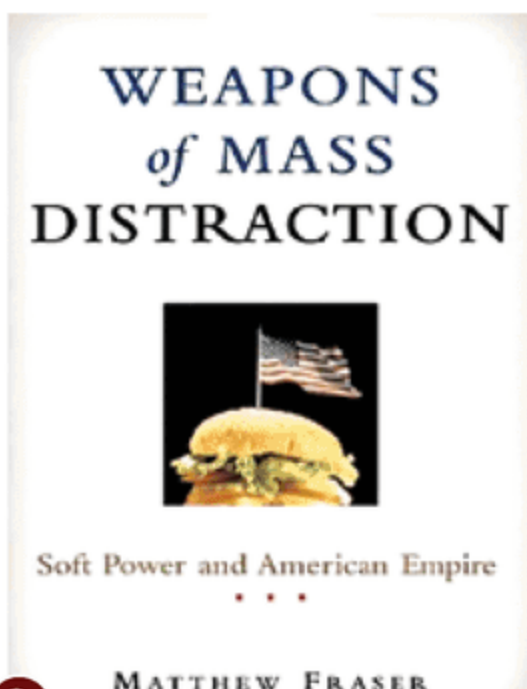
3. Permainos kultūroje



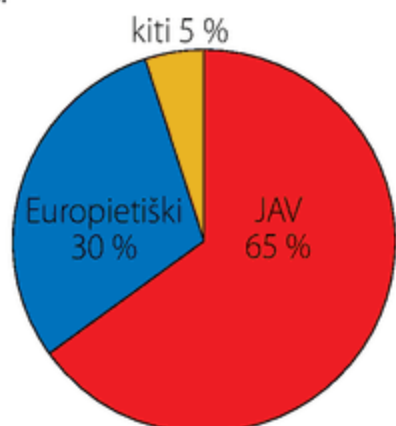
1 Globalizacijos priešininkų demonstracija. Antiglobalistai dažniausia pasisako prieš pasaulines prekybos sutartis, prekybą kontroliuojančias ir nuo didžiųjų privačių tarptautinių korporacijų priklausomas organizacijas, pvz., Pasaulio prekybos organizaciją. Jiems taip pat svarbios yra aplinkosaugos, darbininkų teisių, šalių nepriklausomybės ir „trečiojo pasaulio“ problemos.



2 „McDonalds“ Kinijoje. XXI a. pradž. JAV įmonių kūrimas pasaulyje neatsiejamas nuo amerikietiško gyvenimo būdo plitimo.



3 Kanadiečių žurnalisto Metju Freizerio knygos apie amerikietiškos kultūros įtaką viršelį.



4 2014–2015 m. per ES šalių televizijas rodytų filmų kilmė. European Audiovisual Observatory duomenys.

– Senelis – proletaras, tėvas – vartotojas, o aš – sukilėlis.
Iš Prancūzijos jaunimo protesto dainos. 1968 m.

Kultūros globalizacija

Meno, mokslo, laisvalaikio, gyvenimo būdo ir pramogų madas nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki šiol diktuoja ekonomiškai stipriausia pasaulio valstybė JAV. Amerikiečiai prekyboje išrado kreditines korteles ir savitarnos sistemą, kuri gerokai padidino pardavimus. Milžiniški prekybos centrai, aprūpintas, patogus ir praktiškas amerikietiškas gyvenimo būdas tapo vartotojų visuomenės simboliais. Amerikiečių prekių ženklai tapo mėgstami ir populiariūs visame pasaulyje. Svarbų vaidmenį JAV ekonomikoje vaidina milijardus dolerių pajamų teikianti pramogų industrija. Holivudo filmai, televizijos serialai ir jų žvaigždės, muzika bei mados nuolat yra svarbiausių pasaulio naujienų centre. Plito „amerikietiškos svajonės“ idėja – įsitikinimas, jog sunkiu darbu, ryžtu bei atkaklumu galima tapti turtingam ir garsiam.

Mokslo ir technikos revoliucija paskatino milžiniškas permainas kultūroje. Mažėjantys atstumai, skaitmeninės technologijos, televizija, kino filmai, masiniu tapęs tarptautinis turizmas skatino kultūros globalizaciją. Šiandien peliuko Miki personažą galima sutikti Japonijoje. Kiniškos užkandinės ir restoranai tapo neatskiriama kiekvieno Vakarų didmiesčio dalimi. Įvairiose pasaulio šalyse tą pačią dieną gali pasirodyti ta pati knyga skirtingomis kalbomis ar filmas. Atsiranda teigiančių, kad kultūrinė globalizacija griauja savitą kurios nors tautos ar valstybės kultūrą. Šių dienų turistai, atvykę į kokią nors šalį, turi būti pakankamai išprusę, kad atskirtų tos valstybės gyventojų savitumus. Kita vertus, globalizacijos procesas skatina kultūrinius mainus, naujas idėjas, o apie šalies kultūros laimėjimus sužino ir jais dalijasi visas pasaulis.



5

Jaunimo maištas Paryžiuje. 1968 m.



6

XX a. 7–8 deš. garsi grupė „The Beatles“: Polas Makartnis, Ringo Staras, Džonas Lenonas, Džordžas Harisonas. 1967 m.

Jaunimo kultūra

XX a. II pusė pasižymėjo nepaprastai galingu jaunimo savimonės pakilimu. Keitėsi tradicijos, dorovės ir elgesio normos. Jaunimas pasisakė už tai, kad kiekvienas „darytų tai, kas jam patinka“, ir būtų kuo mažiau varžomas. Visuomenę sukrėtė 1968 m. Vakaruose kilę masiniai studentų protestai. Iš vidurinių visuomenės sluoksnių kilę jaunuoliai, kurių laukė puiki ateitis, puolė į kraštutinumus. Vieni protestavo prieš nusistovėjusias dorovės normas ir draudimus, kiti maištavo prieš kapitalizmą – vartotojų visuomenę, tretieji pasisakė prieš karą, gamtos teršimą, rasizmą. Kiekviena nauja karta suvokė, kad gali rinktis tam tikrą **subkultūrą**. Vadovaudamiesi principu „panašus gimdo panašų“ žmonės elgesiu, apranga, gyvenimo būdu siekė susitapatinti su šia kultūra.

Neįtikėtina, bet daugelis prieš tradicines vertybes ir vartotojų visuomenę maištaujančių jaunuolių tapo neatsiejama jos dalimi. Sukurta į jaunimo poreikius orientuota pramonė bei paslaugų sektorius. Žiniasklaida, pasitelkusi įtaigias poveikio priemones, kurios skatina vartoti, daro milžinišką įtaką milijonams jaunuolių visame pasaulyje.

Žlugus senosioms tradicijoms ir vertybėms, mažėjo šeimos bei religijos vaidmuo visuomenėje. Jaunimas ieškojo naujos gyvenimo prasmės. **Hipių judėjimo** nariai skelbė **pacifizmą**, grįžimo į gamtą ir laisvos meilės šūkius. Plito įvairios sektos, kurios, naudodamosi besiblaškančiais jaunuoliais, krovėsi turtus, nes įstojusieji joms turėjo atiduoti dalį pajamų. Kai kuriems jaunuoliams būdu nusikratyti tėvų, visuomenės, valstybės uždėtų pančių, tapo narkotikų vartojimas. Nuo XX a. 7 deš. pab. nelegali narkotikų rinka sparčiai plėtėsi ir virto nepaprastai pelningu verslu nusikaltėliams, o milijonams jaunuolių – tragedija.

8

XX a. 7 dešimtmetis. Paaugliai važiuoja į Londoną

Britų ir populiariosios kultūros sostinė yra „ritmiškasis Londonas“. Miestas privilioja jaunuolių iš visų Europos šalių. Jie slampinėja, perka naujausias plokšteles, plakatus. Turi daugiau pinigų, jėgos ir didesnę laisvę, negu turėjo jų tėvai. Vaikinių plaukai tampa vis ilgesni, merginų sijonai, atvirkščiai, vis trumpėja. Paaugliai žavisi anglų muzikos grupėmis „Beatles“, „Rolling Stones“, „Animals“ arba „The Who“. Muzika jiems yra protesto prieš visuomenę ir tėvų pasiturimą gyvenimą išraiška. Šie nuo savo pasipūtusių vaikų dažniausiai sugeba gintis tik bejėgiškais draudimais.

XX amžiaus metraštis jaunimui, Vilnius, Lektūra, 2000, p. 240.



7

Hipių ženklukai: „Taika dabar“, „Gėlių galia“, taikos simbolis.



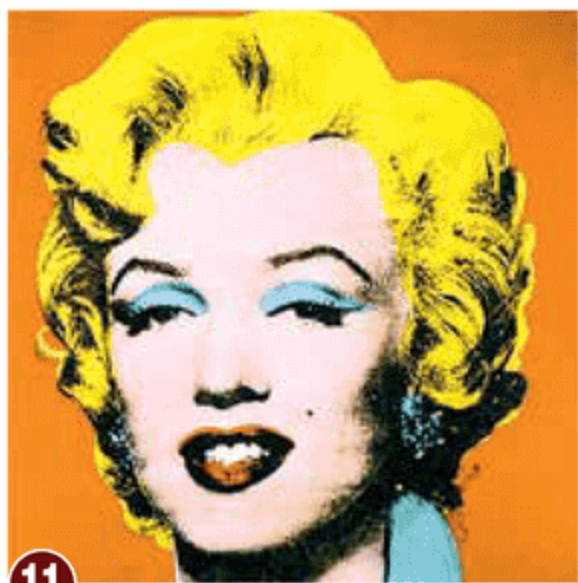
9

Sveikinimai iš Londono – atvirukas su pankų subkultūros atstovais. 1984 m.

3. Permainos kultūroje



10 XX a. 5–6 deš. mados:
Kristiano Dioro, Pjero Kardeno
mados namų modeliai.



11 „Merilin Monro (oranžinė)“
Endis Varholas. 1964 m.

Mada vartotojams

Mada – vartotojų visuomenės simbolis, masinės kultūros atributas. Nuo seniausių laikų tai išorinis priklausymo tam tikrai grupei ženklas, leidžiantis žmogui elgesio, aprangos ir gyvenimo būdo kopijavimo forma priskirti save prie tam tikro sluoksnio. Pavyzdžiui, viduramžiais apranga buvo siuvama atsižvelgiant į luomo heraldikos spalvas bei motyvus, todėl pagal rūbą buvo galima nesunkiai atskirti valdovą, dvariskį ar tam tikras žmonių gimines bei kilmės šalis. Tą patį pastebime ir šiandien. Nors ryškių aprangos skirtumų nebėra, drabužiais, tam tikrais aksesuarais kai kurie žmonės stengiasi parodyti savo statusą.

Šiandien mada yra milžiniška verslo rūšis, neatsiejamai susijusi su žiniasklaida bei reklama, virtualia erdve. Dizainerių, dirbančių šioje verslo srityje, tikslas – atspėti vyraujančias tendencijas bei poreikius arba juos diktuoti ir kurti produktus, tenkinančius tuos poreikius. Gamintojų vertinimo kriterijus yra parduotų gaminių skaičius, o talentas matuojamas pinigais. Mada turi ypač milžinišką poveikį jaunimui, kuris seka ne tik naujausias aprangos tendencijas. Kita vertus, išryškėja neigiamų tendencijų. Pavyzdžiui, diegiamas liekno kūno kultas, kuris daliai jaunuolių kelia psichologinių problemų, skatina kūno alinimą, sukelia su tuo susijusias ligas ar net priveda prie savižudybių.

Naujos meno formos

Permainos visuomenėje, kultūroje veikė ir meną, plėtojosi naujos jo formos. Vieni kūrėjai, įkvėpti modernių technologijų, komiksų, animacinių filmų, žurnalų nuotraukų, muzikos ir kino žvaigždžių, atsisakė tradicinių vaizdavimo būdų, eksperimentavo jungdami įvairius meno žanrus bei kryptis. Tarptautiniu meno centru tapo Niujorkas. Čia kūrė įžymiausi to meto dailininkai, aktyviai prekiauta meno kūriniais, atidarytas vienas iš didžiausių pasaulyje Gugenheimo meno muziejus.



12 A – Džeksono Poloko paveikslo „Mėlyni stiebai“ fragmentas; B – Ričardo Hamiltono koliažas „Tad kas gi šiuolaikinius namus daro tokius skirtingus ir patrauklius?“ XX a. 6 deš.

Miela mamytė. Sekmadienis.
Jei tau laiko yra, tai tu rašyk laiškus dažniau
nei aš. Aš dabar labai užimtas. Tris
praeitais – Nijolas, Yoko & John ir reikia
vasaros festivaliui suorganizuoti beto
remontas mūsų farmos.
Tos dėžės dėl Yoko vaiko bus apmuštos
foam ir medžiaga, tai bus minkštos
dėžės. Aš taip suprojektavau kad vaikas
galėtų kristi, kiekviena dėžė bus
su kitos spalvos raide ar numeriu.
Beto dar reikia suprojektuoti
ju studio, muzikos kambari,
tai aš noriu pagaminti 3 pedų
diametro sviedinius iš foam
aptraukta elastiska medžiaga,
kai atsisėsi tai sviedinis pasidarys.

13

J. Mačiūno laiškas mamai. 1975 m. Šio menininko kūrinių galite pamatyti 2007 m. Vilniuje atidarytame Jono Meko vizualiųjų menų centre.



14

„Jurgis su vado kepure“.
Jurgis Mačiūnas. XX a. 8 deš.



„Flūxus“ – XX a. II pusės meno kryptis, kurios šalininkai siekė panaikinti ribą tarp meno ir gyvenimo.

Hèpeningas (angl. *happening* – įvykis, atsitikimas) – meno pakraipa: improvizuotas reginys iš kelių dažnai nesusijusių veiksmų gatvėje ar kitoje aplinkoje.

Hipiai – XX a. 7 deš. JAV kilęs ir pasaulyje paplitęs jaunimo judėjimas.

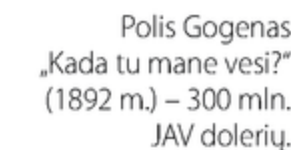
Pacifizmas – kova už taiką.

Populiarusis mėnas – dailės kryptis, kaip kūrybos priemonės naudojanti populiarius įvaizdžius ir populiariąją kultūrą: reklamą, žiniasklaidą, prekybos centrų prekes ir kt.

Subkultūra – gyvenimo ir elgsenos stilius, būdingas tam tikrai grupei žmonių, kuriuos vienija pasaulėžiūra, pomėgiai, socialinė padėtis, kiti ypatumai.



Vilemas de Kuningas
„Apsikeitimas“
(1955 m.) – 300 mln.
JAV dolerių.



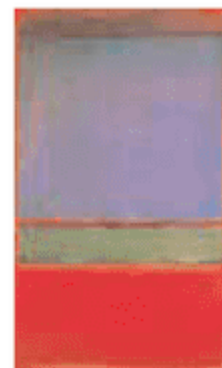
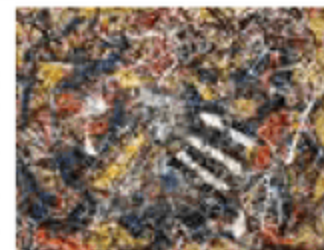
Polix Gogenas
„Kada tu mane vesi?“
(1892 m.) – 300 mln.
JAV dolerių.



Polix Sezanas
„Žaidėjai kortomis“
(1892 m.) – 260 mln.
JAV dolerių.



Džeksonas Polokas
„Numeris 17A“
(1948 m.) – 200 mln.
JAV dolerių.



Markas Rotko
„Nr. 6 (Violetinė, žalia ir raudona)“
(1951 m.) – 186 mln.
JAV dolerių.

15 Brangiausiai
iki 2016 m. pasaulyje
parduoti tapytojų
paveiksai.

Amerikiečių dailininkas Džeksonas Polokas naudojo iki tol neregėtą tapybos būdą: ištiesdavo drobę ant grindų ir varvindamas, pildamas, tėsšdamas ant jos dažus, išgaudavo vaizdus. Kiti siekė meną kuo labiau priartinti prie gyvenimo, padaryti suprantamą kiekvienam žmogui. Vienas iš įžymiausių naujos **populiariojo meno** (angl. *pop art*) krypties atstovų amerikiečių dailininkas Endis Varholas kūriniuose naudojo išdidintus populiarios sriubos skardinių atvaizdus, „Coca Cola“ butelius, aktorės Merilin Monro, dainininko Elvio Preslio portretus.

„**Flūxus**“ (nepatvarus, nepastovus) meno krypties pradininkas į JAV emigravęs Jurgis Mačiūnas tikino, kad pats gyvenimas gali būti menas ir bet kas tą meną gali kurti. Kūriniais, improvizuotais renginiais – **hèpeningais** – jis siekė šokiruoti žiūrovą, kelti aktualias visuomenės problemas. XX a. 7 deš. pabaigoje kilo performansas – teatrališki veiksmai, siekiant išsiskirti iš kitų menininkų, nešti tam tikrą žinią ir taip pritraukti žiūrovą. Performanso ekspresijos priemonės gali būti dailė, šokis, poezija, muzika, teatro vaidinimas ar vaizdo instaliacija, taip pat dažniausiai ir menininko kūnas. Kokie komponentai ir kaip bus jungiami, sprendžia autorius. Performanso trukmė nuo kelių sekundžių iki kelių dienų.

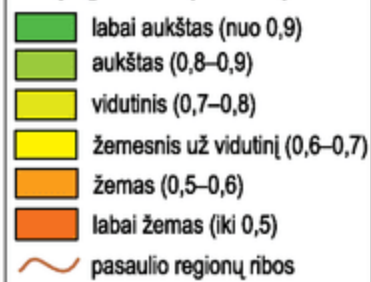
Masinės kultūros kūrėjams svarbus kuo didesnis uždarbis parduodant produkciją. Nemažos dalies šiuolaikinio kino, muzikos, literatūros, teatro kūrinių esmė – atsižvelgti į vartotojų visuomenės poreikius. Dažnai žemos ar vidutinės kokybės produkciją papildomai skatina vartoti netradicinė ar provokuojanti reklaminė kampanija, o kartais gražus „įpakavimas“, kaip menkaverčio siužeto filmui brangūs specialieji efektai. Tačiau šiuolaikinis žmogus turi laisvę ir teisę rinktis.

?

1. Paaiškink, kaip suprantai kultūros globalizaciją (tekstas, 1–4). Nurodyk, jos pavyzdžių.
2. Apibūdink permainas jaunimo kultūroje. Kuo skiriasi jaunimo ir suaugusiųjų pasaulėžiūra šiais laikais?
3. Įvardyk tau žinomas jaunimo subkultūras. Plačiau pakomentuok jų aprangos stilių, muziką, vertybes.
4. Pagal kokius požymius, tavo manymu, reikia atskirti kūrėjų pataikavimą vartotojui ir vertingą kūrybą.
5. Internete, bibliotekoje pasidomėk J. Mačiūno 13 ar kito iš Lietuvos kilusio šiuolaikinio menininko asmenybe bei kūryba.
6. Grupėse aptarkite globalizacijos teikiamas galimybes Lietuvos kultūrai.

4. Globalinės problemos

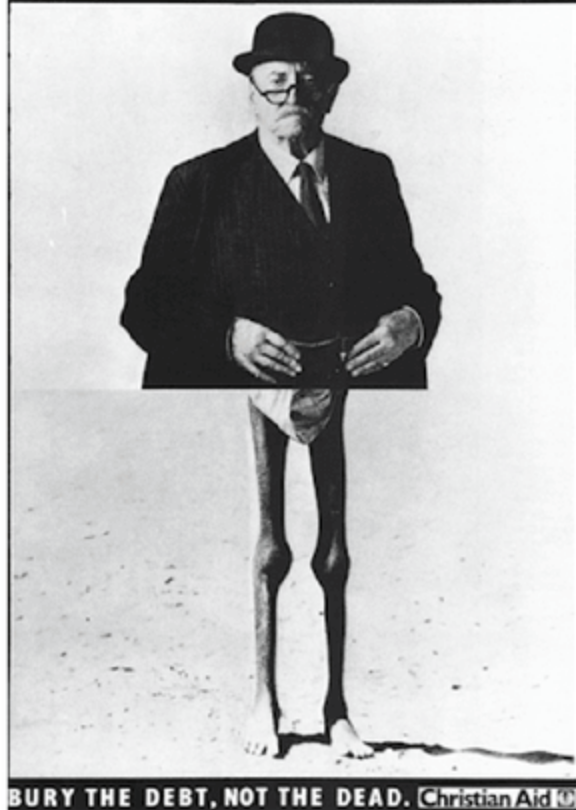
Valstybių išsivystymo lygis pagal ŽSRI (2014 m.)



1

Globalinių problemų ryšys.

THE THIRD WORLD ISN'T STRONG ENOUGH TO SUPPORT THE BANKS



3

„Trečiasis pasaulis“ nepakankamai stiprus, kad remtų bankus. Laidokite skolas, o ne mirusiuosius.“ Plakatas, raginantis panaikinti ekonomiškai silpnų valstybių skolas. 2000 metai.



2

Gyvenimo lygis pasaulyje pagal žmonių socialinės raidos indeksą (ŽSRI) 2014 m.

Varlė neišgeria tvenkinio, kuriame gyvena.
Indėnų patarlė

Šių dienų pasaulio spindesys ir skurdas

Naujausiais mokslo ir technologijų laimėjimais naudojasi tik dalis pasaulio gyventojų. Kiti skursta, badauja, kenčia nuo nepagydomų ligų, epidemijų, nesiliaujančių karų. Dėl vartotojiško požiūrio į gamtą, beatodairiško aplinkos niokojimo pasaulis atsidūrė ant ekologinės katastrofos slenksčio. Globalizacijos amžiuje šie opūs klausimai tapo ne atskiros valstybės reikalu, o visai žmonijai aktualiomis **globālėmis problemomis**.

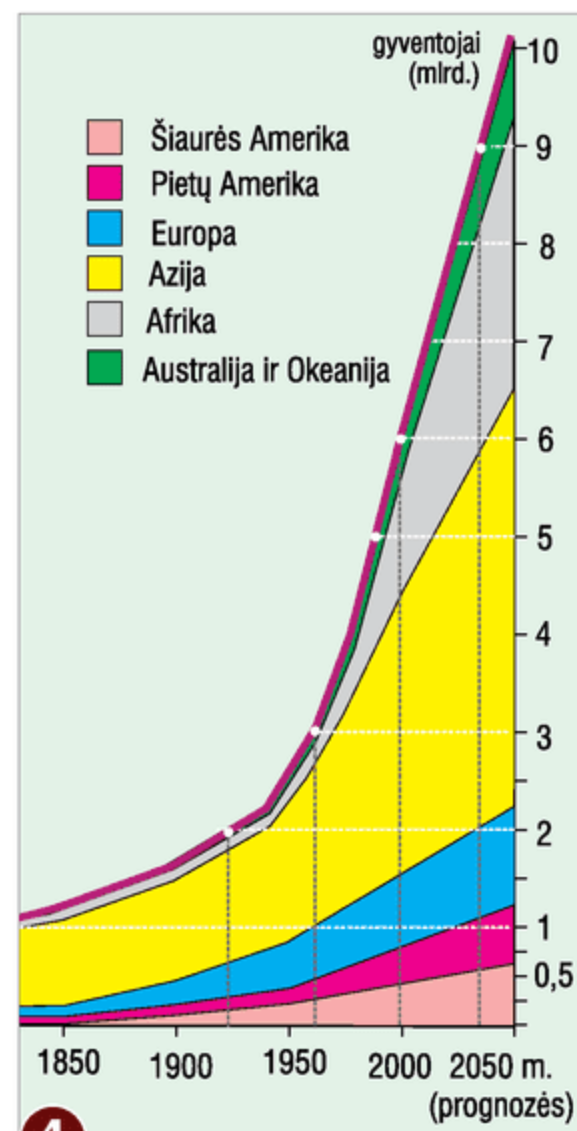
Atotrūkis tarp turtingų ir skurdžių šalių vis didėja. Penktadaliui Žemės gyventojų tenka 86 % visų pasaulio gyventojų pajamų. Ekonomiškai stiprios šalys siekia išlaikyti naujausių technologijų, finansinių srautų, gamtos išteklių, informacijos ir žiniasklaidos priemonių monopolį. Turėdamos daugiau galimybių gaminti šiuolaikišką, paklausią produkciją jos naudoja ekonomiškai silpnų šalių išteklius – pigią darbo jėgą bei žaliavas. Silpnos valstybės daug skolinasi ūkio plėtrai, bet dėl menkos valdymo patirties, klestinčios korupcijos lėšos panaudojamos netinkamai arba iššvaistomos, tad neišgalima grąžinti paskolų.

Neišbrendamas skurdas stumia žmones į beviltišką padėtį, skatina nusikaltamumą, prostituciją, narkomaniją. Žinios apie geresnį gyvenimą Vakarų šalyse pasiekia vargiausius pasaulio regionus. Milijonai nelegalių migrantų mėgina drastiškiausiais būdais patekti į išsvajotąjį „rojų“ – Europos Sąjungą ar JAV. Sunkia šių žmonių dalia naudojasi nusikaltėliai, kurie pelnosi iš nelegalių gabenimo. Vakarų šalyse apsigyvenantiems atvykėliams kyla didžiulių integracijos į vietos visuomenę problemų. Jie dirba pačius juodžiausius darbus, gauna menką atlyginimą, kenčia nuo rasistų išpuolių, negali naudotis valstybės teikiamomis socialinėmis garantijomis. Konkurencija dėl darbo vietų, taip pat gyvenimo lygio, religijų bei papročių skirtumai skatina vietos gyventojų ir atvykėlių konfliktus, kartais peraugančius į masines riaušes.

„Demografinis sproginas“

Didelį rūpestį žmonijai kelia „**demografinis sproginas**“, t.y. itin spartus gyventojų skaičiaus augimas. XIX a. pradž. Žemėje gyveno 1,6 mlrd. žmonių, o dabar – jau per 6 mlrd. Nors pastaraisiais metais augimas pamažu lėtėja, mokslininkai prognozuoja, kad XXI a. pab. planetos gyventojų skaičius sieks 11 mlrd. Sparčiausiai jų daugėja ekonomiškai silpnose šalyse, kuriose tradiciškai žmonės turi dideles šeimas. Dėl pagerėjusios sveikatos apsaugos vis daugiau vaikų sulaukia suaugusiųjų amžiaus. Deja, šių šalių maisto produktų gamybos augimo tempai atsilieka nuo gyventojų daugėjimo. Žemėje pagaminama tiek maisto, kad užtektų deramai pamaitinti visus žmones, bet badas ir neprievalgis yra daugelio silpnų valstybių gyventojų kasdienybė. Tuo metu, kai Europos Sąjungos šalyse susidaręs maisto produkcijos perteklius naikinamas, o JAV gyventojai kenčia nuo persivalgymo, skurdžiose šalyse kasmet badu miršta apie 10 mln. žmonių, iš jų net 6 mln. vaikų.

Nors naujausi medicinos laimėjimai leido išgydyti daug žmonių, sergančių iki tol mirtinomis laikytų ligų, sumažinti epidemijų, susiduriama su naujais iššūkiais. Vienas iš baisiausių – XX a. maru vadinamas **AIDS** virusas. Per ketvirtį amžiaus nuo šios ligos mirė 25 mln. žmonių. Ypač nuo jos kenčia Afrika. Kai kuriose žemyno šalyse ŽIV infekuotieji sudaro net trečdalį gyventojų! Vakarai deda daug pastangų norėdami pagerinti ekonomiškai silpnų valstybių sveikatos apsaugą, skiria milžiniškas lėšas kovai su įvairiomis ligomis bei epidemijomis, tačiau to nepakanka. Silpnosiose šalyse vyrauja ligos, kylančios dėl prastos mitybos, menkos medicinos pagalbos, nešvaros, užteršto vandens. Tai maliarija, cholera. Ekonomiškai stipriose valstybėse paplitusios vadinamosios civilizacijos ligos, pavyzdžiui, vėžys, nuo kurio kasmet miršta 5 mln. žmonių, širdies infarktas ir kt.



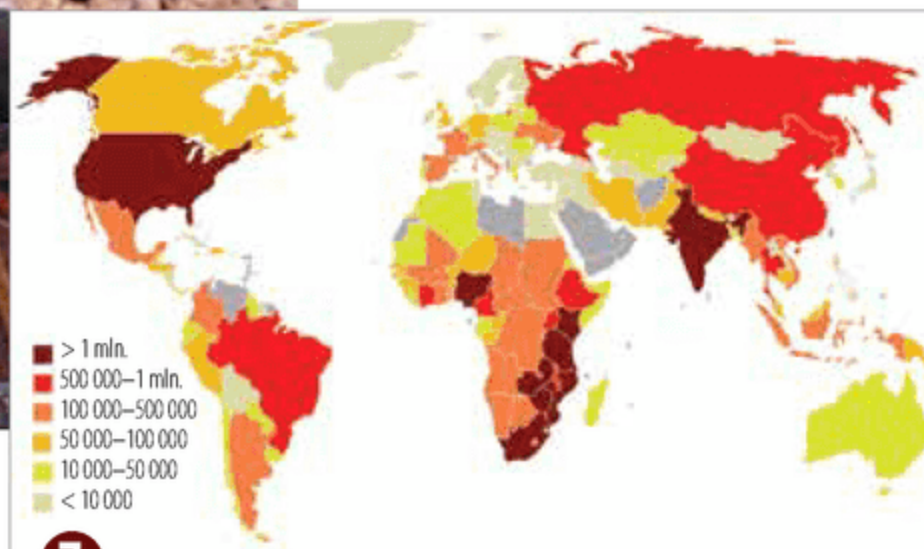
4 Pasaulio gyventojų skaičiaus augimas XIX a.vid. – XXI a.vid.



6 Bolivijoje plytinėje dirbantys vaikai. XX a. 9 deš. nuotrauka.



5 Pabėgėlių stovykla Etiopijoje. 1984 m. šalyje siautęs badas nusinešė apie milijoną žmonių gyvybių.



7 ŽIV infekuotųjų skaičius pasaulyje 2016 metais.

4. Globalinės problemos



8 Nobelio taikos premijos laureatė iš dab. Makedonijos kilusi albanė vienuolė Motina Teresė. XX a. 9 deš. nuotrauka. Jos įkurtas vienuolių ordinas globojo skurdžiausių Kalkutos (Indija) kvartalų elgetaujančius vaikus, ligonius, mirstančius, badaujančius žmones.



9 „Žmogau, mums reikia apie šį tą svarbaus pasikalbėti...“ 1994 metų karikatūra.



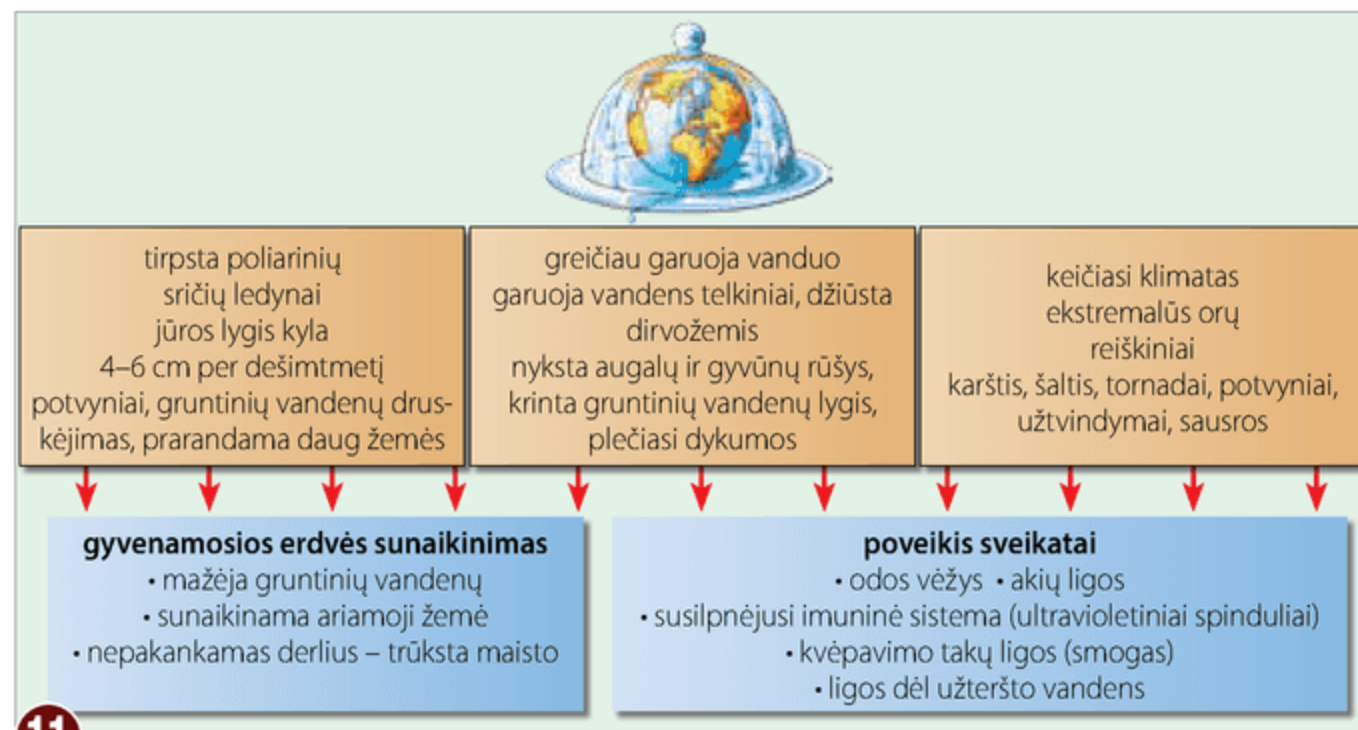
10 Prancūzijos pakrantė po tanklaivio avarijos. 1999 metai.

Nepakankamas išsimokslinimas taip pat yra skaudi žmonijos problema. Daugelyje valstybių pradinis mokslas privalomas, bet apie milijardą žmonių nemoka nei skaityti, nei rašyti. Absoliuti jų dauguma gyvena ekonomiškai silpnose šalyse. Neišsimokslinę žmonės turi mažiau galimybių tobulėti. Jie bejėgiai susidūrę su valdžios biurokratija ar kriminaliniais apgavikais, neretai tampa religinių fanatikų manipuliacijų taikiniu.

Ekologinės problemos

Viena iš didžiausių grėsmių žmonijai yra beatodairiškas gamtos išteklių naudojimas, atmosferos, vandens ir dirvožemio tarša. Vartojimo kultūros skatinimas sukėlė nuolat augančią paklausą. O ji verčia didinti gamybą, kuriai reikia vis daugiau žaliavų ir išteklių. To padariniai – milžiniški pramoninių atliekų kiekiai. Žinomas prancūzų vandenynų tyrėjas Žakas Ivas Kusto pasakė: „Kitados gamta gąsdino žmogų, o dabar žmogus gąsdina gamtą“. Per kelis amžius žmonių veikla neatpažįstamai pakeitė planetos vaizdą. Išnyko šimtai gyvūnų rūšių, grėsmė kilo dar tūkstančiams. Žmonių reikmėms iškertama vis daugiau miškų, sparčiai plečiasi dykumų plotai. O „motina gamta“ keršija stichinėmis nelaimėmis. Dėl atmosferos užteršimo prasidėjo visuotinis klimato atšilimas. Joje didėja anglies dioksido koncentracija, vyksta **šiltnamio reiškinys**. Tirpsta ledynai ir kyla Pasaulio vandenyno lygis. Mokslininkai prognozuoja: jei atšilimas vyks tokiais tempais kaip dabar, iki 2100 m. po vandeniu atsidurs didelės pakrančių sritys. Atmosferai grėsmę kelia aerosolių ir šaldytuvų gamyboje naudojami freonai. Jie skatina ozono sluoksnio irimą. Nustatyta, kad Žemę nuo žmogui pavojingų ultravioletinių spindulių saugantis ozono sluoksnis grėsmingai nyksta, kad susidarytų milžiniška ozono skylė virš Antarktidos.

Tik po 1986 m. Ukrainoje Černobylio mieste įvykusios atominės elektrinės katastrofos žmonija suprato branduolinės energetikos keliamą pavojų. Tada į aplinką patekęs didžiulis radioaktyviųjų medžiagų kiekis pasklido po visą Europą. Sovietų valdžia kelias dienas nelaimę slėpė nuo savo šalies gyventojų ir pasaulio. Tūkstančiai iš visos SSRS, taip pat ir Lietuvos, suvartų darbininkų, neaprupinti apsaugos nuo radiacijos priemonėmis, turėjo šalinti avarijos padarinius. Nelaimės atgarsiai jaučiami iki šiol. Per paskutinius du dešimtmečius Europos šalyse, ypač Baltarusi-



11 Šiltnamio reiškinys Žemėje.



12 Černobylio atominės elektrinės avarija 1986 m.: A – sprogimo pažeistas elektrinės reaktorius; B – radioaktyviųjų debesų išplitimas; C – avarijos auka – skydliaukės vėžiu sergantis vaikas. Ukraina, 2006 m.; D – ženklas, įspėjantis apie radiacijos pavojų; E – dabartinis buvusio elektrinės darbuotojų miesto Pripetės vaizdas.



AIDS – infekcinė liga, sukeliama žmogaus imunodeficitu viruso (ŽIV).

„Demografinis sprogdimas“ – itin spartus Žemės gyventojų skaičiaus augimas.

Globulinės problemos – visai žmoniškai svarbios problemos.

Šiltnamio reiškinys – Žemės klimato globalus atšilimas dėl atmosferos teršimo žmonių ūkinės veiklos atliekomis, ypač išmetamosiomis transporto ir pramonės dujomis.



13

Tarptautinių aplinkosaugos organizacijų simboliai.



1. Paaiškink, kodėl 1 įvardytos problemos laikomos globalinėmis. Pasirinktą plačiau pakomentuok.
2. Nustatyk, kuriuose žemynuose žmonės gyvena geriausiai, kuriuose blogiausiai (2). Pasvarstyk, kokios tokios nelygybės priežastys.
3. Kurie žemynai labiausiai kenčia nuo AIDS (7)? Kokių dar žinai žmonių pavojų keliančių ligų?
4. Paaiškink šiltnamio reiškinio poveikį aplinkai ir žmonėms (11).
5. Apibūdink Černobylio avarijos padarinius 12. Pasidomėk, kokių grėsmių Lietuvai dėl branduolinės energetikos kyla šiais laikais.
6. Susiskirstykite į grupes. Padiskutuokite, ar žmonija pajėgi išspręsti globalines problemas.

joje, Ukrainoje, gerokai padaugėjo onkologinių ligų. Užkrėsti milžiniški miškų, dirbamosios žemės plotai.

Šimtus metų žmonės manė, jog iš gamtos reikia imti viską, ką ji teikia, tačiau paaiškėjo, kad gamtos turtai nėra neišsenkantis šaltinis. Apskaičiuota, jog iš atrastų telkinių akmens anglių žmonijai turėtų pakakti dar ne mažiau kaip 200 metų, gamtinių dujų – 75, o naftos – tik apie 40 metų. Žaliavų trūkumo problema verčia žmones ieškoti naujų atsinaujinančiosios energijos išteklių. Vis daugiau naudojama vėjo, saulės, vandens energija. Kuriami elektra, vandeniliu varomi automobiliai.

Prireikė daug laiko, kad žmogus suprastų „tamsiąją“ technologijų pažangos pusę. Visuomenės spaudimas, siekis išvengti pasaulinės ekologinės katastrofos skatina valstybes taikyti priemones aplinkos taršai mažinti. Priimami aplinką teršti draudžiantys įstatymai, kuriamos gamtos saugos organizacijos, steigiamos saugomos teritorijos. Deja, pasaulio lygiu ne visus klausimus pavyksta išspręsti. Pavyzdžiui, viena iš didžiausių atmosferos teršėjų JAV atsisako pasirašyti Kioto protokolą – dokumentą, kuriuo kitos šalys įsipareigojo sumažinti šiltnamio reiškinį sukeliančių dujų kiekį. Sprendžiant globalines problemas, neaišku, kas nugalės: vartotojiškas asmeninės naudos siekimas ar žmonijos interesai.

5. Grėsmės taikai šiuolaikiniame pasaulyje



Jeigu mūsų civilizacijai lemta išlikti, privalome sukurti žmonių bendravimo mokslą – išmokyti gyventi drauge ir kartu dirbti visame pasaulyje taikos sąlygomis.

Viena iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos kūrėjų
JAV prezidento Ruzvelto Franklino žmona Eleonora Ruzvelt

Pasaulis po šaltojo karo

Pasibaigus šaltajam karui, didelių permainų įvyko tarptautinėje politikoje. Subyrėjus komunistiniam blokui ir SSRS, išnyko Vakarų ir Rytų priešprieša. SSRS teises ir branduolinį arsenalą paveldėjusi Rūsija galia neprilygsta Sovietų Sąjungai.

Vienintelė supervalstybė pasaulyje liko šaltojo karo laimėtoja – JAV. Šiandien tai ekonomiškai stipriausia, galingiausia ir moderniausia kariuomenę turinti šalis. Pasaulyje paplitusi JAV kultūra, daugybei žmonių priimtinas amerikietiškas gyvenimo būdas, vertybės. Nuo pat Nepriklausomybės karo laikų JAV vadovai manė, kad amerikiečiams teko ypatingas demokratijos gynėjų ir kovotojų prieš tironiją vaidmuo. Bendžaminas Franklinas teigė: „Mes kovojome dėl žmonijos orumo ir laimės. Amerikai didelė garbė būti Apvaizdos pašauktai į šį garbingą postą“. Dėl aktyvaus dalyvavimo sprendžiant įvairius politinius klausimus, tarptautinius konfliktus, šalinant žiaurius diktatorius JAV dažnai vadinamos pasaulio policininku. Tačiau šalis turi skaitytis ir su kitų galingų regionų valstybių ar organizacijų, pavyzdžiui, Kinijos, Europos Sąjungos, Rūsijos ir kt., interesais.

Po šaltojo karo atrodė, kad pasaulis ims klestėti ir gyventi taikiai. Nors visa naikinančios branduolinės katastrofos grėsmė sumažėjo, gyventi netapo saugiau. Atotrūkis tarp turtingų ir skurdžių šalių didėja. Buvusio sovietinio bloko žlugimas atvėrė duris plataus masto ginklų prekybai. Diktatoriai, teroristai galėjo lengviau įsigyti ginklų, samdyti darbo netekusių patyrusių kariškių. Dalis šaltojo karo laikų konfliktų teberusena, atsirado ir naujų karų židinių. Kasdien girdime apie teroro aktus (žr. 288–289 p.), politines krizes, plūstančius pabėgėlius. Įvykiai Sirijoje ir Ukrainoje rodo Vakarų ir Rūsijos grįžimą į įtampas kupinus šaltojo karo laikus.

Jugoslavijos tragedija

Labai panašia kalba kalbančios, tik skirtingus rašmenis vartojančios buvusios Jugoslāvijos slavų tautos – serbai, kroatai ir bosniai – kitados sudarė vieną tautą. Tačiau priklausymas skirtingoms valstybėms ir kultūroms ją suskaldė. Per daugelį amžių vieni tapo stačiatikiais serbais, kiti – musulmonais bosniais, dar kiti – katalikais kroatais. Religiniai ir tautiniai Jugoslāvijos tautų prieštaravimai Antrojo pasaulinio karo metais peraugo į masines tarpusavio žudynes. Po karo komunistų valdomos tautos kurį laiką gyveno taikiai. Žlugus komunistiniam režimui, jų santykiai vėl pablogėjo. 1991 m. respublikos, sudarančios valstybę, siekė nepriklausomybės. Gausiausios tautės – serbų – mėginimai jėga sustabdyti šalies byrėjimą sukėlė karą. Interesų, tautų ir religijų katilas dar pasipildė ne per vieną šimtmetį susikaupusiu tautiniu nepasitenkinimu, senomis skriaudomis ir religiniais prieštaravimais. Serbai, kroatai, bosniai tapo mirtinais priešais. Priklausymas kitai tautai, religijai ar kalbų grupei galėjo lemti mirtį arba gyvenimą.

1 JAV karinio jūrų laivyno smogiamoji lėktuvnešių grupė – supervalstybės galios pasaulyje simbolis.

	Šalis	Galia	Kategorija
1	JAV	100,0	Supervalstybė
2	Didž. Britanija	48,6	Pasaulio lyderė
3	Prancūzija	39,0	Regiono lyderė
4	Kinija	37,6	
5	Rusija	30,3	
6	Japonija	20,0	
7	Vokietija	19,0	
8	Australija	17,6	
9	Kanada	16,7	
10	Indija	15,7	
11	Italija	13,5	Vietinė galia
12	Ispanija	13,4	
13	Pietų Korėja	10,3	
14	Brazilija	10,1	
15	Turkija	7,7	

2 Galingiausios pasaulio valstybės 2014 m. Pagal European Geostrategy atliktą tyrimą. Galia skaičiuota pagal karinę jėgą, technologijas, ekonomiką, diplomatinę įtaką, kultūrą ir kt.)



3 Šaltasis karas. 2014 m. karikatūra.

4 Balkanų Adolfas

Haga. Jungtinių Tautų karo nusikaltimų tribunolas paliko galioti 40 metų kalėjimo nuosprendį Bosnijos serbui Goranui Jelisičiui. 33 metų G. Jelisičius, pagerbdamas Adolfą Hitlerį, vadindavo save serbu Adolfu... Buvusiam ūkininkui buvo vos 23 metai, kai pradėjo vadovauti 100 sargybinių būriui Lukos koncentracijos stovykloje Bosnijos Brčko mieste. Čia 1992 metų gegužę buvo kalinami šimtai bosnių ir kroatų vyrų bei kelios moterys. Pagal liudininkų pasakojimus G. Jelisičius girdavosi prieš rytinę kavą paprastai nužudęs 20–30 žmonių.

Respublika, 2001, liepos 7 d., Nr. 157.

Konfliktas Balkanuose, tapęs didžiausiu išbandymu Europai nuo Antrojo pasaulinio karo, pareikalavo per 200 tūkst. gyvybių, milijonai buvo priversti palikti namus. Žemyno viduryje atgijo kraupiausi genocido, **etninių vālymų**, tautinės neapykantos, moterų masinių prievartavimų, koncentracijos stovyklų laikai. Per pasaulį nuskambėjo Srėbrenicos vietovės vardas. Šiame miestelyje įvyko bene didžiausios žudynės Europoje nuo Antrojo pasaulinio karo laikų. Serbai išžudė per 8 tūkst. civilių bosnių vyrų: nepagailėjo nei paauglių, nei senelių. Karas aprimo tik 1995 m. įsikišus NATO šalių kariuomenei.

„Balkanų gaisras“ vėl suliepsnojo 1999 m., kai Serbijai priklausančiame Kòsove dabar gyventojų daugumą sudarantys musulmonai albanai pareikalavo autonomijos. Laikydami Kòsovą neatsiejama istorinės Serbijos dalimi serbai įvedė karinius dalinius, griebėsi žudynių ir etninių valymų. Šimtai tūkstančių albanų nuo serbų teroro mėgino gelbėtis bėgdami iš gimtųjų namų. Siekdamos užkirsti kelią naujam genocidui JT ne kartą reikalavo sustabdyti kraujo liejimą. Kai jokios diplomatinės pastangos nedavė vaisių, NATO lėktuvai bombardavo serbų pozicijas ir privertė juos atsitraukti. 2008 m. Kòsovas paskelbė nepriklausomybę.

Dalis Jugoslāvijos karo nusikaltėlių iš visų konfliktavusių pusių sulaukė dera-
mo atpildo. Jie teisiami **Hāgos tarptautiniame tribunolė** už nusikaltimus žmoniškumui. Nors ginkluota kova baigėsi, buvusios Jugoslāvijos tautoms dar toli iki taikaus sambūvio. Jų santykiuose labai daug abipusės neapykantos ir priešišku-
mo. Iki šiol padėtį Bòsnijoje ir Hercegovinoje, Kòsove stebi įvestos tarptautinės taikos palaikymo pajėgos. Jugoslāvijos neliko. Jos vietoje sukurtos kelios nepriklausomos valstybės.

Kraujuojanti Pažadėtoji žemė

Daugiau nei pusę amžiaus nesiliauja žydų ir arabų konfliktas viename iš „karščiausių“ planetos taškų – Artimuosiuose Rytuose. XX a. pradž. įkvėpti **sionistinio sąjūdžio** lyderio Teodoro Herclio idėjų kurti savo valstybę po visą pasaulį pasklidę žydai ėmė keltis į savo istorinę tėvynę – Palestiną. Emigruoti juos dar labiau paskatino holokausto tragedija. Tačiau krašto senbuviai arabai (palestiniečiai) nenorėjo priimti kitatikių naujakurių. Prasidėjo kruvinos žydų ir arabų kovos. JT pasiūlė Palestiną padalyti į žydų ir arabų valstybes. Arabai visą Palestiną laikė savo žeme ir tokį planą atmetė. Žydai sutiko, bet, nelaukdami jo įgyvendinimo, 1948 m. paskelbė Izraelio valstybę. Gretimos arabų valstybės užpuolė žy-



5 Karai buvusios Jugoslavijos teritorijoje 1991–2000 metais.

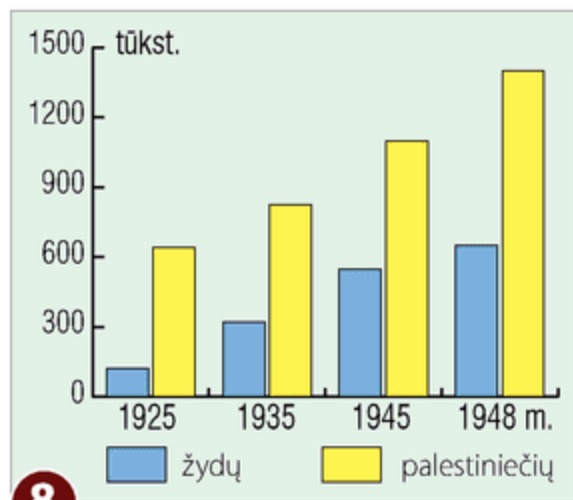


6 Kaliniai bosniai serbų koncentracijos stovykloje. Bosnija ir Hercegovina. 1992 m.



7 Per karą Bosnijoje ir Hercegovinoje kapinėmis paverstas Sarajevo miesto futbolo stadionas. 2007 m. nuotrauka.

5. Grėsmės taikai šiuolaikiniame pasaulyje



8 Žydų ir palestiniečių santykis Palestinoje 1925–1948 metais.



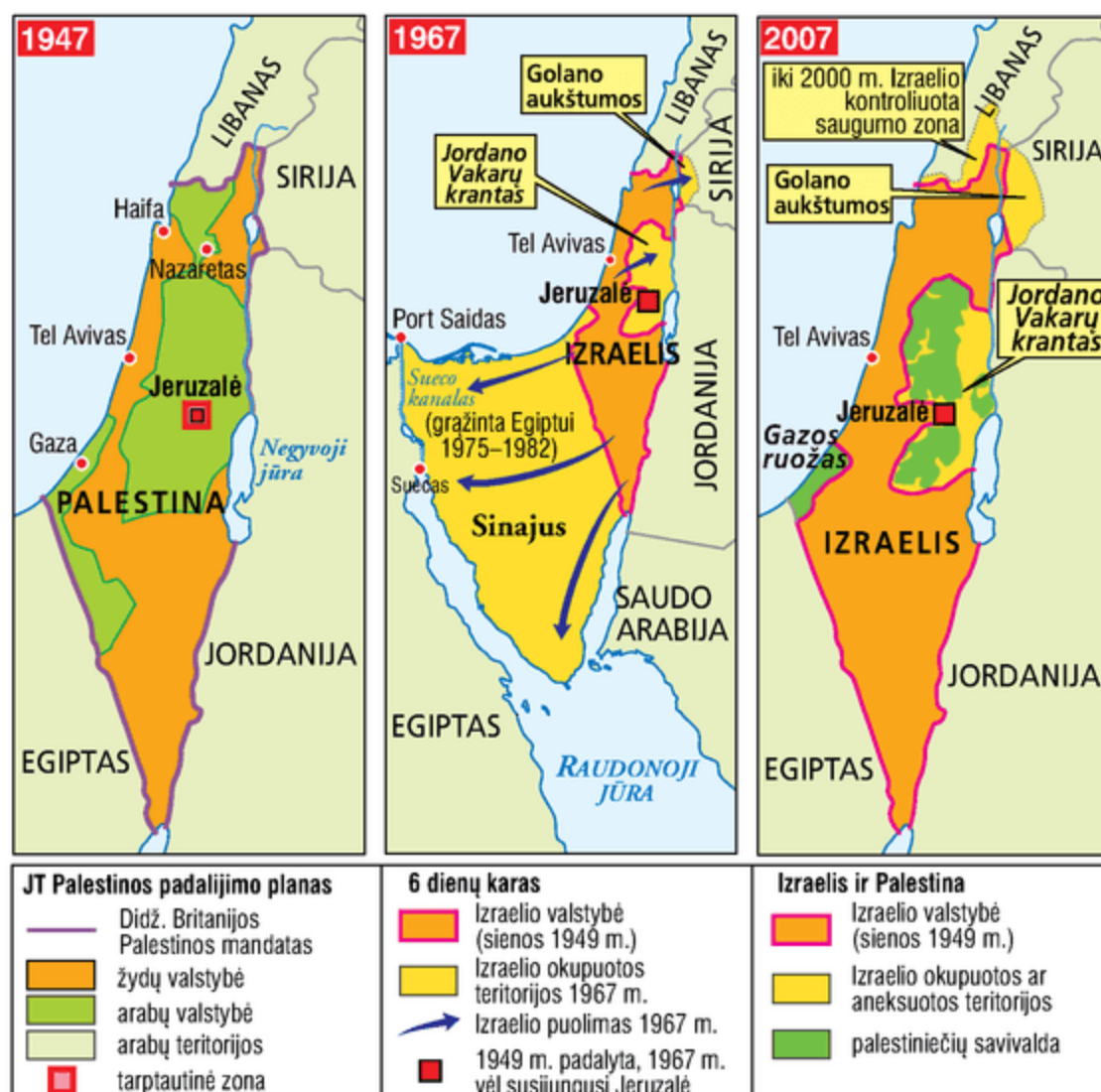
9 Pirmasis Izraelio prezidentas Davidas Ben Gurionas skelbia žydų valstybės įkūrimą. 1948 m. nuotrauka. Virš jo sionizmo ideologo T. Herclio portretas.

dūs. Izraelis ne tik sugebėjo laimėti prieš gausesnes priešininkų pajėgas, bet ir padidinti savo teritoriją. Apie 750 tūkst. palestiniečių buvo išvaryti ar pabėgo iš šalies. 1956, 1967 m. karuose su kaimynėmis žydai užgrobė dar daugiau žemių. 1973 m. įvykusiame kare žydai vėl nugalėjo gretimas arabų valstybes. 1978 m. pasirašęs taikos sutartį su Egiptu Izraelis grąžino užimtą Sinajaus pusiasalį. Konflikte ilgą laiką Izraelį rėmė JAV, o arabus – SSRS.

Apsigyvenę gretimose šalyse įkurtose pabėgėlių stovyklose palestiniečiai siekė tik vieno – sunaikinti žydų valstybę ir grįžti į tėvynę. Susibūrę į Jasiro Arafato vadovaujamą **Palestinos išsivadavimo organizaciją (PIO)**, griebėsi teroristinių išpuolių: sprogdinimų, lėktuvų grobimų. Arabų šalims pagrasinus netiekti naftos Vakarais, JAV iniciatyva pradėtos žydų ir palestiniečių derybos. 1993 m. PIO pripažino Izraelio teisę gyvuoti, o žydai įteisino palestiniečių savivaldą okupuotose teritorijose, pamažu išvedė kariuomenę. Deja, iki šiol konflikto pabaigos nematyti. Dalis palestiniečių nepripažįsta Izraelio teisės gyvuoti, o žydai teigia, kad Palestiną – jiems Dievo pažadėtoji žemė. Palestiniečių teroristinių organizacijų nariai rengia savižudžių mirtininkų išpuolius Izraelio teritorijoje. Į juos žydų kariai atsako keršto akcijomis. 2003 m. Izraelio vyriausybės nutarimu palestiniečių teritorijose aplink žydų gyvenvietes pradėta statyti 400 km ilgio mūro siena, kuria mėginama apsaugoti nuo teroristų netikėtų išpuolių. Tautų susipriešinimas išlieka labai didelis.

Karas prieš terorizmą

Jungtinių Valstijų ir apskritai Vakarų civilizacijos kultūros įtakos plitimui ypač aršiai priešinasi islamo **fundamentalistai**. JAV paramą Izraeliui jie vertina kaip priešišumą visiems musulmonams. Dalis mano, kad vyksta musulmonų pasaulio karas su Vakarais. Savaip interpretuodami ir iškraipydami šventąją musulmonų knygą



10 Buvęs Lietuvos ambasadorius Izraelyje istorikas A. Eidintas apie konfliktą

Jau penkta izraeliečių ir palestiniečių karta gimsta, o konfliktas tęsiasi. Visas vidinis ir išorinis šių kartų pasaulis formuojasi veikiamas konflikto, apėmusio visas gyvenimo puses. Kiekviena iš pusių suformavo didžiulį mitų, istorijos klastojimų, propagandos klišių ir prietarų sluoksnį, daugiausia kilusių iš baimės ir neapykantos, kurios lydi kiekvieną karą.

Tokį ilgą konfliktą įmanoma baigti tik tuo atveju, jei kiekviena pusė aiškiai suvoks kitos pusės politinį bei dvasinį nusiteikimą ir bus pasirengusi kalbėti su ta kita puse kaip su sau lygia. Niekinanamasis, iš jėgos pozicijos kylantis, bejausmis ir nevalyvas problemos sprendimas sunaikina visas galimybes taikiai išspręsti konfliktą.

A. Eidintas, D. Eidintas, *Žydai, Izraelis ir palestiniečiai*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 335–336.

11 Artimųjų Rytų konfliktas 1947–2007 metais.

Koraną fundamentalistai skelbia „šventąjį karą“ – džihadą – vadinamiesiems netikėjams, tiems, kurie neišpažįsta islamo. O dauguma šios religijos išpažinėjų džihadu laiko dvasinę žmogaus kovą su savo trūkumais ir tapimą tikru, pamaldžiu musulmonu. Skurdžiose musulmoniškose šalyse fundamentalistai tarp neišsilavinusių žmonių randa daug šalininkų. Kai kurie žmonės, teroristų vadeivų įtikinti, kad po „šlovingos“ mirties pateks į rojų, arba prigrasinti, tampa savižudžiais.

Šiurpiausią teroro aktą iš Saudo Arėbijos kilusio milijonieriaus Osamos bin Laden vadovaujama „Al Kaedos“ organizacija įvykdė 2001 m. rugsėjo 11 d. Savižudžiai vienu metu užgrobė net 4 keleivinius lėktuvus ir dviem iš jų taranavo Pasaulio prekybos centro dangoraižius Niujorke bei JAV gynybos departamento centrinę būstinę – Pentagono pastatą Vashingtone. Žuvo apie 3 tūkst. žmonių. Vėliau surengta kitų teroristinių aktų: prieš turistus Balio saloje, Indonėzijoje, traukinių keleivius Madridė, Lõndono metro. Islamo religija smerkia nekaltų žmonių žudymą. Po rugsėjo 11-osios atakos Niujorke amerikiečius užjautė dauguma musulmonų. Tik mažytė islamo pasaulio dalis pritaria teroristų smurtui.

Po tragedijos Niujorke JAV prezidentas Džordžas Bušas pareiškė pradedantis „žygį prieš tarptautinį terorizmą.“ Dauguma Vakarų šalių pažadėjo jam pagalbą. 2001 m. rudenį po JAV ir Didžiõsios Britānijos invazijos nuverstas Afganistānā valdęs **Talibāno** režimas, kuris teikė prieglobstį ir pagalbą teroristams. 2003 m. JAV ir Didžiõji Britānija, paskelbusios, kad Irākas turįs masinio naikinimo ginklų ir remiąs tarptautinį terorizmą, sutriuškino diktatoriaus Sadamo Huseino režimą. Dalis šalies gyventojų sveikino karius kaip išvaduotojus, o kiti iš pat pradžių laikė juos okupantais ir pradėjo partizaninę kovą.

Skaudūs karo Irakē padariniai pakirto JAV ir Vakarų prestižą. Pasaulio pasipiktinimą sukėlė kankinamų belaisvių irakiečių nuotraukos iš Abu Graibo kalėjimo, taikių gyventojų žūtys. Paaiškėjo, kad S. Huseinas neturėjo masinio naikinimo ginklų. Viltis, jog Afganistanē ir Irakē įsivyras taika, žlugo. Šiandien tai vienos nesaugiausių šalių pasaulyje. Nuolat pranešama apie naujus teroristų išpuolius, dešimtis ar šimtus žuvusiųjų.



12 Žudynės ir smurtas – Artimųjų Rytų kasdienybė. Izraelio karys ir palestiniečių moksleivės. 2000 m. nuotrauka.



13 Irako diktatoriaus Sadamo Huseino statulos nuvertimas Bagdade. Irakas. 2003 m. kovas. Pats diktatorius už nusikaltimus žmoniškumui nuteistas mirties bausme ir pakartas.



15 „Al Kaeda“ surengtas teroro išpuolis Niujorke. 2001 m. rugsėjo 11 d.

14 Iš O. Bin Laden 2002 m. „Laiško Amerikos žmonėms“

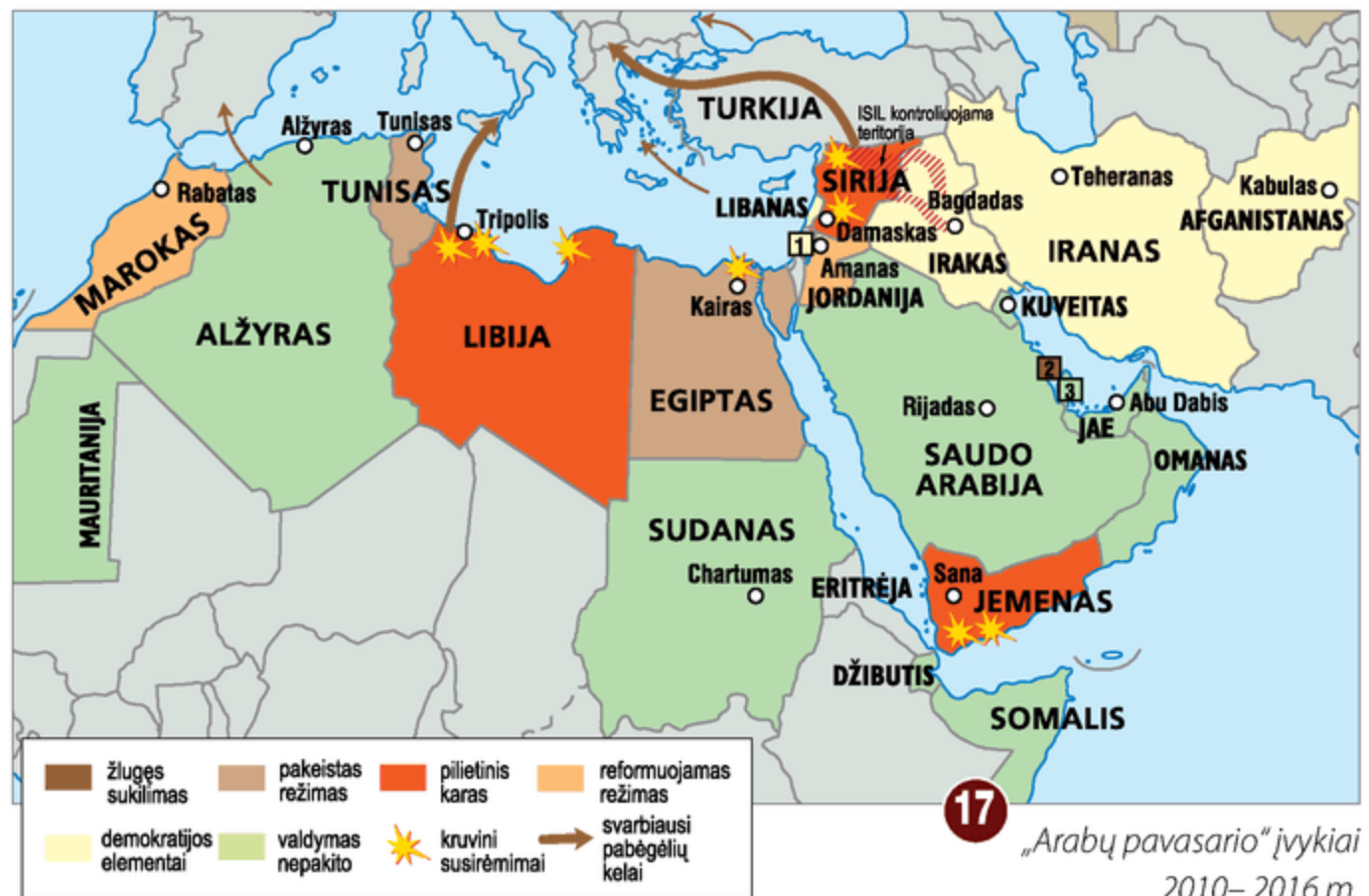
Izraelio sukūrimas yra nusikaltimas, už kurį būtina nubausti. Kiekvienas žmogus, kuris susitėpė rankas prisidedamas prie šio nusikaltimo, turi brangiai sumokėti už tai. Antra, mes raginame sustabdyti jūsų priespaudą, paplitusį melą, amoralumą ir ištvirtimą. Raginame jus laikytis padorumo principų, garbės ir tyrumo, atsisakyti sangulaviimo, homoseksualizmo, svaigalų, azartinių lošimų ir mainų su palūkanomis. Liūdna sakyti jums, kad esate blogiausią civilizaciją žmonijos istorijoje. Jūs esate valstybė, kuri, užuot valdžiusi pagal Alacho šariatą su jo konstitucija ir įstatymais, sumanė išradinėti įstatymus pagal savo įgeidžius ir troškimus.

Pagal: <http://www.culture.lt>

5. Grėsmės taikai šiuolaikiniame pasaulyje



16 Per stebuklą po Rusijos aviacijos smūgio prieš tariamus teroristus (tikrovėje – prieš civilius miesto gyventojus) išgyvenę Aleppo Sirijoje vaikai. 2016 m. nuotrauka.



18 Lietuvoje apsigyvenusių pabėgėlių iš Sirijos pasakojimas

Visur šaudo, bombarduoja, ramybės nėra, nežinai, kada išmuš paskutinė valanda. Žinoma, galima buvo prisitaikyti prie tokios neramios ir pavojingos aplinkos. Esu dar gana jauna, noriu ką nors nuveikti, o galimybių jokių nebėra. Matydama, kad karo pabaigos nematyti, nusprendžiau geriau išvykti iš tos šalies. Juk penkerius metus gyvenau košmare.

Daug tėvynainių bėga nuo „Islamo valstybės“, nes jos veikėjai yra didžiausi nusikaltėliai, galintys nužudyti niekuo nekaltą žmogų vien dėl to, kad jis nesimeldžia.

Pagal I. Nagulevičienės interviu:
www.jonavosnaujienos.lt



19 ISIS smogikai pozuoja propagandinei nuotraukai.

„Arabų pavasaris“ ir pilietinis karas Sirijoje

Nuo 2010 m. dalyje musulmoniškų arabų šalių prasidėjo masiniai gyventojų protestai prieš dešimtmečius šalis valdančius diktatorius. Dalis „Arabų pavasario“ įvykių baigėsi palyginti taikiai. Pasipiktinę žmonės nuvertė korumpuotus Tuniso, Egipto režimus. O Libijoje ir Sirijoje mėginimai pakeisti šalies valdžią peraugo į pilietinius karus. Vakarų šalių viltys, kad arabų šalyse pavyks įtvirtinti demokratiją, neišsipildė. Iškovotomis laisvėmis daug kur pasinaudojo islamo fundamentalistai. Po diktatoriaus Muamaro Kadafi nuvertimo ir žūties Libija paniro į chaosą. Ypač žiaurus pilietinis karas tęsiasi Sirijoje. Čia kovoja daugybė įvairių grupuočių. Sirijoje susidūrė ir didžiųjų valstybių interesai. Rusija ir Iranas finansiškai ir karine pagalba remia prieš savo šalies piliečius nuodingąsias dujas panaudojusį diktatorių Bašarą Asadą. Kitos musulmonų valstybės, Vakarai palaiko prieš diktatorių kovojančias opozicijos jėgas. Karo nualintą šalį palikę daugiau nei 4,5 mln. karo pabėgėlių užplūdo ir kaimynines, ir Europos šalis. Jungtinių Tautų duomenimis, daugiau nei pusė Sirijos gyventojų neturi geriamojo vandens, kas trečias žmogus badauja, keturi iš penkių gyvena žemiau skurdo rizikos ribos.

Dalį Sirijos ir Irako kontroliuoja islamo **ISIS (ISIL, Daesh)** pseudovalstybė. Ją įkūrusi islamo fundamentalistų grupuotė įdiegė viduramžišką masiniu teroru ir baime grindžiamą tvarką. Žmonės persekiojami už menkiausius dalykus, vykdomi nežmoniški nusikaltimai. Genocidui prilygsta Irako krikščioniškų mažumų naikinimas. ISIS sumaniai naudoja propaganda, socialiniais tinklais. Apgaulingais šūkiais į savo gretas suviliojo ir tūkstančius Vakarų šalyse gyvenančių musulmonų. Skurdas, atskirtis, kultūrų skirtumai tapo palankia dirva islamistams ieškoti fanatiškų kovotojų. Dauguma naujausių Europą sukrėtusių teroro aktų Prancūzijoje, Belgijoje sumanytojų ir vykdytojų yra čia užaugę jaunuoliai. Šie teroro aktai ES šalis privertė labiau susirūpinti saugumu ir musulmonų integracijos problemomis. 2016 m. dauguma pasaulio šalių susivienijo kovai su nauju terorizmo ir smurto židiniu. Irakė ISIS dienos suskaičiuotos. Niekas negali pasakyti, kiek laiko praeis, kol Sirijoje įsivyras taika.

Skyriaus santrauka

1 Mokslo ir technologijų revoliucija

- Po Antrojo pasaulinio karo įsitvirtinusi taika sukūrė palankias sąlygas tarptautinei prekybai ir šalių ekonomikai augti.
- Kilusiai mokslo ir technologijų revoliucijai (MTR) būdinga gausybė visai žmonijai reikšmingų išradimų.
- Mokslo ir technikos revoliucija palietė ne visą pasaulį. Raidos atotrūkis tarp turtingų ir skurdžių pasaulio valstybių ir regionų išliko.

4 Globalinės problemos

- Skurdas, badas, nepagydomos ligos, epidemijos, karai, aplinkosauga yra visai žmonijai aktualios globalinės problemos.
- Didelį rūpestį žmonijai kelia itin spartus gyventojų skaičiaus augimas.
- Viena iš didžiausių grėsmių žmonijai yra beatodairiškas gamtos išteklių naudojimas, atmosferos, vandens ir dirvožemio tarša.

2 Pokyčiai visuomenėje

- Vienas iš svarbiausių šiuolaikinio pasaulio bruožų – globalizacija. Jos ekonominiai, visuomenės, politiniai ir kultūriniai reiškiniai vyksta pasauliniu mastu.
- Vienas iš jos pavyzdžių – vartotojų visuomenės susiformavimas ir plėtra pasaulyje.
- XX a. pab. žmonija iš pramoninės visuomenės perėjo į žinių visuomenę.

5 Grėsmės taikai šiuolaikiniame pasaulyje

- Pasibaigus šaltajam karui, vienintelė supervalstybė pasaulyje liko šaltojo karo laimėtoja – JAV.
- Taikai pasaulyje grėsmę kelia atsinaujinusi Vakarų ir Rūsijos priešprieša, dalis teberusenančių šaltojo karo laikų konfliktų ir nauji karų židiniai, tarptautinis terorizmas.
- Taikos ir saugumo užtikrinimu pasaulyje rūpinasi tarptautinė Jungtinių Tautų (JT) Organizacija.

3 Permainos kultūroje

- Mokslo ir technikos revoliucija paskatino milžiniškas permainas kultūroje.
- Mažėjantys atstumai, skaitmeninės technologijos, televizija, kino filmai, masiniu tapęs tarptautinis turizmas skatino kultūros globalizaciją.
- Meno, mokslo, laisvalaikio, gyvenimo būdo ir pramogų madas diktuoja ekonomiškai stipriausia pasaulio valstybė JAV.



Esė – nedidelės apimties, laisvos formos prozos kūrinys ar eilėraštis, kuriame, nagrinėjant kokią nors temą, perteikiamas asmeninis požiūris ir samprotavimai. Jį rašyti naudinga dėl to, kad skatinama pažinti, mąstyti, ugdyti literatūrinius gebėjimus, mokytis argumentuotai reikšti nuomonę. Eseištas pasirenka vieną ar kitą temą siekdamas įvardyti ir atskleisti rūpinamą problemą. Šių temų nevaržo chronologijos ribos, tačiau į praeitį patariama žvelgti šiandienos žmogaus akimis. Minčių, nuomonės dėstymas pirmuoju asmeniu, neretai grindžiant asmenine patirtimi, yra vienas iš svarbiausių esė bruožų. Požiūris į vieną ar kitą klausimą gali būti subjektyvus, nuomonė, argumentai dėstomi remiantis paties autoriaus pozicija. Kita vertus, esė nebūtinai reikalauja išspręsti keliamą problemą. Išvadas ir galutinius vertinimus dažnai siūloma pasidaryti skaitytojui.

Darbo veiksmas

Pirmas: problemos formulavimas ir informacijos rinkimas.

- Pasirink temą ir problemą, kurią iškelsi esė.
- Pasistenk, kad problemos formuluotė intriguotų, sudomintų skaitytoją, prieštarautų nusistovėjusiai nuomonei tuo klausimu.
- Pagrįsk, kodėl pasirinkai tokią problemą.
- Sukaupk kuo daugiau informacijos ta tema, susistemink ją.
- Pasižymėk asmeninę patirtį ir (ar) nuomonę apie keliamą problemą.

Antras: esė rašymas.

- Pateik problemą, jos pasirinkimo argumentus.
- Kai dėstysi ir nagrinėsi problemą, sukaupią informaciją gretink su asmenine nuomone ar patirtimi.
- Kad pasakojimas taptų asmeniškėnis ir įtaigesnis, tekstą rašyk pirmuoju asmeniu, stenkis dėstyti kuo atviriau.
- Nevenk emocijų, jausmų, pasitelk metaforų ir palyginimų, ginčykis, ironizuok, tačiau nepersistenk – viskas turi būti saikinga.
- Mintis pagrįsk ne tik asmenine patirtimi, bet ir pavyzdžiais, sugretinimais, užuominomis.
- Atsimink, jog esė svarbu ne apimtis, o turinys, tad labai neišsiplėsk.

Trečias: išvadų ar prielaidų formulavimas.

- Esė nereikalaujama griežtai ir tiksliai formuluoti išvadas.
- Jas stenkis pakeisti prielaidomis, vertinimais, palik vietos skaitytojo samprotavimams.
- Jei reikalaujama, pateik naudotos literatūros sąrašą.



1. Pagal nurodytas rekomendacijas parašyk esė pasirinkta istorine tema.
2. Ar pavyko pasiekti užsibrėžtus tikslus ir uždavinius? Ar pakako informacijos pasirinkta tema? Kokių sunkumų kilo rašant darbą? Ką ateityje reikėtų keisti?
3. Surenkite esė pristatymą klasėje. Pasidalykite rašymo patirtimi, sudarykite sėkmingų ir nesėkmingų darbo veiksmų sąrašą.

Roko muzikos galia



1 Minios šėlsmas roko festivalyje Vudstoke 1969 m. Iki šiol Vudstokas laikomas hipių ir roko laikų klestėjimo simboliu.



2 Darbininkės gamykloje pakuoja plokšteles. Didžioji Britanija. 1965 m.



3 Vokalinis instrumentinis ansamblis (pavadinimas „grupė“ Sovietų Sąjungoje buvo neleidžiamas). „Kertukai“ – pirmasis oficialiai pripažintas gitarų kolektyvas Lietuvoje. 1967 metai.

A Laisvą sielą įkūnijanti muzika

XX a. 6 deš. JAV gimė naujas muzikos stilius – rokenrolas, vėliau sutrumpintai vadintas roku. Ritminga bei energinga gitaros muzika, tekstai apie laisvę, meilę, asmeninius džiaugsmus ir rūpesčius buvo tai, ko reikėjo to meto jaunimui: maištas prieš visuomenės nustatytas taisykles, būdas išsakyti savo mintis, išlieti jausmus. Tradicinių pažiūrų ir dorovės normų besilaikanti visuomenės dalis roką pavadino „šėtono muzika“, tačiau dėl to šis stilius tapo dar populiariesnis. 1969 m. JAV surengtame trijų dienų roko muzikos ir menų festivalyje Vudstoke šėlo per 400 tūkst. žmonių! Ilgainiui ši muzika virto savita kultūra, simbolizuojančia naują požiūrį į gyvenimą bei visuomenę.



1. Kuo roko muzika žavėjo to meto jaunimą **A**?
2. Kodėl konservatyvių pažiūrų visuomenė roką vadino „šėtono muzika“?



4 Grupės „Aitvarai“ lyderis Kęstutis Ignatavičius su savadarbe šešiastyge gitara. Tuo metu Lietuvoje buvo galima įsigyti tik septynių stygų rusiško derinimo instrumentų. Teko patiems perdaryti ir net gaminti gitaras. 1967 m.

B Roko kelias į Lietuvą

Kai pasaulis kraustėsi iš proto apimtas roko karštinės, Sovietų Lietuvoje oficialiai pripažintas tik vienas populiariosios muzikos žanras – „tarybinė estrada“. Tai buvo sovietinės ideologijos permelkta muzika, visiškai neatitinkanti jaunimo poreikių. Rokas draustas arba bent nepageidautas kaip keliantis grėsmę „supuvusio kapitalizmo“ produktas. Tačiau 6 deš. pabaigoje per braškančias nuo trukdžių užsienio radijo transliacijas, kontrabanda įvežtas plokšteles roko muzika pasiekė ir Lietuvą. Iš rankų į rankas plito įrašai, dažnai nelegaliai grojami diskotekose, kūrėsi pirmosios grupės. Netrukus kiekvienas didesnis miestelis turėjo savo roko grupę.

Sovietų valdžia, supratusi, jog plintančios mados neįmanoma uždrausti, stengėsi bent jau kontroliuoti ją. Visose sovietinėse respublikose imta rengti grupių peržiūras. Nustatytas priviolomas repertuaras: 75 % sovietų autorių, 20 % užsienio socialistinių šalių ir tik 5 % savo kūrybos dainų. Nedalyvaujančioms peržiūrose arba jų nepraėjusioms grupėms kelias į platesnę koncertinę veiklą buvo užkirstas.



3. Kokiais keliais roko muzika pasiekė Lietuvą **B**?
4. Kodėl sovietų valdžia stengėsi kontroliuoti roko atlikėjus?



Приложение к письму
от 10 января 1985 года

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!
ВСЕСОЮЗНЫЙ ЛЕНИНСКИЙ КОМУНИСТИЧЕСКИЙ СОЮЗ МОЛОДЕЖИ
НИКОЛАЕВСКИЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ ЛКСМ УКРАИНЫ

Для служебного пользования
Секретарям ГК, РК ЛКСМ Украины

Направляем примерный перечень зарубежных музыкальных групп и исполнителей, в репертуаре которых содержатся идейно вредные произведения, а также список тарифицированных вокально-инструментальных ансамблей СССР.

Рекомендуем использовать эти сведения для усиления контроля за деятельностью дискотек.

Данной информацией необходимо обеспечить все ВИА и молодежные дискотекы района.

Секретарь обкома
комсомола

П. Гришин

Примерный перечень зарубежных музыкальных групп и исполнителей, в репертуаре которых содержатся идейно вредные произведения

Название коллектива	Что пропагандирует
1. Секс Пистолз	— панк, насилие
2. Б-52	— панк, насилие
3. Медисес	— панк, насилие
4. КЛЭШ	— панк, насилие
5. Стронглэре	— панк, насилие
6. Кисс	— неонацизм, панк, насилие
7. Крокус	— насилие, культ сильной личности
8. Стикс	— насилие, вандализм
9. Айрон Мейден	— насилие, религиозное мракобесие
10. Джудас Прист	— антикоммунизм, расизм
11. Ай Си Ди Си	— неонацизм, насилие
12. Спаркс Спаркс	— неонацизм, расизм

13. Блек Сабат	— насилие, религиозное мракобесие
14. Элис Купер	— насилие, вандализм
15. Назарет	— насилие, религиозный мистицизм, садизм
16. Скорпион	— насилие
17. Чингиз Хан	— антикоммунизм, национализм
18. Уфо	— насилие
19. Пинк Флойд (1983)	— извращение внешней политики СССР («Агрессия СССР в Афганистане»)
20. Толкинхедз	— миф о советской военной угрозе
21. Перрон	— эротизм
22. Боканнон	— эротизм

C

Valdžios atstovai periodiškai sudarinėjo draudžiamų grupių ir atlikėjų sąrašus, kurie savo kūryba „kenkė“ sovietinei ideologijai ir „nepriimtini“ sovietinio žmogaus vertybėms.

Ištraukos iš 1985 m. sąrašo Nikolajevio apskrities komjaunimo komitetui Ukrainoje:

Skorpions – propaguoja smurtą

Pink Floyd – SSRS užsienio politikos iškraipymas

Sex Pistols – pankų judėjimas, smurtas

AC/DC – neofašizmas, smurtas

Tina Turner – seksas

Chulijas Iglesijas – neofašizmas...

5 Lietuvos hipiai. XX a. 8 deš. Toks jaunuolių aprangos stilius, gyvenimo būdas buvo netoleruojamas Sovietų Sąjungoje. Pakliuvę į draugovininkų ar milicininkų rankas hipiai ne tik buvo „auklėjami“ guminėmis lazdomis, bet ir prievarta apkerpami. Mokykloje juos svarstydavo, grėsė pašalinimas iš komunistinio jaunimo organizacijų, įrašas apie nepažangų elgesį pažymių knygelėje.



6 „Katedra“ viename iš „Roko maršų“ dainuoja „Mes jėga“. 9 deš. pabaiga.

D Roko muzika prieš sovietinę santvarką

Pertvarkos metais roko grupės pradėjo vaduotis iš griežtos cenzūros gnaužtų. Anksčiau pogrindyje tūnoję roko muzikantai gavo galimybę reikštis viešai, groti savo kūrybos dainas, kuriose pasigirsdavo paslėptos kritikos okupantams. Būreliui entuziastų 1987 m. kilo idėja surengti roko grupių turą po Lietuvą, pavadintą „Roko maršas per Lietuvą“. Tada garsios roko grupės „Antis“ lyderis Algirdas Kaušpėdas sakė: „Iki tol atvirose vietose ar stadionuose niekas nebuvo rengęs jokių koncertų. Buvome absoliutūs laisvės nešėjai, net Sąjūdžio tada dar nebuvo. Vėliau susikūrė Sąjūdis, o mes su savo pazų (sovietinio autobuso markė), išsikėlę vėliavas, į kaimus važinėjom. Ten žmonės pirmą kartą trispalvę pamatė. Atsimenu, kaip kažkur Žemaitijoje bobutė ėjo, tai jai net kibirai iš rankų iškrito“.

Iki nepriklausomybės atgavimo įvyko trys „Roko maršai“. Kaskart šiuose koncertuose vis drąsiau prabilta apie Lietuvos laisvės siekius. Sovietų okupuotose respublikose ši muzika buvo kovos prieš sistemą ir okupacinį režimą simbolis, savotiška „dainuojančios revoliucijos“ dalis.

?

5. Kokiu būdu roko muzika prisidėjo prie SSRS žlugimo **D**?

6. Paprašyk artimuosius išversti arba pats išnagrinėk **C**. Kokiu pagrindu sovietinė cenzūra draudė tam tikras grupes? Pasvarstyk, ar pagrįsti šie kaltinimai.

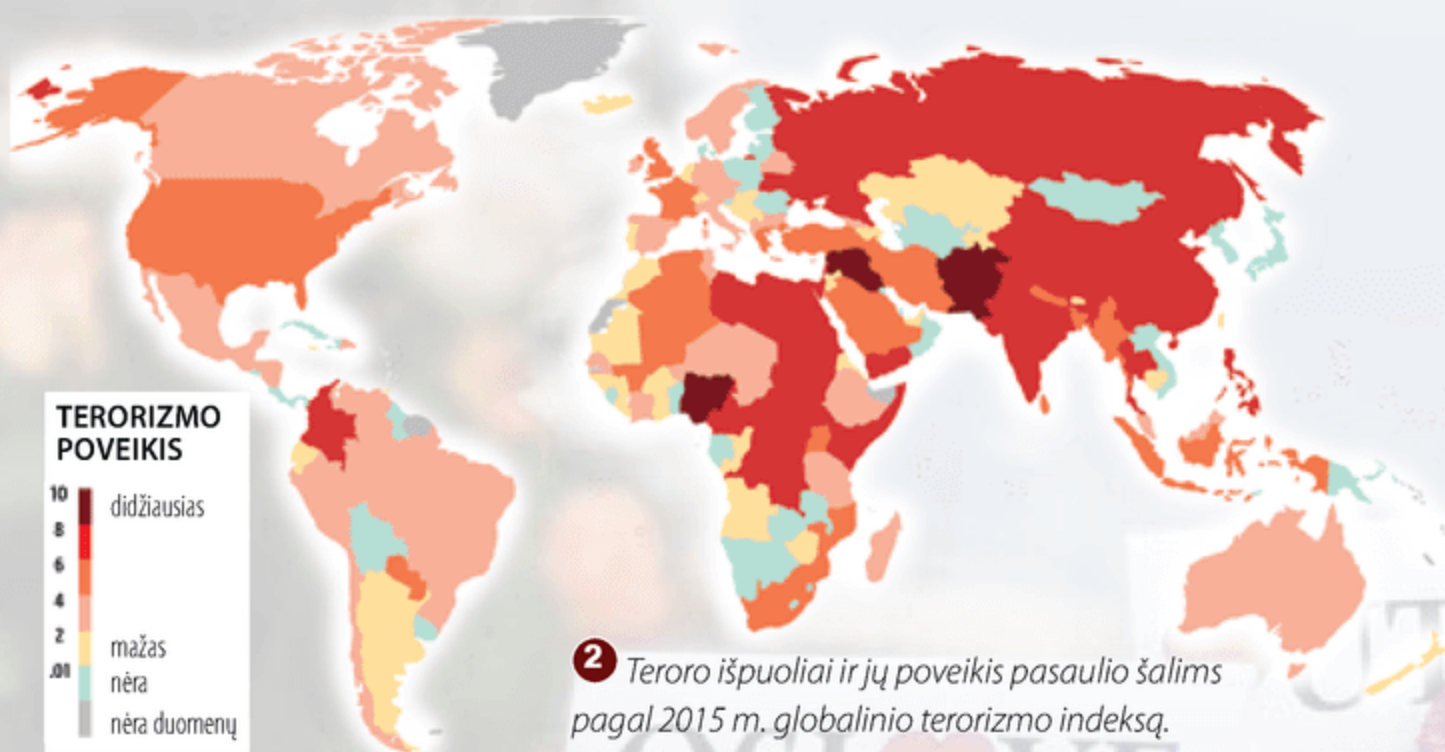


7 Grupė „Antis“ – viena iš laisvėjančios Lietuvos roko legendų. Muzikantai elgesiu bei stiliumi šokiravo to meto klausytojus, o savo kūryba gebėjo taikliai pasišaipyti iš sovietinės sistemos bei jos blogybių. 9 deš. pabaiga.

Globali terorizmo grėsmė

	Šalis	Indeksas
1	Irakas	10
2	Afganistanas	9,23
3	Nigerija	9,21
4	Pakistanas	9,07
5	Sirija	8,108
6	Indija	7,75
7	Jemenas	7,64
8	Somalis	7,6
9	Libija	7,29
10	Tailandas	7,28

1 10 daugiausia nuo terorizmo nukentėjusių valstybių (teroro aktai, žuvusieji, sužeistieji, sunaikintas turtas). 2015 m. globalinio terorizmo indekso duomenys.



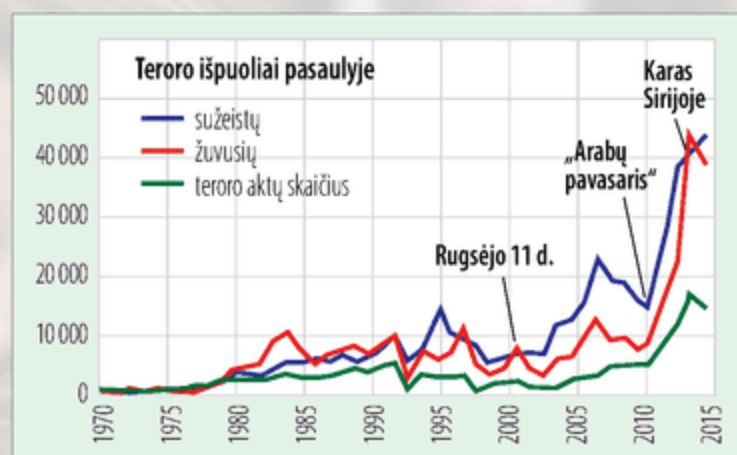
2 Teroro išpuoliai ir jų poveikis pasaulio šalims pagal 2015 m. globalinio terorizmo indeksą.

A Kas yra terorizmas?

Viena iš didžiausių XXI a. žmonijos problemų yra tarptautinis terorizmas. Įvairių teroristinių grupuočių tikslas – sistemingu teroru paskleisti paniką, įbauginti kuo daugiau žmonių. Jų nariai tikisi, kad taip privers valdžią atsižvelgti į keliamus reikalavimus. Teroristų manymu, „tikslas pateisina priemones“. Taikių žmonių žudymas jiems nekelia dvejonų. Pasak psichologų, šie asmenys mato pasaulį tik juoda ir balta spalvomis, yra linkę į fanatizmą. Terorizmas yra silpnųjų kova. Jo griebiamasi, kai neįstengiama laimėti kitomis priemonėmis. Teroristai ieško didelių taikinių, kad teroro aktas sukeltų kuo didesnę atgarsį. Tačiau istorija rodo, kad savo tikslus jiems pavyksta pasiekti itin retai.



4 Teroristė. 1910 m. prancūzų plakatas, vaizduojantis Lenkijos socialistų partijos karinės organizacijos narę, kuri sprogdina caro valdininko Lenkijoje karietą.



5 Teroro išpuolių, per juos žuvusiųjų ir sužeistųjų pasaulyje skaičius. 1970–2014 m.



3 Įkaitų drama Beslano (Osetija) mokykloje. Teroristų įvykdytas mokyklos užgrobimas 2004 m. rugsėjo 1-ąją baigėsi šimtų civilių žūtimi, kai Rusijos specialiosios tarnybos, nepaisydamos įkaitų aukų, puolė teroristus. Žuvo 360 žmonių, apie pusę jų – niekuo nekalti vaikai.

B Terorizmo evoliucija

Vieni mokslininkai dabartinių teroristų pirmtakais laiko žydų kovotojus prieš romėnų priespaudą. Kitiems – tai musulmonų asasinų sekta, viduramžiais siautėjusi Artimuosiuose Rytuose. Žodis „teroras“ atsirado per Prancūzijos revoliuciją. Jakobinų smurtas tapo sektinu pavyzdžiu to meto revoliucionieriams. XIX a. Europoje nuvilnijo pasikėsinimų prieš karalius, prezidentus, svarbius politikus banga. Šių dienų terorizmas nukreiptas į mases. Dauguma nukentėjusių – atsitiktiniai žmonės. Į juos kėsintis daug lengviau, o poveikis didesnis. Todėl XX–XXI a. išaugo ne tik teroro išpuolių, bet ir aukų skaičius. Kitaip nei tradicinis karas, globaliame pasaulyje terorizmas neturi sienų, jis nematomas. Nuo tarptautinio terorizmo gali nukentėti bet kas ir bet kur.

?

3. Kuo ypatingas šiuolaikinis terorizmas **B**, **5**?

4. Kuriuos įvykius Lietuvos istorijoje, tavo manymu, galima laikyti teroristiniais?

Vakarų
Europoje
420

Pasaulyje
108 294

6 Teroristų aukų
V. Europoje ir pasaulyje
santykis 2001–2014 m.



7 Indijos musulmonai protestuoja prieš teroristų
atakas Paryžiuje. 2015 m. lapkritis.

8 VFR teroristinės
organizacijos
„Raudonosios armijos
frakcija“ simbolis.
Kairiuosius teroristus
neoficialiai rėmė SSRS.



C Nuo valstybinio iki kibernetinio terorizmo

Egzistuoja valstybių, organizacijų, pavienių asmenų terorizmas. Jis dar skirstomas į nacionalistinį, religinį ir ideologinį. Gali būti net branduolinis, biologinis ar kibernetinis terorizmas. Nacionalistinio terorizmo atstovai siekia sukurti nepriklausomą valstybę. Žinomiausios jų grupuotės – baskų ETA Ispanijoje (liet. – „Tėvynė ir laisvė“), airių IRA (liet. – „Tikroji Airių respublikonų armija“). Prie ideologinių terorizmo grupuočių priskiriamos komunistinės „raudonosios brigados“ Italijoje ar rasistinis kukluksklanas JAV. Religinių teroristinių grupuočių fanatikai užsibrėžę tikslą „apvalyti pasaulį nuo kitatikių, šėtono vaikų“. Šiandien dauguma teroro išpuolių pasaulyje siejami su religiniu (islamo) terorizmu. Kyla klausimas, koks pačių musulmonų požiūris į terorizmą. Tikrovėje tik labai nedidelė islamą išpažįstančių žmonių pritaria žudynėms. Musulmonų pasaulis yra susiskaldęs ir nuo teroristų išpuolių nukentėjęs labiau nei Vakarai. Dauguma su islamu siejamo terorizmo aukų yra patys musulmonai.

?

- 5.** Pagal ką galima skirti teroristus **C**? Pateik atskiras terorizmo rūšis iliustruojančių pavyzdžių.
- 6.** Įrodyk, kad terorizmas nėra vien su islamu susijęs reiškiny.



10 Teroristų propaganda – su savižudžio
diržais pozuojantys mirtininkai vaikai.

12 Kovoje su tarptautiniu terorizmu aktyviai
dalyvauja ir Lietuva. Specialiųjų pajėgų eskadrono
„Aitvaras“ kariai misijoje Afganistane.



11 Norvegai pagerbia
nacistinėms idėjoms
simpatizavusio teroristo
A. Breiviko aukas. 2011 m.
Oslos „Gėlių maršas“.



D Kaip sunaikinti terorizmą?

Valstybės su teroristais kovoja įvairiomis priemonėmis. Sekami įtartini asmenys, operacijas vykdo specialiosios pajėgos. Dar sunkiau išrauti terorizmo šaknis. Žemėje augant gyventojų skaičiui, maišantis skirtingoms kultūroms, tautoms, atsiranda nesutarimų. Tai palanki dirva plisti terorizmui. Akivaizdu, kad teroro išpuolių Europoje padaugėjo po žiauraus karo Sirijoje. Pasaulis tapo mažas. Vienintelis būdas sumažinti karų ir teroro išpuolių skaičių – nelikti abejingiems. Reikia stengtis panaikinti prieštaravimus tarp valstybių, tautų ir religijų, atotrūkį tarp turtingų ir skurdžių šalių. Tik glaudus bendradarbiavimas ir savitarpio supratimas gali užtikrinti taiką Žemėje.

?

- 7.** Pasidomėk, kaip su terorizmo keliamomis grėsmėmis kovoja Lietuva.
- 8.** Paaškind, dėl ko svarbu, bet sunku sunaikinti terorizmo priežastis **D**.

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš JAV prezidento Dž. Bušo kalbos
2001 m. rugsėjo 20 d.

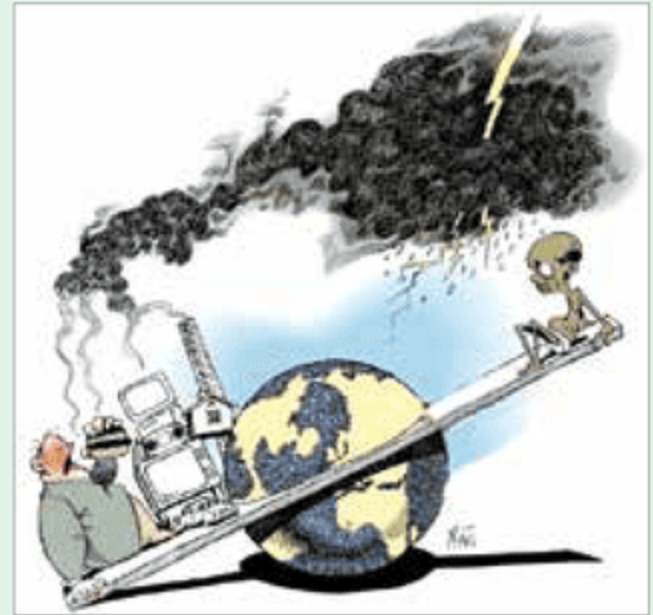
Jie nekenčia mūsų laisvių – mūsų religijos laisvės, mūsų spaudos laisvės, mūsų laisvės balsuoti ir nesutikti vieniems su kitais. Į Ameriką taikyta, nes mes esame šviesiausias laisvės ir galimybių švyturys pasaulyje. Ir niekas neužtemdys šios ryškios šviesos. Kiekviena valstybė kiekviename regione dabar privalo apsispręsti. Arba jūs esate su mumis, arba jūs esate su teroristais. Nuo šios dienos kiekviena valstybė, kuri puoselėja arba remia terorizmą, JAV bus traktuojama kaip priešiškas režimas.

A. Eidintas, D. Eidintas, Žydai, Izraelis ir palestiniečiai, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007. p. 248.

1. Kurie istorijos įvykiai paskatino šią JAV prezidento kalbą?
2. Remkis žiniomis, šaltiniu ir paaiškink, dėl ko teroristų taikiniais buvo pasirinktos JAV.
3. Pateik JAV atsako teroristams ir jų rėmėjams pavyzdžių.

B Išnagrinėk iliustraciją:

1. Kokios šiuolaikinio pasaulio problemos atsispindi karikatūrose?
2. Kodėl jos vadinamos globalinėmis?
3. Nurodyk, kokiais būdais kovojama su šiomis problemomis.

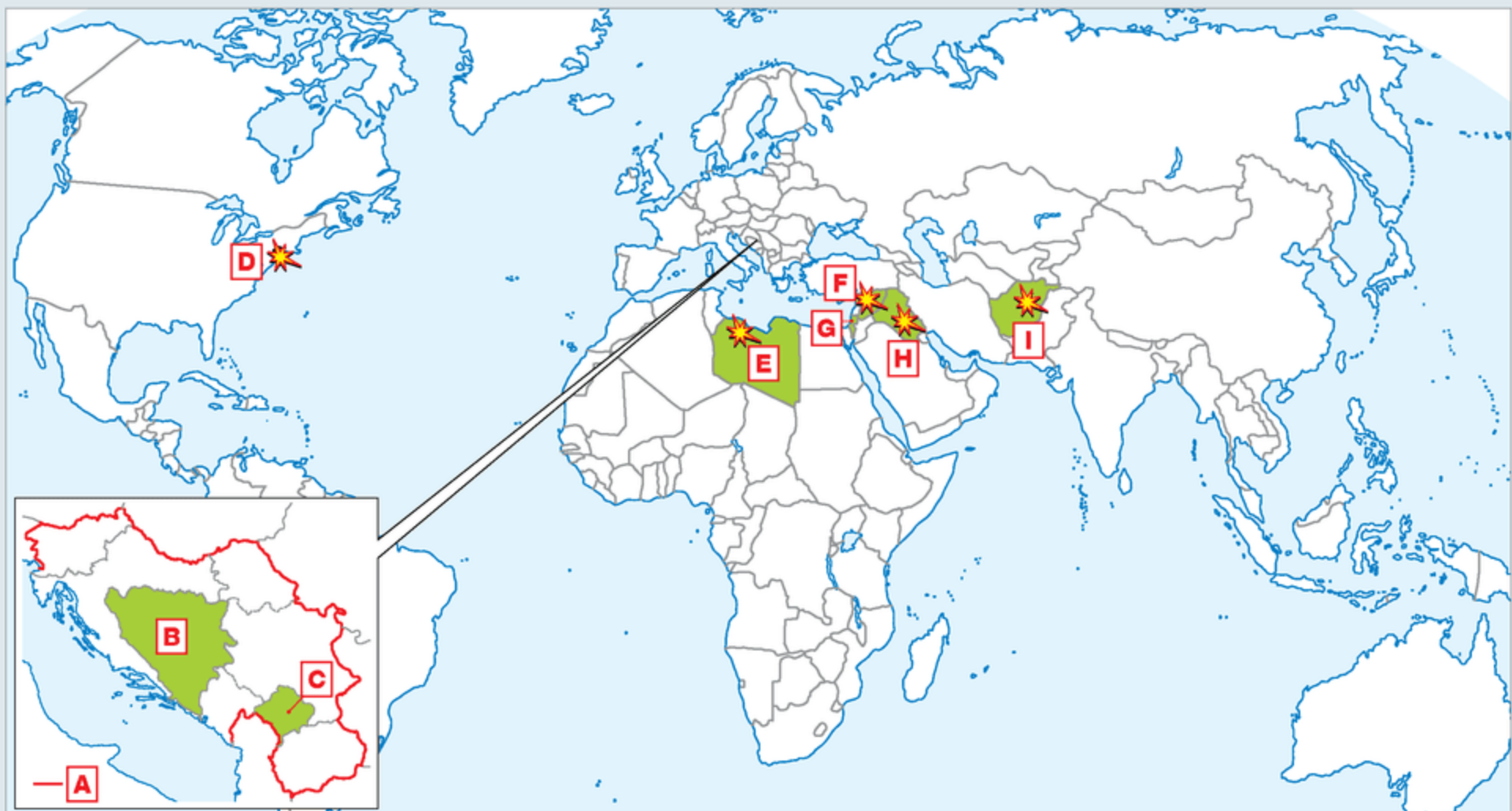


C Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Bosnija ir Hercegovina.
2. Kosovas.

3. Buvusi Jugoslavija.
4. Izraelis.
5. Rugsėjo 11 d. teroristų išpuoliai Niujorke.

6. Karas Afganistane.
7. Karas Irake.
8. Pilietinis karas Libijoje.
9. Pilietinis karas Sirijoje.



Kompleksinė užduotis

A Iš JT Chartijos. 1945 m.

Jungtinių Tautų tikslai yra:

1. Palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą ir imtis veiksmingų kolektyvinių priemonių, siekiant užkirsti kelią grėsmei taikai ir ją pašalinti, sustabdyti agresijos veiksmus arba kitus taikos pažeidimus bei taikomis priemonėmis, remiantis teisingumo ir tarptautinės teisės principais, sureguliuoti arba išspręsti tarptautinius ginčus arba situacijas, dėl kurių gali būti pažeista taika.

2. Plėtoti draugiškus tautų santykius, grindžiamus tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo principu, taip pat imtis kitų reikiamų priemonių visuotinei taikai stiprinti.

3. Įgyvendinti tarptautinį bendradarbiavimą sprendžiant ekonominio, socialinio, kultūrinio ir humanitarinio pobūdžio tarptautines problemas, ugdant ir skatinant pagarbą visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos bei religijos.

4. Būti centru, vienijančiu tautų veiksmus šiems bendriems tikslams įgyvendinti.

B JT Saugumo taryba



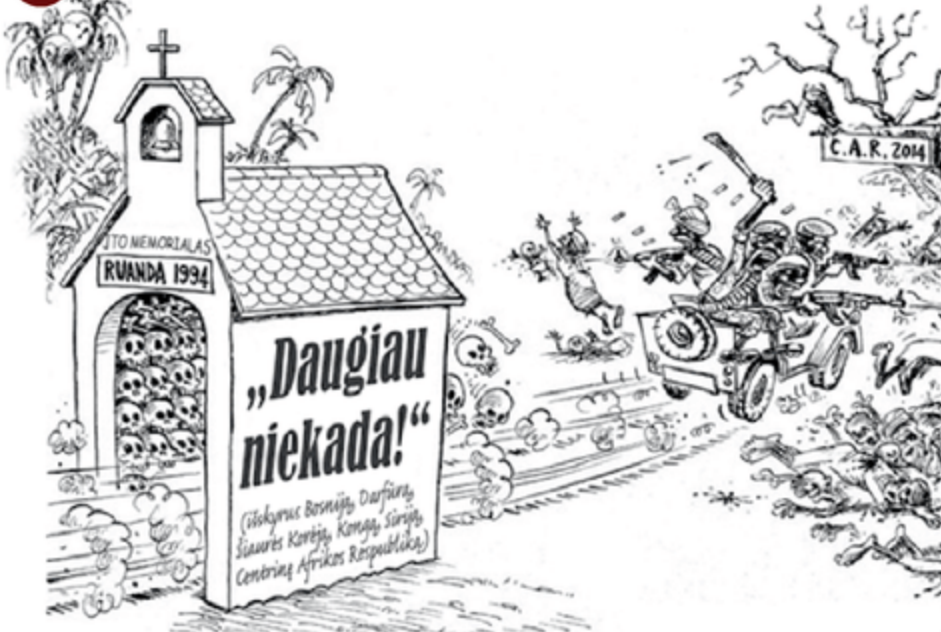
Jos paskirtis	Jos nariai	Jos sprendimai
Saugumo taryba yra Jungtinių Tautų Organizacijos dalis, atsakinga už taikos užtikrinimą pasaulyje	Saugumo taryba turi 5 nuolatinius narius (JAV, Rusija, Didžioji Britanija, Prancūzija, Kinija) bei dešimt nenuolatinių	Sprendimui priimti reikia 9 balsų iš 15, tačiau bet kuri iš nuolatinių narių turi veto teisę, leidžiančią apskritai užkirsti kelią problemos svarstymui

Jos galios

- 1) spręsti, ar susiklosčiusi situacija kelia grėsmę taikai, yra taikos sutrikdymas, atvira agresija;
- 2) priimti ir svarstyti suinteresuotų šalių siūlymus situacijai sušvelninti;
- 3) imtis taikių sankcijų;
- 4) imtis karinių sankcijų.

Visos JTO narės yra įsipareigojusios užtikrinti saugumą, spręsti ginčus bei teikti savitarpio pagalbą

C



2014 m. karikatūra.

D Iš LR Atkuriamojo Seimo pirmininko V. Landsbergio kalbos. Niujorkas, 1991 m.

Nepriklausomos pasaulio valstybės, kurios įkūrė ir išugdė Jungtines Tautas, šiandien priėmė Lietuvą į savo šeimą. Taip Lietuva, savo amžiaus aštuntą šimtmetį bėgianti Europos valstybė, kurią jos kaimynai net du kartus buvo išbraukę iš žemėlapių, vėl pasirodo kaip mitų paukštis Feniksas, dar kartą gimusi iš savo pačios pelenų. Mes norime praplėsti nebranduolines ir didelio pasitikėjimo zonas, todėl reikalaujame išvesti iš mūsų teritorijos visą joje neteisėtai esančią svetimą kariuomenę; mes neturime jokio priešiško ir neįsivaikome keršto nė vienam kaimynui; mes norime sukurti demokratinę valstybę, kurioje visiems pakaks vietos ir bus apsaugota laisvė.

E JTO pagrindinės veiklos sritys



Ekonomikos augimas ir stabilus vystymasis



Tarptautinė taika ir saugumas



Afrikos pažanga



Humanitarinė pagalba



Žmogaus teisės



Teisingumas ir tarptautinė teisė



Atominis, cheminis ir įprastas nusiginklavimas



Narkotikų, nusikaltimų prevencija, kova prieš terorizmą

?

1. Apibūdink Jungtinių Tautų veiklos tikslus **A**, **B**.
2. Kokie įvykiai paskatino įkurti JT? Kuri organizacija laikoma jos pirmtake?
3. Už ką atsakinga JT Saugumo taryba **B**? Kaip ji veikia?
4. Kodėl **D** kalba laikoma istorine? Kokios priežastys ilgą laiką trukdė Lietuvai tapti šios organizacijos nare?
5. Parenk trumpą ataskaitą apie Lietuvos veiklą JT bendruomenėje. Kuriuos darbus laikytum reikšmingiausiais?
6. Pateik pasirinktos JT veiklos pavyzdžių **E**.
7. Dėl ko JT veiklą kritikuoja **C** karikatūros autorius? Pasidomėk, kokias problemas JT sprendė ar sprendžia **C** minimose valstybėse: Bosnijoje, Darfūre, Šiaurės Korėjoje, Kongo Demokratinėje Respublikoje, Sirijoje, Centrinėje Afrikos Respublikoje.
8. Įrodyk, jog JT įkūrimas ir veikla yra reikšmingas žmonijos laimėjimas.

Ilgai nelaisvėje gyvenę žmonės nemoka gyventi laisvoje demokratinėje šalyje. Laisvė – tai pirmiausia atsakomybė. Žmogui suteikiama daugiau galimybių laisvai apsispręsti, veikti, bet jis privalo ir atsakyti už padarinius.

Po istorinio lūžio – žlugus sovietiniam režimui – žmonės netikėjo, kad laisvė gali būti kitokia, nei atrodė svajonėse. Dešimtmečius sovietinėje sistemoje praleidusiems Lietuvės gyventojams reikėjo iš esmės pasikeisti, prisitaikyti prie visiškai naujų gyvenimo sąlygų. „Laukinis kapitalizmas“, privatizacija, hiperinfliacija, bankų ir kolūkių sistemos griūtis pakeitė tūkstančių likimus. Kita vertus, per itin trumpą laiką sukurta demokratinė santvarka, rinkos ekonomika, šalis tapo NATO ir Europos Sąjungos nare. Nors pasiekėme didelių laimėjimų, nesame patenkinti tuo, kas vyksta šalyje. Dažnai pasigirsta: „Ne tokios Lietuvos norėjome“. Tenka pripažinti, kad mus vis dar slegia ir veikia sovietmečio palikimas. Neįvykus desovietizacijai, įsidrąsinusi buvusi komunistinė nomenklatūra siekia pagražinti savo vaidmenį sovietmečiu, piešia jį rožinėmis spalvomis. Vargu ar galėsime sukurti laisvą ir demokratišką visuomenę neapmąstę skaudžios praeities. Tik įvertinę klaidas, galime jų nekartoti. Deja, Lietuvos visuomenės požiūris į savo istoriją dar nėra aiškus. Galbūt praėjo per mažai laiko, kad būtų galima objektyviai į viską pažvelgti. Nežinome, kas esame ir kas norime būti. Patriotizmas tampa nemadinga sąvoka, o pilietinės visuomenės susiformavimas – tolimos ateities mirazas. Jau subrendo pirmoji laisvės karta. Ar šie jaunuoliai sugebės mylėti savo šalį, didžiuotis, jog yra Lietuvos piliečiai?



1 „Europos istorija“. 1998 m. prancūzų karikatūra.



2 Vasario 16-osios minėjimas Vilniuje 2007 m. Lietuvos kariuomenės paradas.



3 Europa 1914–2003 metais.

		Vėliava keliama
Kovo 29 d.	Lietuvos įstojimo į NATO diena	
Gegužės 1 d.	Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą diena	
Gegužės 9 d.	Europos diena	 (kartu su ES vėliava)

Gegužės 21 d.	Lietuvos tautinių bendrijų diena	
Liepos 17 d.	Pasaulio lietuvių vienybės diena	
Rugsėjo 22 d.	Baltų vienybės diena	
Spalio 25 d.	Konstitucijos diena	

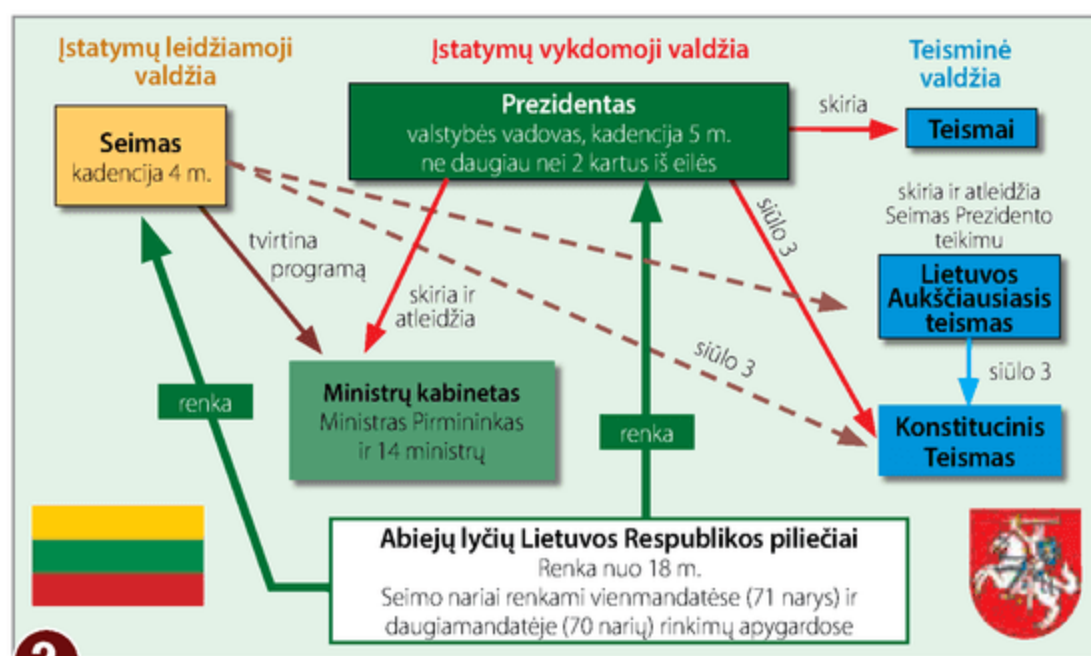
4 Iš Lietuvos Respublikos valstybinių švenčių, valstybės vėliavos ir atmintinų dienų įstatymų.



1. Lietuvos vadavimasis iš sovietinio palikimo



1 Atkuriamojo Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis pasirašo Lietuvos Respublikos Konstituciją. 1992 m. nuotrauka.



2 Lietuvos Respublikos valdymas pagal 1992 m. Konstituciją.

3 Iš 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos

- 1 straipsnis
Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.
- 2 straipsnis
Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.
- 4 straipsnis
Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.
- 5 straipsnis
Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Valdžios galias riboja Konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

Pagal: www.lrs.lt

Seimo rinkimai	
Metai	Valdančioji dauguma
1992 m.	LDDP
1996 m.	Tėvynės sąjunga–Krikščionys demokratai
2000 m.	Naujoji sąjunga ir Liberalų sąjunga, nuo 2001 m. – Naujoji sąjunga ir Lietuvos socialdemokratų partija
2004 m.	Lietuvos socialdemokratų ir Darbo partija
2008 m.	Tėvynės sąjunga–Krikščionys demokratai, Liberalų sąjūdis, Liberalų ir centro sąjunga
2012 m.	Lietuvos socialdemokratų, Darbo partija, partija „Tvarka ir teisingumas“, Lietuvos lenkų rinkimų akcija
2016 m.	Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga ir Lietuvos socialdemokratų partija

4 Rinkimai į Lietuvos Respublikos Seimą. 1992–2016 m.

– Vieni traukė „Lietuva brangi“, kiti – jiems iš kišenių.
Rašytojas Juozas Erlickas

Iš komunistinės diktatūros į parlamentinę demokratiją

„Dainuojanti revoliucija“ Lietuvoje baigėsi iškovota laisve. Tačiau, subyrėjus SSRS, Baltijos šalys dar turėjo išsivaduoti iš sunkaus sovietinio palikimo: nomenklatūros suformuotų valdymo tradicijų, neefektyvios planinės ekonomikos, visuomenėje įsigalėjusių ydingų *homo sovieticus* papročių, komunistiniam režimui tarnaujančios kultūros ir švietimo sistemos ir kt.

Valstybingumo atkūrimo darbai prasidėjo nuo Atkuriamojo Seimo priimtų laikinų ir dar galiojančių sovietinių įstatymų keitimo nuolatiniais. Svarbiausiu šalies politinio gyvenimo įvykiu tapo Lietuvės Respublikos naujos Konstitucijos priėmimas. 1992 m. Lietuvės piliėčių **refereūdume** priimtas svarbiausias valstybės įstatymas įtvirtino parlamentinę demokratinę šalies santvarką: visuotinius ir laisvus valdžios rinkimus, valdžių padalijimo principą, pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms, privačiai nuosavybei. Pagal Konstituciją visa valdžia Lietuvoje priklauso jos piliečiams – tautai. Svarbiausiu valdžios institucijų centru tapo piliečių renkamas parlamentas – Seimas. Autoritarinio A. Smetonos valdymo patirtis, sektini kitų valstybių pavyzdžiai lėmė tai, jog Prezidento institucijos galios sumažintos. Vykdomoji valdžia sutelkta Seimo rinkimus laimėjusios partijos formuojamos vyriausybės rankose. Aukščiausia Lietuvos Respublikos teisminė institucija yra Konstitucinis Teismas.

Dabar Lietuvės piliečiai dalyvauja Seimo, Prezidento, Savivaldos ir Europos Parlamento rinkimuose. Politiniame gyvenime vietoj vienpartinės komunistų partijos diktatūros susiformavo **daugiapartinė sistemà**. Dėl valdžios Seime ir Vyriausybėje konkuravo dvi pagrindinės partijos: iš LKP susiformavusi LDDP (susijungė su socialdemokratais) ir iš Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio save kiladinanti Tėvynės sąjunga (susijungė su Krikščionimis demokratais).

Valdžios keitėsi lyg sūpuoklėse. Nusivylę valdančiąją partiją, supykę žmonės kituose rinkimuose balsavo už jos konkurentus. Nuo 2000 m. vis daugiau balsų rinkimuose gaudavo populistinės partijos. Už jas balsavo nerealiais politikų pažadais patikėję, prieš tradicines partijas nusiteikę rinkėjai.



5 Rusijos kariuomenės išvedimas iš Lietuvos. 1993 metai.

Iš Rytų į Vakarus

Atkurtai Lietuvės valstybei užsienio politikoje labai svarbus ilgai lauktas tarptautinis pripažinimas. 1991–1992 m. dauguma didžiųjų pasaulio valstybių pripažino Lietuvės valstybę *de jure* ir užmezgė diplomatinius santykius. 1991 m. Lietuvą tapo visateise Jungtinių Tautų Organizacijos nare. Sienų su Lenkija, Rusija, Baltarusija klausimai buvo sureguliuoti taikiai. Pagal sutartį su prezidento B. Jelcino vadovaujama Rusija išvesta buvusi sovietinė okupacinė kariuomenė. Tai svarbus laimėjimas, nes svetimos kariuomenės bazės varžė Lietuvės suverenitetą. Tarpukariu konfliktavusios Lietuvą su Lenkija pasirašė Draugiškų santykių ir gero kaimynų bendradarbiavimo sutartį. Dabartiniai lietuvių ir lenkų santykiai yra pavyzdys, kaip galima taikiai panaikinti praeities nesutarimus.

Panašią istorinę praeitį turinčios Lietuvą, Latvija ir Estija visada laikytos neatšiejama Europos dalimi. Baltijos šalys puoselėjo tas pačias vertybes, tą pačią kultūrą kaip ir dauguma kitų žemyno valstybių. Deja, sovietų okupacija jėga atplėšė Baltijos tautas nuo Europos. Net ir patekusios į SSRS šios valstybės išlaikė savitumą. Jos gerokai skyrėsi nuo kitų sovietinių respublikų aukštesniu gyvenimo lygiu, gyventojų mentalitetu. Tačiau per 50 komunistinio jungo metų Baltijos valstybės daug prarado. Tai rodo Suomijos pavyzdys. Iki Antrojo pasaulinio karo ji buvo panašaus lygio kaip Estija. Dabar Suomija patenka į ekonomiškai stipriausių pasaulio valstybių dešimtuką.

Užsienio politikoje Baltijos šalys ryžtingai pasirinko integraciją į Vakarų politines, ekonomines ir gynybines struktūras. Tuo jos iš esmės skyrėsi nuo kitų posovietinių respublikų, kurios siekė išsaugoti glaudžius ryšius su Maskva. Siekdamos užtikrinti savo saugumą ir ekonominį klestėjimą Baltijos šalys pareiškė norą prisijungti prie NATO ir ES. Šių organizacijų senbuvės leido stoti, tačiau tik tada, kai kandidatės pagerins ekonomiką ir įtvirtins demokratiją. Pasiiekti Vakarų iškeltus kriterijus pavyko po daugiau nei dešimtmečio pastangų ir parengiamųjų darbų.

6 1992 m. Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas dėl nesijungimo į posovietines Rytų sąjungas

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba
n u t a r i a:

1. Puoselėti abipusiškai naudingus ryšius su kiekviena valstybe, anksčiau priklausiusia SSRS, tačiau niekada ir jokių pavidalų nesijungti į jokiais buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas.
2. Veikla, kuria siekiama įtraukti Lietuvos valstybę į šio Konstitucinio akto pirmajame straipsnyje nurodytas valstybių sąjungas ar sandraugas, yra laikoma priešiška Lietuvos Nepriklausomybei ir atsakomybė už ją nustatoma pagal įstatymus.
3. Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ar jai priklausančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių.

Pagal: www.lrs.lt



7 Pašto ženklas, skirtas Lietuvos priėmimo į Jungtinių Tautų Organizaciją 25-mečiui. 2016 m.

1991 m. vasario 11 d.	Islandija
1991 m. vasario 28 d.	Danija
1991 m. gegužės 16 d.	Slovėnija
1991 m. rugpjūčio 3 d.	Kroatija
1991 m. rugpjūčio 24 d.	Norvegija
1991 m. rugpjūčio 24 d.	Vengrija
1991 m. rugpjūčio 25 d.	Prancūzija
1991 m. rugpjūčio 26 d.	Lenkija
1991 m. rugpjūčio 27 d.	Didž. Britanija
1991 m. rugsėjo 2 d.	JAV

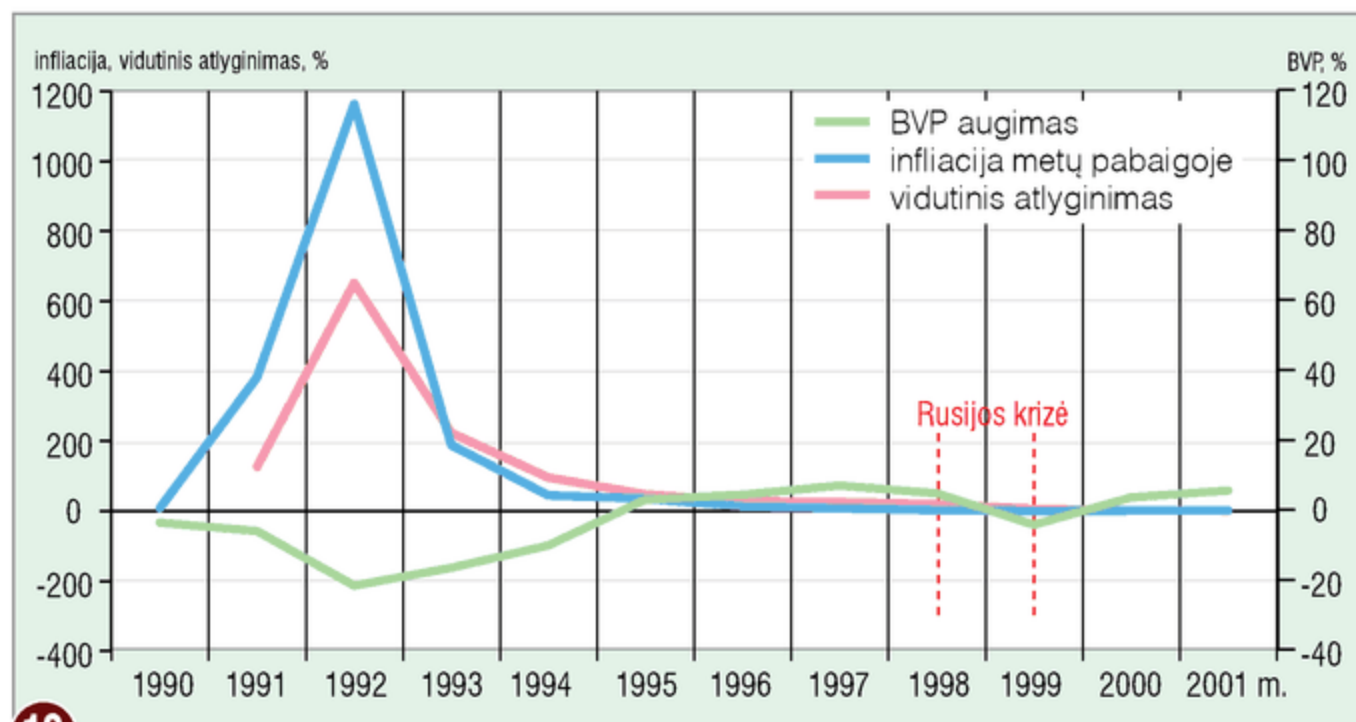
8 Lietuvos nepriklausomybės tarptautinis pripažinimas 1991 m. (be buv. SSRS respublikų).

1. Lietuvos vadavimasis iš sovietinio palikimo

9 Ekonomistas R. Kuodis apie po-sovietinės Lietuvos ūkio permainas

Pirmus trejus Lietuvos ekonomikos raidos, atkūrus Nepriklausomybę, metus galima vadinti mokėjimo už svetimą klaidą, tiksliau – primestos sovietinės ekonominės sistemos trūkumus, etapu. Šis laikotarpis Lietuvoje pasižymėjo išskirtine, kelis šimtus ir net daugiau nei tūkstantį procentų per metus siekiančia, infliacija ir didžiuliu ūkio nuosmukiu. Nemaža dalis Lietuvos gyventojų manė, kad infliaciją ir ūkio nuosmukį lėmė vidaus politikos klaidos, tačiau iš tikrųjų šią kainą daugiausia teko mokėti už ilgametį buvimą prieštaringos sovietinės ekonominės sistemos dalimi.

R. Kuodis, Lietuvos ekonomikos transformacija 1990–2008 m.: etapai ir pagrindinės ekonominės politikos klaidos. Pinigų studijos, 2008, Nr. 2.



10

Bendrojo vidaus produkto (BVP), infliacijos ir vidutinio atlyginimo Lietuvoje kaita 1990–2001 m.

Iš planinės ekonomikos į laisvąją rinką

Ekonomikoje siekta kuo greičiau pereiti iš valstybinės prie privačios nuosavybės. Neefektyvią planinę ekonomiką keitė laisvoji rinka. Pažangiausių valstybių patirtis rodė, kad privatus savininkas tvarkosi geriau nei valstybė. Rinka skatina konkurenciją, žmonių iniciatyvą. Kitos pokomunistinės Rytų Europos šalys žengė tokiu pat keliu. 1990 m. Nepriklausomybės Atkūrimo Aktu Lietuvą pripažino nuosavybės teisių tęstinumą ir atkūrimą. Prasidėjo sovietų nusavintos privačios nuosavybės atkūrimas ir grąžinimas. 1991 m. Lietuvos vyriausybė ryžosi nebereguliuoti kainų ir darbo užmokesčio, pradėjo **privatizaciją** – valstybės turto perdavimą privačiai nuosavybei, ūkio pertvarką. 1991 m. valstybės turtas pradėtas pardavinėti už **investicinius čekius**, nemokamai išdalytus visiems Lietuvos piliėčiams.

Pirmąjį nepriklausomybės dešimtmetį Lietuvos ūkis patyrė didelių sukrėtimų. Sudėtingas pereinamasis į rinkos ekonomiką laikotarpis Lietuvoje dar dažnai vadinamas „laukiniu kapitalizmu“. Žlugus SSRS, nutrūko prekybos ir finansiniai ryšiai su kitomis respublikomis. Butuose nebuvo karšto vandens, degalinėse trūko kuro, parduotuvėse – prekių. Gerokai išaugo iš Rusijos importuojamos naftos, dujų, žaliavų kainos. Staiga padidėjo importo iš Vakarų konkurencija. Nemažai privatizuotų įmonių nepajėgė persitvarkyti bei išlikti naujomis sąlygomis, todėl bankrutavo.

Sovietmečiu trūkstant prekių, žmonės kaupė pinigus tikėdamiesi vėliau jais pasinaudoti. Deja, liberalizavus kainas ir pinigų kiekiui viršijus prekių pasiūlą, Lietuvą sukrėtė hiperinfliacija. Žmonės akimirksniu neteko visą gyvenimą kaupėtų santaupų. Labai sumažėjo realusis darbo užmokestis. Siekdama apsaugoti savo rinką Lietuvą 1992 m. įvedė laikinuosius pinigus – talonus, žmonių dažnai vadinamus „vagnorkėmis“ (pagal tuo metu vyriausybei vadovavusio Gedimino Vagnoriaus pavardę) arba „žvėriukais“ (pagal atvaizdą ant banknotų). 1993 m., įvedus nacionalinę valiutą litą, hiperinfliacija pristabdyta.

Dėl neskaidrumo, korupcijos, informacijos stokos, nevienodų sąlygų privatizacijos procesas vertinamas prieštaringai. Kartais pašiepiamai vadinamas „prichvatizacija“ (rus. *prichvatit* – pačiupti). Eiliniai piliečiai nežinojo, ką daryti su investiciniais čekiais. Dažnas, patikėjęs juos investicine veikla prisidengusiems sukčiams, negavo



A



B

11

1991–1993 m. galioję laikinieji pinigai – talonai (A) ir Lietuvos nacionalinė valiuta, iki 2015 m. galioję litai (B).

nieko. Kiti tapo įmonių, kuriose dirbo, akcininkais, tačiau savininkais būti neturėjo galimybių, nes visus reikalus ir toliau tvarkė įmonių direktoriai, kolūkių pirmininkai – senoji nomenklatūra.

Kitados žmonės vilioji tokia reklama: „Reikia pinigų? Reikia pinigų? Pinigų yra!“ Taip skelbė „Sekundės“ bankas, žadėjęs indėlininkams nerealias 120–130 % metines **palūkanas**, kol galiausiai bankrutavo. Deja, nusinešė ir patiklių piliečių indėlius. Paskutinio dešimtmečio vid. per kelerius metus žlugo daug bankų, verslo struktūrų, gyvuojančių **finansinės piramidės** principu. Dėl bankų griūčių nukentėjo daug įmonių, ne vienas Lietuvos gyventojas dar kartą prarado santaupas.

Iš sovietinės į laisvą visuomenę

Didelių pokyčių įvyko visuomenėje. Niekas nebevaržė žmonių kasdienio gyvenimo, įsitikinimų, pažiūrų, religijos. Imta kurti naujus nuosavybės ir darbo santykius. Žmonės galėjo kurti verslus, praturtėti, įdarbinti arba įsidarbinti patys be valdžios paskyrimų. Visuomenė pamažu vadavosi iš **Stokholmo sindròmo** – mokėsi gyventi savarankiškai. Vieni, palytėti sėkmės, darbštūs, gabūs, turintys žinių ir kryptingai veikiantys, prasigyrveno. Kitiems nepavyko. Jie nesugebėjo prisitaikyti prie žaibiškai kintančių sąlygų. Daug žmonių atsidūrė gatvėje – tapo bedarbiais. Kaip niekad pasitvirtino posakis: „Kiekvienas yra savo likimo kalvis.“ Dalis tikėjo gražiais pažadais, kad ateis gera valdžia ir duos darbo, pakels atlyginimus.

Kilo ir naujų problemų. Gyventojai išsisluoksniavo turtiniu atžvilgiu. Atsirado turtingųjų ir vargšų. Žmonės neteko visą gyvenimą kauptų rublinių santaupų. Ypač sunkioje padėtyje atsidūrė pensininkai ir mažiausias pajamas gaunantieji, neįgalieji, daugiavaikės šeimos. Didėjo nepasitikėjimas valdžios institucijomis. Labai išaugo nusikalstamumas. Jaunimas matė, kad nusikaltėliai gyvena gerai. Kalėjimo elgesio normos, žargonas skverbėsi į visuomenę. Nesąžiningi, korumpuoti pareigūnai griovė piliečių pasitikėjimą savo valstybe, jaunajai kartai rodė amoralaus elgesio pavyzdį.

Pirmieji lietuviai, pamatę visko pertekusį Vakarų pasaulį, patyrė šoką. Kai kurios moterys verkė, bėgiojo nuo vienos parduotuvės prie kitos. Įsigyti ne ką tegalėjo, nes neturėjo pinigų. Atsivėrus sienoms, ėmė rasti turgelių, kurie siūlė pigių lenkiškų, turkiškų, kiniškų prekių. Suklestėjo Gariūnai – didžiausias Baltijos valstybėse turgus.



15

Pirmieji žingsniai į rinką. Gariūnų turgavietė XX a. paskutinio deš. pradžioje.



12

Pirmasis uždarbis laisvojoje rinkoje. 1990–1992 metai.



13

Labiausiai paplitusi korupcijos forma – kyšis. R. Daukanto karikatūra.

14

Permainos posovietinėje Lietuvos visuomenėje

Sovietmetis visuomenėje suformavo dvi grupes. Pirmajai priklausytų tie, kurie sovietinėje sistemoje buvo privilegiuoti. Prie jos galima priskirti ne tik nomenklatūros atstovus, bet ir didelę dalį darbininkų bei žemdirbių. Kitai grupei galima skirti žmones, nukentėjusius nuo sovietinių represijų arba patekusius į sovietinio režimo nemalonę.

1990 m. pasikeitus politinei sistemai, pakito ir šių dviejų grupių padėtis: pirmoji tapo reformos pralaimėtoja, antroji – laimėtoja. Buvę politiniai kaliniai ir tremtiniai gavo tam tikras kompensacijas ir įgijo aukštesnę moralinę padėtį, buvę ūkininkai ir ekonominis elitas atgavo žemę ir nekilnojamąjį turtą, o nemažos dalies pirmosios grupės atstovų, pirmiausia nekvalifikuotų darbininkų ir buvusių kolūkiečių, pajamos ir padėtis visuomenėje gerokai smuko.

Pagal: A. Ramonaitė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Versus aureus, 2007, p. 44.

1. Lietuvos vadavimasis iš sovietinio palikimo



16

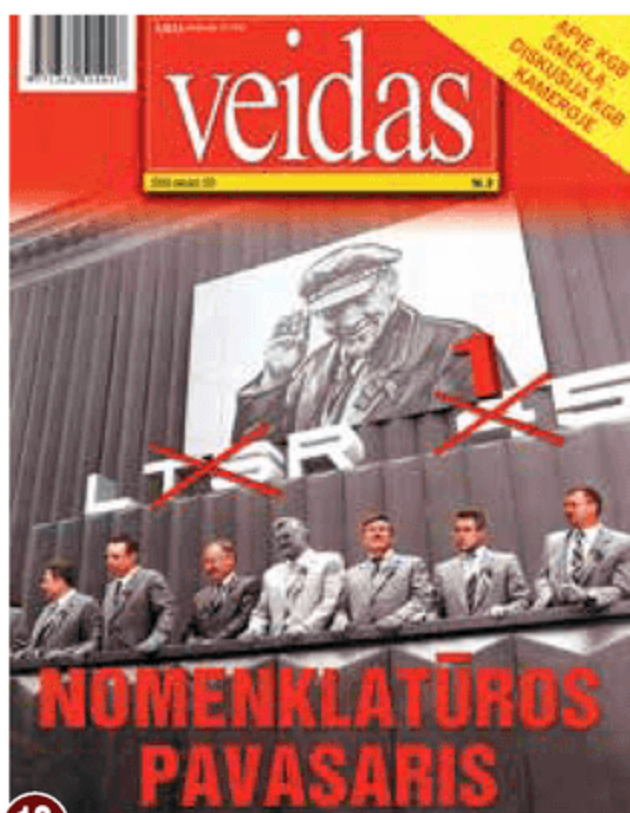
Širvintų raj. Juodiškių žemės ūkio bendrovės fermos griuvėsiai.

17

Posovietinės Lietuvos kultūra

Posovietinis laikotarpis – ir Lietuvoje, ir kitose posovietinėse visuomenėse sukūrė unikalią maišytą kultūrą. Šiuo laikotarpiu žmonių skrandžiai, spintos, butai ir sąmonė buvo užpildoma žavingais, mažai tampažįtamais dalykais, importuotais iš Vakarų. Tą procesą galima pavadinti savanoriška kultūrine kolonizacija – intensyviai imituojama, kopijuojama, importuojami įstatymai, daiktai, skoniai, mados. Formavosi keista, mitų ir prieštaravimų kupina posovietinė kultūra, kurią apibūdina netikrumas, savosios vietos ir savosios tapatybės paieškos bei nuolatinis dairymasis į Vakarus.

Pagal interviu su mokslininke R. Baločkaite www.delfi.lt



18

2005 m. savaitraščio „Veidas“ viršelio fotomontažas. Į 1985 m. nuotrauką sudėti valdžios atstovai – buvę sovietiniai nomenklatūrininkai.

Čia pajamos buvo slepiamos, realūs mokesčiai valstybei nemokami, duoklę už „stogą“ (kriminalinę globą) rinko reketininkai. Ne savo darbą dirbo mokytojai, inžinieriai, menininkai. Gariūnai veikė visuomenę – atsirado „Gariūnų“ mados, jaunimas nenorėjo mokytis, kalbėjo: „Kam man to reikia, jei turguje per dieną galiu tiek gauti, kiek tėvai gamykloje per mėnesį.“

Apverktina padėtis susiklostė kaime, kur žmonės ypač sunkiai prisitaikė prie pasikeitusių gyvenimo sąlygų. Privatizuojant valstybei priklausantį kolūkių turtą, įsteigta per 4 tūkst. žemės ūkio bendrovių. Kai kurios kurtos tik tam, kad buvusi kolūkių valdžia pigiai išsidalytų turtą. Didesnė jų dalis rinkos sąlygomis neišsilaikė. Ūkininkams nereikėjo daug darbuotojų, tūkstančiai žmonių liko be darbo.

Iš cenzūros į kūrybos ir švietimo laisvę

Atkūrus nepriklausomybę, įvyko didelių kultūros permainų. Nelikus sovietinės valdžios cenzūros, mokslininkai ir menininkai galėjo nevaržomi naudotis kūrybos laisve. Atsivėrus sienoms su Vakarais, jie savo pasiekimus ėmė garsinti visame pasaulyje. Susirūpinta atkurti sovietmečiu sunaikintą Lietuvės paveldą. Lietuvės miestų ir miestelių aikštėse demontuotos komunistinių veikėjų skulptūros, atminimo lentos. Pradėtos restauruoti suniokotos bažnyčios, dvarai, atstatyti komunistų valdymo metais sunaikinti paminklai, susiję su tikėjimu, nepriklausoma Lietuvės valstybe.

Atgavus nepriklausomybę, reformuota švietimo sistema. Atsisakyta mokomuosiuose dalykuose skiepytos sovietinės ideologijos. Į mokyklas grąžintos tikybos pamokos. Neliko sovietinių jaunimo organizacijų, privalomo karinio parengimo, marksizmo–leninizmo kursų. Atkurta universitetų savivalda. Atsirado ir privačių mokymo įstaigų. Pagal Lietuvės Respublikos Konstituciją įteisintas privalomas mokslas asmenims iki 16 metų. Valstybinėse mokymo įstaigose, išskyrus universitetus, jis yra nemokamas.

Lietuvės vadavimasis iš sovietinės okupacijos palikimo buvo sunkus ir trunka iki šiol. Pereinamojo laikotarpio sunkumai neišvengiami, nes niekas pasaulyje neturėjo patirties, kaip greitai ir neskausmingai reformuoti sovietinę santvarką. Beveik 50 metų trukusi okupacija labai iškreipė ekonomiką, politiką, kultūrą, žmonių galvoseną, tarpusavio santykius. Lietuvą buvo supriešinta ir suskaldyta.



19

„Keturių komunarų“ paminklo demontavimas Kaune. 1990 m. rugpjūtis. K. Jūrėlės nuotrauka.

Labai aukštas		
Estija		0,861
Lietuva		0,839
Latvija		0,819

Aukštas		
Baltarusija		0,798
Rusija		0,798
Kazachstanas		0,788
Gruzija		0,754
Azerbaidžanas		0,751
Ukraina		0,747
Armėnija		0,733

Vidutinis		
Moldova		0,693
Turkmėnija		0,688
Uzbekija		0,675
Kirgizija		0,655
Tadžikija		0,624

20

Buvusių sovietinių respublikų pažanga pagal Žmogaus socialinės raidos indeksą (2015 m.)



Daugiartinė sistema – partinė sistema, susidedanti iš daugelio maždaug vienodo pajėgumo veikiančių partijų.

Desovietizacija – sovietinės santvarkos liekanų bei padarinių šalinimas.

Finansinė piramidė – sukčiavimo būdas siekiant pasipelnyti, nepagrįstas įsipareigojimai ir palaikomas pritraukiant vis naujų indėlininkų.

Investicinis čekis – vertybinis popierius, leidžiantis įsigyti dalį valstybinio turto.

Palūkanos – nuo sumos mokama procentų dalis.

Privatizacija – valstybinio turto perdavimas privačiam savininkui.

Referendumas – visuotinis valstybės piliečių balsavimas svarbiausiais klausimais.

Stokholmo sindrōmas – psichologinis reiškinys, kai pagrobti įkaitai (aukos) ima jausti teigiamus jausmus (pvz., savanorišką klusnumą, pagarbą, meilę ir pan.) pagrobėjams.

Vienoje pusėje atsidūrė nukentėjusieji nuo režimo ar juo nepatenkinti, kitoje – prie jo prisitaikę, dar kitoje jam ištikimai tarnavusieji – dalis nomenklatūros, LKP narių. Iki šiol ginčijamasi, ar buvo įmanoma priimti **desovietizacijos įstatymą**, atsisakyti sovietinių valdininkų ir uždrausti jiems dirbti valdžios struktūrose.

Kiekvienas valstybės išgyventas sudėtingas laikotarpis, be neigiamų, turi ir teigiamų bruožų. Baltijos šalys itin sparčiai, vos per dešimtmetį įtvirtino demokratiją ir laisvą rinką. Pamažu gerėjo gyvenimo lygis, kilo atlyginimai. 1995 m. bendrasis vidaus produktas pirmą kartą išaugo. Lietuvą atrado užsienio investuotojai. Teisėsauga pakirto organizuotų nusikaltėlių grupuočių galią. Šalis tapo vis mažiau priklausoma nuo Rytų, jos ekonomika sėkmingai atlaikė 1998 m. kilusią Rusijos ekonomikos krizę. Lietuvai, kaip ir Latvijai bei Estijai, pavyko išvengti kitoms buvusioms SSRS respublikoms būdingo nestabilumo, karinių perversmų, diktatūrų.

21

Poetas Jurgis Kunčinas apie Lietuvos nepriklausomybės pirmąjį dešimtmetį

Ir nežinia, ar visiems šventė bus ši Kovo 11-oji. Tikriausiai, kad ne visiems. Nei džiūgauti, nei švęsti žmogaus nepriversi. Net nereikia versti. Būkime vargšai, bet teisingi. Padėję ranką ant širdies pasakykim patys sau: ar norime grįžti ten, kur buvome? Čia, žinoma, nekalbu apie to meto politinius vadovus, komisarų, feodalus ir valdininkus. Liūdniausia, kad jie pirmieji pasakytų: ne, nenorim. Dabar darom, ką tik norim, o anksčiau tekdavo atsiklausti šeimininkų!

Klestėt, atrodo, greit nesuklestėsime. Bet noras dairytis atgal dings savaime. Man labai gražus Nepriklausomybės dešimtmečiui skirtas plakatas, kurį mačiau jau lankomų Signatarų namų langge: papurgalvė geltonplaukė mergytė su pievų gėlių vainiku. Nepameluota ir atvira vaikiška šypseną. Ir tarsi savaime išsprūdęs šūkis: Gimiau Nepriklausomoje Lietuvoje!

Valstiečių laikraštis, 2000 03 10, Nr. 20, p. 3.

?

1. Remkis 2, 3 ir apibūdink Lietuvos Respublikos politinę santvarką. Įvardyk esminius jos bruožus.
2. Nurodyk Lietuvos užsienio politikos laimėjimus atkūrus nepriklausomybę (tekstas, 5, 8).
3. Kokių sunkumų pereinant prie laisvosios rinkos ekonomikos patyrė Lietuvos ūkis 9, 10? Dėl ko, mokslininko manymu, jie buvo neišvengiami?
4. Išnagrinėk 14 ir 17. Paaiškink, ką apie posovietinės Lietuvos visuomenės ir kultūros pokyčius norėjo pasakyti mokslininkės.

5. Pateik pavyzdžių, rodančių, kad Lietuvos visuomenės išsivadavimas iš sovietinio palikimo buvo sunkus. Kodėl, tavo manymu, žmonėms buvo sunku pasikeisti?
6. Įvertink Lietuvos kultūros ir švietimo padėtį sovietmečiu ir dabar. Kuris iš laikotarpių, tavo manymu, yra palankesnis mokslui ir kūrybai?
7. Paklausinėkite artimųjų apie jų gyvenimo patirtis, Lietuvoje žlugus sovietinei santvarkai. Klasėje įvertinkite 20–22 ir išgirstas nuomones.



22

Žurnalo „Ekstra“ 2004 m. 9-ojo numerio viršelįs.

2. Europos susivienijimas



1 EEB įkūrimui skirtas italų plakatas. 1957 m.

3 Iš Europos Sąjungos sutarties. 1992 m.

Būti ištikimiems laisvės, demokratijos, žmogaus teisių ir svarbiausių laisvių principams.

Siekti sustiprinti tautų vienybę, kad būtų gerbiama kiekvienos tautos istorija, kultūra ir tradicijos.

Stiprinti savo valstybės ekonomiką ir pasiekti visų valstybių ekonomikos vienodą lygį, taip pat ... įvesti bendrus ir stabilius pinigus.

Skatinti tautų ekonominę ir socialinę pažangą sukuriant vidaus rinką, stiprinant ir plėtojant gamtinės aplinkos vienovę ir apsaugą, taip pat imtis tokios politikos.

Įvesti Sąjungai priklausančiose valstybėse bendrą pilietybę.

Įgyvendinti bendrą užsienio ir saugumo politiką laipsniškai pereinant prie bendros gynybos, kuri stiprintų Europos identitetą ir nepriklausomybę ir padėtų užtikrinti taiką, saugumą ir pažangą Europoje ir pasaulyje.

Leisti laisvai asmenims judėti užtikrinant kiekvienos tautos saugumą, sukuriant laisvės, saugumo ir teisingumo erdves.

T. Panfil, Europos Sąjunga: Viskas, ką turi apie ją žinoti, Vilnius, Mūsų knyga, 2003, p. 5.

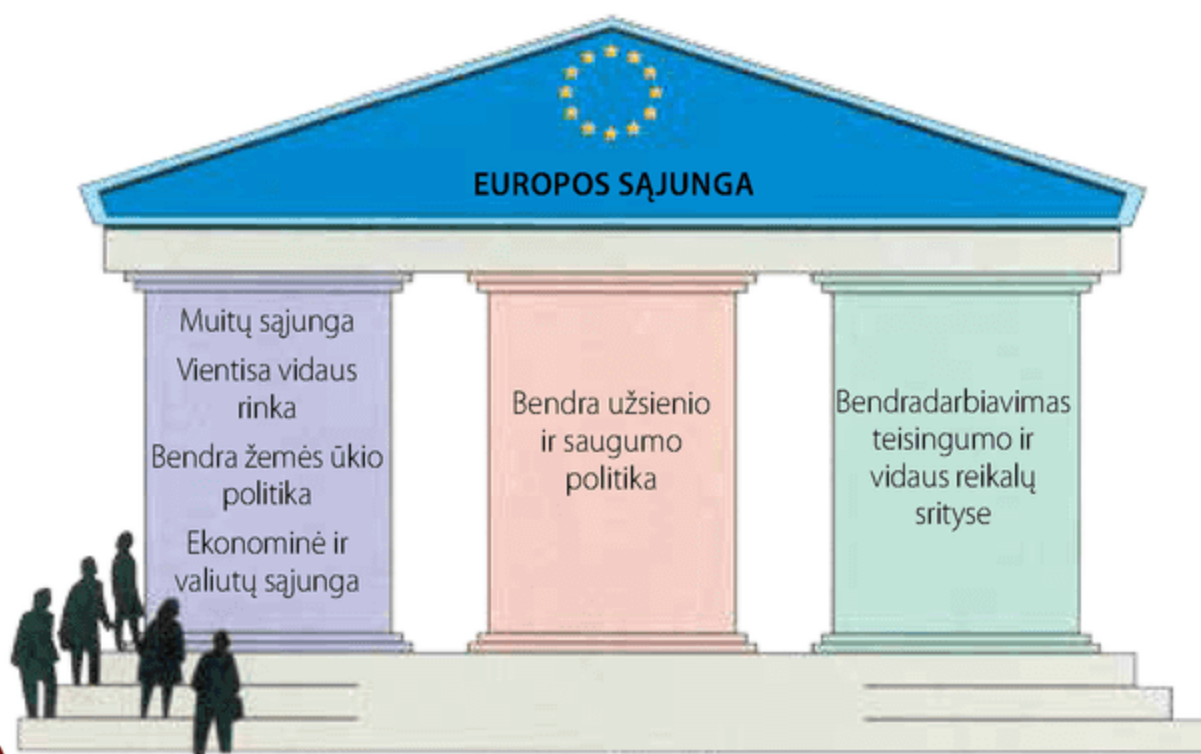


2 Europos Sąjungos plėtra 1957–2015 metais.

– Mes vienijame ne valstybes, o žmones.
Vienas iš vientisos Europos kūrėjų Prancūzijos politikas Žakas Monė

Nuo Europos Ekonominės Bendrijos iki Europos Sąjungos

Šimtmečius Europą niokojo nesibaigiantys karai. Ypač kruvinas XX amžius. Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai pareikalavo milijonų europiečių gyvybių, sugriovė šalių ūkį. Tik po milžiniškų praradimų Vakarų Europos valstybių vadovai suprato, kad būtina vienytis ir kurti taikų žemyną. Glaudžiau bendradarbiauti skatino ir auganti SSRS ekspansijos grėsmė. Norėdamos atlaikyti karinį sovietinio bloko spaudimą šalys jungėsi į gynybinę NATO organizaciją. Tačiau svarbiausios vienyjimosi priežastys ekonominės. Jungtinių Valstijų pagal Maršalo planą suteikta didžiulė finansinė parama pasirodė itin veiksminga. Atsigavo Vakarų Europos ūkis, gerėjo žmonių gyvenimas. Spartus ekonomikos augimas privertė susimąstyti valstybių vadovus. Jeigu taip suklestėjo kiekvienos šalies ekonomika, kokią lygį ji galėtų pasiekti joms susivienijus ir pašalinus gausybę prekybos kliūčių? Bendrosios rinkos kūrimo idėja tapo Europos integracijos pagrindu.



4 Europos šalių vienyjimosi ramsčiai įkūrus ES.

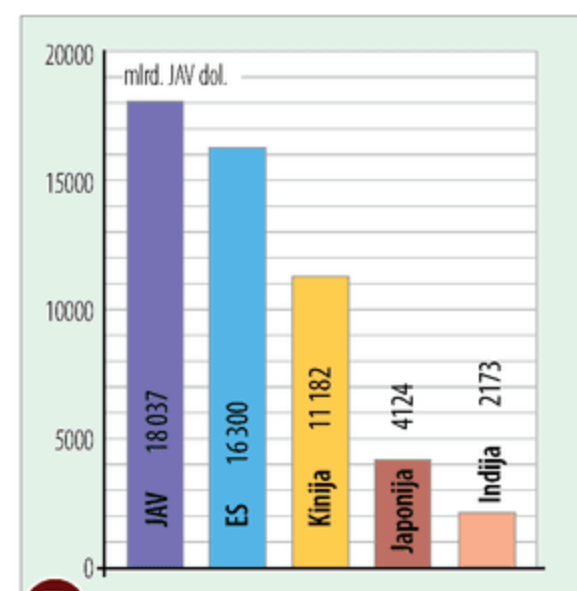
Pirmas žingsnis žengtas 1951 m., kai susivienijo šešių valstybių plieno ir anglių pramonė. Simboliška, kad svarbiausios karo pramonės žaliavos virto susitaikymo priemonėmis. 1957 m. Romoje šešios Europos valstybės (VFR, Prancūzija, Italija, Belgija, Olandija ir Liuksemburgas) įsteigė ekonominę sąjungą – **Euròpos Ekonòminę Bendriją (EEB)**. Pagrindiniu jos tikslu tapo laisvu darbininkų, prekių ir paslaugų judėjimu grindžiamos bendrosios rinkos sukūrimas. Sąjunga veikė sėkmingai, valstybių bendradarbiavimas stiprėjo, narių skaičius augo. Panaikinti muitai, kitos prekybos kliūtys skatino pramonės kilimą. Per trumpą laiką pagal gamybos apimtį ir efektyvumą Vakarų Europa pavijo JAV. Bendra Europos valstybių veikla pamažu apėmė ne tik ekonomiką, bet ir kultūrą, gamtos apsaugą, net užsienio politiką bei gynybą. Maastrichte 1992 m. pasirašyta **Euròpos Sąjungos (ES)** steigimo sutartis numatė dar glaudesnę Europos valstybių bendradarbiavimą.

Dešimtmečius Europos Rytus nuo Vakarų skyrė „geležinė uždanga“. Žlugus sovietiniam blokui ir subyrėjus SSRS, atsirado galimybių atkurti istorinį teisingumą – suvienyti šaltojo karo padalytą žemyną. Lemtingi tapo 2004 m. – į ES priimta didelė grupė buvusių komunistinių valstybių, tarp jų ir Baltijos šalys. Pirmą kartą Europos istorijoje savo noru susivienijo didžioji žemyno dalis.

Europos Sąjungos svarbiausios institucijos

Dabartinę Europos Sąjungą sudaro 28 šalys, kuriose gyvena per 510 mln. žmonių. Dauguma svarbiausių valdymo institucijų įsikūrusios Briuselyje, todėl šis miestas vadinamas ES sostine. 12 žvaigždučių vainikas Sąjungos vėliavoje simbolizuoja Europos tautų vienybę, solidarumą ir darną. Himnu tapo vieno iš įžymiausių vokiečių kompozitorių Liudvigo van Bethoveno „Odė džiaugsmui“ iš devintosios simfonijos.

Sukurta ES organizacijos valdymo sistema yra išskirtinė. Svarbiausia įstatymų leidžiamoji institucija – visų šalių piliečių renkamas **Euròpos Parlamente**. 751 deputatų turinti institucija yra didžiausias parlamentas pasaulyje. Rinkimai į jį vyksta kas 5 metai. Parlamento daugiausia ekonomikos srityje priimtų teisės aktų turi laikytis visos narės. Jis taip pat kontroliuoja kitų Sąjungos institucijų veiklą ir tvirtina organizacijos biudžetą. Parlamento nariai dirba grupėse, sudarytose ne pagal šalis ar tautybę, o pagal partijų politines pažiūras.



5 5 galingiausios pasaulio ekonomikos. 2015 m.



6 Pergalę švenčiantys Lietuvos narystės Europos Sąjungoje šalininkai. 2004 m. gegužės 1 d.



7 ES poveikį tautinėms tradicijoms ir tautinei savimonei pašiepianti karikatūra.

2. Europos susivienijimas



8

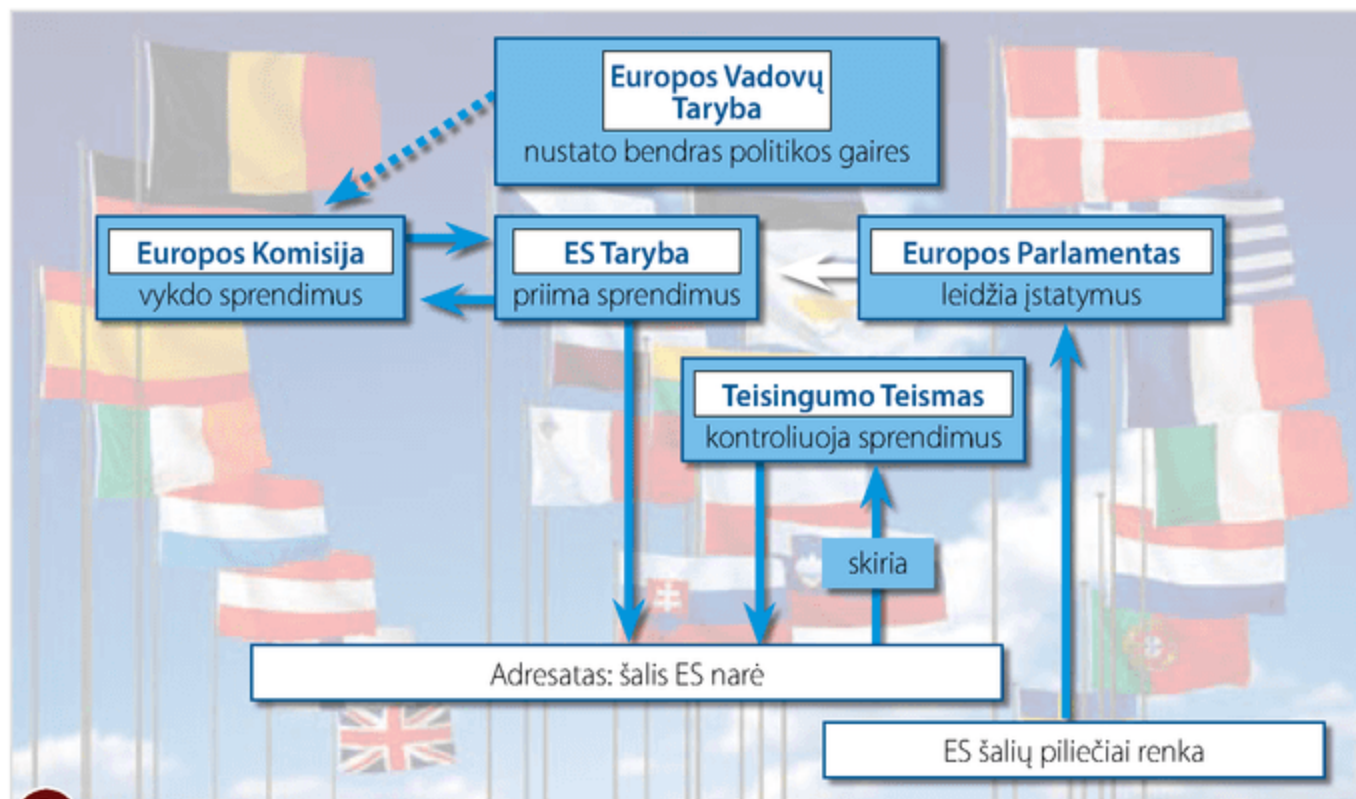
Europos Sąjungos vėliava.

10

Europos Parlamento kalbos

Europos Parlamento darbe vartojamos visos 24 oficialios Europos Sąjungos valstybių kalbos. Tai išskirtinis atvejis. Tokį sprendimą lėmė kelios aplinkybės. Pirmiausia tai, kad Europos Parlamentas renkamas tiesiogiai, todėl vienos ar kitos kalbos nemokėjimas neturėtų užkirsti kelio rinkėjams išrinkti į Parlamentą pageidaujamą politiką. Antra, Europos Sąjunga priima teisės aktus, kurie galioja visose valstybėse narėse, todėl jie turi būti suprantami kiekvienos šalies gyventojams. Trečia, kultūrinė įvairovė Europos Sąjungoje laikoma ne trūkumu, bet vertybe, todėl piliečių nacionalinę tapatybę siekiama ne niveliuoti, bet puoselėti.

Pagal: G. Vitkus, *Europos Parlamentas: 100 klausimų ir atsakymų*, Vilnius, 2014, p. 87.



9

Europos Sąjungos svarbiausios institucijos.

Vykdomoji valdžia sutelkta savotiškos ES vyriausybės – **Europos Komisijos** – rankose. Ją sudaro 28 nepriklausomi tarnautojai – komisarai, kuriuos į Komisiją deleguoja ES narės. Kiekvienas komisaras yra atsakingas už tam tikrą sritį, pavyzdžiui, finansus, energetiką, užsienio politiką ir kt. Komisija atstovauja bendriems ES, o ne atskirų valstybių interesams. Vienos iš svarbiausių jos užduočių – siūlyti ir priimti teisės aktus, stebėti, kaip šalys laikosi ES nutarimų ir politikos.

Europos Sąjungos Taryba yra ES valstybių narių vyriausybės balsas. Ji priima ES teisės aktus, koordinuoja ES politiką. Kiekvienais metais kelis kartus renkasi Europos Vadovų Taryba. Ji aptaria svarbiausius Sąjungos klausimus, nustato bendrą ES politikos kryptį.

Aukščiausia teisminė ES institucija – **Teisingumo Teismas**. Jis užtikrina, kad ES teisę vienodai aiškintų ir taikytų visos narės, ir prižiūri, kad šalys ir institucijos nepažeistų ES teisės, pavyzdžiui, žodžio ir spaudos laisvės. Šio Teismo sprendimai yra viršesni nei šalies narės teismo. Be įvardytų, veikia ir daugiau mažesnių, bet taip pat svarbių ES institucijų, pavyzdžiui, Europos centrinis bankas, Audito rūmai.

Sąjungos laimėjimai

Jau daugiau kaip pusę amžiaus ES užtikrina Europoje taiką, stabilumą, ūkio ir kultūros klestėjimą, padeda kelti žmonių gyvenimo gerovę. 2002 m. daugumoje ES senbuvų į apyvartą įvesta bendra valiuta – **eūras**. Jos ženklu pasirinkta graikų abėcėlės raidė €, kuri simbolizuoja Europą. Vienos valiutos įvedimas sustiprino ES ekonominį stabilumą. Eūras ypač patogus verslininkams ir keliautojams. Nereikia rūpintis pinigų keitimu, nes visur galioja tie patys banknotai ir tos pačios monetos.

Į ES įstoti gali bet kuri demokratinė, žmogaus teises gerbianči ir laisvąją rinką turinti Europos šalis. Tačiau prieš tapdama nare ji privalo įvykdyti tam tikrus įsipareigojimus. Stojimo sutartį turi patvirtinti Europos Parlamentas, valstybės kandidatės bei visų kitų ES valstybių narių nacionaliniai parlamentai. Ateityje ES gali prisiplėsti likusiomis Balkanų šalimis, Islandija. Siekį tapti ES narėmis rodo ir Ukrainą, Moldovą, Gruziją.



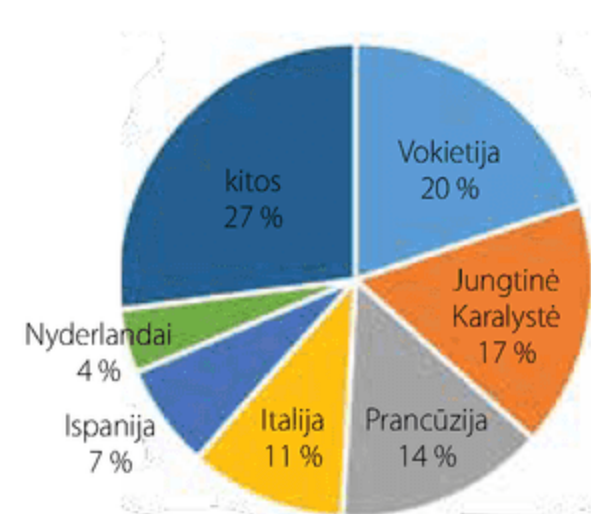
11

Eurai ir jų simbolis.

			
Nevaržomas paslaugų teikimas	Nevaržomas prekių judėjimas	Nevaržomas kapitalo judėjimas	Nevaržomas asmenų judėjimas
<ul style="list-style-type: none"> galimybė kurti gamybos ir paslaugų įmones bet kurioje ES šalyje; laisvas transporto, telekomunikacijų paslaugų judėjimas. 	<ul style="list-style-type: none"> nėra sienų kontrolės; teisė be muitų prekes gabenti iš vienos Europos Sąjungos šalies į kitą. 	<ul style="list-style-type: none"> bendra valiuta – euras; didelės galimybės pinigams judėti tarp šalių. 	<ul style="list-style-type: none"> galimybė nevaržomai judėti ir apsigyventi bet kurios ES valstybės narės teritorijoje; teisė dirbti ir mokytis bet kurioje ES valstybėje.

12

Keturios ES laisvės.



13

2015 m. ES šalių BVP.

Dauguma ES priklausančių šalių gyventojų naudojami **Šengėno erdvės** pranašumais. Jie gali laisvai pereiti ir pervažiuoti valstybių sienas, be muitų vežti prekes, legaliai gyventi ir dirbti, mokytis bet kurioje šalyje. Sąjungos plėtra mažina šalių ekonomikos skirtumus. Silpnesnėms valstybėms skiriami specialūs struktūriniai fondai: gyvenimo lygiui kelti, nedarbui įveikti, ūkiui atkurti. ES taip pat užtikrina, kad jos piliečių neapiplėšintų nesąžiningos įmonės, per brangiai parduodančios prekes arba paslaugas.

Esminis klestėjimo receptas – bendroji rinka. Prekės ir paslaugos juda laisvai, tarpusavyje konkuruoja, todėl vartotojai gali rinktis geresnės kokybės bei pigesnius produktus. ES, kurioje gyvena daug skirtingas tradicijas ir kalbas turinčių tautų, vieniša demokratijos, laisvės ir socialinio teisingumo, tolerancijos vertybės. Tad šūkis „Suvienijusi įvairovę“ Sąjungos devizu pasirinktas neatsitiktinai. Bendri įstatymai užtikrina tvarką ir saugumą. Ši organizacija taip pat rūpinasi gamtosauga, žmogaus teisėmis. Pavyzdžiui, visose ES šalyse uždrausta mirties bausmė. ES vaidina svarbų vaidmenį ir tarptautinėje politikoje. Dažnai jai tenka tarpininkauti ar pačiai aktyviai dalyvauti nagrinėjant konfliktus tarp kitų valstybių.

... ir problemos

Be daugybės pranašumų, ES turi ir problemų. Skirtingos istorinės patirtys lemia senbuvų ir naujokių nesutarimus. Ekonomikos ar finansų krizės vienoje šalyje paveikia ir kitas Sąjungos nares. Dėl to kyla žaliavų ir prekių kainos, brangsta paslaugos. Išliko ir didelių ūkio skirtumų. Gyvenimo lygis kai kuriose narėse yra žemesnis nei ES vidurkis. Jose klesti korupcija, nesąžiningas Europos Sąjungos paramos pinigų panaudojimas. Silpnesnės šalys tampa labai priklausomos nuo stipresniųjų, o pastarosios turi daug lėšų skirti silpnosioms remti. Tebevykstant ES plėtrai, senbuvės kelia klausimą, ar ne per didelė organizacija. Dalis Vakarų europiečių nepatenkinti plūstančiais iš Rytų Europos darbininkais, kurie užima jų darbo vietas. Kita vertus, senbuvėms trūksta darbo rankų. Dar 8 deš. VFR buvo priversta kvieisti darbininkų iš Turkijos. Nors oficialiai deklaruojamas nedidelis nedarbas, tikrasis dirbančių žmonių skaičius yra gerokai mažesnis. Kai kuriose šalyse žmonių, kurie serga, lanko perkvalifikavimo kursus, pereina iš vieno darbo į kitą ar paprasčiausiai nenori dirbti, o gyvena iš valstybės skiriamos solidžios bedarbio pašalpos, viršija penktadalį visų dirbančių asmenų.

14

Politikė M. Volstrom apie ES

Manau, didžiulis pasiekimas – daugelio Rytų ir Vakarų šalių suvienijimas, taip pat vientisa rinka ir bendra valiuta daugelyje šalių. Dėl ES pagerėjo žmonių kasdienio gyvenimo kokybė.

Kokie didžiausi iššūkiai laukia per ateinančius 10 metų?

Mano nuomone, tai būtinybė sukurti iš tiesų demokratišką Europos Sąjungą, kur žmonių nuomonė būtų išklausoma. Žmonėms reikia jausti, kad jie turi balsą, gali daryti įtaką tam, kas vyksta Europoje, ir yra girdimi. Mums taip pat reikia spręsti integracijos klausimą – išmokti gyventi kartu. Vienas didžiausių iššūkių bus ir globalizacijos poveikis.

Pasirink protingai! Europos dienoraštis, Europos Bendrijos, 2007, p. 6.



15

„Brexit“ skirta 2016 m. karikatūra.

2. Europos susivienijimas



Eūras – ES šalyse įvesta bendra valiuta.

Euròpos Ekonòminė Bendrijà (EEB) – 1957 m. Europos valstybių įkurta ekonominė organizacija, ES pirmtakė.

Euròpos Komìsija – Europos Sąjungos aukščiausia vykdomosios valdžios institucija visoms ES veiklos sritims; Europos Sąjungos Vyriausybė.

Euròpos Parlamente – ES šalių piliečių renkama įstatymų leidžiamosios valdžios institucija.

Euròpos Sąjunga (ES) – 1992 m. Europos valstybių įkurta politinė ekonominė organizacija.

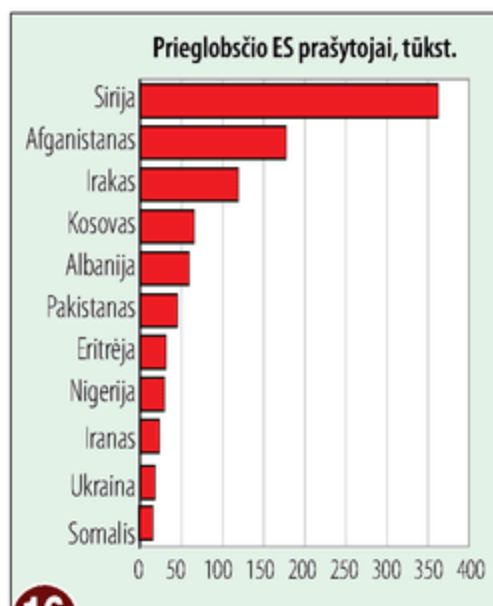
Euròpos Sąjungos Teisingumo

Teĩsmas – Europos Sąjungos teisminės valdžios aukščiausia institucija.

Šengeno erdvė – pagal Šengeno (miestas Liuksemburge) sutartį sukurta bendra šios sutarties narių erdvė, kurioje joms panaikinta pasienio kontrolė.



1. Nurodyk Europos šalių vienijimosi priežastis. Paaiškink svarbiausius ES tikslus **3**.
2. Naudokis **2**, tekstu, papildomais informacijos šaltiniais ir įvardyk ES raidos etapus.
3. Apibūdink svarbiausias ES institucijas ir jų veiklą **9**. Pasirinktą išsamiau pateik klasei.
4. Įrodyk, kad narystė ES jos šalims ir gyventojams teikia didelę naudą. Paieškok naudos įrodymų savo mokykloje, gimtojoje vietoje, aplinkoje.
5. Palygink ES ir jos narių ekonomikos galią **5**, **13**. Kokių išvadų gali padaryti?
6. Nurodyk aktualiausias dabartinę ES problemas **7**, **14**–**18**. Pateik galimų sprendimo būdų.
7. Grupėse aptarkite Europos Sąjungos ateitį. Išliks ar subyrės ši organizacija?



16

Prieglobsčio ES prašytojai pagal kilmės šalis. 2015 m.



17

Į Graikiją iš Turkijos besikeliantys pabėgėliai. 2015 m. nuotrauka.

Didelį ES piliečių nepasitenkinimą kelia milžiniškas šios organizacijos biurokratijos aparatas, kartais perdėtas ES kišimasis į atskirų valstybių reikalus. Neišsprendžiama problema lieka plūstantys nelegalūs migrantai iš karų kamuojamų, ekonomiškai silpnų Azijos ir Afrikos valstybių. 2014–2016 m. Europa patyrė didžiausią nuo Antrojo pasaulinio karo emigracijos į ją bangą. Vien 2015 m. į Europos Sąjungą atvyko per 1 mln. pabėgėlių. Dauguma jų gelbėjasi nuo karo ir teroro Libijoje, Sirijoje ir kitose neramumų kamuojamose šalyse. ES šalys susitarė dėl įvairių priemonių krizei įveikti.

Daug žmonių ES šalyse baiminasi nacionalinių tradicijų nykimo, tautinio savitumo praradimo. Dalis valstybių atsisakė arba negeba įsivesti euro. Kai kurios šalys nesutinka su vienais ar kitais Sąjungos įstatymais. Dalies šalių piliečiai nepritarė Sąjungos Konstitucijai. Tikru iššūkiu ES atečiai tapo „Brexit“ (trump. Britanija ir „exit“ – angl. išėjimas) referendumas 2016 m. Didžiojoje Britanijoje. Balsavusiųjų sprendimas nutraukti narystę ES šokiravo nemažą dalį britų ir kitų europiečių.

ES turi sunkumų, bet jie nenustelbia teikiamos naudos. Europos Sąjunga šandien yra ekonominė ir politinė galybė, taikos ir gerovės garantas. Ekonominė galia ji prilygsta JAV ir lenkia Kiniją bei Japoniją. ES įtaka sprendžiant pasaulinės reikšmės klausimus vis didėja. Sąjungos plėtra tęsis. Siekiama padidinti gyventojų užimtumą, stiprinti ekonomikos reformas ir socialinę sanglaudą. Šiomis priemonėmis ES norima paversti konkurencingiausia pasaulyje, žinių pagrindu augančia ekonomika.

18

Kaip suvaldyti pabėgėlių krizę ES?

Pabėgėliai iš Sirijos ir Irako bėgo nuo karo ir mirties. Deportuoti juos atgal būtų tiesiog nežmoniška. Kitas dalykas – mėginti sustabdyti tuos, kurie dar ketina keltis į Europą Turkijoje, Libane ir Jordanijoje. Žinoma, bėgančių bus bet koku atveju. Todėl Europa privalo sugriežtinti kontrolę dažniausiuose pabėgėlių atvykimo taškuose – Graikijoje ir Italijoje. Vietinėms vyriausybėms turėtų būti skiriama parama plėsti priėmimo centrams, samdyti daugiau migracijos darbuotojų. Griežtesnė patikra ne tik leistų sukontroliuoti pabėgėlių srautus,

bet ir sumažintų bendrą atvykstančiųjų skaičių. Trečia – deportacija tų, kuriems pabėgėlio statusas nepriklauso. Čia kalbama, apie marokiečius, alžyriečius ar Kosovo gyventojus. Jie – dažniausiai ekonominiai migrantai. ES reikėtų panaudoti politinį spaudimą, kad šios šalys bendradarbiautų ir priimtų savo piliečius atgal.

Aišku, nereikėtų pamiršti ir jau anksčiau pradėtų iniciatyvų, tokių kaip pabėgėlių paskirstymas ES valstybėms. Čia jau pasikartosime: Lietuvai to tikrai nereikėtų bijoti. 1105 pabėgėliai – tai niekis. Panašiai gyventojų yra Jiezo miestelyje. Ar dažnai sutinkate jiezniečius?

Pagal: <http://refugees.lt>

3. Ant sovietų imperijos griuvėsių



– Vargas pagimdo revoliuciją, o revoliucija – vargą.
XIX a. prancūzų rašytojas Viktoras Hugo

Nepriklausomų Valstybių Sandraugos šalių raida

Žlugus komunistinei sistemai ir SSRS, daugelis Rytų Europos šalių, tarp jų ir Baltijos valstybės, ryžtingai nutraukė ryšius su praeitimi. Jos drąsiai žengė integracijos į Vakarų kryptimi, tapo ES ir NATO narėmis. Visai kitokią kryptį pasirinko dauguma buvusių sovietinių respublikų: Rusija, Ukraina, Baltarusija ir kt. Norėdami išsaugoti dar SSRS laikais nusistovėjusius politinius ir ekonominius ryšius jų vadovai 1991 m. pab. įkūrė **Nepriklausomų Valstybių Sandraugą (NVS)**. Nors valstybės neprivalėjo besąlygiškai vykdyti Maskvos nurodymų, didelis ekonominis priklausomumas nuo „centro“ – Rusijos – išliko. Dėl valstybių tarpusavio prieštaravimų NVS netapo stipria organizacija. Pastaruoju metu Sandrauga neišbrenda iš konfliktų dėl dujų, naftos, prekybos apribojimų. Jos teritorijoje iki šiol rusena daugybė karų židinių.

Visos pokomunistinės šalys patyrė sudėtingą perėjimo iš diktatūros į demokratiją, iš planinės į laisvosios rinkos ekonomiką laikotarpį. Jį lydintis chaosas, ūkio nuosmukis, skurdas, išaugęs nusikalstamumas ypač skaudžiai atsiliepė NVS valstybių raidai. JAV politologas Ronaldas Ingelhartas sakė: „Tikra demokratija nėra tiesiog mašina, kuri, kartą paleista, efektyviai veikia savaime. Tai priklauso nuo žmonių.“ Posovietinių valstybių gyventojai dėl visų užgriuvusių negandų pirmiausia klaidingai kaltino Vakarų, demokratiją ir neišvengiamas reformas. Sovietų Sąjungos žlugimą jie laikė didele blogybe. Pamažu daugumoje NVS šalių prezidentai sėkmingai įvedė autoritarinį valdymą, visišką teisėsaugos ir žiniasklaidos priemonių kontrolę. Kai kurių valdžia laikosi gana tvirtai. Kitur žmonės daugiau negalėjo pakęsti jos korupcijos, savivalės ir prastėjančių gyvenimo sąlygų. Nuvilnijo „**spalvotųjų revoliucijų**“ bangą. 2003 m. Gruzijoje per vadinamąją „rožinę revoliuciją“ šalį valdantis režimas buvo nuverstas – į valdžią atėjo už glaudesnę bendradarbiavimą su Vakarais pasisakantys politikai. 2004 m. per „oranžinę revoliuciją“ (jos šalininkai savo simboliu pasirinko oranžinę spalvą) korumpuotas režimas nuverstas Ukrainoje.

1 Kariniai konfliktai buvusios SSRS teritorijoje 1991–2015 metais.



2 Paausutas paminklas Turkmenistano prezidentui ir diktatoriui Saparmuradui Nijazovui – turkmėnbašui („turkmėnų tėvas“) Ašchabade. Valdant turkmėnbašui, šalyje klestėjo asmens kultas.

Visiškos demokratijos	
1. Norvegija	9,93
20. JAV	8,05
Demokratijos, turinčios trūkumų	
29. Estija	7,85
38. Lietuva	7,54
42. Latvija	7,37
Mišrūs režimai	
82. Gruzija	5,88
88. Ukraina	5,7
93. Kirgizija	5,33
116. Armėnija	4,33
Autoritariniai režimai	
127. Baltarusija	3,62
132. Rusija	3,31
140. Kazachstanas	3,06
149. Azerbaidžanas	2,71
158. Uzbekistanas	1,95
158. Tadžikistanas	1,95
162. Turkmenistanas	1,83
167. Š. Korėja	1,08

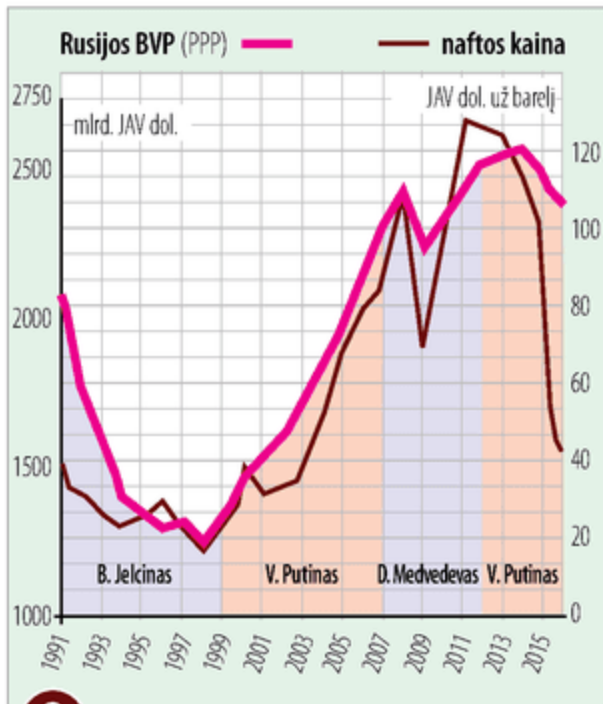
3 Demokratijos padėtis valstybėse pagal demokratijos indeksą. 2015 m.

3. Ant sovietų imperijos griuvėsių



4

Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas. 2014 m. nuotrauka. 16 metų tarnavo KGB. Dirbo Sankt Peterburgo, vėliau Rusijos prezidento B. Jelcino administracijoje. Tapęs prezidentu, ėmė formuoti karingo, stipraus lyderio kultūrą. Taip siekta pabrėžti skirtumus nuo pirmtako, problemų su alkoholiu, sveikata turėjusiu, nusilpusių Rusiją simbolizuojančiu B. Jelcinu.



6

Rusijos BVP ir pasaulinės naftos kainos 1991–2016 m.



5

„Kurį kelią pasirinks Rusija?“
1992 m. rusų karikatūra.

Rusija – atgimstanti imperija?

Žlugus SSRS, jos teisių perėmėja Rūsija prarado supervalstybės statusą. Ekonominė šalies padėtis priklauso nuo „naftos dolerių“, kurie, išaugus pasaulinėms energijos gamybos žaliavų – naftos, dujų – kainoms, duoda valstybei milžiniškų pajamų. Pereinamasis „laukinio kapitalizmo“ laikotarpis leido Rūsijoje atsirasti **oligarchai**. Milijonus dolerių uždirbo tie, kurie pusvelčiui įsigijo stambių naftos, metalurgijos įmonių. Ši nedidelė žmonių grupė daro milžinišką įtaką šalies valdymui. Kita vertus, Rūsija išlieka viena iš galingiausių pasaulio valstybių. Ji paveldėjo visų posovietinėje erdvėje likusių branduolinių ginklų kontrolę, turi vienas iš didžiausių pasaulyje gamtos išteklių atsargas.

Per ilgą Rūsijos istoriją šalyje nesusiklostė demokratinio valdymo tradicijos. Šimtmečius rusai valdovą laikė didžiausiu autoritetu. Soviėtų Sąjungos žlugimas pasėjo dalies žmonių sąmonėje skaudų istorinės netekties, pasididžiavimo šalimi praradimo jausmą. Jiems sunku susitaikyti su Maskvės didybės sumenkimu, suvokti ir patvirtinti kraupią komunistinę praeitį. Šie žmonės mano, kad Rūsijos istorinė raida yra ypatinga, jai nepakeliui neva su „moraliskai supuvusiais“ Vakarais. Kiti rusai imperijos subyrėjimą laiko teigiamu posūkiu šalies raidoje. Jie teigia, kad Rūsijai reikia pripažinti praeities klaidas ir priimti Vakarų vertybes.

Deja, dabartinė Rūsijos valdžia valstybę ir visuomenę kreipia diktatūros ir imperijos atkūrimo keliu. Pasinaudojus visuomenės nuotaikomis, dėl augančių naftos kainų gerėjančia ūkio padėtimi šalyje, įsitvirtino **Vladimiro Putino** režimas. Pasitelkus nuo valdžios priklausomą žiniasklaidą, jam pavyko į savo pusę palenkti nemažą dalį gyventojų. Nors Rūsija ekonomiškai sustiprėjo, joje varžomos žmonių teisės

7

Nužudytas Rusijos politikas B. Nemcovas apie V. Putiną

Visa tai yra ne dėl jo asmeninės charakteristikos, o dėl objektyvios tikrovės. Gyventojų pajamos kasmet auga 10 proc. Šis algų augimas veikia kaip nuskausminamieji. Kitas veiksnys yra Gebelso (nacistinės Vokietijos propagandos ministras) stiliaus propaganda: jei esi

uždarytas kambaryje ir matai tik Putino TV, gali pradėti galvoti, kad visas pasaulis, įskaitant ir šveicarų, yra mūsų priešai. O riteriai žvilgančiais šarvais gyvena Raudonojoje aikštėje. Ši žmonių „smegenų plovimo“ kampanija įtikina eilinius piliečius. Bet kuriam Rusijos civiliui imperija yra žavus žaislas, žadinantis orumą, bet daug kainuojantis. Vidutinė vyrų gyvenimo trukmė yra vos 59 metai, o kiekvienais

metais yra nužudomi 30 tūkst. žmonių. Sveikatos apsaugos sistemos lygis nusirito iki Afrikos šalių standartų. 38 mln. pensininkų tenkinasi skurdžiu egzistavimu. Galvoti apie imperiją pasmerkiant šiuos žmones prašyti išmaldos yra bjauru ir ciniška.

Pagal M. Šakirovo interviu: <http://www.geopolitika.lt>.



8

Kariniai konfliktai Kaukaze 1990–2008 metais.

Indoeuropiečiai:	
	rusai (krikščionys)
	kurdai (musulmonai)
	armėnai (krikščionys)
Kaukazo šeima:	
	šiaurės Kaukazo tautos (musulmonai)
	gruzinai (krikščionys)
Altajaus šeima:	
	azerai (musulmonai)
	tiurkų tautos (musulmonai)
	valstybių sienos
	autonomijų ribos
	autonominių respublikų sienos
	kariniai konfliktai nuo 1990 m.
	Rusijos įtaka
	Armėnijos ir Azerbaidžano konfliktas



9

Pirmasis nepriklausomos Čečėnijos prezidentas Džocharas Dudajevs 1996 m. Rusijos specialiųjų tarnybų nužudytas. Jo vardu pavadintas vienas iš Vilniaus skverų.

ir laisvės, žudomi valdžią kritikuojantys žurnalistai, opozicijos veikėjai. Norint atitraukti žmonių dėmesį nuo šalį kamuojančių bėdų, iš kai kurių gretimų tautų dirbtinai kuriami „Rusijos priešai“. Rusijos valdžiai labai sunku susitaikyti su Vidurio bei Rytų Europos, Baltijos šalių ir kitų buvusių SSRS respublikų išsilaisvinimu ir posūkiu į Vakarų. Todėl Maskvą visais būdais stengiasi išsaugoti savo įtaką kitados jai pavaldžiose valstybėse. Tam naudojamos visos įmanomos priemonės: nuo karinių veiksmų iki ekonominio ar informacinio karo.

Karinių konfliktų židiniai Moldovoje ir Kaukaze

Buvusią SSRS drasko tautų nesutarimai, kuriuos dažnai, vadovaudamasi principu „Skaldyk ir valdyk“, kursto Rusija. Moldovoje, buvusioje Rumūnijos dalyje, kurią 1940 m. aneksavo J. Stalinas, kilo karas tarp moldavų ir rusų bei ukrainiečių tautinių mažumų. Remiami Rusijos kariuomenės Padnestrės gyventojai paskelbė atskirą respubliką ir nepripažįsta Moldovos valdžios.

Ypač didelė įtampa išlieka Kaukaze. Dėl Azerbaidžanui priklausančios, bet armėnų gyvenamos Kalnų Karabachio srities statuso nesutaria Rusijos remiama Armėnija ir Azerbaidžanas. Po karų su Rusijos remiamais vietos separatistais Gruzijos valdžia nevaldo nepriklausomybę paskelbusių Abchazijos ir Pietų Osėtijos regionų. Šimtai tūkstančių gruzinų buvo priversti palikti gimtinę. 2008 m. rugpjūčio mėn. kilęs Gruzijos ir Rusijos karas buvo sustabdytas tik įsikišus tarptautinei bendruomenei. Skaudūs karo padariniai, pakurstytas tautų priešiškas jaučiamas iki šiol. Gruzija neteko penktadalio teritorijos ir atitolino galimybes tapti NATO ir ES nare.

Etniniai bei religiniai konfliktai kamuoja ir daugiatautę Rusiją. Jos pirmasis prezidentas Borisas Jelcinas, byrant Soviėtų Sąjungai, ragino buvusias respublikas „imti tiek suvereniteto, kiek gali praryti“, bet Rusijos tautoms to nebuvo leista padaryti. 1994 m. Rusijos kariuomenė įsiveržė į nepriklausomybę paskelbusios naftos turinčios Čečėnijos teritoriją. Gynybos ministras skelbė, kad susidoroti su čečėnais jam užteks desantininkų pulko ir vienos savaitės, tačiau karas su pertraukomis truko iki 2009 m. Nuo karo veiksmų, civilių aukų nepaisančios Rusijos kariuomenės savivalės ypač nukentėjo taikūs gyventojai. Žuvo keli šimtai tūkstančių žmonių, dar daugiau tapo pabėgėliais, šalis virto griuvėsiais.

10

Rusijos kario atsiminimai apie Čečėnijos karą

Gatvių kovos yra pragaras. Mes visi buvome girti ir apsvaigę nuo narkotikų. Kitaip nebūtume ištvėrę. Bet pasakodamas apie tai, ką tada išgyvenome, aš kartais šypsauisi, nes tuo metu mums viskas atrodė juokinga. Būdavo smagu, kai į gyvenamąjį namą, pilną civilių, pataikydavo bomba. Ji pramuša devynių aukštų lubas ir po kurio laiko sprogsta. Dulkėms nusėdus, pamatai, kad iš pastato likęs tik karkasas.

O. P. Orlov, A. Cerkasov, *Rusia and Chechnya: A Chain of Errors and Crimes*, Russian studies in History, 41, 2002, p. 88–89.



11

2003 m. „rožinė revoliucija“ Gruzijoje. Šimtatūkstantinis permainų šalininkų mitingas Tbilisyje.

3. Ant sovietų imperijos griuvėsių



A. Lukašenkos valdymą Baltarusijoje pašiepianti karikatūra. 2004 metai.

13 Iš Baltarusijos prezidento A. Lukašenkos pasisakymų

Baltarusių liaudis surizikavo ir išrinko mane prezidentu. Taip atsitinka istorijoje retai ir greičiausiai daugiau nenutiks.

Mūsų diktatūra niekam netrukdo gyventi ir vystytis.

Aš apie save pagalvoju: ačiū Dievui, kad yra prezidentas, kuris išsaugo stabilumą visuomenėje.

Aš savo valstybės į civilizuotą pasaulį nevesiu.

Visi kalba: „Tu mums privalai duoti pinigų!“ Aš niekam nieko neprivalau. Tai jūs turite duoti valstybei ir man, kaip tos valstybės vadovui.

Aš nuolat perkratau visą parlamentą ir žinau, kas vagia, kas – ne.

Pagal: <https://ru.wikiquote.org>.



2014 m. demokratinių Rusijos politinių jėgų organizuotas Taikos maršas Maskvoje. Priekyje – plakatas su užrašu „Krymo okupacija – Rusijos gėda!“

Dabar Čėčėniją valdo diktatoriškas ir žiaurus V. Putino statytinio R. Kadyrovo režimas. Už savotišką duoklę, iš Maskvės gaunamus milžiniškus pinigus, jam patikėta prižiūrėti neramią respubliką. Neapsikentę karo ir represijų daug čėčėnų pasitraukė iš savo istorinės tėvynės, apsigyveno įvairiuose Europos kraštuose, taip pat ir Lietuvoje.

Aleksandras Lukašenka – paskutinis Europos diktatorius

J. Stalino valdymo metais Lietuvės kaimynė Baltarusija patyrė rusinimą, šiurpų maždaug milijono gyvybių pareikalavusį terorą. Inteligentijos sluoksnius, kuris galėjo užtikrinti baltarusių tautinės savimonės ugdymo tęstinumą, buvo išnaikintas. „Pervarkos“ vėjai paskatino dalies gyventojų tautinės savimonės pabudimą. Tačiau nemažai liko abejingų nepriklausomybės, tautinio atgimimo ir demokratijos idėjoms. Nusivylimą jomis dar labiau paskatino po nepriklausomybės paskelbimo ištikusi ekonomikos krizė. 1994 m. į prezidento postą išrinktas patrauklų kovotojo už teisybę įvaizdį susikūręs kolūkio pirmininkas **Aleksandras Lukašenka** pamažu savo rankose sutelkė neribotą valdžią. Šaliai grąžinta sovietų Baltarusijos simbolika: herbas, vėliava. Dabar Baltarusijoje dauguma paklūsta paskutiniu Europos diktatoriumi vadinamam A. Lukašenkai. Šalyje persekiojama opozicija, klastojami rinkimai, nėra laisvos spaudos. Žmonės mažai žino apie gyvenimą svetur ir mano gyvenantys, nors ir nedemokratiškai, bet geriau už daugelį gretimų šalių piliečių. „Lukašenkizmu“ vadinama A. Lukašenkos valdymo sistema pasižymi nostalgija sovietiniams laikams ir jo asmens kultu. Nors ES atšaukė daugumą sankcijų Baltarusijai, jos santykiai su Vakarų valstybėmis išlieka prasti. Baltarusijos režimas labai priklauso nuo Rusijos, kuri šaliai lengvatinėmis sąlygomis tiekia dujas, naftą.

Istoriškai Baltarusija yra viena iš artimiausių valstybių Lietuvai. Šalis vienija bendras LDK palikimas. Deja, autoritarinis režimas atskyrė mus nuo kaimynės.

Kraujuojanti Ukrainos žaizda

Po „oranžinės revoliucijos“ Ukrainoje kilusią euforijos bangą pakeitė nusivylimas. Nors šalis pasuko demokratijos keliu, į valdžią atėję politikai paskendo grumtynėse dėl postų, žmonių gyvenimas nepagerėjo. Sovietų priespauda neišdildomai paveikė rytinės dalies gyventojus: menka tautinė savimonė, gyva sovietinių laikų nostalgija, požiūris, jog Ukrainą turėtų glaustis prie Rusijos. Per XX a. 4 deš. J. Stalino vykdytą holodomorą žuvo penktadalis gyventojų, didelė dalis surusėjo. Vakarų Ukrainos gyventojai didžiuojasi savo kilme, atvirai demonstruoja panieką sovietmečiui, palaiško integraciją į Vakarus. Vakarinėje dalyje ukrainiečiai sudaro 90–95 % gyventojų, vyrauja unitų tikėjimas, o rytinėje – beveik pusę atsikėlę rusai ar surusėję ukrainiečiai, kurių dauguma yra stačiatikiai.

2013 m. Kijeve Maidano, arba Nepriklausomybės, aikštėje prasidėjo masiniai protestai prieš šalies Europos Sąjungos asociacijos nutraukimą, korupciją bei už Ukrainos integraciją į Vakarus. Daugiau nei 100 aukų pareikalavę Maidano įvykiai baigėsi protestuotojų pergale. Korumpuotas ir nuo Rusijos priklausomas prezidento Vladimiro Janukovičiaus režimas žlugo. Kilusia suirutė suskubo pasinaudoti Rusija, kuri Ukrainoje pradėjo **hibridinį karą**. Pirmiausia jos kariai be atpažinimo ženklų perėmė Krymo pusiasalio kontrolę. Čia suorganizuotas tariamas referendumas, kuriame neva dauguma gyventojų pasisakė už susijungimą su Rusija. Krymo totoriai ir čia gyvenantys ukrainiečiai šį spektaklį boikotavo. Okupuodama ir anek-



15 Kijevo Maidano aikštėje susirinkusi šimtatūkstantinė protestuotojų prieš V. Janukovičiaus režimą minia. 2014 m. pradžia.

suodama Krymą Rusija pažeidė 1994 m. Budapėšto sutartį, kuria Ukraina atsisakė branduolinio ginklo mainais į JAV, Didž. Britanijos garantijas dėl Ukrainos saugumo ir vientisumo. Netrukus suliepsnojo ir Rytų Ukrainą. Donbaso regione kilo atviri karo veiksmai tarp Ukrainos ir Rusijos apginkluotų ir organizuotų vietos separatistų, juos remiančių Rusijos diversantų ir kariuomenės. Ukrainiečiai pasiaukojamai apgynė šalies nepriklausomybę, bet prarado dalį teritorijų. 2015 m. sudarytos paliaubos yra trapios ir konfliktas tarp broliškų tautų gali bet kada atsinaujinti.

Savavališki, naudojant karinę jėgą Rusijos atlikti Europos žemėlapiu perbraižymai kelia didžiulę grėsmę taikai ir stabilumui žemyne. Vieningo tariamai rusų pasaulio šūkiais dangstomi imperialistiniai kėsni. Į Ukrainos įvykius panašios agresijos baiminasi ir Baltijos šalys. Sovietmečiu vykdytas masinis gyventojų iš Rytų siuntimas į Baltijos šalis ypač paveikė Estiją ir Latviją. Smarkiai pakito šių šalių tautinė sudėtis. Atgavusioms nepriklausomybę tautoms buvo gyvybiškai svarbu išsaugoti savo kalbą ir kultūrą. Tačiau didžioji atvykėlių dalis nesiejo savęs su šiomis latvių ir estų vertybėmis, šalių valstybingumu. Latvija ir Estija atsisakė suteikti jiems pilietybę. Tie asmenys neliko beteisiai, tačiau neteko galimybės rinkti valdžią. Išlaikę latvių ar estų kalbos bei Konstitucijos egzaminus pilietybę jie gali gauti. Rusijos valdžia iki šiol tęsia kaltinimo Latvijai ir Estijai kampaniją dėl neva rusų mažumos teisių pažeidimo.

17 Pabėgėlė iš Rytų Ukrainos Ina apie įvykius gimtojoje šalyje

Negaliu grįžti į gimtinę, nes esu sąrašuose ieškomų žmonių, kuriuos turėtų sušaudyti. Mano gimtasis miestas Doneckas, jį labai myliu. Esu rusakalbė ukrainietė. Vieną dieną Donecke, kuriame gyveno per 1,2 mln. žmonių, buvo užimtos visos institucijos, jų pastatai. Viską stebėjau iš šono, nesiveldama į piketus. Pastatus užėmė iš Rusijos Rostovo srities atvežti žmonės. Tokius vežiojo visur. Dauguma supranta, kas vyksta, tačiau negali atvirai pareikšti savo nuomonės. Daug žmonių buvo žiauriai kankinami namų rūsiuose, už juos prašoma išpirkų. Jei nuolat žiūri Rusijos televizijas, mąstymas pažeidžiamas. Bijau, kad Donecke žmonės ir dabar tiki, jog kokioje nors Vengrijoje žmonės badauja, kad Europoje vaikus paverčia gėjais, kad NATO rengiasi pulti. Donecką mes praradome, tačiau Ukrainos neatiduosime.

Pagal A. Januševičiaus interviu: www.15.min.lt

Hibridinis k̄aras – moderni karinė strategija, derinanti tradicinę, partizaninę, kibernetinę, informacinę ir propagandinę karus. Vienas iš tokio karo pavyzdžių – karas Rytų Ukrainoje.

Nepriklausomų Valstybių Sądrauga (NVS) – valstybių sąjunga, įkurta subyrėjus SSRS. Ją sudarė buvusios SSRS respublikos, išskyrus Lietuvą, Latviją, Estiją.

Oligarchija – valstybės valdymo forma: valdžia priklauso nedidelei turtingiausių ar galingiausių žmonių grupei.

„Spalvotosios revoliucijos“ – nedemokratinė, korumpuotų režimų valdžios nuvertimas Grūzijoje ir Ukrainoje 2003–2004 m.



16 Vadinamoji Georgijaus juosta – SSRS pergalė prieš nacistinę Vokietiją dangstomas dabartinės Rusijos valdžios imperinių ambicijų, agresijos Ukrainoje ir rusų šovinizmo simbolis.



1. Palygink Baltijos šalių ir kitų buvusių sovietinių respublikų raidą žlugus SSRS (tekstas, **3**). Kokių skirtumų pastebėjai?
2. Remkis **1** ir įvardyk buvusios SSRS teritorijoje kilusius karinius konfliktus. Pasirinktu pasidomėk plačiau ir pateik jo eigą klasei.
3. Išnagrinėk **6**, **7**. Dėl ko nemažai Rusijos gyventojų palaiko V. Putino politiką?
4. Įvertink Rusijos kariuomenės veiksmus Čėčėnijoje **10**.
5. Kodėl A. Lukašenka vadinamas paskutiniu Europos diktatoriumi? Ką apie jo pažiūras liudija pasisakymai **13**?
6. Kuo hibridinis karas Ukrainoje skiriasi nuo įprastų karų? Apibūdink jo padarinius Ukrainai, Rusijai ir Europai.
7. Grupėse aptarkite dabartinės Rusijos valdžios politiką Baltijos šalių atžvilgiu. Pateikite artimųjų, žiniasklaidoje rastų vertinimų.

4. Nepriklausomos Lietuvos laimėjimai ir problemos



1 Lazerius gaminančioje aukštųjų technologijų įmonės „Brolis Semiconductors“ laboratorijoje Vilniuje. 2016 m. nuotrauka.



2 „Pienocentro“ parduotuvės sviesto fasavimo kambarys. XX a. 4 deš.

Res publica (lot.) – visuomeninis reikalas

3 Politologas K. Girnius apie dabartinės ir tarpukario Lietuvos laimėjimus

Neabejotini dabarties laimėjimai – ne tik mūsų nuopelnas. Tarptautinė padėtis buvo nepaprastai palanki. Draugiškai nusiteikusi NATO garantuoja Lietuvai saugumą, Lietuvos ūkis jau buvo išplėtotas, o ES palaikė tolesnį ūkio augimą. 1919–1939 metais padėtis buvo sudėtingesnė. Lietuva buvo apsupta priešų, tarptautinės organizacijos neteikė ūkinės paramos. Reikėjo sukurti visiškai naują valstybę, naują švietimo sistemą, pertvarkyti ūkį, įvykdyti žemės reformą, iš lietuvių etnoso sukurti politiškai sąmoningą, modernią tautą. Būta įvairiausių trūkumų, demokratija buvo greit palaidota, bet pasisekė įskiepyti tokią meilę savo kraštui ir tautai, kad ji neišblėso per daugelį okupacijos metų. Per tą dvidešimtmetį buvo pasiekta daugiau.

Pagal: „Ką Lietuva pasiekė per 20 nepriklausomybės metų?“ www.alfa.lt

	1924 m.	2012 m.
BVP vienam gyventojui	5081 Lt	38 007 Lt
Bendroji apimtis	11 057 mln. Lt	113 471,5 mln. Lt

4 Lietuvos BVP 1924 ir 2012 m. (šiuolaikiniais litais) pagal mokslininką Z. Norkų.

Kada gyvenome geriau – prie Smetonos ar dabar?

I XXI a. įžengusi Lietuvos Respublika švęs Nepriklausomybės atkūrimo trisdešimtmetį. Ji jau pergyveno 22 metus egzistavusią ir 1940 m. SSRS okupacijos sunaikintą savo pirmtakę – tarpukario Lietuvą. Valstybinių švenčių proga mėgstama lyginti pirmosios ir antrosios Lietuvos Respublikos laimėjimus bei praradimus. Ginčijamasi, kuri Lietuvą pasiekė didesnę ir spartesnę pažangą.

Gerokai skyrėsi tarpukario ir posovietinės Lietuvos kūrėjų startinės pozicijos. Po 1918 m. vasario 16 d. valstybę reikėjo sukurti iš nieko, gerokai pavojingesnėmis, nei griuvus SSRS, tarptautinėmis aplinkybėmis. Didžiosios Vakarų valstybės nenoriai pripažino lietuvių tautos teisę į nepriklausomą valstybę. Dėl konflikto su Lenkija ji prarado dalį teritorijų su sostine. Vidaus politinėje padėtyje neišvengta nesutarimų ir įtampų. Didesnę dalį tarpukario viešpatavo autoritarinis A. Smetonos režimas. O Sąjūdžio pažadinta Lietuvą jau galėjo remtis tarpukario valstybingumo patirtimi bei pamokomis, Vakarų šalių ir kaimynių pripažinimu bei parama. Nekilo pavojų teritorijos vientisumui. Kitaip nei 1918–1920 m. Nepriklausomybės kovas išgyvenusiai Lietuvai, neprireikė kariauti su kaimynėmis. Išvengta ir vidaus politinės sistemos krizių, pavojingų demokratijai. Niekada Lietuvoje nebuvo tiek daug laisvės ir pagarbos žmogaus teisėms, kaip yra dabar.

Mokslininkų teigimu, smetoninė Lietuvą buvo viena mažiausiai prasiskolinusių valstybių Europoje, valdžia geriau tvarkėsi su ūkio problemomis. Bene įspūdingiausi dabartinės ir tarpukario Lietuvos mokslo ir švietimo skirtumai. Gyvenimo pradžioje tarpukario Lietuvą buvo neraštingų, bemokslių gyvenamas kraštas, o dabar ji pagal aukštąjį išsimokslinimą turinčių žmonių skaičių – viena iš Europos Sąjungos lyderių.

Pirmoji Respublika buvo kaimiškas, medinėse trobose gyvenančių, žibelines lempas ir kinkomąjį transportą susisiekimui naudojančių žemdirbių kraštas. Atlikti tyrimai rodo, kad XXI a. Lietuvą yra maždaug 5 kartus turtingesnė už smetoninę. Dabar ji pramoninė ir miestietiška, mūrinė, automobilizuota, elektrifikuota ir kompiuterizuota šalis. Deja, bendroje ekonomiškai stipriausių Europos valstybių rikiuotėje liekame gale kaip ir tarpukariu.



6 JAV prezidentas Džordžas Bušas ir Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus Rotušės aikštėje, Vilniuje. Dešinėje Vaira Vyķe-Freiberga (Latvijos prezidentė) bei Arnoldas Riutelis (Estijos prezidentas). 2002 m. lapkričio 23 d. nuotrauka ir paminklinė lenta šiam įvykiui atminti.

Narystė NATO ir Europos Sąjungoje

Tarpukariu mūsų valstybę nuolat skriaudė galingesni kaimynai, o dabar Lietuvą yra kaip niekada saugi. To garantas – 2004 m. kovo 29 d. prasidėjusi narystė gynybinėje NATO organizacijoje. Lietuvai jau niekada neteks agresijos akivaizdoje, kaip nutiko 1940 m., likti vienišai. Dešimtmečius laukėme JAV prezidento Džordžo Bušo žodžių, ištartų per vizitą Vilniuje: „Tie, kurie pasirinktų Lietuvą savo priešu, taptų ir Jungtinių Amerikos Valstijų priešu.“ Lietuvą pati prisideda prie pasaulio saugumo. Šalies kariai dalyvavo organizacijos misijose „karštuosiuose“ taškuose Kòsove, Irakė, Afganistanė, Goro provincijoje. Rùsijos agresija Ukrainoje 2014 m. privertė Baltijos šalis labiau susirūpinti saugumu: grąžinta nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba, įsigyta moderniausios ginkluotės. Lietuvòs oro erdvę saugo NATO valstybių naikintuvai, šalyje dislokuotos organizacijos rotacinės pajėgos, vyksta tarptautinės pratybos. Mūsų šalis privalo ne tik reikalauti iš sąjungininkių, bet ir pati vykdyti įsipareigojimus NATO, didinti gynybos finansavimą iki 2 % BVP.

Saugumo suteikia ir tai, jog nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvą tapo Europos Sąjungos nare. Nemažai Lietuvòs piliėčių baiminosi dėl šalies narystės ES. Vieni, prisimindami SSRS, bijojo patekti į naują nelaisvę, manė, kad narystė gali sunaikinti šalies valstybingumą, pakenkti lietuviškumui. Kitiems nerimą kėlė gandai apie neregėtai išaugusias kainas, dar labiau pasunkėsiantį gyvenimą, apie Lietuvòs žemės supirksiančius užsieniečius. Nepaisydami būgštavimų šalies gyventojai referendume balsų dauguma pritarė Lietuvòs narystei ES.

2007 m. Lietuvą prisijungė prie Šengeno erdvės, o 2015 m. įsivedė eurą. Ūkiui stiprinti šalis iš ES gauna milžinišką ekonominę struktūrinių fondų paramą. Lietuvòs piliėčiai be jokių apribojimų gali keliauti, dirbti, imtis verslo bet kurioje Europos Sąjungos valstybėje. Piliėčių išrinkti deputatai darbuojasi Europos Parlamente, paskirti valdininkai, teisėjai Europos Komisijoje ir kitose ES vykdomosios bei teisminės valdžios institucijose.

7 Lietuvos gyventojų požiūriai į narystę ES 2005 m.

– Kaip tuo metu buvo galima apibūdinti eurooptimistą ir euroskeptiką?

– Už Lietuvos stojimą į ES pasisakė jaunesni, labiau išsimokslinę, kvalifikuoti, mokantys užsienio kalbų miestų gyventojai, kurie neblogai uždirbo, jiems ES turėjo atverti papildomas galimybes save realizuoti, daugiau pasiekti. Euroskeptikas buvo arti 50 m., žemesnio išsimokslinimo, žemesnės kvalifikacijos provincijos gyventojas. Narystė ES jam atrodė dar viena reformų banga, kai ankstesnės nesibaigusios. Jis labiau siai nuo jų nukentėjo: prarado visuomenės, gal ir vaikų pagarbą, kad negali išmaitinti šeimos.

Pagal: <http://www.euro.lt/lt> Iš pokalbio su apklausos rengėju sociologu dr. Vladu Gaidžiu



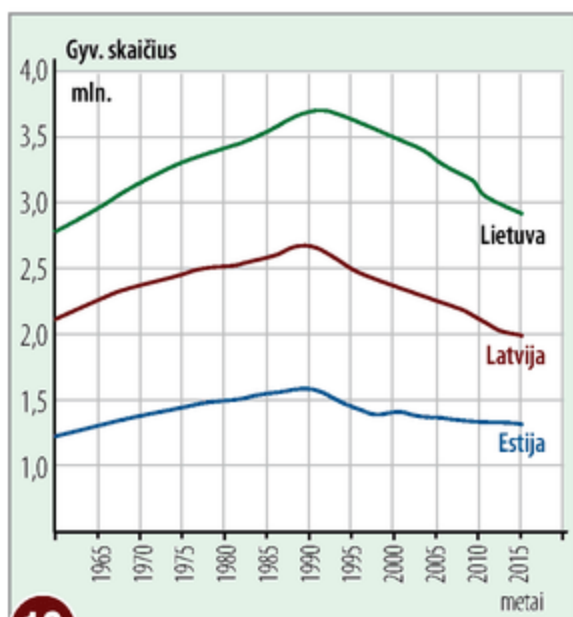
8 Lietuvoje pasitinkant pirmąsias narystės ES metines.

4. Nepriklausomos Lietuvos laimėjimai ir problemos



9

Suskystintųjų dujų terminalo laivo-saugyklos „Independence“ (liet. „Nepriklausomybė“) sutikimas Klaipėdoje. 2014 m. „Delfi“ nuotrauka.



10

Baltijos šalių gyventojų skaičiaus kaita 1960–2015 m.

11

Iš pokalbio su rašytoju T. Venclova 2007 m. Emigracijos ateitis

Manau, emigracijos tempai mažės ir ateis laikas, kai jie bus arti nulio. Taip pat manau, kad ta akimirka nelabai toli. Tikiuosi, kad bus panašiai kaip Airijoje. Ši valstybė dar XIX a. prarado labai daug žmonių. Tačiau katastrofos Airija nepatyrė ir šiuo metu yra viena pirmaujančių Europos valstybių. Airių tauta didėja – beje, ir dėl lietuvių. Airijoje gyvenančių lietuvių anūkai ir proanūkiai jau bus airiai. Kaip imigruosiančių į Lietuvą vietnamiečių, kinų, baltarusių bei kitų slavų anūkai bus lietuviai.

Veidas, 2007 m., Nr. 30.

Ilgą laiką posovietinė Lietuva buvo priklausoma nuo naftos, gamtinių dujų ir elektros importo (po Višagino AE uždarymo) iš Rusijos. Būtingės naftos, Klaipėdos suskystintųjų gamtinių dujų terminalai, elektros tinklų jungtys su Švedija ir Lenkija išvadavo nuo energetinės priklausomybės. 2012 m. referendume Lietuvos piliečiai nepritarė naujos atominės elektrinės statybai. Užtat Baltarusija suskubo statyti Astravo atominę jėgainę. Be jokių konsultacijų su Lietuva, vos už 50 kilometrų nuo Vilniaus įrenginėjamas objektas jau dabar kelia pagrįstų nuogąstavimų dėl saugumo. Panašūs į Černobylio avarijos padariniai mūsų valstybei būtų katastrofiški.

Nykstanti tauta?

Bene ryškiausi tarpukario ir dabartinės Lietuvos yra demografiniai skirtumai. Tarpukariu, nepaisant emigracijos į kitas šalis, gimstamumas buvo didelis ir gyventojų skaičius augo. Dabartinė Lietuva išgyvena neregėtą demografinę krizę. Atsivėrusios ES sienos ir darbo rinkos paskatino emigraciją. Manoma, kad nuo 1990 m. iš Lietuvos išvyko per 900 tūkst. gyventojų. Tikslus skaičius nežinomas, nes dalis išvažiuoja sezoniniams darbams, mokytis, kiti nedeklaruoja išvykimo. Svarbiausia emigracijos priežastis – ekonominiai nepritekliai. Išvyksta dirbti ne tik nekvalifikuoto darbo (dažnai turintys aukštąjį išsimokslinimą), bet ir šaliai ypač reikalingi gydytojai, mokslininkai, kompiuterių specialistai. Neįtikima, kad pati būdama neturtinga Lietuvą rengia specialistus turtingiausioms valstybėms.

Žmonės išvyksta ne vien dėl atlyginimo. Kitų netenkina karjeros galimybės, įsiplieskusio korupcija, biurokratizmas, didelis nusikalstamumas. Klaidingai aiškinama, kad tokia emigracijos banga – ne problema, gal net naudinga mūsų šaliai: pasimokys, sukaups patirties ir grįš. Dalis gal ir grįš, bet tikrai ne didžioji. Masinė emigracija daro milžinišką žalą Lietuvai. Jos neatlygina pinigai, kuriuos kasmet į tėvynę atsiunčia ar parsiveža emigrantai, taip prisidedantys prie ekonominio kilimo. Jau dabar daugelyje sričių trūksta kvalifikuotų darbuotojų. Lietuvą netenka savo piliečių, darbinčiausio amžiaus žmonių, būsimųjų kartų. Lietuvai, kaip ir kitoms Europos valstybėms, kyla su visuomenės senėjimu bei gyventojų mažėjimu susijusių problemų. Dėl labai mažo gimstamumo ir didelės emigracijos mūsų šaliai jos ypač aktualios. Prognozuojama, kad iki 2030 m. Lietuvos gyventojų skaičius gali sumažėti dar labiau. Manoma, jog pensinio amžiaus žmonių per artimiausią penkiasdešimtmetį padvigubės. Dabartinę pasenusią kartą išlaikys po 1990 m. gimusieji, kurių bus kelis kartus mažiau nei pensininkų.

Materialinė gerovė pakeitė požiūrį į tradicinę šeimą ir yra viena iš svarbiausių gimstamumo mažėjimo priežasčių. Kaip ir visoje Europoje, dalis suaugusiųjų, siekdami karjeros ar norėdami išsaugoti darbą, dažnai atideda tėvystę. O mirtingumas didėja. Nemažą dalį bendro mirusiųjų skaičiaus sudaro savižudžiai, nužudytieji, nuskendusieji, apsinuodiję alkoholiu, žuvę autoavarijose žmonės. Deja, suvokimo, kad žmogaus gyvybė yra pati didžiausia vertybė, stinga visoms posovietinėms šalims. Tai susiję ir su visuomenės mentalitetu. Neretai „vyriškumas“ matuojamas tuo, kiek šeimos galva pajėgia išgerti, o ne gebėjimu saugoti savo ir šeimos narių sveikatą. Akivaizdu, kad gyventojų mažėjimas – didžiausia Lietuvos ateities problema. Jeigu nebus kam dirbti, neišvengiamai turės atvykti migrantų iš kitų šalių. Kol kas ženkli, jog pavyko suvaldyti tautos nykimą, nematyti.

Ar sukursime pilietinę visuomenę?

2007-ųjų metiniame pranešime Prezidentas Valdas Adamkus pareiškė, kad Lietuvą išgyvena „valstybės tapatybės krizė“. Šalies vadovas pabrėžė, jog „demokratija neįmanoma be tokių paprastų, tačiau pamatinių dalykų, kaip tikėjimas idealais ir vertybėmis, pasitikėjimas savo piliečiais ir valstybės institucijomis, bendros pastangos kurti mūsų valstybę. Kai viešojoje erdvėje nelieka vietos vertybėms, idėjoms ir jų sklaidai, įsigali visų nepasitikėjimas visais.“ Prezidentas pasakė tai, kas seniai visiems žinoma. Valdžia ir politinės partijos prarado ryšį su žmonėmis ir su realiu gyvenimu. O nepasitikėjimas valdžia virsta nepasitikėjimu valstybe. Tyrimų duomenimis, vos daugiau nei pusė lietuvių bent iš dalies didžiuojasi esą Lietuvos piliečiai, o, pavyzdžiui, Lenkijos gyventojai beveik visi jaučia pagarbą savo šaliai. Nors pokomunistinėje Čekijoje skurdo irgi užtenka, emigracijos problemos ji neturi. Dalis mūsų žmonių nejaučia, kad jie ir yra valstybė. Patriotizmas, tenka apgailestauti, tampa nemadinga ir pasenusia sąvoka. Vargu ar sukursime tokią Lietuvą, kokios norime, jeigu ja netikėsime. Sovietmetis labai smarkiai sužalojo tautos dvasingumą, dorovę. Pasak Biblijos, žydų pranašas Mozė 40 metų vedžiojo tautą po dykumą, kol, pasikeitus kartai, žmonės užmiršo, kad buvo vergai. O kiek metų turės klajoti Lietuvą?

Praėjusį dešimtmetį visose Lietuvos gyvenimo srityse išryškėjo nemažai problemų ir priešpriešų. Dažnas iki šiol kalba: „Ne tokios Lietuvos norėjome“, „Ne už tokią Lietuvą stovėjome Baltijos kelyje.“ Kiti nusivylę balsuoja „kojomis“ – neina į rinkimus. Neretai prisimenamas posakis: „Kiekviena tauta verta tokios valdžios, kokią išsirenka.“ Kol mes galvosime, kad valdžia sau, žmogus sau, Lietuvą sau – tokios Lietuvos, apie kurią svajojame, nesukursime. Kai kiekvienas jausis atsakingas už bendruomenę, kurioje gyvena, dirba, mokosi, tada ir bus tikrasis pilietiškumas, galėsime kalbėti apie pilietinės visuomenės sukūrimą. Kiekvienas savo aplinkoje, darbe, mokykloje turėtų susimąstyti: „Kas, jei ne aš atsakingas už save, savo valstybę?“ Garsus sociologas Ralfas Darendorfis pasakė, kad demokratiją galima sukurti per šešis mėnesius, laisvosios rinkos ekonomiką – per šešerius metus, o pilietinei visuomenei susiformuoti reikia šešiasdešimt metų.

14 Čekijos prezidentas V. Havelas apie pilietinę visuomenę

Pilietinė visuomenė skatina tikrą įvairių požiūrių toleravimą, dėl to atsiranda konkurencija, kuri užtikrina kokybę. Šia prasme galima pastebėti svarbų ekonomikos ir politikos panašumą. Kuo daugiau įvairių iniciatyvų leista egzistuoti, tuo didesnė tikimybė, kad nugalės tik išradingiausios ir geriausios. Remtis vien centralizuoto valdžios aparato ar politinių struktūrų galimybėmis priimti svarbius sprendimus – tas pats, kas prilyginti valdžią tiesai. O tai pats pavojingiausias žingsnis, kurio apvertkinus padarinius matėme XX amžiuje.

Maža to: kuo daugiau sluoksnių sudaro pilietinę visuomenę, tuo ji labiau klessti, tuo stabilesnė yra vidaus politika. Pilietinė visuomenė apsaugo piliečius nuo didelių permainų centrinės valdžios aparate padarinių. Ji iš tiesų palengvina politines permainas, taigi vyriausybės pasikeitimas nustoja būti audra, kuri griauja viską savo kelyje.

Kai pilietinė visuomenė išvystyta nepakankamai, kiekviena problema pasiekia patį valdžios centrą. Kuo daugiau valdžios sutelkta centre, tuo palankesnės sąlygos centrui užgrobti kontrolę visoje valstybėje.

Pagal: V. Havelas, *Pilietinė visuomenė ir jos priešai*, www.bernardinai.lt

Institucija	2007		2016	
	Pasitiki (%)	Nepasitiki (%)	Pasitiki (%)	Nepasitiki (%)
Lietuvos banku	67	24	41	26
Bažnyčia	65	24	54	18
Konstituciniu Teismu	62	27	41	16
Lietuvos žiniasklaida	52	42	39	34
Prezidento tarnyba	49	39	53	20
Komerciniais bankais	48	41	42	26
Policija	39	55	60	12
Prokuratūra	37	37	29	20
Lietuvos Vyriausybė	32	63	19	38
Teismai	29	56	28	25
Lietuvos Seimu	20	74	8	64

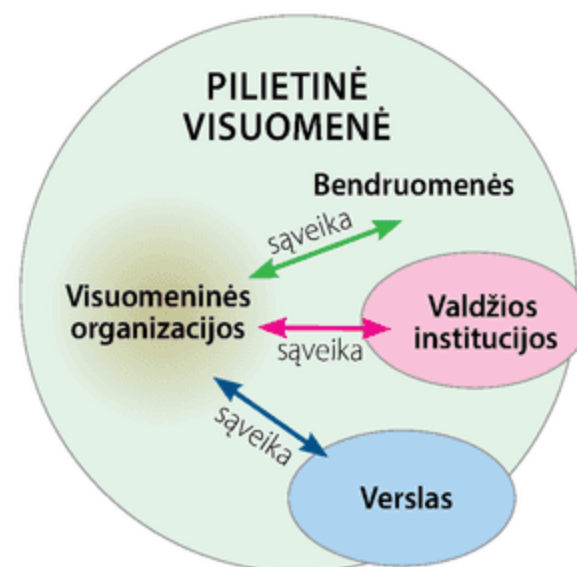
12

ELTOS 2007 m. ir „Vilmorus“ 2016 m. apklausų duomenys.



13

Akcijos dalyviai reikalauja didesnių atlyginimų ir socialinių garantijų. Vilnius, 2006 m.



15

Pilietinės visuomenės veikimas.

4. Nepriklausomos Lietuvos laimėjimai ir problemos



Sociālais kapitālas – ryšiai tarp žmonių, bendruomeniniai tinklai, normos ir pasitikėjimas, kurie palengvina veikimą drauge siekiant tarpusavio naudos.



17 Roko Medonio nuotraukos fragmentas.

18 L. Karpalavičius apie Lietuvą po 20 metų

Lietuviai bus tolerantiškesni ir kitokiai nuomonei, ir elgesiui, ir gyvenimo būdui, ir pačiam nepakantumui. Bet tolerancija nereikš visuotinio abejingumo ir susvetimėjimo – ji bus grįsta abipuse pagarba, pilietine santalka, atsakingumu už save pačius, savo šeimą, laiptinę, kiemą, šalį. Lietuviai jaus pareigą balsuoti ir jiems patiks tai daryti, kartu piliečiams apsispręsti, koku keliu sukti valstybei. Išsaugys pasitikėjimas valstybe: ir Seimas, ir Vyriausybė, ir troleibuso kontrolierius, ir kelių policininkas bus žmogui draugas, nes kurs visuotinai būtinomis pripažįstamas taisykles bei įstatymus ir laikysis jų, o baus tik pažeidėjus. Visuomenė nestos pažeidėjo pusėn, nes suvoks, kad vairuoti girtam yra nusikaltimas, keliantis grėsmę kitų gyvybei, važiuoti be bilieto – vadinas, apvogti kitus, o duoti kyšį – lipti kažkam per galvą.

Atgimimas, 2007 m. sausio 3 d.

Vieta	Valstybė	Ekonominė kokybė	Verslo aplinka	Valdymas	Švietimas	Sveikata	Saugumas ir apsauga	Asmens laisvės	Sociālinis kapitalas	Gamtinė aplinka
2	Norvegija	7	10	3	5	13	6	11	6	5
17	JAV	14	1	22	8	32	52	26	4	35
26	Estija	27	26	20	29	55	43	32	71	7
34	Lenkija	37	45	36	33	47	21	39	85	46
37	Latvija	34	34	39	32	82	42	57	94	16
42	Lietuva	45	55	37	43	80	45	41	125	33
90	Kinija	28	63	123	34	40	64	138	140	134
95	Rusija	63	69	108	25	101	119	141	116	56
148	Afganistanas	125	127	147	141	138	146	149	145	147

16

Lietuvos rodikliai pagal „Legatum“ pasaulio gerovės indeksą. 2016 m. (iš viso 149 valstybės).

Kaip atrodome pasaulyje?

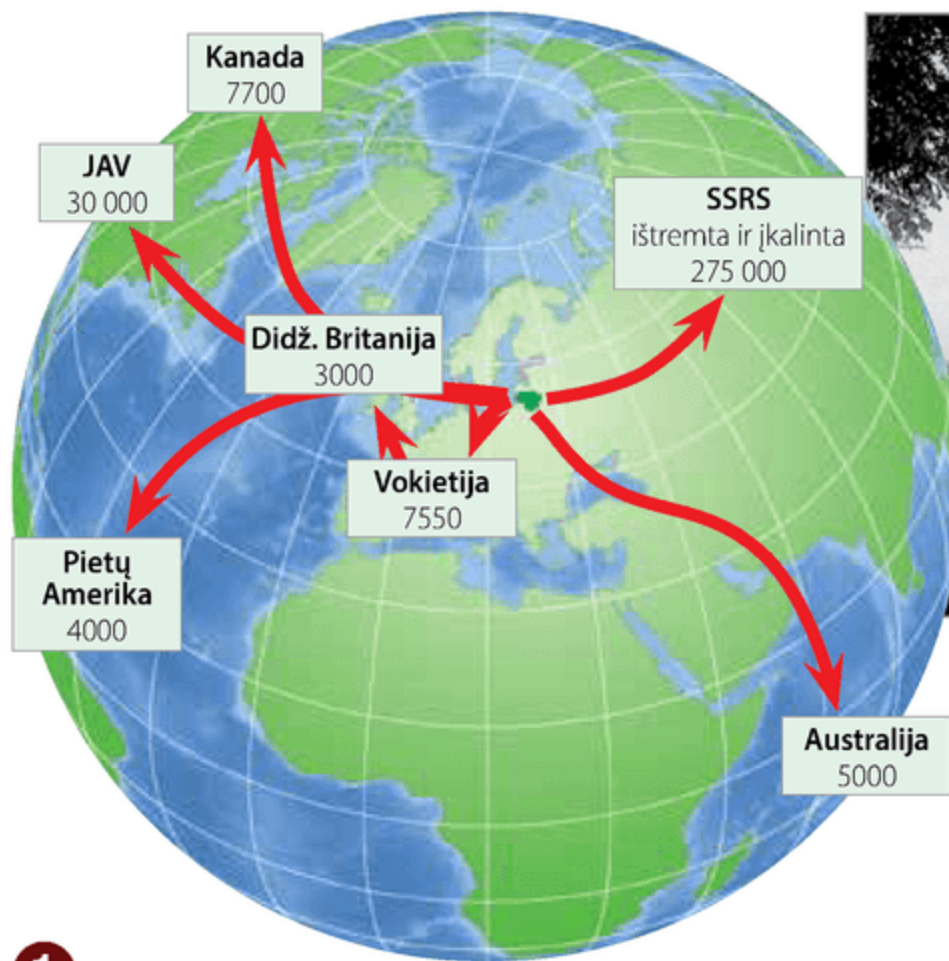
Nepaisant kilusių problemų, šiandieninė Lietuvą priskiriama prie ekonomiškai stipresnių, politiškai stabilių, turtingesnių ir išsivysčiusių valstybių. Didžioji dalis pasaulio gyvena kur kas blogiau. Narystė NATO ir Europos Sąjungoje užtikrino saugumą, sudarė palankias sąlygas ekonomikos plėtrai, naujausioms technologijoms ir užsienio investicijoms. Per paskutinį dešimtmetį BVP išaugo daugiau kaip dvigubai. Pasak filosofo prof. Arvydo Šliogerio, „ne idealizuojant, o vertinant realiai, mūsų valstybė vystosi bei progresuoja labai sparčiai, greičiau, nei prognozavo Vakarų ekspertai. Juk mes, kitaip nei Vidurio Europa, kylame nuo nulio.“ Itin spartų šalies ekonomikos augimą 2004–2007 m. nutraukė 2008 m. kilusi pasaulinė ekonomikos krizė. Padidinus mokesčius ir paėmus dideles paskolas iš užsienio, ją pavyko įveikti. Lietuvės ekonomika, vidutinis darbo užmokestis nors pamažu, bet auga. Nedarbas sumažėjo iki 9 %. Lietuvės ūkis keičiasi. Prieš 10 metų tebuvo rąstų eksportuotojai, dabar išvežame baldus. Vis daugiau įmonių naudoja pažangiausias technologijas, gamina, pavyzdžiui, lazerius, biotechnologijos produktus. Keičiasi žmonių požiūris į darbą. Atsiranda klestinčių verslininkų, stiprių ūkininkų, aukšto lygio specialistų sluoksnis.

Nors lietuviai dažnai linkę skųstis, tyrimai rodo ką kita. Pagal autoritetingą „Legatum“ pasaulio gerovės indeksą Lietuvą yra 42 vietoje pasaulyje iš 149 valstybių. Palankiai vertinama ekonomikos kokybė, valdymas, švietimas, saugumas, asmens laisvės, gamtinė aplinka. Prasčiau sekasi gerinti verslo aplinką, sveikatos apsaugos sistemą, auginti **sociālinį kapitālą**. Ateityje Lietuvą gyvens vis geriau. O problemų sprendimas – jūsų rankose!



1. Pagal pasirinktus kriterijus (politinė raida, užsienio politika, kultūra, ūkis ar kt.) palygink tarpukario ir dabartinę Lietuvą (tekstas, **3**, **4**). Kuri iš jų, tavo manymu, pasiekė daugiau laimėjimų?
2. Įrodyk, kad narystė NATO sustiprino Lietuvos saugumą **5**. Pasidomėk, kokių grėsmių mūsų valstybei kyla dabar.
3. Kuo Lietuvai naudinga narystė Europos Sąjungoje? Kuo ji skiriasi nuo priklausymo SSRS?

4. Įvardyk Lietuvos demografines problemas (tekstas, **10**). Įvertink jų priežastis bei padarinius.
5. Savais žodžiais paaiškink pilietinės visuomenės sąvoką. Pateik pavyzdžių, liudijančių žmogaus pilietiškumą.
6. Išnagrinėk **16**. Kokių išvadų apie gyvenimo gerovę Lietuvoje, palyginti su kitomis pasaulio šalimis, gali padaryti?
7. Sudarykite dabartinės Lietuvos laimėjimų ir problemų sąrašus. Grupėse aptarkite juos ir pateikite galimų sprendimo būdų.



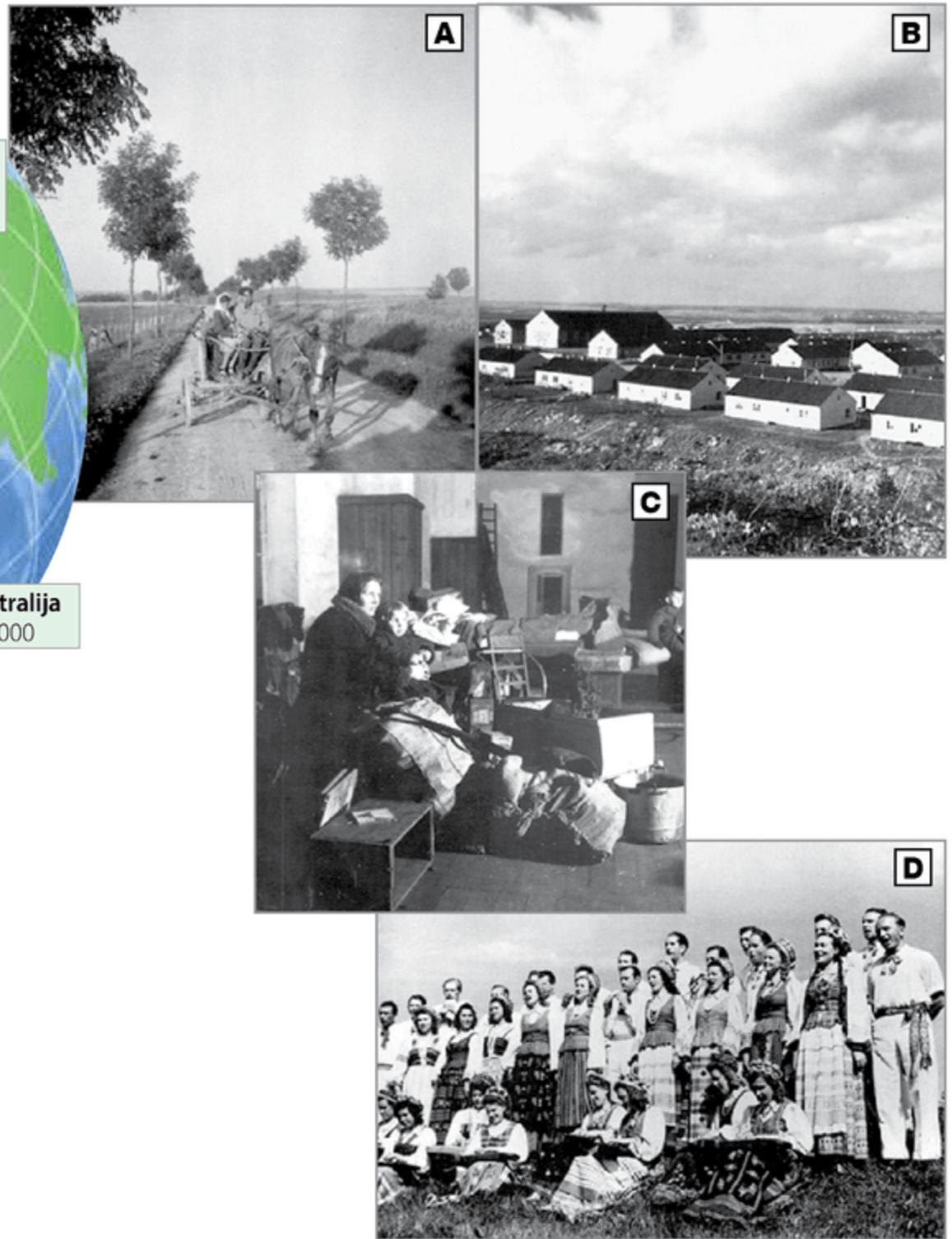
1 Lietuvos gyventojų trėmimai į SSRS gilumą ir emigracija į Vakarų 1944–1947 metais.

leškojau tėviškės tamsioj naktyj it kapas:
– Kur tu, tėvyne, kur tu, Lietuva?
Ar plaka dar skausme širdis sukepus,
Ar tu gyva, ar negyva?
Poetas Bernardas Brazdžionis

Trečioji emigracijos į Vakarų banga

Trečioji masinės lietuvių emigracijos į Vakarų banga kilo 1944 m. Baimindamiesi sovietų teroro, tėvynę paliko apie 60 tūkst. žmonių. Kiti jos neteko prievarta: buvo nacistų išvežti darbams ar atsidūrė koncentracijos stovyklose. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, pabėgėlius sąjungininkai įkurdino Vakarų Vokietijoje perkeltųjų asmenų – DP – stovyklose. Nuo jų kilo trečiosios išeivių kartos pavadinimas – „dipūkai“ (angl. *displaced persons* sutrumpinimas). Iš pradžių lietuviai nebuvo tikri, jog išvengė bolševikų pavojaus. Grėsė priverstinis deportavimas į SSRS. Su rusais, ukrainiečiais Vakarų sąjungininkai taip pasielgė, tačiau lietuviai „dipūkai“ tokios tragiškos dalios išvengė. Sovietų valdžia mėgino susigrąžinti bėglius. Platinti atsišaukimai, neva grįžusiųjų į Lietuvą sovietų valdžia nepersekios. Dauguma nepatikėjo šiomis melagystėmis ir kategoriškai atsisakė grįžti namo.

Daugiausia buvusiose kareivinėse, darbininkų barakuose įkurtų DP sausakimšų stovyklų gyventojams teko išverti daug nepriteklių, nepatogumų. Gyventa pusbadžiu. Ieškodama nacistų talkininkų stovyklų valdžia dažnai vykdė kratas, tremtiniai negalėjo gauti darbo ne stovykloje, laisvai keisti gyvenamąją vietą. Didelę dalį pabėgėlių sudarė tarpukario Lietuvos inteligentijos žiedas: mokslininkai, menininkai, mokytojai. Jų pastangomis stovyklose virė kultūrinis gyvenimas, plėtota švietėjiška veikla: leistos knygos, lietuviški laikraščiai, steigtos mokyklos. DP lietuvių chorai



2 Pasitraukimas į Vakarų: A – advokatas Juozas Stonaitis su žmona Rytprūsių vieškelyje 1944 m.; B – Špakenbergo DP stovyklos Vokietijoje barakai; C – atvykėliai iš Lietuvos DP stovykloje; D – koncertuoja į Vokietiją pasitraukęs lietuvių tautinio meno ansamblis „Čiurlionis“ 1946 m.; E – lietuvių pabėgėliai išvyksta iš DP stovyklos į Kanadą 1947 m.

5. Išblaškyta tauta



3

Sovietmečiu Vakaruose Lietuvos diplomatinės tarnybos išduodamas Lietuvos Respublikos užsienio pasas.



4

Poetas Bernardas Brazdžionis, atvykęs į Lietuvą 1989 metais.

5

Iš Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto 1949 m. Lietuvių chartijos

2. Lietuvis lieka lietuviu visur ir visada. Savo tėvų išlaikytą Lietuvį Tautos gyvybę lietuvis perduoda ateities kartoms, kad amžinai gyventume.

3. Kalba yra stipriausias tautinės bendruomenės ryšys. Lietuvių kalba lietuviui yra tautinė garbė.

4. Šeima yra tautos gyvybė. Lietuvis kuria lietuvišką šeimą.

5. Kiekvieno lietuviu priedermė – sudaryti sąlygas tautinei kultūrai.

6. Darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę.

7. Kiekvieno lietuviu kilniausioji pareiga – būti lietuvių mokyklos rėmėju.

<http://www3.lrs.lt>

koncertais stebino karius ir vietos gyventojus. O sportininkai savo pranašumą įrodinėjo draugiškose varžybose. Sąjungininkams leidus išvykti iš stovyklų, dauguma „dipukų“ įsikūrė nuo seno gausią lietuvių išeivijos bendruomenę turinčiose JAV. Dalis prieglobstį rado kitose šalyse: Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje ir net Australijoje.

Kova dėl lietuviybės ir Lietuvos

Kitapus „geležinės uždangos“ atsidūrę lietuviai rūpinosi tėvynės likimu. Sovietų okupacijos laikotarpiu Lietuvės valstybei užsienyje atstovavo Stasio Lozoraičio vyresniojo vadovaujama Lietuvės diplomatinė tarnyba. JAV, Didžiojoje Britanijoje ir kitose Baltijos šalių sovietinės aneksijos nepripažinusiose valstybėse veikė Lietuvės atstovybės.

Įvairias organizacijas susibūrę išeiviai nuolat primindavo pasauliui apie Lietuvės okupaciją. Per žiniasklaidą jie garsino Lietuvės vardą, kvietė savo šalių, įtakingųjų valstybių politikus bei visuomenines organizacijas remti lietuvių laisvės siekius, padėti atgauti nepriklausomybę. Į Lietuvą transliuotos lietuviškos „Amerikos balso“, „Laisvosios Europos“, Vatikano radijo laidos griovė komunistų propagandos mitus, padėjo žmonėms sužinoti tiesą, kas vyksta pasaulyje ir okupuotame krašte.

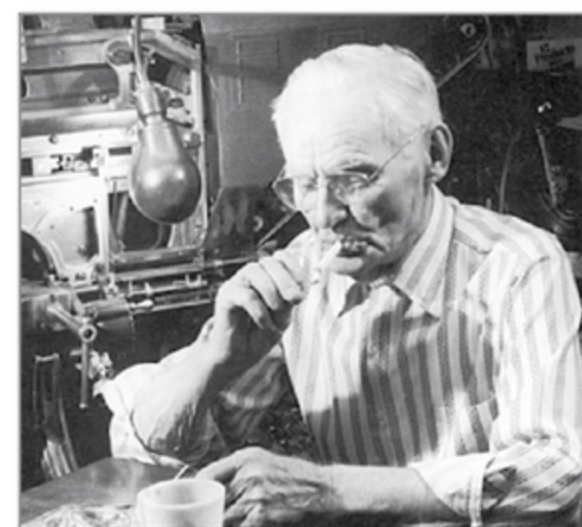
Autoritetingiausia išeivių organizacija tapo tarpukario Lietuvės inteligentų sukurta **Vyriausiasis Lietuvės išlaisvinimo komitetas (VLIK'as)**. Su juo ryšius palaikė Lietuvės partizanai, dauguma lietuvių emigrantų organizacijų. 1949 m. VLIK'o paskelbta Lietuvių chartija kvietė kiekvieną lietuvių įsipareigoti lietuviybei, jausti tautinį solidarumą, ragino išlaikyti bei ugdyti išeivių tautinę savimone, lietuvių kalbą, kultūrą, papročius, tradicijas. Šis dokumentas tapo pagrindiniu visų pasaulio lietuvių išeivių įstatymu – savotiška konstitucija. Chartijos idėjomis vadovaujasi daugumą už Lietuvės ribų atsidūrusių lietuvių bendruomenių vienijanti **Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB)**.



6

JAV lietuvių demonstracija Lietuvos nepriklausomybei remti. XX a. 8 dešimtmetis.

Nepaisydami sunkaus, dažnai su profesija visai nesusijusio kasdienio darbo išėjimo inteligentai rūpinosi ir kultūrine veikla. Lietuvių kultūrai tragiškais sovietų okupacijos metais **egzodė** gimė daug reikšmingų kūrinių. Garsėjo rašytojai ir poetai: Bernardas Brazdžionis, Kazys Bradūnas, Marius Katiliškis, Algimantas Mackus ir kt. Vienas iš didžiausių išėjimo darbų – „Lietuvių enciklopedijos“, dar žinomos Bostono enciklopedijos vardu, parengimas. Apimtimi ir turiniu šis leidinys lenkia visas iki šiol išleistąsias tėvynėje ir tebėra nepamainomas šaltinis, teikiantis išsamiausių žinių apie Lietuvą ir jos žmones.



7 1953–1987 m. JAV leistos Lietuvių (Bostono) enciklopedijos tomai ir jos leidybos organizatorius Juozas Kapočius. 1978 metai.



8 Rusijos lietuviai Murmanske švenčia šv. Kalėdas. 2002 m.

Lietuviai Rusijoje, Baltarusijoje ir Lenkijoje

Kur kas tragiškesnis nei „dipukų“ likimas tų tautiečių, kuriuos sovietų valdžia ištrėmė į tolimąsias Rusijos platybes. Dalis atsisakė grįžti į tėvynę dėl gimtinėje sovietų vykdytų buvusių tremtinių diskriminacijos, kiti pasiliko savo noru, sukūrė tautiškai mišrias šeimas. Rusijos lietuviai iš visų pasaulio lietuvių bendruomenių yra labiausiai nukentėję. Dėl silpnų tarpusavio ryšių jie neatsispyrė asimiliacijai, daugelis surusėjo. Dabartinė Rusijos lietuvių padėtis vargana, skurdi. Į atgaivintą lietuvišką veiklą įsitraukė nedaug šeimų.

Tūkstančiai lietuvių gyvena etninėse lietuvių žemėse greta dabartinės mūsų šalies sienos: Baltarusijoje, Lenkijoje. Lietuviai yra senieji šių kraštų gyventojai – **autochtónai**. Viena iš gausiausių bendruomenių telkiasi Baltarusijoje. Nemažai pačių baltarusių yra lietuvių kilmės. Per daugelį carų, sovietų priespaudos metų jie užmiršo gimtąją kalbą ir perėmė baltarusių, rusų tautinę savimonę. Šios šalies lietuviai ypač nukentėjo nuo rusifikacijos sovietmečiu. Visagaliai kolūkių pirmininkai persekiojo šeimas, kurių vaikai mokėsi ar studijavo Lietuvoje. Ilgą laiką sovietmečiu lietuvių kalba nebuvo dėstoma nė vienoje iš mokyklų. Lietuviai neturėjo ir savo maldos namų, net pačių statytose bažnyčiose neleista melstis. Per melioraciją daugelis lietuviškų kaimų nušluoti nuo žemės paviršiaus. Iškelti į įvairiausių slavakalbių gyvenamus miestus lietuviai surusėjo ar subaltarusėjo. Iš XX a. I pusėje čia gyvenusius apie 70 tūkst. lietuvių dabar liko mažiau nei pusė. Gyvos tik kelios didesnės lietuvių „salos“ – Pelesoje, Gervėčiuose. Kitose kitados lietuviškose srityse tik pavieniai seneliai kalba gimtąją kalbą.



9 Lietuvės Dubinių kaimo Baltarusijoje giesmininkės. 1975 m.



10 Lietuvių bendruomenės Baltarusijoje ir Lenkijoje.

5. Išblaškyta tauta



11 1999 m. Seinuose pastatytas paminklas vyskupui Antanui Baranuskui. Skulpt. Gediminas Jakūbonis.

JAV	35 tūkst. (~ 800 tūkst.*)
Didžioji Britanija	123 tūkst. (250 tūkst.*)
Rusija	85 tūkst. (100 tūkst.*)
Lenkija	20 tūkst. (62 tūkst.*)
Kanada	49 tūkst.
Vokietija	43 tūkst.
Airija	39 tūkst. (120 tūkst.*)
Brazilija	40 tūkst. (100 tūkst.*)
Latvija	34 tūkst.
Norvegija	23 tūkst. (40 tūkst.*)
Baltarusija	19 tūkst. (25 tūkst.*)
Ispanija	12 tūkst. (30 tūkst.*)
Australija	14 tūkst.



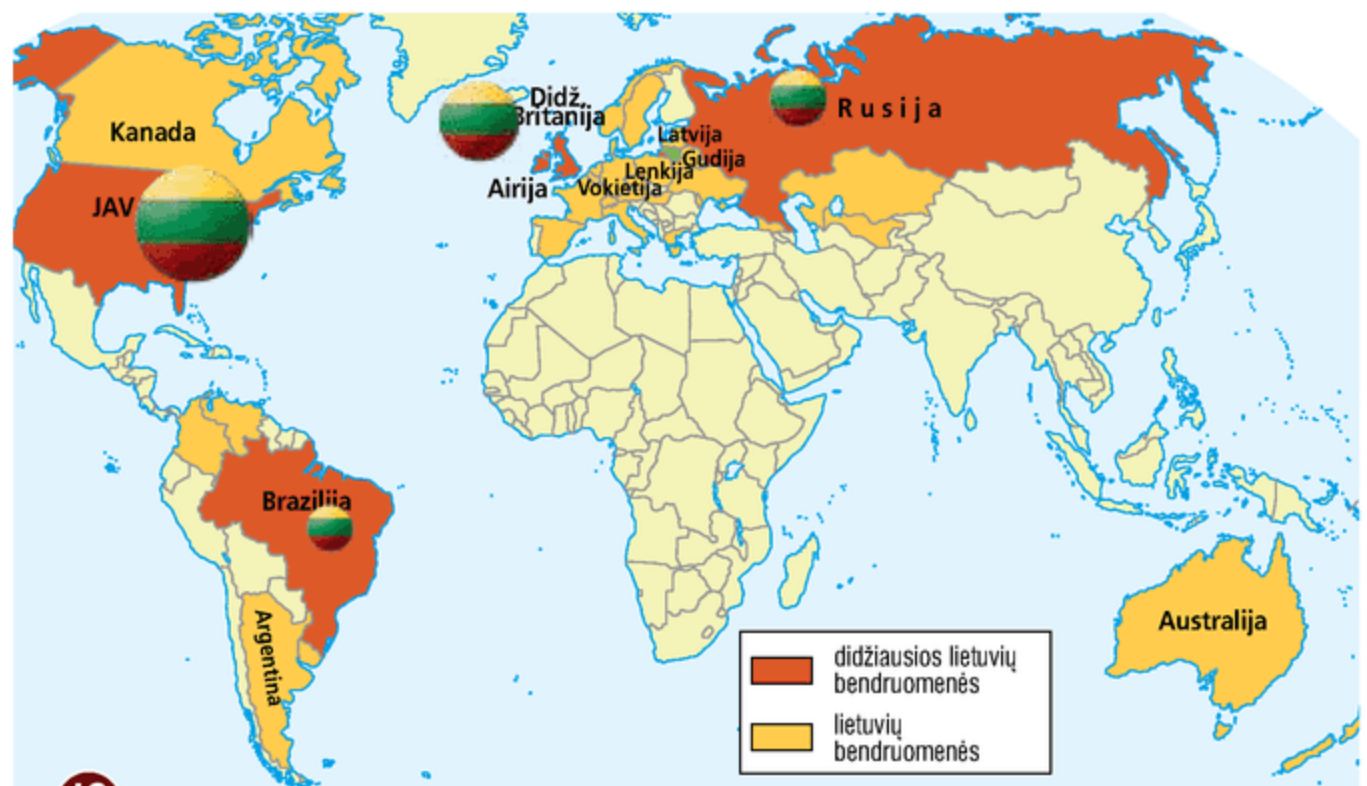
12 Lietuvių skaičius užsienio valstybėse 2005–2014 metais. Nacionalinių institucijų oficialūs surašymų ir neoficialūs* duomenys.

Didesnė Lėnkijos lietuvių dalis telkiasi Pūnsko ir Seinų kraštė. Šios nuo neatmenamų laikų lietuvių gyvenamos žemės, 1920 m. užimtos Lėnkijos, taip ir liko šioje valstybėje. Ilgą laiką Lėnkijos valdžios politika buvo priešiška bet kurioms lietuvių tautinės savimonės apraiškoms, etninės kultūros savitumui. Sovietmečiu nemažai šeimų prievarta iškeldintos į vietoves toliau nuo valstybės sienos. Dalis neišvengė tautinės ir kultūrinės asimiliacijos, perėmė lenkų kalbą bei tautinę savimonę. Sovietų okupacijos metais Lėnkijos lietuvių bendruomenė buvo savotiška tarpininkė tarp Vakarų išeivių ir okupuotos tėvynės. Lietuvės pasienyje Suvėlkų krašto lietuviai globojo ir rėmė Lietuvės partizanų, kurie pro čia skynėsi kelią į Vakarus.

Sovietmečiu išnyko visi senieji Mažosios Lietuvės (Karaliūčiaus krašto, dabartinės Kaliningrado srities) gyventojai lietuvininkai. Didžioji dalis senbuvų deportuoti į Vokietiją, kiti žiauriai išžudyti ar ištremti į Sibirą. Labai mažai lietuvininkų liko ir Klaipėdos kraštė. Paskutinį kartą krašto senbuvių sovietai iškeldino 6 dešimtmetyje. Kiti į socialistinę Vokietijos Demokratinę Respubliką išvyko savo noru tikėdamiesi geresnio gyvenimo. Pokario metais Karaliūčiaus srityje apsigyveno apie 40 tūkst. lietuvių. Vieni čia atsikėlė gelbėdamiesi nuo sovietų teroro, kiti po daugelio tremties metų praradę teisę grįžti į tėvynę. Dabar Karaliūčiaus srityje beliko pusė lietuvių, kiti surusėjo.

Lietuviai pasaulyje

Tik subyrėjus SSRS, Lietuvai atsirado daugiau galimybių rūpintis už jos ribų gyvenančiais lietuviais. Grįžo pagarsėję bendradarbiavimo renginiai: Pasaulio lietuvių sporto žaidynės, Pasaulio lietuvių dainų šventės. Tačiau išeivija niekada nebuvo negrįžtamas nuostolis Lietuvai. Lietuvių kilmės kino režisierių Robertą Zemeckį, aktorį Čarlzą Bronsoną (tikroji pavardė Karolis Bučinskis), kinematografininką Joną Meką, archeologę Mariją Gimbutienę žino visas pasaulis. Išeiviai daug prisidėjo ir prie Lietuvės nepriklausomybės atkūrimo. Dalis grįžo į tėvynę ir aktyviai įsitraukė į visuomeninę ar politinę veiklą. Įžymų išeivijos veikėją Valdą Adamkų žmonės du kart išrinko Lietuvės Respublikos Prezidentu.



13 Lietuvių bendruomenės pasaulyje.

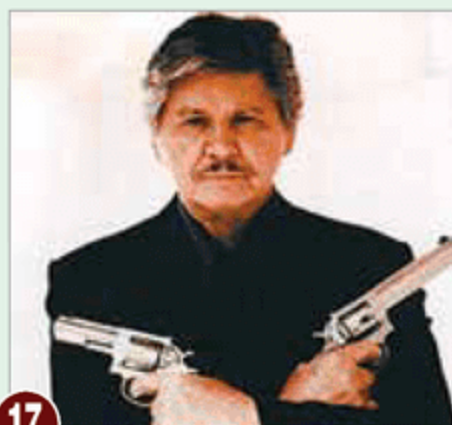


14 Europos priešistorės tyrinėtoja, pasaulinio garso archeologė ir antropologė Marija Gimbutienė. 9 deš. nuotrauka



15 Lietuvių kilmės JAV kino aktorė Ruta Ly (tikr. pavardė Rūta Mary Kilmonis). 6 deš. nuotrauka. Žvaigždė su jos vardu puošia Holivudo aktorių Šlovės alėją.

16 Amerikiečių avangardinio kino krikštatėviu vadinas filmų kūrėjas ir menininkas Jonas Mekas. XX a. paskutinio dešimtmečio nuotrauka. 2007 m. Vilniuje atidarytas Jono Meko vizualiųjų menų centras. Menininko darbų galite pasižiūrėti internete: www.jonasmekas.com, www.mekas.lt



17 Lietuvių kilmės JAV kovinių filmų žvaigždė Čarlzas Bronsonas (tikr. pavardė Karolis Bučinskis). XX a. paskutinio dešimtmečio nuotrauka.



Autochtónai – senieji šalies gyventojai.

„Dipūkai“ – per trečiąją masinę lietuvių emigracijos bangą išvykę žmonės.

Egzòdas – išeivija, žmonės dėl nepalankių politinių ar kitų aplinkybių išsikėlę gyventi į kitas valstybes.

Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB) – 1949 m. įkurta pasaulio lietuvių bendruomenės vienijanti organizacija.

VLIK'as (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas) – 1943 m. Lietuvoje įkurta organizacija, siekusi atkurti valstybingumą. Po Antrojo pasaulinio karo veikė Vokietijoje, JAV.



18 Pasaulinio garso roko grupės „Red Hot Chili Peppers“ vokalistas Antony Kiedis. 2005 m. nuotrauka. Jo prosenelis Antanas Kiedis XX a. pradž. iš Lietuvos emigravo į JAV.

Šiais laikais ne Lietuvoje gyvena apie 1,6 mln. lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų, išsibarsčiusių nuo Sibiro iki Pietų Amerikos. Vakarų Europos šalyse, JAV šį skaičių papildė po nepriklausomybės atkūrimo kilusios ketvirtosios bangos emigrantai (plačiau 8.4 temoje). Užsienio lietuviai visada buvo ir yra neatskiriama tautos dalis.

19 Iš filosofo L. Donskio 2006 m. straipsnio „Globalizacija ir tapatybė“

Ar asimiliavimasis kitoje visuomenėje ir kultūroje, kurioje įgyjamas akcentas, galbūt net prarandama gimtoji kalba, yra didelė tragedija bei nuodėmė, jei žmogus, neatsižvelgdamas į visa tai, išsaugo glaudžius saitus su gimtine, domisi jos kultūra, lieka jautrus savo šalies realybei ir netgi ją remia politiškai ir moraliai? Kita vertus, ar turėtume didžiausią vertybę laikyti gimtosios kalbos išsaugojimą net tuo atveju, kai asmuo, vartojantis kalbą, savo retorika ir pažiūromis sukelia mūsų, kaip tos pačios kalbos ir kultūros atstovų, gėdos jausmą? Ar turėtume gėdintis dėl Alfonso Lingio, garsaus lietuvių kilmės amerikiečių filosofo, kuris nekalba ir nerašo lietuviškai? Ir ar Česlovas Milošas mums nors kiek mažiau svarbus vien dėl to, kad nekalbėjo ir nerašė lietuviškai?

Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2006, Nr. 2



1. Nurodyk trečiosios lietuvių emigracijos bangos į Vakarų priedastis (1). Kuo ji panaši ar skiriasi nuo XIX a. kilusios ir dabartinės lietuvių emigracijos?
2. Kuo Lietuvai reikšminga išeivijos politinė ir kultūrinė veikla sovietmečiu? Pateik konkrečių pavyzdžių.
3. Išnagrinėk 5. Įvardyk Lietuvių chartijoje keliamas lietuvių vertybes. Ar jos aktualios ir šiais laikais? Atsakymą pagrįsk.
4. Paaiškink, kodėl dauguma Lenkijos ir Baltarusijos lietuvių (9) yra šių kraštų autochtónai.
5. Internetu, bibliotekoje rask pasaulinio garso iš Lietuvos kilusių asmenų. Pasi-rinktą žmogų ir jo veiklą pateik klasei.

Skyriaus santrauka

1 Lietuvos vadavimasis iš sovietinio palikimo

- Subyrėjus SSRS, Baltijos šalys turėjo išsivaduoti iš sovietinio palikimo ir sukurti demokratinę santvarką, rinkos ekonomiką ir laisvą visuomenę.
- 1992 m. Lietuvos piliėčių referendume priimta Konstitucija įtvirtino parlamentinę demokratinę šalies santvarką.
- Baltijos šalims pavyko išvengti nestabilumo, karinių perversmų, diktatūrų ir demokratijos pažeidimų.

2 Europos susivienijimas

- Po Antrojo pasaulinio karo praradimų Vakarų Europos valstybių vadovai suprato, kad būtina vienytis ir kurti taikų žemyną.
- Laisvu darbininkų, prekių ir paslaugų judėjimu grindžiamos bendros rinkos kūrimo idėja tapo Europos Sąjungos įkūrimo pagrindu.
- Nors ir krečiama įvairių problemų, Europos Sąjunga yra ekonominė ir politinė pasaulio galybė, taikos ir gerovės žemyne garantas.

3 Ant sovietų imperijos griuvėsių

- Rūsijos, Ukrainos, Baltarusijos ir kt. buvusios SSRS respublikų vadovai 1991 m. įkūrė Nepriklausomų Valstybių Sandraugą (NVS).
- Daugumoje NVS šalių prezidentai įvedė autoritarinį valdymą, teisėsaugos ir žiniasklaidos priemonių kontrolę.
- Rūsijos valdžiai labai sunku susitaikyti su Baltijos šalių ir kitų buvusių SSRS respublikų išsilaisvinimu. Todėl Maskvą visais būdais stengiasi jose išsaugoti savo įtaką.

4 Nepriklausomos Lietuvos laimėjimai ir problemos

- Nepriklausoma Lietuvos Respublika pergyveno SSRS okupacijos sunaikintą savo pirmtakę tarpukario Lietuvą.
- Narystė NATO ir ES yra itin svarbūs mūsų šalies laimėjimai, užtikrinantys saugumą ir prisidedantys prie žmonių gerovės augimo.
- Svarbiausias iššūkis Lietuvai yra demografinės problemos, gausi emigracija, pilietinės visuomenės nebuvimas ir dalies gyventojų skurdas.

5 Išblaškyta tauta

- Trečioji masinės lietuvių emigracijos į Vakarus banga kilo 1944 m. Baimindamiesi sovietų teroro tėvynę paliko apie 60 tūkst. žmonių.
- Išeiviai daug prisidėjo ir prie Lietuvos kultūros augimo, valstybės nepriklausomybės atkūrimo.
- Tūkstančiai lietuvių gyvena etninėse lietuvių žemėse greta dabartinės mūsų šalies sienos: Baltarusijoje, Lenkijoje.

Mano šimtmetis nuotraukose

Praėjęs šimtmetis tiesiogiai palietė kiekvieno iš mūsų šeimą. Visi tapome ir esame istorijos dalis. Norint tuo įsitikinti, pakanka pasidomėti savo šeimos istorija. Tikimės, kad, atlikę užduotį, ne tik praturtinsite savo istorijos žinias, bet ir artimiau susipažinsite su šeimos praeitimi.

Projekto įgyvendinimas

I. Pasirengimas projektui.

Klasėje aptarkite, kuriuos praėjusio šimtmečio pasaulio ir Lietuvos istorijos įvykius norėtumėte pateikti, pasiskirstykite temas. Sutarkite, kiek laiko skirsite projektui įgyvendinti.

Pasiruoškite didelį popieriaus lapą (rekomenduojama A1 formato) ir nusibraižykite atitinkamas grafas.

Viršuje horizontaliai nusibraižykite laiko juostą. Jos pradžia ir pabaiga priklausys nuo jūsų turimos medžiagos ir pateikiamo laikotarpio. Kairėje vertikalčiai nubrėžkite juostą ir padalykite į skiltis savo šeimos istorijai, Lietuvos ir pasaulio įvykiams.



Vilniaus Antano Vienuolio mokyklos moksleivių Gabrielės, Egidijaus ir Vainiaus darbai.

II. Medžiagos atrinkimas ir parengimas pateikti.

Pirmojoje skiltyje pažymėkite svarbiausias savo ir šeimos narių datas (gimimas, vedybos, mirtis). Iš šeimos albumo atrinkite savo ir šeimos narių nuotraukas, geriausia tokias, kuriose užfiksuotas koks nors įvykis. Įklijuokite nuotraukas arba jų kopijas į pirmąją skiltį (orientuokites pagal laiko juostą). Prie kiekvienos nuotraukos priklijuokite trumpą, bet informatyvų paaiškinimą. Naudokitės papildomais informacijos šaltiniais ir į antrąją bei trečiąją skiltis įklijuokite nuotraukas, susijusias su Lietuvos ir pasaulio praėjusio šimtmečio istorija. Atrinkite tik tuos įvykius, kurie atitinka pirmosios ir antrosios skilties laikotarpius. Kiekvieną trumpai paaiškinkite.

III. Projekto pateikimas.

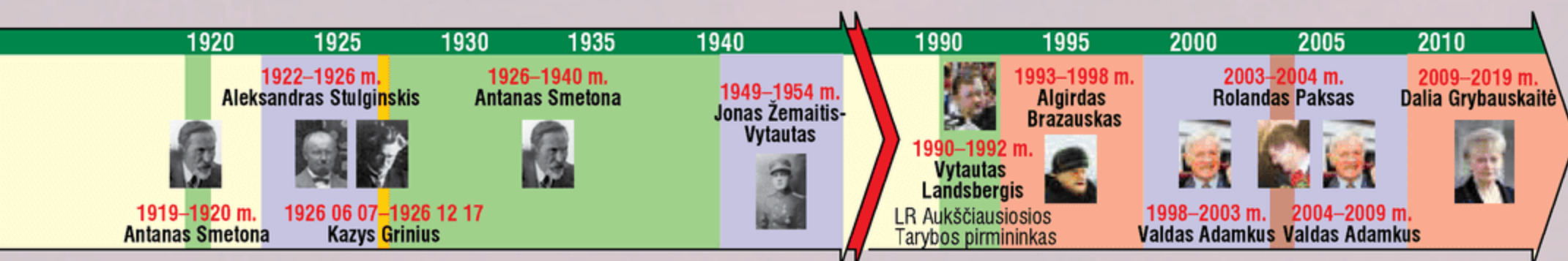
Parengtą projektą pateik klasei. Trumpai paaiškink, kokie asmenys ir įvykiai atspindi tavo projekte ir kaip jie susiję su praėjusio šimtmečio istorija. Nurodyk šeimos narių sąsajas su trečiojoje skiltyje minimais įvykiais.

IV. Projekto aptarimas.

Pateiktus darbus aptarkite klasėje. Kas pavyko? Ką buvo galima atlikti geriau? Kokių problemų kilo įgyvendinant projektą? Ką nauja sužinojote apie savo šeimos praeitį? Ar jūsų artimųjų istorija papildė žinias apie praėjusį šimtmetį? Pasvarstykite, ar jūsų projekto rezultatai domintų mokyklos bendruomenę, plačiąją visuomenę. Jei taip, surenkite savo darbų parodą.

	DATOS					
IVYKIAI	1950	1960	1970	1980	1990	2000
MANO ŠEIMOS IVYKIAI						
LIETUVOS ISTORIJA						
PASAU- LYJE						

Lietuvos vadovai



Antanas Smetona. XX a. 4 dešimtmetis.

Uždaras ir santūraus būdo A. Smetona daug prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Jis manė, kad atkurta valstybė yra silpna, o lietuvių tauta dar nesiformavusi. Todėl ragino stiprinti tautiškumą, atsisakyti partijų rietenų. A. Smetonos veiklos neįmanoma vienareikšmiškai įvertinti. Po 1926 m. perversmo jis autoritariškai valdė Lietuvą. Buvo tvirtos, vieno asmens rankose sutelktos valdžios šalininkas. Tačiau jo prezidentavimo laikotarpiu Lietuva pasiekė daug ūkio, kultūros laimėjimų, baigė formotis moderni lietuvių tauta. 1940 m. pasitraukęs iš sovietų okupuojamos Lietuvos A. Smetona išgyveno dėl tėvynės likimo „Ty-lūs, liūdni gyvename sielodamiesi savo tėvynės buitimi“, – rašė jis. Būdamas išeivijoje A. Smetona pritarė, kad ateityje Lietuvą reikėtų atkurti demokratiniais pagrindais.



1. Susiskirstykite į grupes. Parenkite išsamų pasirinkto Lietuvos vadovo gyvenimo ir veiklos pristatymą.
2. Surenkite artimųjų apklausą ir nustatykite, ką iš Lietuvos Prezidentų jie vertina palankiausiai.



Lietuvos Respublikos prezidento vėliava.
Dailininkas Arvydas Každailis. 1993 m.



Iš kairės į dešinę sėdi Aleksandras Stulginskis su žmona ir dukrele. Palanga, XX a. 3 dešimtmetis.

A. Stulginskis pasižymėjo darbštumu ir pareigingumu, buvo santūrus, kuklus, vengė nesaikingų linksmybių, pokylių. Dalyvavo Valstybės Tarybos veikloje, pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Aktą. Jo prezidentavimo metais išleisti visi pagrindiniai Lietuvos įstatymai, sukurti tautinės kultūros židiniai, padėti ūkinio gyvenimo pagrindai. Sovietams okupavus Lietuvą, suimtas ir ištremtas į Krasnojarsko kraštą. Tik 1956 m. leista grįžti į Lietuvą. A. Stulginskis yra pasakęs: „Mūsų, lietuvių, maža, mes galime iškil-ti tik savo mokslu, gabumais, darbštumu“.



Kazys Grinius darbo kabinete.
XX a. 3 dešimtmetis.

K. Grinius dalyvavo tautinio atgimimo veikloje, aktyviai prisidėjo prie Lietuvos valstybės kūrimo. Jo vadovaujamos vyriausybės laikotarpiu pavyko pasiekti tarptautinį šalies pripažinimą, Lietuvai tapti Tautų Sąjungos nare. 1926 m. gruodžio 17-osios perversmininkai privertė vos 6 mėn. prezidentavusį K. Grinių atsisakyti valstybės vadovo pareigų. 1944 m. gelbėdamasis nuo sovietų, su šeima pasitraukė į Vakarų. Amžininkų liudijimuose jis išliko sąžiningas, išsilavinęs, valstybės lėšas taupantis pilietis ir Lietuvos patriotas. Iki pat mirties K. Grinius tikėjo, kad Lietuva išsivaduos iš sovietų okupacinės priespaudos. Testamente parašė: „Aš nepalengiamai įsitikinęs Lietuvių Tautos gyvata“.



Vytautas Landsbergis Sąjūdžio mitingė Vingio parke. 1988 metai.

„Dainuojančios revoliucijos“ lyderis, Sąjūdžio seimo pirmininkas V. Landsbergis suvaidino itin reikšmingą vaidmenį Lietuvai atgaunant nepriklausomybę. 1990 m. kovo 11 d. jis išrinktas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku, tapo valstybės vadovu. V. Landsbergis vadovavo istorinei parlamento sesijai, kuri paskelbė atkurianti nepriklausomą Lietuvos Respubliką. Jo vadovaujama Lietuva atlaikė SSRS blokadą ir ginkluotą smurtą, pasiekė tarptautinį pripažinimą.



3. Kuo reikšmingas V. Landsbergio vaidmuo Lietuvai atgaunant nepriklausomybę?

A. Brazauskas vos 27 metų tapo SSKP nariu, o, paskirtas LSSR statybinių medžiagų pramonės ministru, įsitvirtino pirmose sovietų nomenklatūros gretose. 1988 m. tapo LKP CK pirmuoju sekretoriumi. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, išrinktas prezidentu. Visuomenės požiūris į šią istorinę asmenybę nevienareikšmis. A. Brazausko vadovaujama LKP išdrįso atsiskirti nuo SSKP, o prezidentavimo kadencija sutapo su šaliai sunkiu postsovietiniu laikotarpiu. Tačiau jis kritikuojamas dėl neskaidraus kai kurių objektų privatizavimo, kad nepripažino nomenklatūros neigiamos veiklos sovietmečiu.



Algirdas Brazauskas dalyvauja tradicinėje žirgų lenktynėse ant Sartų ežero.



4. Kaip vertinate A. Brazausko teiginį, jog „okupacijos metais jie dirbo Lietuvai būtiną ir naudingą darbą“?

2004 m. balandžio 6 d. po apkaltos Seime iš prezidento pareigų buvo nušalintas R. Paksas. Europoje tai pirmasis toks atvejis, tapęs iššūkiu ir Lietuvos politikams, ir žmonėms.

Jaunimas, degindamas gedulo žvakeles, reikalauja prezidento R. Pakso atsistatydinimo. 2003 m.



5. Pasidomėk, kuo remiantis R. Paksas nušalintas nuo Prezidento pareigų.



Valdo Adamkaus viešnagė Šakių „Žiburio“ gimnazijoje. 2002 m.

1944 m. artėjanti sovietų reokupacija V. Adamkų nubloškė į Vakarus. Gyvendamas JAV, jis aktyviai dalyvavo aplinkosaugos, išeivijos visuomeninės organizacijos „Santaros-Šviesos“ veikloje. Paskelbė šūkį „Veidu į Lietuvą“ santariečiai sovietmečiu slapta gabeno draudžiamą literatūrą ir palaikė kultūrinius ryšius su tėvynainiais. Jų veikla gaivino nepriklausomybės viltį, brandino dvasinį priešingumą sovietinei sistemai. Lietuvai iškovojus laisvę, grįžo į tėvynę. V. Adamkus yra moralinis autoritetas, garbingu elgesiu rodantis pavyzdį visuomenei ir politikams. Jo diplomatinis nuopelnas stiprinant valstybių bendradarbiavimą bei charizmą įvertino ir Europa. 2007 m. V. Adamkus išrinktas Europos metų žmogumi.



6. Pasidomėk, už kokius nuopelnus V. Adamkui suteiktas metų europiečio titulas.



D. Grybauskaitė Anykščiuose medžių lajų tako atidaryme. 2015 m. R. Dačkaus nuotrauka.



7. Už ką, tavo manymu, D. Grybauskaitė pelnė didelį Lietuvos žmonių palaikymą?

Vadinama Lietuvos Geležine ledi. Viena populiariausių, labai didelį gyventojų palaikymą turinčių nepriklausomos Lietuvos politikų. Iki išrinkimo Prezidente ėjo svarbias diplomatės, ministrės, Europos Komisijos komisarės pareigas. Prezidentės laisvalaikio pomėgiai – miško gėrybių rinkimas, gėlių bei šilauogių auginimas, bitės ir knygos. D. Grybauskaitės lyderystė ir autoritetas vertinamas Europos mastu. 2013 m. Achene jai įteiktas itin garbingas Karolio Didžiojo apdovanojimas. Mūsų Prezidentė yra viena iš drąsiausių Europos politikų, atvirai kritikuojančių Rusijos valdžią dėl agresijos Ukrainoje. Už drąsą ir paramą ukrainiečių tautai, kovojančiai už laisvę, 2014 m. išrinkta Ukrainos metų žmogumi.

Ar išmokai?

A Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Lietuvos Respublikos Konstitucijos ištrauka

67 straipsnis

Seimas:

2) leidžia įstatymus.

84 straipsnis

Respublikos Prezidentas:

1) sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką;

94 straipsnis

Lietuvos Respublikos Vyriausybė:

2) vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus;

102 straipsnis

Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštaruja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštaruja Konstitucijai arba įstatymams.

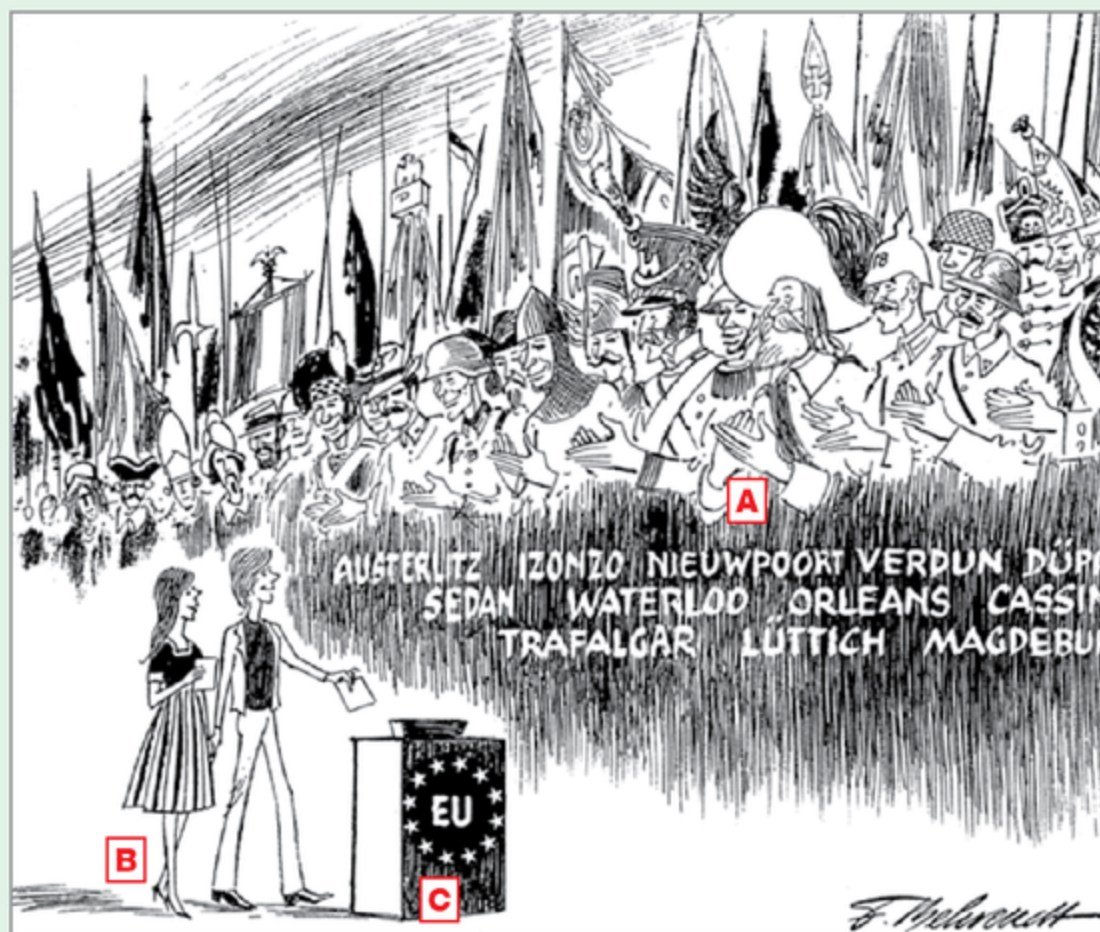
109 straipsnis

Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.

Pagal: www.lrs.lt

1. Kurios institucijos atstovauja įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžioms?
2. Plačiau pasidomėk ir apibūdink jų veiklą.
3. Paaiškink, dėl ko Konstitucijos priėmimas yra itin svarbus nepriklausomybę atkūrusiai Lietuvai.

B Išnagrinėk iliustraciją:

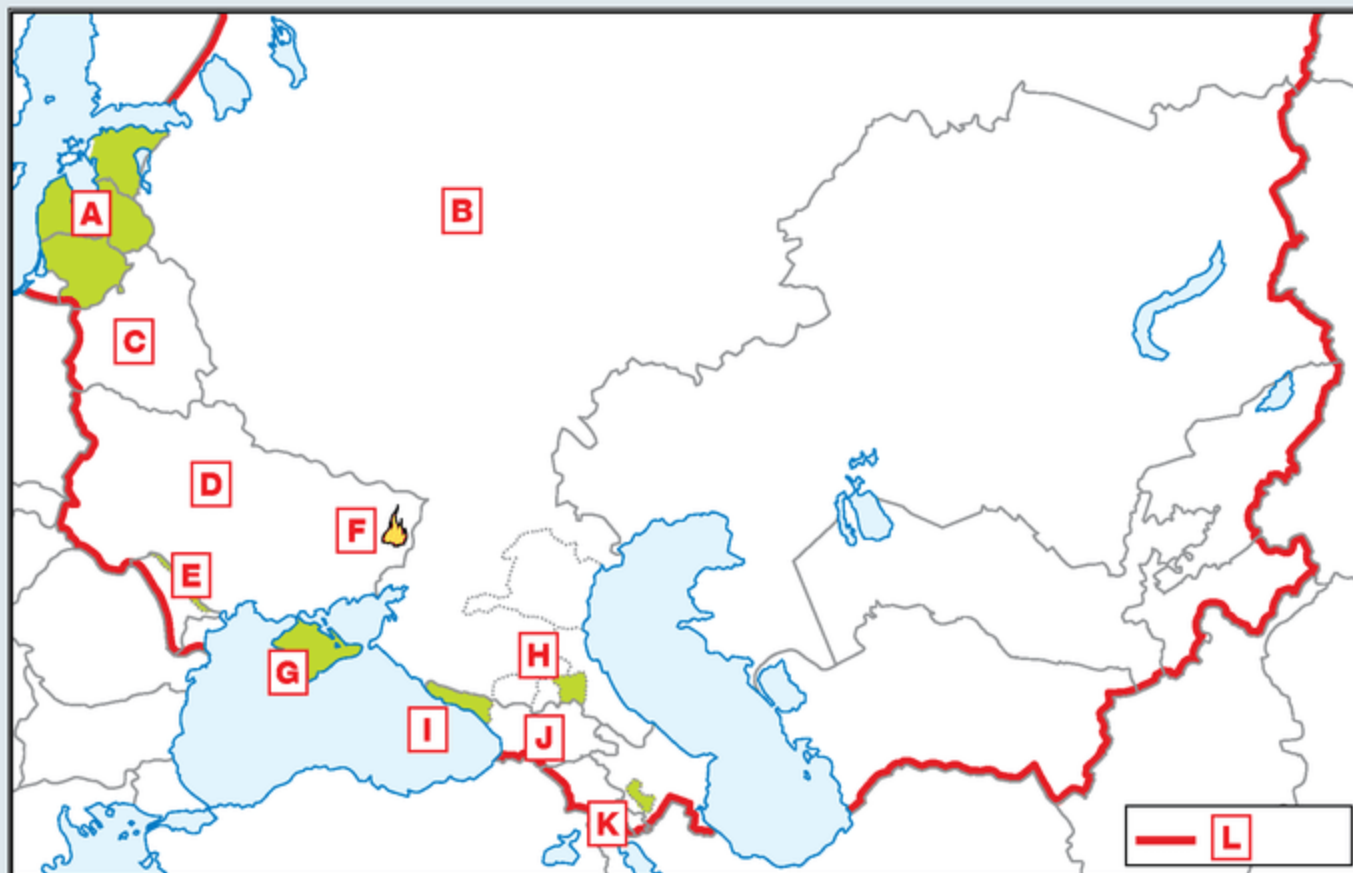


Vokiečių karikatūra „Demokratija vienija Europos tautas“.

1. Įvardyk karikatūroje vaizduojamos organizacijos įkūrimo priežastis. Ką simbolizuoja figūros **A** – **C**?
2. Ką apie Europą ir šią organizaciją savo kūriniu norėjo pasakyti karikatūristas?
3. Įrodyk, kad jis yra teisus taip vertindamas organizaciją.

C Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Abchazija.
2. Baltijos šalys.
3. Čėčėnija.
4. Baltarusija.
5. Krymas.
6. Kalnų Karabachas.
7. Ukraina.
8. Rusija.
9. Karas Rytų Ukrainoje.
10. Padnestrė.
11. Gruzija.
12. Buvusi SSRS siena.



Kompleksinė užduotis

A Iš pokalbio su britų savaitraščio „The Economist“ apžvalgininku E. Lukasu apie Lietuvos laimėjimus

Mano galva, iki šiol svarbiausi pasiekimai buvo rinkos ekonomikos sukūrimas ir dalyvavimas tarptautinėse organizacijose. Abu šie dalykai prieš dvidešimt metų atrodė tikrai neįtikėtini – buvo sunku įsivaizduoti, kaip provinciali sovietų ekonomika galėtų būti integruota į pasaulinę. Trūko ir žmonių, ir fizinių išteklių. Jei kas nors tada būtų pasakęs, kad tapsite NATO ar ES nariais, būčiau labai nustebęs. Net prisijungimas prie JT atrodė svarbus įvykis.

Taigi manau, kad per dvidešimt metų padaryta neįtikėtina, teikianti vilčių pažanga. Nors dar tikrai yra ką nuveikti, ypač dėl Vyriausybės reformų: viešųjų paslaugų, emigracijos stabdymo, nes lietuviai nusigręžia, pasisako prieš esamą tvarką. O tai, mano galva, žinia visiems politikams.

Manau, kad visi Lietuvos politikai ir partijos per dvidešimt nepriklausomybės metų katastrofiškai suklydo, labiau nepasistengę, kad energetinė nepriklausomybė taptų realybe. Visi apie tai kalba, bet niekas nieko nedaro.

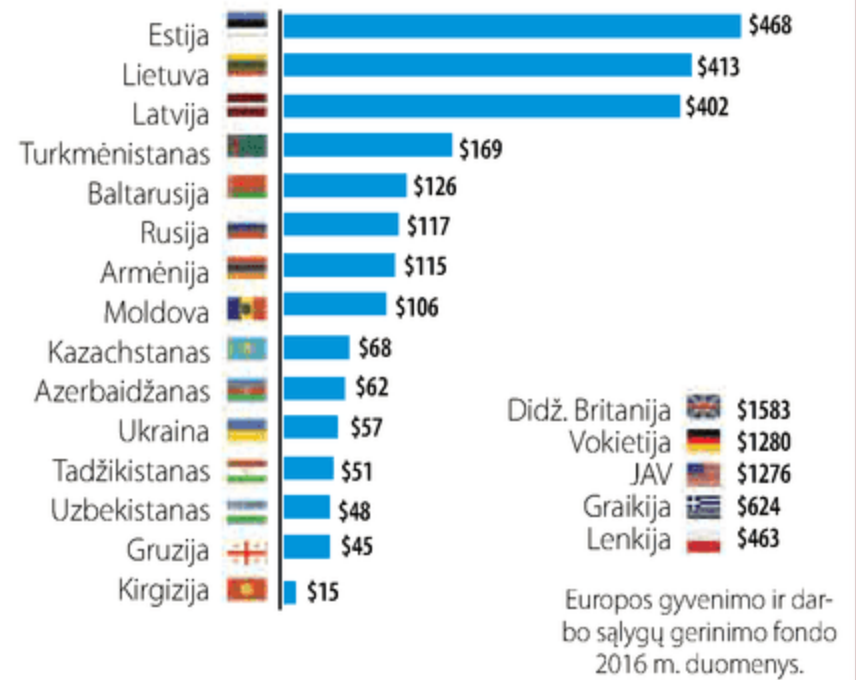
D Iš 2012 m. interviu „Delfi“ portale su „Get Jar“ kompanijos vadovu lietuviu Ilja Laursu

– Kodėl norite gyventi Lietuvoje, jei visa svarbiausia veikla vyksta ten, už Atlanto?

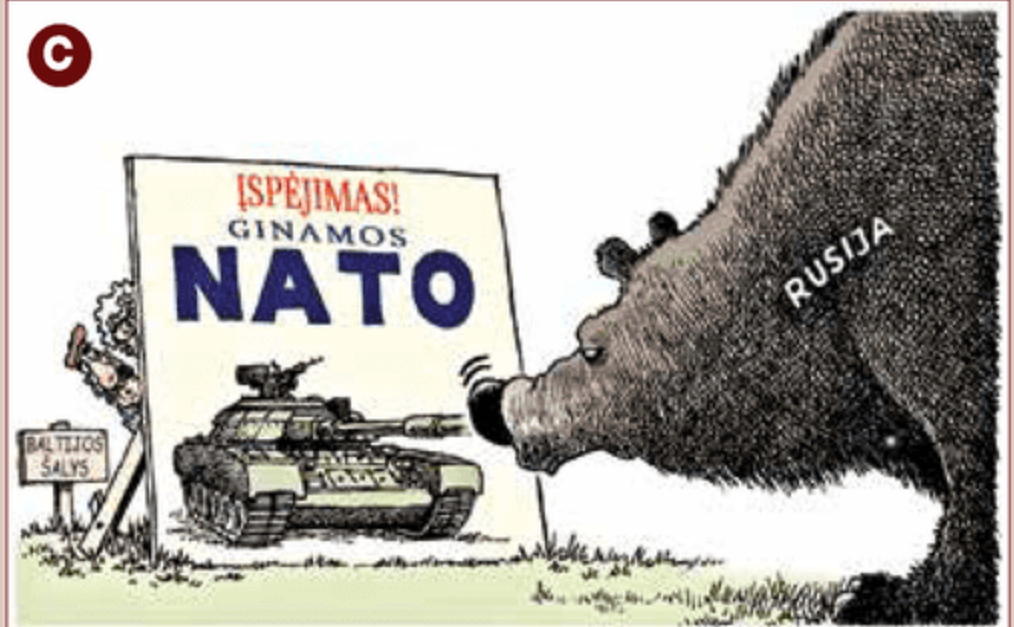
– Darbas ir asmeninis gyvenimas yra skirtingi dalykai. Galbūt išsiskirsiu iš bendros minios, bet manau, kad gyvenimo aplinka (ne socialinės sąlygos, nes skeptikai akimirksniu pradės skųstis dėl mažų atlyginimų) – infrastruktūra, gamta, bendruomenė, žmonės – yra labai aukšto lygio, netgi lyginant su daugeliu etaloninių vakarietiškų valstybių pagal geros kokybės gyvenimą. Galiu palyginti su lietuvių labiausiai pamėgtu Londonu. Įvertinkite vidutinį kasdienį londoniečio gyvenimą miesto pakraštyje, paprastame rajone, nes centre butai tiesiog nėra prieinami: kiekvieną dieną praleidžiama pusantros valandos metro, kur pilna suprakaitavusių žmonių, važiuojama į dešimties valandų trukmės darbą ir paskui dar dvi valandas važiuojama atgal, o namie praleidžiamos vos kelios valandos. Palyginus su tokiu gyvenimu, iškart aišku, kad Lietuvoje kažkas nepakankamai vertinama. Turėdamas galimybę palyginti labai daug vietovių, galiu teigti, kad gyvenimo aplinka Lietuvoje yra labai gera, tiesiog žmonės nepakankamai ją vertina. Be to, per ilgą laiką atsiranda prisirišimas.

B

Minimali mėnesio alga posovietinėse šalyse (JAV dol.)



C



2014 m. JAV karikatūra.

E

2015 m.



Lietuvos gyventojai, 2015 m. Statistikos departamento duomenimis.

?

- Kokius nepriklausomos Lietuvos laimėjimus ir problemas įvardija A autorius? Papildyk jas.
- Pagrįsk A teiginį, jog priklausyti ES, NATO ir Jungtinių Tautų Organizacijai yra labai naudinga mūsų šaliai.
- Remkis žiniomis, B ir pateik išvadą apie Lietuvos politinę, ūkio pažangą lyginant su kitomis posovietinėmis valstybėmis.
- Ką apie Baltijos šalių padėtį nori pasakyti C autorius? Apibūdink šių laikų grėsmes Lietuvos saugumui.

- Artimoje aplinkoje, internete rask iš Lietuvos emigravusių žmonių atsiliepimų apie gyvenimo Lietuvoje ir užsienyje skirtumus. Nuomones palygink su D.
- Įvertink E. Apibūdink dabartinei Lietuvos visuomenei kylančias grėsmes ir jų padarinius.
- Pateik patarimų, kaip galima sumažinti šias grėsmes.
- Įsivaizduok, kad pasaulį reikia supažindinti su šiuolaikine Lietuva. Įrodyk, kad gyventi čia yra gera.

Sąvokų ir asmenvardžių rodyklė

Adolfas Ramanauskas 216

Agitbrigada 236

AIDS 277

Aleksandras Dubčekas 184

Aleksandras Lukašenka 308

Alfonsas Svarinskas 230

Antanas Sniečkus 208

Antanas Terleckas 231

Apártheidas 189

„Arąbų pavąsaris“ 283

Ateizmas 231

Atšilimas 175

Aukščiąsioji Tarýba–Atkuriamąsis Seimas 251

Autochtónai 319

Báltijos kėlias 246

Berlýno síena 170

Biotechnológija 265

Borisas Jelcinas 198

Branduolinis lagaminėlis 180

„Brežnevo doktrina“ 185

Chunveibínai 194

„Dainuojanti revoliucija“ 246

Daugiapartinė sistema 299

Deficitas 175

Dekolonizacija 189

„Demogrąfinis sprogimas“ 277

Desovietizacija 299

Destalinizacija 175

„Didýsis šuolis“ 194

„Dipùkai“ 319

DNR 265

„Dominò teorija“ 194

Džonas Kenedis 179

Egzòdas 319

Ekonòminės savitarpio pagalbos tarýba (ESPT) 185

Ètninis vąlymas 283

Eùras 304

Euròpos Ekonòminė Bendrija (EEB) 304

Euròpos Komisija 304

Euròpos Parlamente 304

Euròpos Sąjunga (ES) 304

Euròpos Sąjungos Teisingumo Teismas 304

Ezòpo kalbà 226

Feminizmas 269

Finąnsinė piramidė 299

„Flùxus“ 273

Fundamentalizmas 283

Gėnų inžinėrija 265

Ginklávimosi varžýbos 180

Glavlitas 226

Globąlinės problėmos 277

Globalizacija 269

Hągos tarptautinis tribunòlas 283

Haris Trumenas 167

Hėlsinkio baigiamąsis àktas 231

Hėpeningas 273

Hibridinis kąras 309

Hìpiai 273

Homo sovieticus 175

Imrė Nadis 183

Informącinis kąras 180

Investicinis čekis 299

ISIS (ISIL, Daesh) 283

Jonas Žemaitis 216

Josifas Brozas-Titas 181

Juozas Lukša 216

Juozas Zdebskis 230

Kapeikà 236

Kąras per trečiąsias šalís 194

Karibų krizė 180

Karolis Voityla (Jonas Paulius II) 184

Ketvirtoji valdžia 265

Kim Ir Senas 192

Klonávimas 265

Kultūrinė revoliucija 194

Lechas Valensa 185

Leonidas Brežnevas 172

Liáudies fròntai 246

Liáudies komunà 194

Lietuvòs Hėlsinkio grùpė 231

„Lietuvòs katalikų bažnýcios krònika“ 231

Lietuvòs láisvės kovòs sąjūdis (LLKS) 217

Lietuvòs láisvės lýga 231

Lietuvòs partizáninis kąras su SSRS 217

Lietuvòs pėrsitvarkymo sąjūdis (LPS) 246

Mahatma Gandis 187

Mao Dzedongas 191

Máršalo plānas 170

Mąsinio naikinimo giñklas 180

Michailas Gorbačiovas 195

Militarizacija 222

Mókslo ir technologijų revoliucija 265

Moratòriumas 251

NÀTO 170

Nelsonas Mandela 188

Nepriklaúsomų valstýbių sándrauga (NVS) 309

Nikita Chruščiovas 171

Nomenklatūrà 175

Oligáchija 309

Pacifizmas 273

Palestinòs išsivadávimo organizacija (PIO) 283

Palúkanos 299

Paritėtas 180

Pasáulio lietúvių bendrúomenė (PLB) 319

Pėrtvarka 199

Pol Potas 193

Politinis kalinýs 212

Populiarùsis menas 273

„Prąhos pavąsaris“ 185

Prirąšymas 175

Privatizacija 299

Provokacija 251

Pùčas 199

Raudonėji khmérài 194

Reabilitacija 199

Refereñdumas 299

Riñkos ekonòmica 180

Romas Kalanta 229

Sąstingis 175

Satelitinė valstýbė 185

Separatizmas 199

Sigitas Tamkevičius 230

Sionizmas 283

Skaitmeninės technologijos 265

Sociálinis kapitālas 314

„Solidarùmas“ 185

„Spalvòtosios revoliucijos“ 309

Stòkholmo sindròmas 299

Stribai 217

Subkultūra 273

Šaltąsis kąras 170

Šengėno erdvė 304

Šėšėlinė ekonòmica 175

Šiltnamio reiškinyš 277

Tabù 246

Talibānas 283

„Tautų ruduò“ 199

„Trečiąsis pasáulis“ 189

Tremtinýs 212

Tikincyjų téisių gynimo komitėtas 231

Tomas Venclova 230

Trùmeno doktrina 170

Urbanizacija 222

Váršuvos pąktas 170

Vartòtojų visúomenė 269

Veñgrijos sukilimas 185

Viešùmas 199

Viktoras Petkus 230

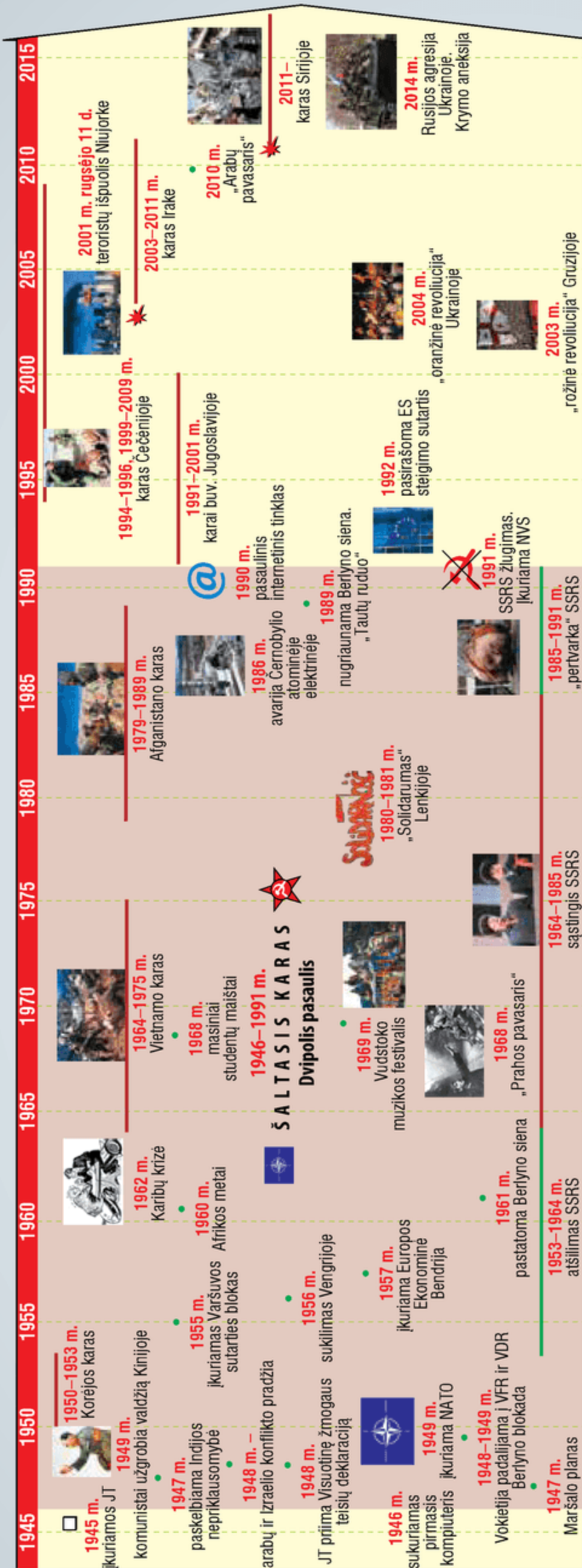
Visúotinė žmogaùs téisių deklaracija 283

Vyriąusiasis Lietuvòs išláisvinimo komitėtas (VLIK’as) 319

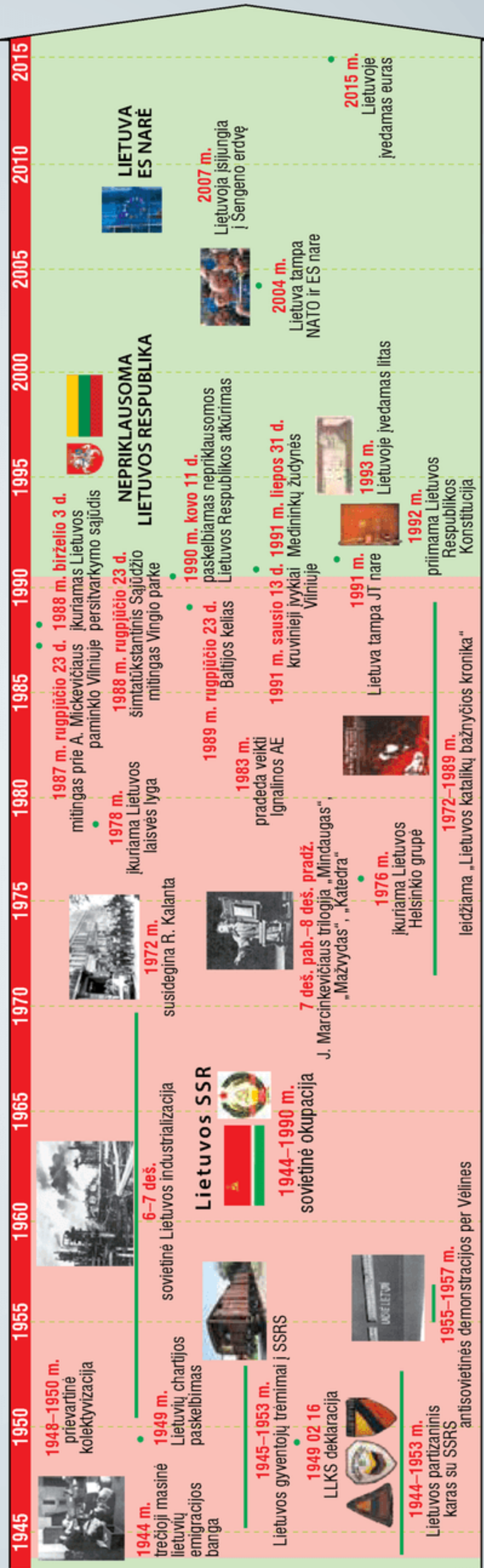
Vladimiras Putinas 306

Žinių visúomenė 269

Pasaulyje ir Europa



Lietuva



Iliustracijų sąrašas

A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 254 p.; AFP, 189, 192 p.; Ariel R., 325 p.; Armand V., 250 p.; ARS, 272 p.; Associated Press, 281, 288 p.; Augūnas R. 241 p.; Baranauskas M., 235 p.; Barysaitė Dž., 323 p.; Behrendt F., 188, 198, 324 p.; Bilderberg, 195 p.; Bridgeman, 267 p.; Brolis Semiconductors, 310 p.; Cirip, 164 p.; Corbis, 162, 167, 175, 184 p.; Cosmos, 270, 281 p.; D. R., 191 p.; Dačkus R., 323 p.; Daily Mail, 179 p.; Daukantas R., 297 p.; Delfi, 249, 312 p.; Driskius K., 210, 218, 223, 229, 245, 254, 256, 292, 301, 323, 225 p.; Edimedia, 195 p.; Ekstra, 299, 318, 323 p.; Elta, 232, 243, 246-247, 251, 311 p.; Fišeris J., 240 p.; Focus, 302 p.; Gamma, 188, 194, 203, 271, 276, 279 p.; Gedutis R., 238, 311 p.; Genocido aukų muziejus, 210-216, 223, 227-229, 231, 254-257 p.; Geo, 279 p.; Getty Images, 176, 193, 198 p.; Grigelytė J., 311, 313 p.; Hamilton R., 272 p.; Hillelson Agency, 263 p.; <http://ssoltanhistory.weebly.com>, 204 p.; <http://www.cbpictures.com>, 203 p.; <http://www.ltz.se>, 290 p.; <http://www.newskraine.com>, 309 p.; <https://www.philpoteducation.com>, 196 p.; Hulton archyve, 286 p.; Hurtubise, 270 p.; Iš Ž. Gylio artimųjų fotoalbumo, 194 p.; Jasinevičius V., 245 p.; Jegorovas A. 287 p.; Junušaitytė S., 251 p.; Juraitis V., 222, 234, 248, 295, 297, 298 p.; Jurelė. K., 298 p.; Juronis V., 286 p.; Kacenbergas J., 234 p.; Kapleris I., 257 p.; Karpovičius J., 238 p.; Kazėnas Z., 206, 248 p.; Kharbine-Tapabor, 266 p.; Kunčius A., 224 p.; Levinas Ch., 222 p.; Lietuvos centrinis valstybės archyvas, 208, 209, 221, 230, 259 p.; Lietuvos dailės muziejus, 209 p.; Lietuvos Ypatingasis archyvas, 215, 221, 256, 259 p.; Lietuvos nacionalinis muziejus, 237, 255, 315, 322 p.; Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 257 p.; Lietuvos vaizdo ir garso archyvas, 220 p.; Los Angeles Times, 166 p.; LR Krašto apsaugos ministerija, 289 p.; Macijauskas A., 220 p.; Magnum, 174, 184, 191, 275 p.; Martyno Mažvydo biblioteka, 322 p.; Medonis R., 313 p.; Meištas A. 285 p.; Mickevičius K., 210 p.; Montvila Č., 248 p.; MTI, 182 p.; Nekrošius Z., 249 p.; Nelson Thornes Ltd., 182 p.; Nikolenka V., 242 p.; Olympia, 261, 267 p.; P.M History, 203 p.; Pakalnis A., 233 p.; Pictorial press, 271 p.; Plantu, 292 p.; Požerskis R., 226 p.; Psihoyos L., 260 p.; Punch, 181, 183 p.; Radvilavičius A., 235 p.; Radviliškio naujienos, 216 p.; Rainbow, 264 p.; REA, 266 p.; Reuters, 308 p.; Rieussec, 191 p.; Ruikas L., 238, 241 p.; Sygma 193 p.; Stanionis V., 233, 235 p.; Stanley Thornes (Publisher) Ltd., 176 p.; Sutkus A., 225, 234, 235, 239, 251 p.; Szewczuk M., 168 p.; Šalčius A., 273 p.; Ščiavinskas V., 316 p.; Šiaulių „Aušros“ muziejus, 317 p.; Šocikas A., 226 p.; Ullstein bild, Berlin 168, 170 p.; Usinavičius V., 249 p.; USIS, 260 p.; Veidas, 298 p.; Vidugiris A., 250 p.; Wikipedia, 164, 169, 171, 197, 202, 245, 262, 264, 278, 280, 288, 289 p.; www.cagle.com, 303 p.; www.caglecartoons.com, 290 p.; www.lrs.lt, 294 p.; www.sigmalive.com, 304 p.; www.sovietbunker.lt, 236 p.; www.wagwame.eu, 177 p.; Полякова В., 237 p.; Цвик Е., 306 p.

Leidėjai stengėsi susisiekti su iliustracijų autorių teisių savininkais, bet ne visada sėkmingai. Jei iliustracijų savininkai pareikštų savo teises, esame pasirengę vykdyti visus pagrįstus reikalavimus.

Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Andželika Laužikienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

LAIKAS. Istorijos vadovėlis 10 klasei. II dalis

Redagavo Danutė Kuodienė. Žemėlapius sudarė Arūnas Latišenka. Dizaineriai ir maketuotojai Arūnas Latišenka, Ramūnas Gedutis

Išleido leidykla „Briedis“, Parodų g. 4, LT-04133 Vilnius, e.knygynas: www.briedis.lt, info@briedis.lt
Spausdino UAB „BALTO print“, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius, Lietuva, www.baltoprint.com, info@baltoprint.com

VADOVĖLIO KORTELĖ

Eil. nr.	Mokinio vardas ir pavardė	Mokslo metai	Vadovėlio išvaizda (labai gera, gera, patenkinama)	
			mokslo metų pradžioje	mokslo metų pabaigoje

Leidyklos „Briedis“ vadovėlių ir mokymo priemonių kompleksas gimnazijoms



XIX a. XX a. XXI a.
LAIKAS
Istorijos vadovėlis
II dalis

